

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

DĚJINY
města Turnova nad Jizerou
V BOLESLAVŠTĚ.

STUDIE HISTORICKÁ,

již vedlé pramenů nejvíce listinných

SEPSAL

JUSTIN V. PRÁŠEK,

professor reálného a vyššího gymnasia v Klatovech,

člen společnosti Musea království českého.

TURNOV 1879.

Nákladem c. k. priv. sboru střeleckého. — Tiskem Max. Čermáka v Klatovech.

PŘEDMLUVA.

Úloha, kterouž moderní historiografie monografickým pracím v oboru dějin domácích připisuje, určena jest již tak přesně a určitě, doložena tak vzácnými příspěvky, že není třeba o ní více slov šířiti. Sám tvůrce dějezpytu českého, nezapomenutelný Frant. Palacký, k její důležitosti mnohokráte a při vážných příležitostech poukázati za dobré uznával.

Monografie tuto podaná obsahuje v sobě dějiny města ne tak velikého neb lidnatého, jako spíše znamenitého vlastnostmi jeho obyvatelův. V dobách, kde ještě obecný duševní tlak tížil národ náš, již čestně vynikal Turnov průmyslností a vzděláním svých sousedův a zajisté dnes nikdo říci nemůže, že by nynější Turnov úloze, kterouž mu minulosť, bohatství přírodní a zeměpisná poloha vytkly, zadost neučinil.

Z řádkův těchto patrno, že vedlé obecných dějin městských též bylo si všímati spisovateli dějin městského průmyslu a výroby a tu bylo poněkud se uchýliti od vzorů již v literatuře naší uznaných. Pokud tu šetřeno požadavku historie, rozhodne soudný i laskavý čtenář sám.

Literatura dějin turnovských jest dosti rozsáhlá. Nehledíc k obecným pramenům místní historie, kterýchž dosti chovají vědecké ústavy pražské, sluší uvésti v prvé řadě archiv turnovský, jemuž jen dokonalejšího upravení přáti jest. Obsahujeť originály privilegií ze stol. XV., XVI. a XVII., pak čtvero městských knih zápisných, jimž přidružiti jest i tak zvanou

Kniha prvá.

Nejstarší děje města až do jeho zpuštění ve válkách husitských.

(1424).

dolí Jizerské a jeho důležitost. Župa předních Charvátův. Župní hrad urnov. Heřman z Ralska, praotec Markvarticův. Rozrod Markvarticův. láštер dominikánský v Turnově. Domnělé založení města. Beneš, pra- ;ec pánův z Vartemberka. Původ dvojpanství v městě. Nejstarší zřízení ěsta; důležitost jeho. Blahobyt. Rodičové turnovští v dobách prvotných. ynek z Valdštejna na Turnově. Markvart z Vartemberka. Církevní po- ěry předhusitské. Tehdejší stav kláštera. Počátkové husitství. Vzetí města skrze Pražany. Žižka v Turnově.

Kniha prvá.

Nejstarší děje města až do jeho zpuštění ve válkách husitských.

(1424).

Údolí Jizerské a jeho důležitost. Župa předních Charvátův. Župní hrad Turnov. Heřman z Ralska, praotec Markvarticův. Rozrod Markvarticův. Klášter dominikánský v Turnově. Domnělé založení města. Beneš, praotec pánův z Vartemberka. Původ dvojpanství v městě. Nejstarší zřízení města; důležitost jeho. Blahobyt. Rodičové turnovští v dobách prvotných. Hynek z Valdštejna na Turnově. Markvart z Vartemberka. Církevní poměry předhusitské. Tehdejší stav kláštera. Počátkové husitství. Vzetí města skrze Pražany. Žižka v Turnově.

Údolí Jizerské a jeho důležitost.

Poříčí střední Jizery šíří se v roztomilý úval tvaru úplně rovného, na východě i západě nevelikými hřebeny horskými vroubený; zde Jizera, mohouc volně se do kypré půdy zarývati, hledá každoročně, když horské vody a ledy ložem jejím k jihu spějí, toku svému koryto nové. Kraj sám náleží mezi nejúrodnější v Čechách, v kteréž příčině pouze se zlatým prutem smiřickým a s rovinou žateckou závodí. Na severu i na jihu vedou do něho horské brány, úzké, strmými skalinami zavřené, jimiž Jizera s velikým namaháním se prodírá. Důležitost jejich zvláště v příčině obrany zemské známa byla již předkům našim, kteří návrší v těsninách těchto pevnými sídly a hrady se opevňovati jali. Na nedostupném téměř ostrohu, tu, kde říčka Klenice k Jizeře se řítí, vznikl pevný úděl Ryšavého Boleslava, Boleslav Mladý, k němuž se družily Michalovice, Zvířetice a hrad jména neznámého, kdež později zkvétal nádherný cistercienský klášter Hradištský; bránu severní zavírala celá řada hradův mocných, Kumburk, Bradlec, Ništějka, Jesený, Navarov, Fridštejn, Skály nad Jizerou, Hrubý Rohozec a na otvoru údolí Libuňského Trosky, Hrubé Skály, Rotštejn, Valdštejn a konečně Turnov.

Župa předních Charvátů.

Béřeme-li za pravdu mínění vyslovené, že hranice dekanatův splývaly v době nejstarší s hranicemi župními [1]), musíme za to míti, že újrají dekanatův Hradištského a Turnovského tvořilo župu předních Charvátův, kteráž od hranic žup Kamenecké a Boleslavské sáhala až k velikému hvozdu pomeznému na Ještědu a horách Jizerských, kdežto pod Krkonoši své sídlo měli Charvaté zadní. Písemné památky z dob starších uvádějíce jméno župy nezmiňují se o hradě župním, kterýž dle staroslovanského zřízení církevního

[1]) Srovnej výtečné pojednání dra. J. Kalouska: „Nový důkaz, že v dávných Čechách dekanáty shodovaly se s župami.“ Č. Č. M. 147. — Hranice dekanátův Jičínského a Turnovského vypisuje se tudíž na str. 161: „počínajíc mezi Rožďalovici a Kopidlnem (jakož hranice archidiakonátu boleslavského) táhla se k Jizeře nad Semily a pak po té řece až k hranici zemské.“

středem veřejným byl celé krajiny; i novější badatelé v té věci nepokročili, odsuzujíce někdejší bytí jeho v zapomenutí. Avšak přirovnáme-li některé starší zprávy, kteréž se mimochodem dotýkají župy té, k poloze místní, jak níže doložíme, nebude nám nesnadno polohu jeho určiti.

Župní hrad Turnov.

Místní podání v Turnově, pěstované od dob dávných s velikou oblibou, shoduje se v tom, že ostroh tvořený Jizerou a potokem Stební, tu, kdež nyní nádherný chrám Mariánský trůní, býval za dob starších hradem, kterýž prý později klášteru dominikánskému ustoupiti musil. Poloha dotčeného místa nasvědčuje tomu, neb úzký ostroh tento, pouze s jedné strany se souší přirozeně souvislý, nese na sobě patrné stopy hradiště staroslovanského. To vše, přirovnáme-li k poloze místa, patrně shledáme, že hrad tu vzniklý chránil jednak knížecí clo s Jizery, jednak cestu obchodní, kteráž tudy z kraje otevřeného k horám a dále do Slezska vedla [1]).

Že pak hrad ten župním býval, vysvítá z obdarování cistercienského kláštera v Sedlci před Horami Kutnými, vladykou Miroslavem r. 1143 založeného, kdež v důchod klášterský mimo městečko Hodkovice i příjem z župního soudu v Turnově večtěn jest [2]).

Heřman Ralska, praotec Markvarticů.

Bohužel není více zpráv, i určitějších, na snadě, které by nám odhalily minulost hradu Turnova; toliko lze jest se domýšleti, že hrad onen v dobách, kdy samovláda knížat Přemyslovců svého vrcholu docházela, majetkem byl knížecím. Avšak neblahé boje, vzniklé z porušení starešinského zákona Břetislavova o posloupnosti, způsobily rozchvat jmění knížecího; nejprvé vymaněni mocní velmožové z působnosti úřadů a soudů župních, pak přikazovány jim důchody župní, konečně zadávány i samy hrady. Výše uvedená okolnost, že klášter sedlecký dařen byl příjmem ze župního soudu turnovského plynoucím, nasvědčuje, že Miroslav, velmož, skutečně tohoto, příjmu, prvé knížecího, užíval; maličko později, na sklonu stol. XII, octnul se i župní hrad turnovský do rukou cizích. Není

---

[1]) Na mapě Klaudiánově z r. 1517 jest naznačena cesta slezská vedoucí k Vratislavi z Prahy směrem přes Brandejs n. L., Boleslav Mladou, Turnov a Vysoké pod Krkonoši.

[2]) Frind.: Kirchen-Geschichte Böhmens I. 290. — I Zap snáší se s náhledem naším, jakž o tom mapka Čech na župy rozdělených, „Kronice českomoravské" přidaná, svědčí.

nám lze udati, kdo prvý jej výprosou neb výsluhou z rukou knížecích obdržel, však pravdě podobno, že praotec slavného rodu panského Markvarticův, Heřman z Ralska, kterýž často jmenován jest mezi roky 1175—1197, byl držitelem Turnova i okolí.

Celé Podještědí náleželo tehdy mohutnému Heřmanu, kterýž při své smrti dědiny své rozdělil dvěma synům, Benešì Heřmanovu, proslavenému vítězi nad Sasíky u Hrubé Skály v r. 1203 a zároveň i praotci pánův z Michalovic, a Markvartu, kastellánu děčínskému, kterýž i zbožím turnovským [1]) vládl. Markvart třemi syny svými stal se praotcem tří panských rodů, v severních Čechách později usedlých, z nichž každý po prvotném sídle se jmenovati počal. Nejstarší Havel, v létech 1230—1253 připomínaný, vystavěl hrad Lemberk, [2]) druhý Jaroslav sídlil i psal se podle hradu Turnova, Markvart, usadil se na Šarfenštejně [3]). Spolehlivé listiny jmenují Jaroslava z Turnova mezi pány zemskými mezi roky 1230—1272. Smrť jeho klásti sluší někdy k roku 1272, neb později jmenují se dva synové jeho, a to Beneš z Vartemberka a z Děčína, spolu pán na Turnově a Zděnek, kterýž dle hradu, jejž sobě uprostřed pustých skal opodál Turnova vystavěl, se z Valdštejna psáti počal. [4])

Rozrod Markvarticův.

Beneš z Vartemberka, dle podání zasnoubený s Berkovnou z Dubé, paní hradu Trosek, jest zakladatelem kláštera řádu kazatelského v Turnově; [5]) snad již hrad župní tehdy sešlým byl, snad

Klášter dominikánský v Turnově.

[1]) Palacký: Dějiny národa českého I., II., 336.

[2]) U Jablonného, vlastně Löwenberg, jelikož všickni Markvartici užívali znaku přímo stojícího lva.

[3]) Paprocký (o stavu panském 251—245), kterýž zprávy své z listův a náhrobných zbytkův kláštera turnovského čerpal, uvádí rozrod potomkův Heřmana z Ralska poněkud jinak než jak zprávy listinné, kteréž byly podkladem bádání Palackého, což asi nedostatku určitosti a kusé jich povaze přičísti lze.

[4]) Palacký I., II., 367.

[5]) Někteří starší letopisci, Paprocký (posloupnosť bisk. 378), Balbín, Rohn, (Antiqnitates ecclesiarum circuitus boleslaviensis 114), a dle nich novější, nejnověji A. Rybička (Arch. Pam. X., 534), kladou založení kláštera turnovského skrze výše uvedené dobrodince k r. 1241—1250; avšak řídíme-li se zřením listin spolehlivých i výskumy nesmrtelného Fr. Palackého, musíme založení kláštera klásti do doby po r. 1272, totiž po prvém se vyskytání jména pánův z Vartemberka. Již Paprocký nebyl si dobře vědom jádra věci. Praví (o stavu panském 255): „Tomu panu Benešovi z Vartemberka aneb synu jeho tolikéž tak jmenovanému léta 1325 daroval král Jan Bydžov,“ ač obecnému domnění,

i nábožná mysl zakladatelova obrala mnichům za sídlo místo nad jiné pevné; dle toho, což jsme výše předeslali, za to míti musíme, že nový klášter vznikl na místě bývalého hradu. Vedle něho zastkvěl se nový konventuální chrám Panny Marie, a neklamou-li dosud za platná držená pravidla archaeologie, i farní a dekanální chrám sv. Mikuláše v podhradí [1]), kteréž cizími osadníky zalidněno jsouc v době té na město přetvořovati se počalo.

Domnělé založení města.

Panování Beneše z Vartemberka padá do doby v dějinách českých veledůležité, kdy totiž zřízení staroslovanské ustupovalo novému, z Němec přišlému. Králové hledajíce opory i zvýšení svých příjmů zakládáním svobodných měst královských a zaváděním cizích, po věčšině německých osadníků do krajin dosud nevzdělaných, nevymýtěných, vzbudili i v panstvu svém mocnou snahu, obohatiti se způsobem podobným, a tak v krátké době vznikla celá řada nových osad, Mýt, Lhot, Doubrav, Borků, Bukovin atd., kteráž svými jmeny dokazují, že na místě pokácených lesů se nalezají. Též kolonisací krajiny turnovské do té doby náleží, jakž tomu převeliký počet jmen z částic lesních a jich povahy odvozených dostatečně svědčí [2]). I musíme za to míti, že někdy v té době podhradí turnovské [3]), zkvétající hojným průvozem, jejž most, přes řeku Jizeru položený, podporoval, za město vysazeno bylo, ač pohříchu o tom žádných bezpečných zpráv nemáme.

Beneš praotec z Vartemberka.

Beneš, praotec pánův z Vartemberka, muž bohatstvím i věhlasem slynoucí, mocně zasahoval v osudy vlasti své. V dobách,

---

že klášter turnovský založen byl za Václava I., přímo odporovati se neodvážil. Důvodu, jehož Jan Párys, klada založení kláštera turnovského k r. 1325, nalezl, nebylo nám lze dosíci. (Srovnej o tom článek jeho: Hrubý Rohozec v Arch. Pam. II., 226).

[1]) Srovnej o tom H. Otte: Archeologischer Katechismus str. 5., Sv. Mikuláš, patron lodníků a obchodníků, přišel na východ spolu s osadníky nizozemskými a dolno-saskými.

[2]) V samém nejbližším okolí turnovském vyskýtá se velké množství jmen místních, která původem svým dokazují kolonisací na místě zašlých lesův, jako Doubí, Doubravice, Dubecko, Hruštice, Chlomek, Bukovina, Mnichovka (od slova mnich), Michovka (Mchovka, od slova „mech“), Loučky, Louková, Klokoč, Smrčí, Borek, Vranové, Vransko, (od „vraných“ lesů) Leštné, Bzí, Olešnice, Jablonec atd.; někteří mají za to, řídíce se způsobem horalův, kteří místo „Turnov“ Trnov vyslovují, že původ jmena v slově „trn“ hledati jest.

[3]) Že osadníci nizozemští mnohá panská města v okolí Turnova tehdy (kol r. 1270) osadili, dovozuje vhodně Hallwich (Reichenberg und Umgebung, str. 10), kdež původ Liberce a Turnova do téže doby klade.

kdy národ český utěšeně se zotavoval pod milostivým žezlem Václava II., zastával on úřad nejvyššího purkhrabí pražského (1291—1297) a r. 1302 byl i mimo to purkhrabím důležitého pomezního hradu Kladska. Jmění jeho, k němuž mimo Turnov náležely i Skály, Rohozec Hrubý, Zbirohy, Jičín a Kumburk, obsahovalo v sobě celé podhoří Krkonoší a Ještědu [1]). Z manželky své, výše dotčené paní Doroty z Dubé, měl tři syny, Václava, kterýž po smrti otcově panství turnovského, Zbiroha, Rohozce a Skály se ujal, Beneše a Jana, pak dceru Kateřinu, kteráž stavši se chotí Petra I. z Rožmberka r. 1355 zemřela.

Odůvodněno je domnění, že Václav z Vartemberka nedržel k svému panství rohozeckému již celého Turnova, neb v téže téměř době vyskýtá se jakožto pán části města Zdeněk z Valdštejna na Kosti. Nesnadno ovšem jest říci, který Zdeněk z Valdštejna to jest; tento-li Zdislav z Valdštejna, jenž se roku 1320 s bratřími Janem Heníkem, Albrechtem a Hynkem připomíná, při veliké nejistotě zpráv historických a velikém se rodu onoho rozmnožení říci nemůžeme. Avšak okolnosti bližší jsou nám úplně neznámy, kdy a za jakou příčinou spříznění rodové z Vartemberka i z Valdštejna se o panství v městě Turnově rozdělili. Snad to souvisí s jakousi roztržkou rodinnou, neb pánové z Vartemberka, tehdy přijavše nový znak, odtrhli se úplně od rodiny Markvarticův, neb také možno, že mocným slovem královským zboží rodinné rozděleno, ježto dochovaly se temné zprávy o veřejném záští, tehdy mezi oběma rody panujícím, čemuž nepořádná vláda krále Jana nad jiné příhodna byla. Vypuklo tehdy z příčin neznámých záští mezi Vokem z Rottštejna a sousedními Markvartici, jako Zdeňkem, Hynkem, Heníkem a Albrechtem z Valdštejna, Heřmanem ze Zvířetic, Soběhrdem z Lomnice a m. j., v kterémž lidé pánů z Valdštejna hrad Rottštejn zapálili a statky Vokovy zpustošili. Pohnal tehdy r. 1322 Vok z Rottštejna Jaroslava a Ctibora z Rohozce, Hanuše z Činové, Václava, Zdislava, Beneše, Marka a Bohuslava z Turnova i mnohé jiné poddané výše uvedených pánů, že mu učinili mimo jiné škody loupež na dědičném zboží v Klokoči, Vratech a Loučkách [2]). Od té doby Turnov dělí se až do století XVII. na dvě části rohozeckou a skalskou.

Původ dvojího panství v městě.

---

[1]) Arch. Pam. II. 226 (Jana Páryse: Hrubý Rohozec nad Jizerou).

[2]) Pozůstatkové desk zemských I. 57—60.

Nejstarší zřízení města.

Turnov v dobách těch byl již květoucím městem obchodním, čemuž asi nejvíce sama poloha přispívala [1]). Obyvatelé žijíce pod ochranou pánův spravovali se nálezy rychtáře dědičného po každé straně, skalské i rohozecké; rychty ty byly svobodny, dědičně vysazeny; rohozecká v místech, kdež hluboká ulice do náměstí se ústí (nyní dům „u saského dvora"), vysazena byla Zdeňkem z Valdštejna na Kosti r. 1335. Tehdy Ješek rychtář předstoupiv před něho pokornou činil prosbu i obdržel odpuštění všech i jakýchkoliv poplatků, též tak i berně zemské a obdařen byl různými platy, totiž 52 gr. úroku ročního s krámův masných a 8 gr. s kobky chlebné, od rotného 1 gr. a „kdožby odkudkoli přistěhoval se podruh, a okázal své zachování, a chtěl se živiti v té obci, má dáti příjemného 1 peníz . . . . a při svátku aneb posvícení klášterském každý, kdož perník prodává, aby jemu dal za 3 peníze perníku a každá kramářka za 3 peníze koření" [2]).

Důležitost jeho.

Ostatní správa obecná spočívala v rukou konšelů, starších a obecních, jež po každé straně skalské i rohozecké volil pán, neb purkrabí jeho, ze seznamu mu podaného. Úřadování dálo se obvyklým tehdáž způsobem, že předsednictví či primatorství se v osobách radních po měsíci střídalo. K důležitosti města přičinil nejvíce hojný průvoz na mostě jizerském, kterýž přes obě ramena řeky položen a proti nepohodlné povětrnosti krytem dřevěným opatřen byl. Umělé rámě Jizery, kteréž pod samým městem své řečiště mělo, hnalo valným vody tokem více mlýnů, z nichž, kdyby který prodán koliv byl, rychtáři 1 groš z daného platu dáti příslušelo. V městě samotném z živností nejutěšeněji kvetlo

[1]) Kommercielní důležitosť Turnova ve XIV. stol. zvýšena byla zařízením nové obchodní cesty, kteráž spojovala Vídeň s německými městy hanseatskými, kteráž vedla přes Jičín a Turnov do Žitavy. Též kupci Zhořelečtí, aby se do Prahy jedouce, vyhnuli clu žitavskému, volili raději kratší cestu přes Friedland a Turnov. Proto vyhledali toho Žitavští u krále Václava IV., že listem od 24. února 1418 nařídil: „Darum so ist unsere Meinung und gebieten euch ernstlich und fertiglich mit diesem Briefe und wollen, dass ihr bei euch in der Stadt an eueren Markttagen ausrufen lassen sollet öffentlich, das Niemand fuhrbar mehr die Strassen über Waltersdorf, Reichenberg, Turnau, Jičín und Wiegandsdorf von Meissen fahre, noch dieselben baue, sondern die ehegenannten Strassen (Bautzen, Löbau, Zittau, Weisswasser). Srovnej Hallwich: Reichenberg, 32.

[2]) Listina, jíž se vysazuje rychta tato, zachovala se u věrném opise ze stol. XVI. v potvrzení Jana z Šelmberka a Johanky z Krajku. Ex orig. v archivu turnovském.

pivovarství i sladovnictví; pivo turnovské vedle žitavského a svídnického bývalo v století XIV. v Praze nejoblíbenější [1]) a věrohodná pověst dí, že do sedmi pivovárů a více než třiceti domů nákladnických, kdež obyvatelé s prospěchem sladovali, v Turnově bývalo.

Blahobyt. Rodičové turnovští v dobách prvotných.

O značném blahobytu měšťanstva turnovského jest dostatečným důkazem i hojný počet mužů, kteří pošedše z Turnova v různých částech vlasti naší čestného postavení docházeli. Nejznamenitější byl Matěj z Turnova, kterýž v druhé polovici stol. XIV. došel měšťanství v Starém městě pražském, kdež nabyl domu v nynější poštovské ulici po něm „turnovský“ nazvaného (číslo 325—I.) [2]). Roku 1362 koupil týž Matěj z Turnova od Mikuláše Benešovského, měšťana pražského, ves a dvůr v Brázdímci u Brandejsa n. L. [3]) a téhož roku uvodí se co svědek na listině týkající se jistého obdarování chrámu sv. Mikuláše na Starém městě pražském [4]) a r. 1368 uvodí se mezi přísežnými konšely Věčšího města [5]). Později nabyl týž Matěj i mlýna jakéhosi při Vltavě řece, v jehož držení ho následoval Martin z Turnova, snad syn neb jiný blízký pokrevný [6]).

Mezi kanovníky hradu pražského, kteří i menších měst českých rodilí byli, připomíná se v létech 1349—1369 Kunšík z Turnova [7]).

O vnitřním životě městském jest nám do té doby říci nemnoho. Živnosti obyvatelstva záležely na orbě, kteráž obstarávána byla a i v 100 usedlostech, obchodu a obyčejných řemeslech, z nichž v době nejstarší se uvádí řezníci, pekaři, kteří mívali kobky chlebné uvnitř města, mlynáři, sladovníci, pivovárníci. Hojný tu býval již v dobách tehdejších prodej vín, z něhož poplatek stálý přicházel rychtářovi, též živnosti zdejší lákaly četné obyvatele ze sousedních osad, aby se tu usadili, ovšem prokázali-li náležité své za-

---

[1]) V. V. Tomka: Dějepis města Prahy II. 528.
[2]) Tomek: Dějepis města Prahy II. 182.
[3]) Viz můj: Okres brandejský n. L. str. 133.
[4]) Borový: Libri Erectionum I., 42.
[5]) ibid. I. 114.
[6]) V. V. Tomek: Děje university pražské I. 118. — Jindra z Knína, měšťan pražský, zjednal r. 1401 studentům betlemským kopu grošů na mlýně někdy Martina z Turnovského a domě řečeném „turnovském“.
[7]) V. V. Tomek: Dějepis města Prahy III., 176.

chování, a bylo-li třeba osaditi usedlost či grunt opuštěný. Bylo-li město opevněno, nesnadno říci. Podlé některých známek, zejmena dle listiny paní Johanky z Krajku dané v pátek po sv. Valentinu 1509, zdá se, že město hradeb nemělo, nanejvýš že bylo jakýmisi plaňky obehnáno. Ovšem soudíme-li dle středověkých způsobů i dle polohy, přiznati musíme, že klášter dokonale opevněn byl a tím jaksi někdejší hrad nahrazoval. Nejstarší zpráva, kde Turnov městem se nazývá, pochází z r. 1369.

Hynek z Valdštejna na Turnově.

Zdeněk z Valdštejna nacházel se v držbě Turnova, ne-li celého, aspoň věčší polovice, asi do r. 1357. Téhož roku vykonal posledně podací právo při farním chrámu sv. Mikuláše, podav po smrti faráře Ctibora, Vojtěcha, syna Markova z Podolí[1]). Způsobem neznámým, snad-li smrtí Zděnkovou, či úmluvou rodinnou přešlo zboží turnovské na Hynka z Valdštejna na Skalách a Lomnici, který již dříve častěji byl obdaroval klášter turnovský a nyní vládl nedílně s příbuznými svými, bratrem svým Janem z Valdštejna na Chlumu a s Půtou a Zděnkem z Valdštejna, bratřími vlastními, s nimiž r. 1362 vykonával podací právo v Hrušticích, vsi nedaleko odtud k jv. položené[2]).

Markvart z Vartemberka.

Druhý díl Turnova, stranou rohozeckou zvaný, kterýž obsahoval dolní část města od ulice či cesty hluboké až po bránu pod kostelem farním později zřízenou, nacházel se dále v nepřetrženém držení pánův z Vartemberka. Po Václavu z Vartemberka, svrchu psaném pánu na Rohozci, Zbirohách, Vranovém a Turnově, ujal se statkův těch mladší syn jeho, Markvart z Vartemberka a na Kosti, pán nádherný a domýšlivý, jemuž i Žleby v kraji čáslavském náležely. Markvart zastával různé obřady na dvoře královském a z příčiny té svěřoval správu statkův svých purkrabím či hejtmanům, kteří se psávali dle předního statku pánova „z Turnova“ a za jeho nepřítomnosti i práva pánova vykonávali. Tak již r. 1358 podal hejtman turnovský (capitaneus Turnauiensis) Jošt, řečený Jíra, faráře v Malých Bucích[3]) a za takého hejtmana dlužno pokládati i Henzlíka z Turčova, člověka vladyckého[4]),

[1]) Liber I. Confirm str. 17. Podání stalo se 27. února.

[2]) ibid. 170. — Tvrzení „Sl. Nauč.“, že Anna z Vartemberka Hrubou Skálu Hynkovi z Valdštejna věnem přinesla, není dosti odůvodněno, ba zmínka výše uvedená mluví spíše opak toho.

[3]) Liber I. Confirm. str. 80.

[4]) ibid. str. 185.

kterýž roku 1362 spolu s panem Hynkem z Valdštejna podal faráře k chrámu sv. Mikuláše v Turnově [1]) a též r. 1371, kdež toto podací právo vykonal sám snad právem záměny, s držitele jedné části na druhého přecházejícím [2]). Avšak Markvart z Vartemberka netěšil se dlouho z vynikajícího postavení svého a získal si nekalou zásluhu, že byl prvým, kterýž dlouhotrvalý mír zemský Karlem IV. zařízený, zbrojně porušil. V jisté jsa rozepři totiž. doznal právního nálezu sobě nedosti příznivého, načež ze záští chopil se s některými stoupenci zbraně, opevnil hrady své a spoléhaje na sílu a množství zbrojencův svých r. 1387 králi Václavu IV. i zemi válku opověděl. Nevázaný lid jeho na veřejných silnicích kupce olupoval, vesnice hubil a pálil. I mezi šlechtou přívrženců nalezl, jmenovitě Žampachové z Pottenštejna a pan Kolovrat Mšecký byli jeho spojenci. Král Václav jsa pevně odhodlán nebezpečí staviti, uprostřed zimy 13. ledna 1388 veřejnou hotovost zemskou proti výše zmíněnému Markvartu a přívržencům jeho rozepsati kázal. Válka přes vše očekávání trvala do půl leta, až konečně hrady jeho Zbirohy a Rohozec vzaty a pobořeny byly, od kteréž doby prvý z nich v ssutinách trvá; Markvart sám octl se do zajetí královského, načež u vězení r. 1392 zemřel. Rohozec, Žleby a Zbirohy s příslušnou částí města Turnova připadly královské komoře. Následkem toho vykonal král Václav IV. r. 1393 spolu s bratřími Václavem i Vilímem z Vartemberka, kteří byli tehdáž v držení Hrubé Skály uvedeni, podací právo při farním chrámu turnovském [3]).

V pozdních dobách doby předhusitské úplně v tmu zahaleni jsou osudové města, aniž by v četných jinak historických pramenech té doby čeho bylo lze nalézti. S podivením zajisté jest, že knihy konfirmační po r. 1393 více žádných jmenování farářů turnovských nepřináší. Táž okolnost v knihách erekčních, pokud se týče chrámu farního, dá se vysvětliti tím, že beneficium farní bylo velice zlehčeno vznikem a bohatstvím kláštera zdejšího. Církevní poměry předhusitské.

Byli jsme již výše vyložili úpadek župních úřadův za posledních Přemyslovců, kterýž hlavně způsoben byl hromadným zakládáním osad německých a pak vymaňováním osob šlechtických

[1]) Liber II. conf. str. 62.

[2]) V jiné listině sluje Henzlius Turkovec z Turnovce (ibid. 62).

[3]) Libri quinti confirmationum 181.

i duchovních z jich působnosti. V dobách lucemburských nahrazeny byly župy zřízením krajským způsobem tím, že více žup dohromady sloučených tvořilo území kraje. Tak vznikl boleslavský kraj spojením v jedno žup v úkrají jizerském ležících, ku kterémuž i župy obojích Charvátův náležely. Stejného asi rozsahu byl s krajem archidiakonat, jemuž byli podřízeni dekanátové boleslavský, mělnický, havraňský, kamenecký či bělský, turnovský, jablonský a žitavský. Tyto dekanáty byly asi posledním zbytkem starožitného zřízení župního a došly dle všeho při zřízení arcibiskupství pražského důkladného obnovení. Sídlo dekanátu bylo rozdílné; který koliv pleban či farář v dekanátu mohl hodností dozorčí býti ozdoben [1]). Dekanálním chrámem byl farní chrám sv. Mikuláše v Turnově, kterýž odváděl z důchodu svého polouletního desátku papežského 12 grošů, patřil tedy mezi chrámy málo nadané, poněvadž zbožnost a štědrost dárců různých klášter zdejší obmýšlela [2]). Byli pak tito kostelové příslušní k dekanátu turnovskému: Turnov, Hruštice, Přepeře, Vlastibořice, Letařovice, Sezemice, Hodkovice, Chocnějovice, Bzí (Na Bzí), Přáslavice, Jenišovice, Loukov, Loukovec, Železný Brod, Držkov, Olešná, Vysoké, Boskov, Nudvojovice, Rumprechtice, Jablonec, Rychnov, Loukava a Semily [3]). Průběhem našeho vypravování uvedli jsme již příklady mnohé, jakým způsobem podací právo k farnímu chrámu sv. Mikuláše se dálo, avšak není lze z toho vyvoditi, komu jediné náleželo faráře navrhovati. Jen zdání lze vysloviti, že po rozdělení města každá vrchnost navrhovala sama o sobě, načež konsistoř, řídíc se běžnými zvyklostmi, sama faráře ustanovovala.

Tehdejší stav kláštera.

Nad jiné skvělý byl tehdy stav klášterní. Bývali sice již v dobách Karlových přeslavní v Čechách klášterové řádu kazatelského, avšak mezi nejpřednější náležel turnovský. Již zakladatel jeho snahou pilnou opatřil mnichům od papeže odpustkův plno-

[1]) Důkaz toho lze nalézti v zápisech kněh konfirmačních. Stávalo se, že nově jmenovaného faráře do jeho kostela sousední některý farář z nařízení generálního vikáře uvedl. Tak r. 1362 uvedl děkan turnovský faráře k chrámům v Nudvojovicích, Hrušticích i v Turnově (Liber I. conf. 170, 174, 185) a roku následujícího uvádí faráře do Hruštic farář (-plebanus) turnovský (Liber I. pars altera, str. 18).

[2]) Frind: Kirchengesch. Böhm. I. 93. — Tomek: Regesta decimarum papalium str. 82.

[3]) Srovnej Tomek: Regesta 82 — Palacký: Dějiny I, II, 383.

mocných [1]) a dále zachovala se nám řada hojných nadání, kteráž se tehdy klášteru stala, a z kterých lze skvělý stav kláštera seznati. Bohužel nezachovaly se nám téměř žádné zbytky někdejší slávy klášterní, ani nad jiné bohatí zápisové, z kterých ještě 180 roků po zkáze klášterní Paprocký čerpal [2]). Klášter sám, jsa zajisté předním zdrojem osvěty v celé krajině, těšil se z veliké přízně šlechty okolní. Nejstarší známé darování pošlo od pánův z Valdštejna na Vranovém, kteří vsi své v Zálatí, Leštném a Sněhové darovali klášteru; nebo r. 1380 když přišlo z neznámých příčin ku provolání zboží na Vranovém, hájili Zdeněk z Valdštejna na Štěpánicích, Jindřich z Vysokého a z Valdštejna a Albrecht z Valdštejna a z Lomnice osad těchto, řkouce, že předkové jejich je dominikánskému klášteru P. M. v Turnově darovali [3]). 23. června 1353 daroval Hynek z Valdštejna na Skalách s manželkou svou Annou a s dobrou volí svého syna Jaroslava na Chlumu ve vsi Volanicích (okres Bydžovský) devět kop grošů ročního platu na roucha spodní a čepičky k svátku sv. Havla; týž pak Jaroslav či Jarek z Valdštejna potvrdil jim spolu darování mlýna, jež otec jeho byl učinil [4]). 27. září 1394 daroval Hašek, řečený z Cidliny, na památku svou i Ješka, řečeného Blížka, 2 kopy gr. ročního platu klášteru Matky Boží v Turnově s tím vymíněním, aby bratří klášterní za něho výše zmíněného Ješka i předky jeho mši každodenně sloužili, kteréž darování jsouc pečetí Hynka z Lomnice (a z Valdštejna) a Ješka z Doubravice opatřeno, 30. května 1410 potvrzeno a do kněh erekčních vloženo bylo [5]). 31. ledna 1396 darovali turnovští pekaři převoru a konventu téhož kláštera půl druhé kopy

---

[1]) Paprocký (o stavu panském 255) uvádí pamět psanou, již nalezl ve spisech klášterních, jež zní: „Hanc indulgentiam comparauit dominus Benessius de Vartemberk et de Turnov Monasterio et ecclesiae in Turnov Beatae Mariae Virginis.“

[2]) Jsou to velmi důležité zprávy o praotci Markvarticův, Heřmanovi z Ralska; při kopání základu nového chrámu Panny Marie r. 1825 nalezena skříně kovová s různými písemnostmi, kteráž však neznalostí dělníků zkázu vzala.

[3]) J. M. Hulakovský: O původu a proměnách jmen rodních Č. Č. M. 1860, str. 300—301.

[4]) Paprocký: o stavu panském str. 227. 228, kdež se čte i původní listina, jakž ji spisovatel v zápisech kláštera nalezl. Jest to bezpochyby mlýn později „podklášterským“ zvaný.

[5]) L. L. E. E. opis musejní VIII., 105 (L. 1).

ročního platu ve vsi Záhoří, aby za to v chrámě Mariánském každodenně mše sv. čtena byla [1]. 27. května t. r. darovala Kateřina, ovdovělá po Zdeňkovi z Košťálova čtyři kopy gr. [2] a posléze Jan Žáček z Hrdonovic odkázal 30. září 1410 klášterníkům 38 gr. ročního důchodu [3].

I skvěl se klášter turnovský mezi jinými svého druhu v Čechách, vynikaje bohatstvím i přízní, jíž ho obyvatelstvo dařilo. Okolní rodiny šlechtické i zemanské obíraly sobě v tichých klenbách jeho místo ku věčnému odpočinku. Tak r. 1353 paní Kateřina z Vartemberka, dcera páně Benešova a ovdovělá po někdy Petrovi z Rožmberka zde pochována; podobně r. 1363 Hynek z Valdštejna a na Hr. Skále [4].

O vnitřním zřízení a upravení kláštera nehrubě víme; stályť sice sříceniny jeho ještě v dobách novějších, avšak zanikly pak bez paměti při novém obnovení chrámu Marianského roku 1668, jelikož zdiva posud pozůstalého užito bylo k stavbě chrámu. Z převorů přichází v listinách současných r. 1394 Hanuš [5], r. 1396 Václav [6], r. 1410 Jan [7].

Počátkové husitství.

Blahé panování Karla IV. neslo v sobě již počátek velikých bojů náboženských, které vyšedše z prvotného horlení proti nemravům u duchovenstva oblíbeným převrátily konečně ve svých důsledcích tehdejší poměry a způsobily mocným obratem nové, v zemi, společnosti i církvi. Turnov sám se svým okolím zůstal dalek původův hnutí, onoho, čehož hlavní příčinou byl pan Jan starší z Michalovic, zástavní držitel Hrubého Rohozce [8] a majitel Mladé Boleslavě, Brandejsa n. L., Michalovic i Toušně, rozhodný stranník krále Sigmunda i nepřítel krutý všech novot tehdy bujících. I klášterové Minoritův Mladoboleslavských, Cisterciákův Hradišťských i Dominikánův Turnovských, přispívali velice k tomu, aby lid jejich okolí uchráněn byl škodného kvasu nového učení; zejména Dominikáni náleželi do nejpřednějších řad odpůrců husitismu, majíce se k tomu již jaksi účelem řádu svého za povolány. Severní Boleslavsko bylo dále sídlem předních obrancův staré

---

[1] ibid. XII., H. 14.
[2] ibid. XII., H. 20.
[3] ibid (opis mus.) VIII., 111.
[4] Rohn: Antiquitates ecclesiarum circuitus boleslaviensis str. 114—115.
[5] L. L. E. E. VIII. L. 1.
[6] ibid. XII., H. 20.
[7] ibid. VIII. L. 7.
[8] Kdy a jakým způsobem pan Michalec Rohozce nabyl, říci není lze. Však stará listina z r. 1422, tedy při sklonku jeho žití, jmenuje ho pánem téhož hradu. Srovnej Arch. Pam. II. 226 a sld.

víry, pánův z Vartemberka ze Zvířetic, z Valdštejna a j.; sám mocný fojt lužický, Hanuš z Polenska, znamenité zde vykonával působení.

Avšak poměry zvrátily se okamžikem, ovšem se škodou strany královy. Bitvy na Žižkově a pod Vyšehradem zachránily tehdy národnost českou i nový směr myšlenkový a Praha jala se využitkovati svých vítězství. Myšlenka národnosti i opravy náboženské napsána na prapor vojsk, kteráž za velení Hynka Krušiny z Lichtemburka vytáhla dobývati německých měst a sídel králi oddané šlechty na východě Čech. Osud páně Michalcovy Toušně (14—17. dubna) a Českého Brodu pohnul na rychle celé Kouřimsko, Čáslavsko i Chrudimsko, že s Kutnou Horou v čele poddaly se Pražanům; jen vzdorné Mýto Vysoké musilo mocí vzato býti. Nyní se obrátili vojové čeští na severovýchod, kdež mocně vzdorovala pevná Jaroměř, opírajíc se o tvrdé hradby i posádku královskou. Než i její hodiny sečteny; Pražané slezli zdi městské, klášter Dominikánův a s ním celé město v oheň dali. Vítězná vojska táhla dále k Turnovu, kterýž na severu byl nejmocnější záštitou strany královy.

Vzetí města skrze Pražany.

Držitelem skalské části Turnova byl tehdy Jindřich z Vartemberka na Valdštejně [1]), dle všeho též přívrženec krále Sigmunda. I dá se tedy mysliti, že oba pánové města toto dosti schopným obrany učinili.

Bohužel není zpráv více na řadě leč, že Turnovští vyčkali Pražanů zbrojně a vyzývali je k útoku. Přes veškery přípravy bylo město vzato útokem a dle slov starého letopisce bylo mnoho lidu zbito a spáleno. Neznámým způsobem uchován byl tehdy klášter své zkázy [2]).

Zkáza tu učiněná neměla však do té doby značnějšího působení ve smýšlení pánův města Turnova, neb i nadále zůstával Turnov zdrojem snah protihusitských, oč se asi Dominikáné, kteří po odtahu vojsk pražských opět ku svým celám se navrátili, vysoce zasloužili. Za to krajina okolní, čím více moc pána z Michalovic klesala, tím více přidržovala se věci husitské, tak že již druhého roku po prvé katastrofě turnovské bylo lze Žižkovi, kterýž proti králi Sigmundovi u Hor Kuten polem ležel, značných posil v krajině zdejší k sobě přibrati [3]).

[1]) Jak přešlo tehdy držení statku skalského na pány z Vartemberka, není lze již říci, neb pamětí souvěkých není.

[2]) Staré letopisy české 45, 109 — Cont. Pulk. ap. Dobner Mon. IV., 160.

[3]) Paprocký: o stavu městském 248. Též Palacký III. 1. 457. — Podobně vypisuje běh válečných událostí v Ponizí a Pojizeří, mezi r. 1420—1431, dr. Hallwich (Reichenberg und Umgebung, 37—49). Turnov, Liberec a Hammerstejn byly nejpevnější ohrady strany královy.

Žižka v Turnově.

Konečně dostavila se vichřice v osobě Žižkově. Opory smýšlení protihusitského v sev. Čechách, vyvrátiti bylo asi předním záměrem slepého vojevody, když po vítězném tažení do Rakous z jara r. 1424, do Moravy a odtud do Hradecka i Boleslavska se obrátil. Již 5. března t. r. padlo Hostinné a velitel jeho, Zdeněk Černín z Chudenic, rytíř řádu sv. Jana, podníkl smrt za přesvědčení své. Odtud táhna, přitrhl Žižka s velikou rychlostí k Turnovu a dříve, nežli se ulekaní obyvatelé k obraně připravili, slezli vojíni jeho ohrady města i kláštera. Obyvatelstvo po většině zbito, mnichům pak zajatým v rozhodnutí dáno, chtějí-li čtvero artikulů pražských přijati. Když pak ani po dobrém ani skrze nějaké úsilí k povolnosti je přivésti lze nebylo, kázal je Žižka do připravených schválně za tím účelem hranic uvrci a ohněm spáliti [1]). Město s klášterem dáno v pochvaty plamenům, klášter pak pobořen, že jen nepatrné zbytky pozdním věkům se uchovaly; též zachráněni byli spisové důležití a klenoty kostelní a ještě Paprocký, jak výše bylo udáno, ze spisův těch, nyní ztracených, čerpal rozsáhlé a důležité zprávy o rodu pánův z Vartemberka i z Valdštejna [2]).

---

[1]) Den dobytí města více znám není, toliko jisto jest, že se stalo mezi 5. březnem a 7. červnem 1424. Srovnej o tom Zap: Českom. Kron. II. 1001. — Staří letopisové čeští 63 a 163 — Novotnýho z Luže: Kronika mladoboleslavská 70. Balbin (Bohemia sancta 156) takto o tom obšírnou zprávu podává: „Turnonium dein Žižka summa usus celeritate subito occupavit et quum multum sanguinis catholici fecisset ad coenobium ordinis Prædicatorum, quos pessime ob deffensionem catholicæ religionis Tabores oderant, contendit captosque universos, data, ut semper solebat, optione, si ad partes haereticorum transire vellent, cum nihil moverentur, omnes in rogos præparatos injecit et flammis delevit. Quot fuerint, quæ nomina, quæ extrema gesta, abolitis omnibus monimentis dicere non possumus; mortem ipsorum et illam Czerninii catholicorum æque ac hæreticorum annales continent.

[2]) Není lze vyhnouti se zde poznámce, příslušně i kruhům širším. Pražský katolický spolek tiskový s péčí chvalně známou snaží se podati lidu českému dobrého i levného čtení a v té příčině vyzvali muže, kteří v přesných pracích vědeckých pověst dovedných badatelův si zjednali, k přispívání. Muž, který zdá se býti určen, aby přesným i nestranným vylíčením historie církevní v Čechách doplnil hérojskou práci Františka Palackého, dr. Klemens Borový, professor universitní v Praze, vydal nákladem téhož spolku „Čtyři doby v historii české“ (Praha 1873), v kterémž na str. 39. praví: „V Turnově dobyli Husité kláštera františkánského a kláštera dominikánského r. 1424 a mnichy za živa upálivše oba kláštery zbořili. Posoudiž sám každý, jaký zde poklesek učiněn, a proto vznášíme v zájmech našeho lidu, po pravdě bažícího, přání ku skladatelům spisů prostonárodních, aby bedliví byli vedlé snadné a srozumitelné mluvy i — přesného obsahu.

Kniha druhá.

Od zpuštění města skrze Tábory Žižkovy do spojení obou stran v jednu obec.

(1424—1513).

Příčiny k novému osazování města. Fara podobojí v Turnově. Páni z Michalovic na Rohozci. Poddanství. Povinnosti města vůči vrchnosti. Upravení správy obecní. Přísaha obecních konšel. Počátek várečenského společenstva. Šťastný z Valdštejna a Jindřich z Michalovic. Poboření Valdštejna. Pan Michalec, straník krále Jiřího. Vpád Šestiměstských. Dobytí Turnova. Vítězství vojsk českých; smrt pana Michalce. Pan Jaroš z Cimburka; sňatek jeho s Johankou z Krajku. Počátkové Jednoty bratrské. Starší místopis města; klášter. Povaha páně Jarošova. Smrt jeho. Vláda poručnická. Adam z Cimburka. Druhé manželství paní Johanky s Janem z Šelmberka. Počátkové svobod městských. Obdarování panem Jindřichem Šťastným z Valdštejna. Smrt Adama z Cimburka. Význam paní Johanky; podporování bratří českých. Paní Johanka ustupuje statky své bratru svému Kunrátovi. Spojení obou stran městských. Hrazení města. Rozšíření výsad městských.

Zkáza města, spůsobená invasí Pražanův i Táborův Žižkových, měla následky dalekosáhlé, ač prvé účinky, bezprostředně následující, zahaleny jsou neprostupným temnem minulosti. Není nám známo, kdy a v jaké době opět měšťané turnovští se navrátili ku svým příbytkům, kdy počali svých živností dále si hleděti — paměť lidská jest krátká a bouřlivé doby tehdejší přehlušily jekem bitevním tichý vývoj zpuštěného města. Nebylo-li pohnútek jiných k novému osazení města, byla nimi zajisté poloha sama. Střed krajiny požehnané, střed strategický a konečně opora důležitého přechodu jizerského nemohla zůstati pustou; zde nutila přirozená potřeba k zaujetí opuštěných živností.

Příčiny k novému osazení města.

A tak v krátké době nalezáme opět Turnov v obnoveném květu, avšak s pohledem změněným; kdežto dříve byl nepopíratelným středem snah protihusitských, proměnil se v město ryze národní a obyvatelstvo jeho nejen že pilo z kalicha, nýbrž klonilo se netajně k bratrstvu táborskému, z čehož asi pocházela pozdější příchylnost k učení bratrskému; starožitný farní chrám sv. Mikuláše hostil nyní kněze pod obojí, kdežto svatyně někdejšího kláštera smutně pohlížela ze svých rumů.

Fara pod obojí v Turnově.

V určitějších rysech než prvé, jeví se nyní v dobách pohusitských vnitřní poměry města, kteréž počaly se samostatně vyvíjeti v základě rozdělení města mezi dvě vrchnosti. „Strany“, rohozecká i skalská, tvořily pro sebe vlastní obec, jejíž dobro i zdar závisel na osobní povaze pánově a zázrakem by bylo nutno nazvati shodu, která by v bouřlivých dobách těch panovala mezi oběma vrchnostmi. Rohozec Hrubý s dolejší částí města náležel dosud pánům z Michalovic a sice po smrti Janově (někdy kolem r. 1430) synu jeho Petru z Michalovic, seděním na Bezdězi [1]), sice

Páni z Michalovic na Rohozci.

[1]) Pan Jan starší z Michalovic dosáhnuv věku znamenitého, žil ještě roku 1429. Tehdy jemu král Sigmund odměnou za věrné prokázané služby zapsal v dědictví Bělou a Doksy v Boleslavště listinou danou v Prešpurce 29. [illegible] 1429.

katolíku, avšak horlivě snaživému o zavedení konečného míru zemského. Tehdáž také držení druhé části Turnova, příslušné k Skalám, přešlo opět z rukou pánův z Vartemberka na pány z Valdštejna, když totiž Jindřich z Vartemberka na Valdštejně prodal panství skalské Heníku z Valdštejna na Vranovém [1]; při tom byl účastníkem i pán Otta z Bergova, ač bližších zpráv nemáme. Jedině víme, že vzácný muž Václav Masopust, dědičný rychtář v Turnově, předstoupiv před pána z Valdštejna i pána z Bergova pokorně se doprošoval ztvrzení výsad rychty své, což se také stalo listem mocným daným v úterý po sv. Františku (6. října) r. 1439 [2].

Poddanství.

Dvojpanství nebývalo nikdy podporou rozkvětu nějakého; žárlivosť obapolná a malicherné svády dusily v zárodku každý krok k lepšímu. I v Turnově podobně se dálo, což na jevo jde z toho, že město, co také již více než století uznávané, značnou měrou poddanství obmyšleno bylo. Dá se za to míti, že po válkách, když lid vojenský od pánův na statky jejich přijímán byl, nic jináče lánu neobdržel, leč proti závazku, že bez dovolení neb zhostu pánova gruntu neopustí a pře své, kteréž by s tím oním sousedem neb přespolním měl, mocnému rozhodnutí pánovu ponechá. Jest to počátek pověstného člověčenství, z Němec k nám přišlého, kteréž v krátké době lid selský do tuhé poroby přivedlo.

Podobně dálo se v Turnově; zachovalyť se nám rozsáhlé zprávy o platech i povinnostech, jež bylo měšťanům podlé toho, z kteréž strany byly skalské-li či rohozecké, plniti.

Povinnosti města vůči vrchnosti.

Obě části města, či „strany“, jak tehdáž byly nazývány, skalská i rohozecká, nalézaly se ve správě rychtáře od pána jmenovaného. Rychta rohozecká výše zmíněná byla vysazena dědičně; jmění obecní bylo v nejstarší době nepatrné a jen od vrchnosti darované. Podobalyť pak se povinnosti měšťanů turnovských k vrchnosti povinnostem, jakéž i jiným městům panským uloženy byly. Pokládaniť s počátku měšťané za dědičné nájemce půdy pánu náležité, z níž osep po třech korcích z každého lánu obilí všeho pánu dvakráte

---

[1]) Rok prodaje toho jest neznám, sahá však čas jeho zajisté před r. 1438, jakž listina, kterou se rychta vysazuje, svědčí. Srovnej též: Adolf Benda's: Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung str. 23.

[2]) Přepis toho potvrzení vepsán do privilegia pana Jana z Šelmberka a paní Johanky z Krajku z r. 1504 (str. 7.)

do roka o sv. Havle a sv. Jiří sypali, či odváděli. Mimo to měšťané strany skalské vedle zvyku starodávného o vánocích pánu na Hrubou Skálu nosili slepice, o velké noci pak beránka s jistým platem peněžitým. Obě vrchnosti měly dále společné clo na mostě přes Jizeru položeném, velmi výnosné s dobytkův, kteréž z města neb přes město pryč hnány byly, s sladův, s chmele, s nádob, což ven z města, aneb skrze město vezeno bylo. Též mlýn, oběma vrchnostem od starodávna společný, se v městě nalézal při řece Jizeře s kusu, jejíž pod tímto mlýnem strana skalská 40 gr. ročně pánu platila, začež opět právo dáno bylo vodu po trubách do města vésti. Strana rohozecká pak užívajíc ostrova, kterýž byl mezi malým i velkým mostem, platila s něho vrchnosti své 8 grošův českých, o sv. Jiří i o sv. Havle vždy po čtyrech. Mimo to odváděli turnovští i poplatek jakýs, rozsahu neznámého komoře královské [1].

Upravení správy obecní.

Správa města spočívala v rukou rychtáře, jakožto plnomocného zástupce pánova; jemu po ruce zasedala rada konšel, počtem dvanácte, po každé straně obnovovaných každoročně skrze pána aneb jeho úředníka. Každý z konšel, jako primas neb primátor předsedal po celý měsíc radě tak, že se všichni konšelé v úřadě tomto (německy též purkmistrovském zvaném) do roka vystřídali. Ti řídili záležitosti soudní s výkonnou mocí práva hrdelního, za kterouž příčinou opodál města popravní místo se nacházelo, tou stranou, kudy se k Jičínu jde. Dále vedli konšelé, majíce k tomu písaře obecního, knihy městské (registra), kamž usnesení svá, neb veliké obce a jiná vzájemná jednání města vkládali. Šestero starších z obce vzatých zasedali při soudech a jiných záležitostech veřejných, zastupujíce obec samu. Správa obecního jmění a běžného důchodu náležela čtveru obecních, kteří každoročně velké obci účty s úřadování svého skládali. Vzácnými doklady staročeského zřízení municipálního jsou formuláře přísahy, kterouž bylo jak obecním, tak starším i konšelům při úřadu svého nastoupení skládati. Tyto formuláře, v aktech rady konšelův turnovských uchované, neváháme tuto veřejnosti podati. Zníť pak přísaha obecních takto:

Přísaha obecních.

„My obecní slibujeme pánu Bohu, pánům purkmistru a konšelům, starším a vší obci, že v tomto úřadě obecného opatrování nám poručeném a slíbeném při všech věcech této obce neb jednoho každého z obyvatelův našemu opatření povinně příležitých a k nám

[1]) Arch. Pam. VIII., 29.

příslušných, neb nám poddaných nyní upřímně a pilně pracovati chceme, bez obmeškávání a opouštění, a v tom svých vlastních užitkův nehledáme, ani komu nakládati ke škodě obce, neb kterékoli osoby z obce mimo spravedlnosť, než ve všem se spravedlivě a právě zachovati a toho jinak nečiniti, pro přízeň ani pro nepřízeň ani pro dary ani za kteroukoliv věc. Tak nám toho dopomáhej pán Bůh všemohoucí!"

Tato pak byla přísaha konšel:

Konšel.

„Přísaháme pánu Bohu všemohoucímu, že v tom ouřadě konšelském, nám svěřeném, předkem nejjasnějšímu knížeti a pánu ...[1]) pánu nás všech nejmilostivějšímu a pánu hejtmanovi na místě J. M. poslušenství zachovati chceme a podlé toho ve všech soudech nám příležitých a před nás přišlých věrně, právě, spravedlivě souditi, sirotkům a vdovám i všem jiným domácím i přespolním bez přijímání osob spravedlivě činiti a spravovati, což na nás sluší dopomáhati, pravdu a dobré velebiti, křivdu a zlé tupiti a kaziti, tajnost rady ve všem zachovati a toho všeho jináč nečiniti ani opouštěti pro přízeň, ani pro nepřízeň ani pro strach a bázeň ani pro dary ani pro kteroukoliv věc vymýšlenou. Tak nám toho dopomáhej pán Bůh všemohoucí!"

Počátek várečenského společenstva.

Hojným pramenem důchodu obyvatelstva bylo pivovarství, jiż v dobách předhusitských chvalně známé, kteréž v dobách pohusitských pěstovalo se v pivováře městském, kdeź každému sousedu volno bylo po řadě vařiti a doma sladovati. Vařilo pak se obyčejně ve dvou nedělích, soused za sousedem a míra „sladu celého" čili várky obnášela 7 korců ječmene, každému dále volno bylo výčep várky své krčmářům ponechati, z čehož brzy zlozvyk se vyvinul, že bohatší stálé krčmáře majíce, věčší výtěžek měli, než sousedé chudší. S každé várky platilo se vrchnosti čepné či povarné[2]). —

[1]) Ve formuláři zachovaném z r. 1548 (Liber memorab. K. 10) jmenuje se Ferd. I.

[2]) Neblahé stíhání měšťanův v století minulém dalo podnět domnění, že pivováru městského v Turnově nebývalo. Tomu odporují předně zápisy městské samy, dále i způsob založení města; neboť pivovarství, jakožto jedna z nejlepších živností, náleželo hned od nejstarších dob mezi živnosti oprávněné, a mohl-li jednotlivec vařiti, nemohlo se z toho nijak zbraňovati obci, aby kádě své chudším k várce nepropůjčila. Srovnej o tom Hallwich (Reichenberg 32): „Ausser dem Handwerk zählte zu der „bürgerlichen Nahrung" von jeher auch das „Bräuurbar", das Recht, allerhand geistige Getränke zu erzeugen und auszuschenken; allen bis zum 15. Jahrhunderte begründeten Städten Böhmens wurde mit dem Stadtrecht . . . als wichtigste Einnahmsquelle . . . das Bräuurbar verliehen."

Vraťmež se k zevním dějinám města.

Šťastný z Valdštejna a Jindřich z Michalovic.

Oba majitelé, kteří vládli Turnovem v dobách, bezprostředně po válkách husitských následujících, měli nástupce daleko více zasahující do dějin národních. Tehdejší doby pohnutlivé, kdy bylo Čechu bojovati za jazyk otcův i draze vykoupenou svobodu myšlenky, vychovaly zajisté povahy hodné klidnějšího běhu života. Oba tehdejší pánové turnovští, Šťastný z Valdštejna a na Skalách a Jindřich, příjmím Kruchlata z Michalovic, zaujímali čestné místo v řadách šlechty kraje boleslavského, tehdáž horující za zavedení míru zemského a spořádané správy. Zvláště poslední jest hvězda prvé velikosti na obzoru doby Poděbradské. Jsa katolík rodem i tradicí, přidržel se předse již od prvého vystoupení svého na kolbišti veřejném přítele vrstevného, Jiřího z Poděbrad, kterýž od r. 1440 byl hejtmanem a velitelem landfrídu kraje boleslavského. Tento směr myšlení vštípen mu byl poručníkem Janem Smiřickým, kterýž po brzké smrti páně Petrově (roku 1439) správy statkův i vychování posledního pána z Michalovic se ujal.

Poboření Valdštejna.

Loupežnictví po válkách obvyklé vzniklo měrou velikou po skončení války husitské v krajině turnovské. Hrad Valdštejn, na němž tehdy seděl pověstný zemský zhoubce a nájezdník Krištof Šoff, z rodu Šafgočův, byl jich středem. Veliké zádavy konané po šírém kraji způsobily konečně, že se strhl k Valdštejnu landfríd boleslavský a hradu dobyv jej dokona pobořil, od kteréž doby pustým zůstává (1449).

Pan Michalec, stranník krále Jiřího.

Jakou důvěru král Jiří v přítele svého kladl, na jevě bylo nejlépe, když působením kurie papežské nový boj náboženský v Čechách vznikl. Ještě než se rozzuřila lítice válečná, postavil se pan Michalec mezi obě strany a zvolen byv za mocného správce mezi králem a Plzeňskými, sám čtvrtý jsa, s úřadu svého prostředkovati se snažil. Bohužel marny byly snahy jeho proti přívalu vášní rozbouřených; boj vznikl a kořistichtivý Uhrův král, Huňadovic Matiáš, lakom krásné koruny české, pozýval obyvatelstvo vedlejších zemí, Lužic obou i Slezska, aby zrušivše víru králi svému do Čech vojensky vpadli a tím sílu strany katolické rozmnožili. I byla osudná tehdy doba pro národ náš, který roztržen, od cizinců sevřen jsa zápasil pod králem - hrdinou o duševní statky své.

Vpád Šestiměstských.

Boleslavsko samo náleželo rozhodně ku straně královĕ a nespořilo pomoci na lidech i potřebách jak toho nutnost kázala, pročež nemile pozorovali protivníci počínání si kraje toho, v němž katolík Michalec i pan Šťastný i jiní věrní drželi stranu královu. Zvláště Šestiměstští v Lužici, jejichž fojtem byl Jaroslav ze Šternberka, syn Zdeňka Konopišťského, největšího odpůrce králova, a kníže Jindřich Hlohovský a na Kožuchově, horlivě sbírali síly vojenské k vpádu do Boleslavska. Den na nebe vstoupení Páně (26. května) r. 1468 sebrali se polem kníže hlohovské i Šestiměstští a vtrhli do Čech. S nimi spojili se i někteří šlechtici čeští původu německého, jako pánové z Biberštejna na Friedlandě a Venč z Donína na Grabštejně. Všeho vojska, když za vedením Jaroslava ze Šternberka, dne 29. května české pomezí přestoupilo, bylo do 7000 pěších a 1000 jezdcův, kteréž množství valíc se přes Český Dub k Turnovu, aby se vyhnulo nebezpečnému pohoří Ještědskému, značilo směr cesty své ohněm a plenem tak nelidsky a ukrutně, že i sami katolíci hrůzou z toho ukrutenství poděšeni byli a s ošklivostí o tom mluvili. Do kterékoliv vesnice vpadli, tu vybrali, zapalovali a zkazili, staré i mladé obyvatelstvo bez milosrdenství zabíjeli, panny i ženy dříve podávivše. Nejhůře pohubeny statky pana Michalce a pana Šťastného, přes něž se valili zástupové k Turnovu, údolím potoka hodkovického k Jízeře, na jejíž břehu kdesi u Nudvojovic se položili táborem a otočili hradbou vozovou (2. června).

Vůči takovému nebezpečenství sebral pan Jindřich z Michalovic spolu se Šťastným z Valdštejna, ozbrojený lid svůj, prý do 3000 duší ovšem nejvíce lidu selského, položil se táborem při říčce Libuňce mezi městem a vrchem Mašovským a okopal se náležitě; byloť mu zde stříci dvojí cesty do vnitř země, prvé údolím Libuňky k Jičínu a Bydžovu, druhé po Jizeře k Mladé Boleslavi. Po straně jižní byly mu mocnou záštitou močáry při řece Jizeře, po straně severní pak opíral se o město a hájil spolu přechodu mostního, jakožto klíče obou údolí.

Dobytí Turnova.

Dne 2. června odpůldne chovali se Lužičané tiše hledíce mylnými pohyby vůdce sboru českého obelstiti i podařilo se jim maličko, nebo nazejtří 3. června učinili proti vůli vůdcův svých, řeku přešedše, útok na česká ohrazení, avšak tu doznali udatného odporu, načež s velikými ztrátami musili ustoupiti. Tím byl slabý sbor český odkázán hájiti táboru a město ponecháno bez posádky,

ač veliké množství obyvatelstva okolního, po většině pohlaví ženského v něm bylo shromážděno; toho užili Němci a z rána 4. června vzali město útokem, je zapálili, obyvatelstvo ženské ukrutně povraždili a veškeren úrodný kraj směrem k Hrubému Rohozci zpustošili. Nyní lid venkovský, podrážděn jsa takovým ukrutenstvím, sbíral se valně pod prápory pana Michalce, a již došla zpráva, že z Králové Hradce valný zástup lidu zbrojného ku pomoci spěchá. Když zpozorovali Lužičané, že ani vzetím města Turnova pana Michalce z pevného jeho ležení nevylákali, nýbrž že on tím více vojska svá rozmnožuje, jali se reptati a sváděli vinu nezdaru na pana Šternberka, vrchního vůdce svého; bylť nutno, aby opatřili četné své raněné a pročež neposlouchajíce již vůdce svého, činili přípravy k návratu. Na boží hod svatodušní, 6. června zdvihli se se s celým táborem a opustivše město, hodlali kdesi u Nudvojovic přejíti Jizeru. Dočekal té chvíle pan Michalec, dada již dříve 3 rybníky rozsáhlé, živené vodou Libuňky, skopati, čímž voda v Jizeře silně vystoupila a tak se nejen velké množství nepřátel potopilo, nýbrž i také ležení jejich zaplaveno bylo. A tu Čechové na ně dorazili, před sebou je hnali, po stranách na ně nabíhali, veliké množství jich pobili a hojnost kořisti jim odebrali, tak že sotva Lužičanů polovic živa a v bídném stavu domů se navrátila; samo město Budišín (Bautzen) počítalo ztrátu svou v tomto tažení do 500 lidí [1]).

Vítězství vojsk českých; † pan Michalec.

Avšak i s české strany bylo vítězství zaplaceno krvavě, neboť vůdce vojska, pan Jindřich z Michalovic, utrpěl v bitvě těžkým poraněním, kterémuž v jeseni téhož roku podlehl, právě v době, když největší protivenství naléhala na hlavu královského přítele jeho. Slavný rod pánův z Michalovic, kterýž byl v něm vrcholu slávy dospěl, ním též pohasl navždy.

Pan Jaroš z Cimburka.

Dědičkou všeho rozsáhlého jmění jeho stala se sestra jeho, Mandalena z Michalovic, provdaná za věhlasného pána moravského, Jana či Jaroše Tovačovského z Cimburka, jemuž i statkův svých postoupila. Pan Jaroš usadiv se trvale na zámku mladoboleslavském, odkudž on i potomci jeho zváni „pány boleslavskými," svěřil správu Hrubého Rohozce svým hejtmanům, kteří i v záležitosti města Turnova od té doby mocně působili.

---

[1]) Scriptores rerum Lusaticarum I. 90—91.

Paní Mandalena netěšila se z dlouhého zdraví, neb již roku 1480 byl Jaroš Tovačovský ovdověl a pojal v druhém loži osvícenou šlechtičnu, paní Johanku z Krajku, pravou ozdobu tehdejší jemné pleti české, jejíž vystoupení v běhu dějin Českých předůležité za sebou mělo následky.

Johanka z Krajku.

Bohužel mlčí dějiny o původu její; štýrský rod pánův z Krajku, nabyv v Čechách za Karla IV. inkolátu, držel zpupně hrady Landštejn a Bystřici v Bechyňsku. Lipold z Krajku, jemuž Čechové Krajíře přezdívali, vynikal ve válkách husitských po straně královské, avšak potomci jeho, odvrhše německý původ svůj, octli se v brzce do předních řad panstva českého, kteréž si za účel trvalý vytklo hájiti práva stavovského státu českého. Vzácné dary ducha, ušlechtilost srdce i přístojná vznešenost mysli byly společnými jejich vlastnostmi, s kterýmiž spojovali i hluboké vzdělání. Paní Johanka rodivši se někdy kolem roku 1460, požila již v domě rodinném velmi pečlivého vychování, s nímž pojila i nelíčenou, vroucí zbožnost. Již v útlém mládí vidouc převrácenost tehdejší společnosti světské, zamilovala sobě učení nové sekty, tehdy vzniklé, Jednoty Českých bratří — kteráž více hledíc k praktickému vykonávání pobožnosti, mravnému a bohulibému životu přednost dávala před jalovými, duchaprázdnými obřady zevnějšími — a všemožně své podpory jim poskytala. I mladší její bratr, rodilý roku 1470, Kunrát Krajíř z Krajku, již od mladosti své oddán byl duchem Jednotě.

Běh světa tomu chtěl, aby nejpřednější náčelník strany podobojí v Čechách za doby Vladislavovské, pan Jaroš z Cimburka, v přízeň vešel s rodem, kterýž nejvíce přispěl k rozvoji a rozšíření se Jednoty. A tak se také stalo, jen že skutky paní Krajířovny dály se v tichu bez hluku světského, kdežto choť její na čele husitského panstva mocným slovem svým působil.

Počátek jednoty bratrské.

Následky objevily se v krátce. Opovržená dosud Jednota českých bratří, jímž spíláno „bratříků“ neb „jamníků“ a to po způsobu, že sobě vespolek bratří a sester říkali, a že na místech odlehlých, po skalách a lesích, po jistotě jdouce službám božím obcovali; tato opovržená sekta nabyla takřka okamžikem půdy v celém Pojizeří, na statcích Cimburských od Brandejsa n. L. až k Turnovu, a v přirozeném středu údolí, Boleslavi Mladé, v brzce zkvétl střed Jednoty „na hoře Karmeli.“ Všudy se ustavovaly obce

bratrské, stavěny „zbory“, kteréž sloužily úkonům náboženským, a radou starších ustanovení kazatelé hlásali v nich výmluvnými ústy slovo boží po způsobě bratrském.

Turnov byl již před rokem 1480 sídlem četné obce, k níž náleželi nejen příslušníci obou stran městských, nýbrž i venkované z panství rohozeckého i jiných okolních; snad vznikl již i v dobách těchto zbor, sice za ohradou městskou na polstvu obecném, kdež později ulice za branou svěráckou vznikla. Bohužel umlkly veškery upomínky, kteréž se k založení bratrské obce pojí, a tak přítel dějin vlastenských musí zůstati při domněnkách, kteréž pokládá za příčiny událostí dob příštích. —

Vraťmež se opět k vniternému stavu města. Zpuštění, způsobené skrze křižáky lužické, mělo za sebou následek pro rozvoj města veledůležitý. Požár, dobytí města, a snad i účely válečné k obraně neb útoku, řádily takovým způsobem v ubohém městě, že obyvatelé, navrátivše se ku svým krbům již ani místečka svého nalézti nemohli. Tu buď se strany vrchnostenské, buď se strany občanstva vyšel návrh, aby město nově zřízeno a ulice podle toho vyměřeny byly, skutek to, který sotva rovného má v dějinách českých měst [1]). Snad byla již dříve toho potřeba cítěna, neboť šířilo se město na gruntech někdy klášterských, kterýchž po zpuštění kláštera skalská vrchnost k své ruce se ujala, neboť jisté jest, že nynější ulice Markova, náměstí Marianské a z části i ulice Hruštická vznikly na půdě někdy klášterní. Místopis města; klášter.

Nové rozdělení nešetřilo asi dosavádního rozdílu stran, poněvadž více není řečí o místném dělení se poddaných skalských neb rohozeckých, nýbrž dalo městu ráz více jednolitý. Jádrem města bylo náměstí, tehda věčší nynějšího; sáhaloť zajisté na půlnoční straně až k sv. Mikuláši, jakž toho obraz starý, přidaný ku „Granátu turnovskému“ dosvědčuje. Před kostelem, mezi oběma ulicema jdoucíma směrem severním, nalézal se hřbitov osady podobojí. Z náměstí rozbíhalo se šestero ulic, „od kostela“ a Svěrákovská či svěrácká po straně severní, Hruštická a „ku klášteru“ směrem východním, na poledne Jičínská, na západě

[1]) Podání turnovské praví, že prý „Vartemberk“ ohořalé domy pobořiti a nové dle daného rozměru budovati dal. Zdá se, že v tomto podání skryt pouze pojem pána skalského. Podobným způsobem přestavěli po ohni r. 1537 páni z Pernštejna Pardubice.

ulice hradišťská. Prodloužení ulic ke klášteru slulo „stará“ a „nová Háska“. Věčší část těchto ulic nesou svá jmena po dnešní den, jen ulice ku klášteru změnila se v ulici Markovu, Svěrákovská ustoupila Františkánské a na Hradišťskou přeneseno pojmenování dolení její části, totiž „hluboká ulice“ od úvozu nyní odstraněného, kudy vozová cesta k mostům vedla. Uprostřed náměstí nalézalo se několik domků, nyní ovšem odstraněných, a pak pranýř, či místo hanby, kdež veřejně stavěni na odiv lidé provinilí zásadám obecné mravnosti. Na severním rohu ulice Hradišťské stávala rychta rohozecká („starý rathouz“), nám již z průběhu vypsaných událostí známá.

Čtvero hlavních ulic vedlo k různým stranám světa a končily se východy v hradbě plaňkové, kteréž později opravdovým branám ustoupily. Prodloužená ulice Svěrákovská slula za ohradou „na trávnice“; tam se nalezal dvůr obecní a opodál vystavěli sobě čeští bratří zbor svůj. Podél samé ohrady za chrámem svatomikulášským byla fara, tehdy od kněží podobojích spravovaná, kteráž s farním chrámem jakýsi druh pevnosti tvořila; obrovské zdi věže chrámové jsou dosud patrným toho dokladem. Hlučností vynikala zajisté nad jiné ulice hradišťská, kteráž vedla nejen k mostu věčšímu, nýbrž i uličkou, která se proti obecnému pivováru k jihu odštěpovala (nynější ulice Sobotecká), k mostu druhému, kdesi proti Nudvojovicům zřízenému, kudy Turnovští pouze na pozemky své, po pravé straně řeky položené, dojížděli. Však zdá se, že most ten brzy v XVI. století zanikl [1]). Ulice Hradišťská dosahovala téměř až k řece Jizeře, vlastně k východnímu toku jejímu, „malou Jizerou“ zvanému; tu přiléhaly k ulici Hradišťské mlýny, „shořalý“ a „kocourovský“, hnané ten proudem jizerským, onen struhou Stebňovou.

Uprostřed téměř ulice Hradišťské nacházel se pivovar pravovárečni, a u něho odštěpovala se bezejmenná ulice nyní zvaná Soboteckou. Zde, kudy vedla cesta k Valdštejnskému dvoru Mašovu, nacházejí se stopy jakéhosi pohřebiště, jež podání místní připisuje Židům [2]). Původ obce židovské v Turnově sahá asi do

---

[1]) V listině, kterouž hejtmanové boleslavský a skalský uklízejí spor vzniklý mezi Nudvojovskými a Turnovskými r. 1495 praví se: „a o tu obecku, kteráž jest pod tím úvozem hlubokým, kdež jest byl někdy most Turnovských.“

[2]) Pohřebiště to zahrnuje v sobě nejvíce zahradu p. Viléma Svobody, majitele pivovaru, jež až k Stebence dosáhá. Majitel výše zmíněný sám zde množství veliké kostí nalezl a na místo příhodné uložil.

dob těchto. Jiná část končin těchto nese v sobě památku důležitou na trvání Jednoty bratrské, totiž tak řečenou „zahrádku bratrskou“ při cestě mašovské, v čemž opět jen hřbitov spatřovati nám jest.

Zde byla také přední sídla zelinářův a zahradníkův Turnovských, v listinách často připomínaných, kteří ve „struze Stebňové“ čili nynější Stebence hojný vody pramen měli. V údolí této struhy nalezalo se i několik věčších dvorců i mlýnů jako mlýn „za branou“ mlýn podklášterský, dvůr Doušovský, Poduškovský a j. více, kteréž nejspíše k statkům dříve klášterním patřívaly.

Nesnadno jest určiti tehdejší poměry kláštera. Po spuštění města r. 1424 zůstal klášter pust i s chrámem konventuálním, obvod pak jeho psán vždy zvláště. ano dle některých zpráv zejména dle zprávy o velikém ohni r. 1538 za to míti nám jest, že klášter se dočista nacházel mimo obvod městský; možná, že opevnění jeho, přetrvavše zkázu husitskou, byla pravou pevností turnovskou.

Smrt a povaha páně Jarošova.

Bohužel na krátce bylo blahoplodného žití pana Jana Tovačovského nejen pro Turnov a druhá zboží jeho, nýbrž zvláště pro širší vlast českou. V tehdejších těžkých dobách, kteréž nastaly straně podobojí z nerozhodnosti královy, položil pan Jan, jako předák všech Čechův podobojí přijímajících, sněm celé strany k sv. Kateřině do Prahy (25. listopadu 1483), avšak dříve než sněm valný se byl sešel, skonal nemocí nahodilou. „Bolesť všech podobojích rovnala se velikosti ztráty, kterou utrpěli“ praví Palacký, zajisté vším právem. Již národní písně tehdejší velebí v něm muže ctného i rytířského, kterýž náležel k předním podporám utýrané vlasti. Z lože prvého s paní Majdalenou z Michalovic zůstavil dvě dcery; starší Anežka vdala se r 1484 za pana Jindřicha z Hradce, katolíka horlivého. Druhá choť jeho, paní Johanka, byla ho obdařila synáčkem Adamem, rodilým r. 1481 načež správy zboží jeho i vychovávání sirotka ujal se otcovský strýc jeho, proslavený státník i spisovatel, pan Ctibor Tovačovský z Cimburka, hejtman markrabství moravského [1]). I pan Ctibor, muž darů ducha nejvýtečnějších, byl příznivcem náboženské snášelivosti, jejíž následek bylo tím věčší rozmnožení se českých bratří na statcích jemu svěřených. Bohužel zemřel bezdětek na zámku svém Tovačově, 26. června

Vláda poručnická.

[1]) Palacký, V. I. 282, poznamenání 197.

1494, načež pan Adam, jsa královským dekretem za zletilého prohlášen, sám vlády otcovských statkův se ujal [1]).

Adam z Cimburka.

Jinochu čtrnáctiletému bylo zajisté třeba moudrého vedení v zamotaných světa bězích, kteréž se mu ovšem dostalo od osvícené matky, v druhém loži za nejvyššího kancléře koruny, pana Jana z Šelmberka na Kosti [2]), provdaná. Druhý choť její vynikal lahodou mravů a líbezností slov svých daleko nad jiné (o čemž souvěký básník, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, výmluvné podává svědectví) a při tom spojoval i náklonnost otcovskou k svým poddaným. Jemu přičísti sluší rozkvět celého Pojizeří buď k jeho, neb pastorka jeho Adama statkům náležejícího; nebo téměř všecka města a městečka počínajíc bohatou již tehdy Mladou Boleslaví, od Čelakovic až na nejzázší hranice zemské, podařeny byly tehdy výsadami četnými, spolehlivým to základem blahobytu veřejného. Panstvo okolní řídilo se u věci té ušlechtilým příkladem Jana i Johanky z Šelmberka, zvláště pak starý pán Šťastný z Valdštejna, k jehož panství skalskému i druhá část Turnova náležela. I netečný král Vladislav II. ze vzdáleného Budína uherského, vzpomínal časem „k mnohým a pokorným prosbami svých poddaných" obyvatelův měst a městeček, vysazuje jim zejména trhy výroční. Skutečně padá do panování páně Adamova (1494—1503) počátek občanských výsad města Turnova po jeho obou stranách a účinná snaha vrchnosti, dbající o dostatečné hájení prospěchů městských.

Počátkové svobod městských.

Počátek stal se uklizením sporu s Nudvojovskými. Již od delších dob svářili se Turnovští s osadníky vsi Nudvojovic, poddanými pana Jaroše Stránovského na Sovojovicích, o to, komuž náleží cesty mezi oběma obcema napravovati. Bylyť pak cesty dvě; jedna jdouc od Nudvojovic přes pole Havla, člověka z Nudvojovic, vedla k mostům turnovským, kdežto druhá vedla k řece, tudy pak přes někdejší most Turnovských a hlubokým úvozem k městu. Když pak spor déle se vlekl, vznesena byla pře veškera na Jana Císaře z Hlímka, hejtmana ty časy na Boleslavi Mladé, a Mikuláše Horšína ze Spyty, purkrabí na Skalách, aby o ní mocně rozhodli. Tito nahlednuvše do register starých, při obci Turnovské chovaných, tak uhodili, aby Turnovští tu cestu

[1]) Mikovec: Starožitnosti a památky země české, II. 68.

[2]) Hrad Šelmberk nachází se v troskách blíže Mladé Vožice. Jan z Šelmberka psal se z Kosti po r. 1490, když hradu onoho od poručenstva Jana z Házmburka koupil. Srovnej: Mikovec, Starožitnosti a památky země České I. 89.

napravovali z hlubokého úvozu až k mostům a Havel aby stoky dělal přes cestu, aby voda cesty nekazila, při čemž cestě té šíře dáno, což by se mohl s třemi vozy minouti a vedlé kol pacholek jíti. Listina toho dosvědčující dána 23. února 1495, a chová se po dnešní den v archivě turnovském.

Věčšího dosahu byly výsady, udělené v době této městu skrze pana Adama, ač listiny o nich jednající nás více nedošly. Toliko z pozdních potvrzování známo jest, že pan Adam obci turnovské strany rohozecké udělil výsadu na solný trh a solnici bez újmy panského cla, tak aby žádný v městě sůl prodávati nesměl, začež městu ročně dva soudky soli odváděti bylo[1]; někdy v též době daroval pan Jindřich Štastný z Valdštejna na Rychmburce, syn[2] a dědič pana Štastného, obci turnovské po straně skalské, strání a lesem vedle farářství, pak loukou a luhem dále pod tím při Jizeře, ač listina darovací pouze v necelém přepisu se zachovala. Obě vrchnosti povznesly přímluvních proseb svých i ku králi Vladislavovi, aby rozmnožil výsady zkvétajícího města. Bylyť ty doby, kde šlechta všemožně podporovala vzkvétání měst poddaných, jím živnosti městské konati a zvláště trhu odbývati dopouštějíc, na újmu měst královských. I přistoupil Vladislav na jejich prosby, a obdařiv město právem pečetiti voskem červeným, jehož jen nemnohým dopřáno, rozšířil výsady jeho rovněž vzácným tehdy právem trhovým, tak, aby dva jarmarky ročně mělo, jeden ten úterý před sv. Janem Křtitelem a druhý před Narozením Panny Marie, s právem osmidenního trvání a darování toto svým listem královským, daným v Olomouci, v pondělí před sv. Petrem v Okovech r. 1497, ztvrdil[3]). Výsada tato rozšířena též na clo, týden před, ve a po jarmarce, s vozů formanských a selských vybírané, s každého koně ve voze jeden peníz český,

---

[1]) Darování toto potvrzují Jan z Šelmberka a Johanka z Krajku listinou danou na Mladé Boleslavi, 25. února 1506, jejíž original uložen v archivě turnovském.

[2]) Kdy pan Šťastný zemřel, více známo není. Srovnej: Benda's: Geschichte der Stadt Gablonz str. 25.

[3]) Ex orig. v archivu turnovském. S tím se nesrovnává udání Palackého v Archivu Českém (VI. 583), kdež udělení práva trhového obci turnovské klade se ve středu před sv. Antonínem r. 1500. Též copia toho se týkající, v archivu c. k. ministeria vnitra ve Vídni, souhlasí s udáním našim.

a s pěších, když by co na zádech ku prodeji nesli jeden haléř; s volů, koní a krav hnaných na trh peníz na ohranu mostů a cest [1].

Ještě mnohých jiných výsad stali se Turnovští v též době účastnými skrze laskavost páně Adamovu; však listiny původní o to vydané nás nedošly. Dle pravděpodobnosti soudíc, nenabyly platnosti skrze nějakou chybu formální, pročež Turnovští později za potvrzení jich prosili. Ze souvěkých přepisů, ovšem porouchaných a necelých na jevo jde, že pan Adam Turnovské obdařil právem odúmrti, ovšem s podmínkami neznámými; jediné bylo vyhrazeno, aby od úmrti obráceny byly na chudé a záduší turnovské.

Obdarování skrze pana Šťastného.

Bohužel vrátké bylo zdraví poslední letorosti rodu Cimburského, a tím mnohý podnik prospěšný v zárodku již udusen. Jediné dobrý příklad působil v pana Jindřicha z Valdštejna, že i poddané své strany skalské vzácnými přednostmi dařiti se jal. Nejstarší jeho obdarování týká se platu „z obcí", totiž z nemovitého majetku obecního. Seznávaje totiž pan Jindřich, jakou obtíž Turnovští s vydržováním mostů mají skrze dravost řeky, odpustil jim platy, které dosud z obcí odváděli, listinou danou v neděli před sv. Vítem r. 1497. Svědkové darování toho byli Jan z Valdštejna a v Mašově, Tristram z Kocova, vladyka Mikuláš Tista z Libštejna a v Lažanech, pan Janovský z Janovic a v Loučkách a Mikeš Horšín ze Spyty [2].

Po dvou letech předstoupili opět před pana Jindřicha obyvatelé turnovští po straně skalské, prosíce, aby platy, kteréž mu dosaváde dvakráte do roka na zámek Skalský nosili, jakož i dávky o vánocích a velké noci povinné, od nich v městě přijímal. Obdrževše toho přivolení, zavázali se jeden každý platiti za tyto chůze dva groše míšenské při hodech velkonočních. O tom dána listina na sv. Ondřeje r. 1499, a svým svědectvím ji potvrdili: švakr páně Jindřichův, Jan z Vartemberka, jeho strýc Jan z Valdštejna v Mašově, Jan Janovský z Janovic a Mikuláš Tista z Libštejna [3]. Konečně r. 1501 listem na Skalách, v den sv. Otharda daným,

---

[1]) Majestát o to vydaný králem Vladislavem později v porušení přišel, načež Ferdinand I. znova jej potvrdil; list krále Vladislavův uchoval se in copia v archivu c. k. ministeria vnitra ve Vídni a jest dán v Budíně r. 1500, úterý po sv. Anton. (Srovnej předcházející poznam.).

[2]) Ex orig. v archivě turnovském.

[3]) Ex orig. ibidem.

Jindřich z Valdštejna potvrdil měšťanům turnovským odúmrti s vyhrazením, aby obracováno bylo na chudé a záduší panské v Turnové, čehož svými podpisy dosvědčili Bernart z Valdštejna na Hradišti, Jan z Vartemberka, Jindřich Loučenský z Kopidlna a Janovský z Janovic [1]).

† Adam z Cimburka.

Po r. 1500 nabyla choroba páně Adamova vážných rozměrů, a z té příčiny pomýšlel on o poslední pořízení svých statků. Cit dětský i snad jednomyslnost náhledův vedly ho k tomu, že nedlouho před smrtí svou, v pátek po sv. Blažeji (4. února) 1502, matce své v předstíraném dluhu prý 2000 kop gr. českých hradu Boleslavě Mladé, hradu Brandejsa n. L., a hradu Rohozce Hrubého s příslušnou částí Turnova postoupil [2]). Již 3. prosince téhož roku 1502 skonal pan Adam z Cimburka, jsa poslední rodu svého.

Význam paní Johanky.

Bez odporu uvázala se nyní paní Johanka z Šelmberka ve správu zboží syna svého a propustila úzdu touhám svým vůči poddaným. Nejen že průchodu dala nejširšího volnému přiznávání se k Jednotě českých bratří na všech statcích a netajně jim hmotnou pomocí přispívala, nýbrž se snažila i povznésti blahobyt poddaných, z kterých Turnovští neposlední místo zanímali. V dějinách českých měst patří zajisté paní Johance místo nad jiné čestné, nebo svobody její, kterých udílela městům na statcích svých, učinily je účastny takových práv, z jakých se těšila města královská [3]). Snaha její nabyla v tom horlivého následovníka osobou pana Jindřicha z Valdštejna.

Nejprvé potvrdila paní Johanka spolu s chotěm svým Turnovským své strany rohozecké list páně Adamův na odúmrti [4]), načež roku 1504 předstoupil Jakub Krašovský, rychtář turnovský, a prosil za potvrzení listu, kterýmž kdysi Zdeněk z Valdštejna rychtu turnovskou vysadil. Seznavše pak páni „že jest se v tom úřadě rychtářském věrně a právě (jim) zachovává,“ potvrdili onu výsadu rychty listem novým, daným na Rohozci v úterý před sv. Šebestiánem (16. ledna) r. 1504 [5]) Dále potvrdila listinou, danou

---

[1]) Ze souvěkého necelého přepisu v archivě Turnovském.

[2]) D. Z. LXXXIV. B. 20.

[3]) Srovnej obdarování Ml. Boleslavě, Turnova, Brandejsa n. L., Čelakovic, Mečeříže atd.

[4]) Ze souvěkého necelého přípisu v archivu turnovském bez udání času.

[5]) Ex orig. v archivu turnovském.

na Boleslavi v pátek před sv. Matějem (21. února) r. 1506, výsadu páně Adamovu na solný trh a solnici.

Jednání příští plynula již z vlastní vůle její, neb někdy roku 1508 rozžehnal se se světem vezdejším druhý choť její, proslaviv naposledy slavný rod svůj. Ovdověvši po dvakráte odhodlala se paní Johanka na vždy stavu vdovinu a přibrala sobě k radě mladšího, ve světských záležitostech nad jiné zběhlého bratra, Kunráta z Krajku.

S počátku zdálo se, že s druhým chotěm jejím opustil na vždy klid mysl její. Horlivá podpora, jaké se skrze ni Jednotě bratrské dostávalo, způsobila jí četné nepřátele a rozsáhlé statky její lákaly lakotné sousedy. V čele nepřátel byl soused jejího zboží brandejského, košátecký pán Albrecht z Kolovrat, nástupce pána z Šelmberka v úřadě nejvyššího kancléřství, kterýž prohlašuje paní Johanku za zjevnou kacířku mocně vešel ve zboží její; než útok jeho se nezdařil skrze odpor šlechty kraje boleslavského, nepřející lupu tak vzácnému. Než po době nedlouhé záští se opakovalo, jelikož vzešel spor mezi paní „boleslavskou“ a Kateřinou z Kolovrat, paní na zámku Lysském [1]) o cla jakás, kteráž ji z té příčiny pohnala před soud zemský. Než pořad práva zastaven vlastnoručním listem krále Vladislava, kterýž vděčně vzpomínaje služeb obou manželů paní Johanky, tuto všeho nároku z kacířství sprostil a veřejně pod svou ochranu vzal [2]).

Johanka vzdává zboží svých bratru Kunrátovi.

Syta jsouc sporů těch. přemýšlela paní Johanka o prostředcích k zachování svého míru vnitřního, a domnívala se. že nabude porady u Jednoty, jejíž sestrou se nyní veřejně býti přiznala. Po sv. Martině r. 1512 sešel se sněm starších Jednoty v Brandejse a paní Johanka. protektorka sněmu. předložila shromážděným otázku, má-li opustiti užívání panství čili ne. I nalezl sněm po zralém uvážení, aby ponechala sobě soudnictví, veřejnou pak správu a řízení jiné odevzdala svému bratru Kunrátu, načež vedlé usnesení toho dluh jakýsi 2000 kop grošů čes. předstírajíc bratru svému hned dědictví svého, zboží Mladoboleslavského. Rohozeckého s Turnovem atd. 10. srpna 1513 ustoupila [3]).

Spojení se obou stran městských.

Jakož pak rozhodnutím svým paní Johanka velice přičinila ku zdaru Jednoty, tak i dobou touž zjednala sobě zásluhy veliké

[1]) Dle listiny uchované in orig. v archivu mladoboleslavském.
[2]) Gindely: Geschichte der böhm. Brüder I. 150—152.
[3]) D. Z. LXXXIV. B. 21.

o obec turnovskou. Přistoupilit totiž před ni konšelé a starší strany její rohozecké a žádali za spolčení se se stranou skalskou a za povolení, aby sobě společné ohrady zříditi směli, „k udržení bezpečnosti a užívání důchodů společných“; mileráda pak svolila paní k žádosti té a svolení své ztvrdila listinou, danou v pátek po sv. Valentínu (17. února) r. 1509, jejíž svědkové byli Jindřich Hložek ze Žampachu, hejtman kraje boleslavského a purkrabí brandejský, a Kunata Vít z Kvítkova, hejtman na Hrubém Rohozci [1]).

Avšak jednání ještě protáhla se za nějaký čas; neb zajisté, jakož strana rohozecká v též příčině dožadovala se svolení své vrchnosti, bylo nejinak i činiti po straně skalské. Ovšem nezachovaly se nám důkazy o to svědčící, avšak úzkostlivé výhrady obou stran, v následujících listech obdarovacích v příčině cla (o čemž viz níže) jsou, ač ne přímým, předse zajisté spolehlivým toho dokladem [2]). Než důležitost podniku všestranná nedala asi místa dlouhému meškání, a z běhu příštích událostí nutně souditi musíme, že ještě téhož roku žádoucí spojení města dokonáno bylo.

Tím teprvé dovršeno občanské zřízení města, jehož základy i v pozdějších dobách dvojpanství staly se rozhodujícími. Nejprvé sloučeny oba sbory konšelské v jedno, místo dvou rychtářů nastoupil jediný, jmenovaný po společném nálezu obou pánův a jmění obecní obou stran spravováno ku prospěchu obce jednotné. Jen v příčině peněz sirotčích ponechány i nadále truhlice dvojí, jakž ani jinak býti nemohlo. Nyní teprvé město náležitě obezděno, Ohrazení města. ovšem ne hradbou v pravém slova smyslu, nýbrž ohradou, o čemž svolný list paní Johanky dosvědčuje. V místech, kde se hlavní ulice s ohradou křížily, vznikly brány, jako klášterská v ulici hruštické, jičínská, hradišťská blíže pivováru páně Svobodova, svěrákovská za kostelem farním; jičínská později zvaná byla dolní branou. Pod kostelem farním nacházela se branka, či fortna, kudy cesta vedla k zámku rohozeckému. Obvod města patrně byl daleko zvěčšen a rozšířen, čehož důkazem jest věčší rozsah ohrady proti městišti někdejšímu. Dosud ku př. vědí Turnované, že brána

[1]) Ex orig. v archivě turnovském.

[2]) Praví paní Johanka, že uděluje jim svobod níže udaných, aniž by moci měli „s druhů stranu téhož města spolčovati se leč s povolením mým.“ Též klausule užívá pan Jindřich. Též i obdarování páně Šťastného v příčině odúmrti dáno jest pouze měšťanům „strany jeho“.

hradišťská nalezala se výše do města; že byla kdysi pošinuta vně, okolnost snadná pochopiti.

Ovšem stopy ohrady krajířovské nedají se s dostatek stíhati, nebo zub času, vřava bojů a neznalá neb zlomyslná ruka lidská zde tak řádily, že na věčším díle i v lidu památka ohrady zanikla. Jen nepatrné tříslo, od bývalé brány svěrákovské až k brance pod sv. Mikulášem, jest dosud zachováno ve svých základech, z kterých zříti jest, že pouze vysoká zeď, neschopná k obraně zbrojné, město obemýkala. Šíře její asi na 4′ páčiti lze, a z toho úsudek jde; že ohrada v tehdejších dobách výhodnou byla k ochraně soukromé, nikoliv však nechránila v dobách válečných. —

Rozšíření výsad městských.

Sotva že obec takto spojena byla, dosáhla po jednomyslném uvážení obou svých vrchností obdarování nového. Jak totiž výše pověděli jsme, měly obě vrchnosti v Turnově clo původu prastarého s dobytkův, s sladův, s chmele a s nádob. I zaprosili nyní spojená obec Turnovských za darování cla toho k potřebám obecním, k čemuž obě vrchnosti ochotně přivolily, paní Johanka ve čtvrtek po hodu slavném božího křtění (12. ledna), pan Jindřich z Valdštejna ve čtvrtek po slavné památce sv. panny Doroty (9. února) r. 1509 [1]). K tomu přidala paní Johanka, ježto Turnovští strany její rohozecké platívali z ostrova, kterýž jest mezi velkým a malým mostem (nynější Mezimostí), ročního platu 8 grošů čes., ostrov ten i s tím platem jmenovaným: a dále ještě i tu milost učinila jim, aby H a n u š, kuchař její, z ostrova nad předním mostem platil obci ročně 3 groše čes., s výjimkou, aby toho neplatil, pokud u paní Johanky ve službě bude. Obdarování pak tato dovršena byla udělením odúmrti a práva svobodného kšaftování skrze pána z Valdštejna [2]).

Končíme tím velevýznamnou dobu v dějinách města Turnova, dobu to vyvinutého všestranně dvojpanství, v kterémž sice zvolna, avšak jistě kladeny základy k příštímu rozvoji a důležitosti města, v kterémž i Turnovu bylo utrpěti zkázy v boji o nejdražší majitek duševní — svobodu myšlenky. Milostivým skutkem paní Johanky octl se Turnov na popraží nové doby dějin svých, v podobě městské, obdařen důležitými výsadami a přednostmi, v té příčině zajisté neposlední v širých vlastech českých.

[1]) Ex orig. v archivu turnovském.
[2]) Ex orig. v archivu turnovském, datum ut supra.

Kniha třetí.

Mocné působení Jednoty bratrské.

(1513—1547).

Osobnost Kunráta Krajíře. Množení se obyvatelstva působením Jednoty. Rodiny erbovní v Turnově osedlé, z Bavoryně, z Chvališova, z Libštejna, Machové z Turnova, Mašovští z Valdštejna, z Lerojed, z Perknova, z Kařišova, z Kopidlna, Jiřík Loukovský. Rozvoj obce bratrké. Jan Poustevník, Mikuláš Písař. Nová obdarování. Pan Krajíř ochráncem Jednoty. Obec podobojí. Židé a jejich živnosti. Zařízení stálých zápisův městských. Úkazové družení se občanského. Obnovení řádu várečného. Pan Kunrát přistupuje k Jednotě. Zápis na odúmrti straně rohozecké. Smrt Johanky z Krajku. Pan Kunrát v čele Jednoty. Prodaj Hrubého Rohozce. Konec vlády Krajířovské. Jan z Vartemberka. Koupě rohozecké rychty. Spojení Rohozce a Skal. Hrozný požár r. 1538. Nové zřízení města. Obdarování Ferdinanda I. Adam z Vartemberka, stranník proti králi. Vniterný stav města: zřízení církevní, chrám sv. Mikuláše, duchovní správcové Jednoty bratrské, zbor bratrský; rozvoj zřízení cechovního, počátek sboru střeleckého.

Ujetí se rohozeckého zboží skrze pana Kunráta Krajíře událo se v době velmi pohnuté, ne tak vřavou válečnou, jako spíše spory společenskými, a působení její nedá se upříti i v dějinách turnovských. Dva mocní v zemi živlové, šlechta a stav městský, zápasili tehdy spolu o oprávněnost občanskou, uvedli do sporu celou zemi i osobu královu, a tím poněkud obrácena pozornost od tiché Jednoty bratrské. Pokud účastnil se pan Kunrát tehdejších sporů veřejných, říci lze není, poněvadž všicci veřejní pramenové z té doby osobu jeho mlčením pomíjí. Nám pak, hledíme-li k politickému přesvědčení rodu jeho, k velikému stavu měst poddaných, podporování, a k příchylnosti, kterouž jevil k Jednotě, zdá se, že pan Kunrát dalek byl veřejného stranění a věnoval celou svou péči záležitostem svých poddaných. Tím jest si lze vysvětliti, že později, po urovnání sporů těch, nalézáme ho mezi nejvyššími úředníky zemskými, v úřadě nejvyššího komorníka [1]).

Osobnost Kunráta Krajíře.

I jiná okolnost tomu svědčí. Když mysli bojechtivostí a vespolnou hořkostí naplněny byly, jme se pan Krajíř opravovati a po způsobu své doby pohodlněji zařizovati některé hrady své, jako Rohozec Hrubý, Brandejs n. L. atd. [2]), čehož by byl zajisté opomenul, kdyby mysl jeho záštím uchvácena byla.

Než nebudeme se uchylovati z odměřeného rámce svého vypravování, nýbrž přiložíme raději pozornost svou neočekávanému vývoji obecního života v Turnově.

Náklonnost rodu Krajířovského k Jednotě, tak často již projevena, učinila přední místa jeho statkův, Mladou Boleslav, Brandejs n. L. i Turnov cílem všech, kteří na statcích pánův jiných dosti volnosti svému svědomí nenacházeli. Ze všech stran Čech, ba

Množení se obyvatelstva působením Jednoty.

---

[1]) Aspoň staří letopisové (str. 454) praví, že o sněmu svatomatějském r. 1528 byl pan Kunrát boleslavský komorníkem zemským.

[2]) Arch. Pam. II, 226.

i z Moravy, přicházeli lidé, učení bratrskému příchylní, a usazovali se v městech krajířovských. Městské knihy turnovské, ač teprvé r. 1526 počaté, připomínají celé řady obyvatelů z měst i vzdálených, jako Litoměřic, Žatce, Touškova, Klatov, Bydžova, z Hranic a z Přerova na Moravě, kteří se přihlašovali k občanství v městě.

I z vyšších stavů, jako rytířského, dála se četná přihlášení k občanství zde v Turnově; byly to buď osoby erbovní neb rytířské, kteréž byly v službách rohozeckých neb skalských, buď chudší šlechticové, kteří se zde zakupovali. Mnoho takových rodů zdomácnělo v městě, příslušníci jejich vcházeli v příbuzenství s měšťany a účastnili se i správy obecní, ač do rady konšelské přístupu neměli. Též i okolní páni, jako Bibrštejnové na Kosti, spolu pánové na Friedlandě, Liberci a Seidenberce a j. neoštídali se hotovost svou na domích turnovských ukládati neb i dokonce tyto kupovati.

Rodiny erbovní v Turnově osedlé.

Prvé, než přikročíme k líčení následujících událostí, musíme podati výčet rodin šlechtických v Turnově osedlých i vzájemných jich poměrů. Pokud pak shledati bylo lze, byly to tyto:

Z Bavoryně.

Z Bavoryně a z Vlčího pole, rod rytířský, seděli na mlýně Žehrovském při Turnově. V Turnově žili již na počátí stol. XVI., nebo slavný biskup českých bratří, Beneš z Bavoryně, v Turnově se rodil, někdy v posledním desítiletí stol. XV. Na studiích byl ve Vittenberce, kdež poznal Luthera i Melanchtona i učení jejich. U věku jinošském přidal se k Jednotě bratrské a byl r. 1521 na synodě brandejské zřízen za jáhna. Později vzat do užší rady a zvolen 14. dubna 1532 v Brandejse za biskupa Jednoty, jsa v řadě biskupem druhým. On obcoval skrze listy a poselství oběma reformatorům německým, načež r. 1535 22. srpna v Mladé Boleslavi zemřel. Byl muž vysoce vzdělaný i vznešený, jakož o něm přiznává Jan Blahoslav, avšak studie na cizozemských školách působily, že spisy jeho počtem sic hojné, přesnosti mluvnické postrádaly. — Jiný Beneš z Bavoryně vyšel r. 1547 ze země pro náboženství, též pak Prokop z Bavoryně, kterýž mlýn žehrovský prodal Petrovi Stařimskému [1]), načež toho rodu více zmínky se neděje.

Z Chvališova.

Z Chvališova: rytířský rod z Chvališova držel dvůr při městě Turnově. Dorota Heřmanka z Chvališova, ovdovělá z Dobročovic, půjčila r. 1529 Mikuláši Vrcholu 18 kop

[1]) Borový: Jednání a dopisy konsistoře utraquistické, II. 103—104.

gr. čes. [1]) Dvůr svůj ustoupila synu svému, Albrechtu z Dobročovic; když pak dvůr i s městem r. 1538 vyhořel, přijala ho od něho zpět [2]), načež se ho ujal zeť její, Jakub Žlutický. Paní Dorota žila ještě r. 1564 [3]).

Tistové z Libštejna. Petr Tista z Libštejna byl úřadníkem pana Jindřicha z Valdštejna na Skalách, držel v Turnově dvůr za branou svěráckou a koupil louku jakous „na Ratiborště", kteréž teprvé poručník dětí jeho a náměstek v úřadě, pan Jindřich Donát, doplatil r. 1527 [4]). Petr Tista zůstavil tré synů, Jiříka Tistu z Libštejna a v Lužanech, kterýž se roku 1545 zaručil za svého svata Jiřího Smetanu z Proseče [5]), Jana a Václava, kteří věku mužného nedožili, a dceru Elenu, provdanou za výše uvedeného Smetanu z Proseče. Dvůr koupil později pan Donát a po jeho smrti, někdy před r. 1530 nový purkrabí skalský, pan Mikuláš Nepolyský ze Záchraštan [6]). Pan Mikuláš hleděl jmění své rozmnožiti přikupováním bezpečných jistot i usedlostí. Ve středu před sv. Trojicí (31. května) r. 1531 koupil jiný dvůr při Turnově od paní Markéty Hanušovy z Bifseszheimu za 50 kop gr. čes. [7]), avšak pohořev r. 1538 prodal dvůr tistovský panu Janu Furtatovi z Letek, kterýž r. 1545 Eleně z Libštejna podíl otcovský z tohoto dvora vyplatil [8]). Z Libštejna.

Machové z Turnova. V druhé polovici stol. XV. vstoupil do služeb rohozeckých jakýsi Turnovan jmenem Mach, kterýž za své dobré služby povýšen byl do stavu zemanského s praedikatem „z Turnova". Tento Mach byl u veliké přízni paní Johanky i bratra jejího, zakoupil se v Turnově i v Čelákovicích, a ve svém erbu vedl štiku, ana mezi dvěma hvězdami pluje. Poslední svá leta byl purkrabím na Rohozci a slul pro rozdíl syna svého Jana „panem Machem starým" [9]). Žil ještě r. 1532, načež syn jeho od- Machové z Turnova.

---

[1]) Liber memorabilium, A. 19.
[2]) Liber memor. E., 13.
[3]) ibid. ad annum 1564.
[4]) ibid. A. 6. — Jindřich Donat z Těchlovic na Libčanech uvodí se ještě v titulaři z r. 1534.
[5]) ibid. H. 19.
[6]) ibid. A. 15.
[7]) ibid. B. 11.
[8]) ibid. H. 11.
[9]) ibid. B. 17.

stěhoval se do Čelákovic, ač zboží turnovských sobě podržel. Zejména to byly značné summy uložené u sousedů, kteréž byl pan Mach starý r. 1530 do kněh městských zanésti dal [1]). Jan Mach koupil potom, r. 1534, dům na nové Hásce od pana Václava z Věžník [2]). V letech 1554—1558 držel v zápisném držení zboží kláštera sv. Jana pod Skalou [3]), načež r. 1561 v outerý před sv. Duchem zemřel a v chrámě čelákovském pochován byl, kdež podnes náhrobek jeho se spatřuje [4]).

Mašovští z Valdštejna. I Mašovské pokolení pánův z Valdštejna osedlo v Turnově, avšak s počátku doby té prodala paní Magdalena Mašovská z Valdštejna s vědomím svých synův, Alše a Viléma, obou z Valdštejna, dvůr svůj při Turnově za 55 kop gr. čes. Martinu Knížeti [5]), kterýž prodaj teprvé r. 1531 platným se stal.

Z Lerojed. Z Lerojed. Aleš z Lerojed byl r. 1535 purkrabím skalským a co taký obnovil v Turnově úřad konšelský [6]); vdova jeho, vůbec zvaná „paní Alšovou", držela r. 1546 dům se dvorem na Trávníce [7]), v jehož držení o rok později shledáváme paní Lidmilu z Duchcova [8]). Paní Alšova vyšla z Turnova r. 1548 pro náboženství.

Z Perknova. Perknovští z Perknova byli rod rytířský, který z Prahy do Turnova se přestěhoval pro náboženství. Hynek Perknovský přidržel se horlivě Jednoty bratrské. Roku 1526 přijeda do Prahy, udal se právě k tomu, ani vedou Mikuláše vřetenáře a Kláru na smrt, usvědčené z kacířství. Když pak biřic vinu jejich i neústupnost hlasem vysokým lidu oznamoval, pan Perknovský otazoval se odsouzenců, co by věřili, a když odpověděli, přiznal se

---

[1]) Liber memor. B. 4.
[2]) ibid. C. 13.
[3]) Arch. Pam., IV. 114.
[4]) Viz můj: Okres Brand. 196 a 204. Náhrobek páně Machův představuje jej v obleku občanském, štít se svým znakem, výše vypsaným na prsou držícího. Kolem něho čte se tento nápis: „Léta Páně 1561 v outerý před sv. Duchem umřel jest slovútný a bohabojný muž pan Mach Turnovský, měšťan čelákovský, a tělo jeho pod tímto kamenem odpočívá v pokoji."
[5]) Liber memor. A. 3. B. 11.
[6]) ibid. C. 15
[7]) ibid. J. 16
[8]) ibid. [illegible]

sám, že i on téhož učení jest. I byl dán na rozkaz rychtářův do vazby, po té vyšetřován a konečně odevzdán pánům na hrad pražský, a teprvé po dvou letech z vazby propuštěn[1]). Syn jeho byl asi Václav z Perknova, kterýž jest uveden co svědek na darovací listině páně Kunrátově z r. 1531. Matěj Perknovský, prodav domu svého Martinu Fibigerovi, vyšel r. 1547 pro náboženství ze země[2]).

Z Kařišova.

Bílští z Kařišova ukládali sobě hotovosti na usedlostech turnovských, zejména činil tak Mikuláš mladší Bílský z Kařišova s chotí svou, paní Kateřinou, r. 1554—1558[3]).

Václav z Věžník, purkrabí rohozecký, v létech 1531—1534 držel dvůr na nové Hásce, jejž pak prodal panu Machovi.

Václav Bubla, člověk rytířský, měl též majitek v Turnově a zapůjčeny mu peníze sirotčí r. 1532[4]).

Stráníkové z Kopidlna.

Straníkové z Kopidlna připomínají se v Turnově v prvé polovici XVI. století. Jistý pan Stráník měl hotovost uloženou r. 1526 na domě Jana Kouska[5]). Mikuláš z Kopidlna koupil r. 1548 grunt Pavla Picka, kterýž pro víru ze země vyšel[6]).

Pan Lorenc Šmolc měl grunt v Turnově s rybníkem jakýmsi, r. 1548 vyprodal se a vyšel pro náboženství ze země.

Jiřík Loukovský.

Pan Jiřík Loukovský z Hamrštejna, purkrabí rohozecký v létech 1540—1572, koupil sobě dům v Turnově od nebožtíka Izáka, rychtáře žida, a přejal na něm dluh 15 kop míš. panu Janu z Biberštejna na Kosti[7]). Když nastalo pronásledování a vypovídání bratří českých pro náboženství r. 1547, koupil sobě pan Jiřík též dům jiný v Turnově, o němž sám v listu přiznává[8]). R. 1561 byl již věkem sešlý a proto zaň vykonali

---

[1]) Bartoše Písaře: Kronika pražská, 247—250. O věci téže jedná: „Das Persecutionsbüchlein; nach der lateinischen Originalausgabe v. J. 1648 deutsch bearbeitet von Bernhard Czerwenka. Gütersloh, 1869“ str. 77.

[2]) Borový: Jednání a dopisy konsistoře kat. i utraqu. II. 105.

[3]) ibid. M. 10.

[4]) ibid. B. 18.

[5]) Liber memor. A. 4. 2.

[6]) Borový: II. 98.

[7]) Liber memor. H. 10.

[8]) Borový: ibid. ut supra.

úřadu obnovení pan Martin Leybnic z Leybnic a purkrabí skalský, Sigmund Hradecký z Blatna [1]).

Jiřík Zumer z Hertušic, úředník na Zvířeticích, táhl se r. 1545 k dluhu u Jiříka kantora [2]).

Četné toto osazování se lidí šlechtických v Turnově jest následkem důležitosti, jíž nabylo město stanouc se jedním z předních sídel Jednoty.

Rozvoj obce bratrské.

Počátek obce bratrské byli jsme již vylíčili v knize minulé. Beze vší pochyby slavný bratr Lukáš působil v důstojné její zřízení, nebo velice přirostla mu osada turnovská k srdci, povážíme-li, že neopominul bratří v Turnově zpraviti o různých důležitostech. Tak r. 1501 podává bratřím v Turnově obšírnou zprávu o smrti bratra Jana Klenovského [3]). Jeho přičiněním obdržel asi zbor turnovský svého vlastního pastýře, správce nazvaného; prvý známý správce jest Jakub, jehož pan Jan z Šelmberka spolu s Lukášem r. 1503 vyslal do Prahy, aby se tam mistrům postavili [4]). A zkvétání obce bratrské v Turnově, ač padalo v dobu, kde bratr Lukáš působil v Klatovsku, zajisté stalo se hodným původce svého.

Vzniklať tehdy jakási škola pro odchování obranců Jednoty v předních její sídlech a žáci její, zůstávajíce někdy v rodišti svém, někdy za záležitostmi Jednoty jinam se přestěhovavše, stali se původci nového ruchu v Jednotě. Bylať již tehdy známá důležitost studií klasických, zvláště pokud se týkalo povzbuzení lásky k jazykům národním. A tu patří bratřím veliká zásluha, že uprostřed těžkých ústrků a pronásledování, žijíce z milosti svářících se stran, stali se důkladnými a svědomitými strážci řeči národní, kterouž své myšlenky k Tvůrci povznášeli, do níž dojemné žalmy a plody poesie biblické odívali, a kterouž slavně učení své před nepřízniveci svými hájili. A tu Turnov zajisté nezanímá místa posledního. Mnoho jest těch nezištných mužů, kteří bojovali za svobodu svědomí svého, v Turnově rodilých. Nejmenuji Beneše Bavoryňského, výše uvedeného biskupa Jednoty, ni jiných méně znamenitých, avšak jednoho uvésti třeba. Jest to Jan, příjmím Poustevník.

[1]) Liber memor. ad annum 1561.

[2]) ibid. H. 15.

[3]) Historie bratří českých Jana Blahoslava. Vydaná P. J. Šafaříkem v Č. Č. M. r. 1862, str. 109. — Též, Č. Č. M. 1861, str. 279.

[4]) ibid. 111.

Jan Poustevník.

Mezi těmi, kteří se na panství krajířská z celých Čech scházeli, aby zde volněji dýchati mohli a se zajistili různých ústrkův nepřátelských, nalézal se Jan Zborník, rodic z panství hlubockého, kterýž po smrti otcově opustil grunt a jda za rozjímáním náboženským, odešel na samotu. Později dal se mezi bratří, přišel do Turnova, a stal se písařem páně Kunrátovým na Rohozci, ač pak pěstoval úřad světský, vynikal předse přísností života a jednoduchostí mravů svých. R. 1529 zřízen byl na kněžství v Brandejse n. O. a jal se potom, opustiv úřad, kázati po zemi, nejvíce v krajinách pošumavských, v okolí Sušice, Klatov a Domažlic. Středem jeho byla tvrz Janovice nad Úhlavou na úpatí staroslavného hradu Klenového. Horlivost jeho a mysl askétická, kteráž mu zjednala příjmí Poustevníka, způsobila mu konečně delší vazbu, až ho z této rukojemství páně Kunrátovo vyprostilo.

Mikuláš Písař

Nejznamenitější však odchovanec bratrské školy turnovské byl Mikuláš, vůbec Písař zvaný, muž dosud sice málo známý, avšak s dějinami svého rodiště takřka srostlý [1]). Kdyby nebylo několika písní duchovních [2]), kteréž jsou důkazem jeho působnosti literní, zašla by památka jeho navždy, ač vážností svou ovládal spoluobčany své po celý věk lidský. O jeho původu bohužel nevíme ničeho, ani o jeho mládí, leč že před r. 1526 stal se písařem městským, v kterémž úřadě rozvinul činnost nejrozsáhlejší. Dotčeno jí bude místem svým. Vůbec drahně bylo Turnovanů, kteří život svůj zasvětili službám Jednoty. Stoj zde mimo jiné Jan Roh Domažlický, kterýž r. 1518 na téže synodě za jáhna zřízen byl [3]).

Vraťme se nyní k dějinám města.

Nová obdarování.

Obě vrchnosti, skalská i rohozecká, brzo zpozorovaly velký z toho užitek svůj, že obci některých obdarování popřály, a proto i dále snaživy byly, blahobytu obecního přimnožiti. Měšťanstvo turnovské platilo dosud po 40 gr. ročního platu s kusu Jizery od

---

[1]) Nejstarší známý písař radní v Turnově jest Johannes Jestřebský, ale všeho předchůdce Mikulášův, o němž praví se v dekretech bratrských, uložených v Archivu mus. v Praze: „Lukáš učinil jednomu starému bratru, kazateli moudrému, Johannesovi Jestřebskému, písaři v Turnově psaní, etc.“ (Viz Č. Č. M. 1861, str. 290).

[2]) Z písní jeho tyto jsou tištěny v bratrském kancionále šamotulském: Bohu otci nebeskému vzdav (opravena od Blahoslava), Jsa Bůh v bytu vždy jediný (oprav. od Augusty) a Spasiteli Kriste jediný.

[3]) Č. Č. M. 1862, str. 119. 120.

mlýna společného; tehdy prohlédaje pan Jindřich z Valdštejna k některým nutným potřebám města daroval obci plat ten po své straně, při čemž sobě panství na tom tak zůstavil, aby, kdyby se ten mlýn spravil, a mlynář v něm byl, té vody mohl svobodně užívati. Toho list mocný dán na Skalách v pátek před sv. Havlem (10. října) r. 1516 a svědkové toho byli Jan z Vartemberka na Děvíně a vladyka Jan Chvalovský z Ledec a na Fridštejně[1].

Nemáme sice žádných z té doby výslovných obdarování páně Kunrátových, avšak celý běh tehdejších dějin svědčí o otcovské péči jeho. Hérojská povaha jeho tak jest významná, tak určitá, že se nedá o ní ani pochybovati. Muž, který život svůj zasvětil službě vlasti, který jiná místa na statcích svých rukou štědrou dařil, který se sklonil až k opovrženému učení bratrskému, kterýž byl laskavým otcem a těšitelem chudiny: ten zajisté nezapomněl se nad Turnovem, městem kvetoucím, a i zde zanechal trvalé stopy blahodárného působení svého[2].

Pan Krajíř ochráncem Jednoty.

V době té pěstoval pan Kunrát již úřad nejvyššího komorníka zemského a byl hejtmanem kraje boleslavského ze stavu panského. V tehdejších bězích vlasti byla činnost jeho více smiřující a nedočteme se nikdy o jeho stranivosti té neb oné straně společenské. Jsa smýšlením svým dalek tehdejšího názoru myšlenkového české šlechty, užíval mocného působení svého jen ku prospěchu Jednoty; sídla jeho plnila se ubohými obětmi nesnášenlivosti náboženské, a daleko po krajích slul boleslavský pán předním ochráncem bratří. Když pan Petr Suda z Janovic bratra Lukáše v své vazbě držel, neostýchal se jeho reklamovati, a na sněmích českých ozýval se jeho hlas varovný, aby nebylo pácháno násilí na tiché, nevinné společnosti náboženské. A jaký důraz spočíval v slovech „Boleslavského pána," jde na jevo z rychlosti, s kterouž pan Suda vězně svého na svobodu propustil[3].

Obec podobojí.

Při všem tomto rozkvětu Jednoty bratrské v Turnově nevyhynul kult podobojí; náleželtě sám pan Krajíř dosud podlé jmena k straně podobojí, a též vůkolní šlechta. Při chrámu sv. Mikuláše zřízen byl stále kněz husitský, jehož fara spolu se školou nalézaly

---

[1]) Ex orig. v archívu turnovském.

[2]) V době od r. 1518 obdržela od pana Krajíře nejdůležitější svá privilegia města Boleslav, Brandejs n. L., Čelákovice a městečko Mečeříž.

[3]) Č. Č. M. 1862, str. 118.

se při zdi hradební blíže brány svěrácké. Avšak neznámy jsou bližší příhody tohoto chudého zbytku, ba nevíme ni posloupnosť farářů tamních; jen tu a tam roztrousené nepatrné zmínky jsou znamením pravdivým urychleného ústupu učení husitského.

Zásada snášelivosti náboženské vyslovená srovnáním, kteréž stavové čestí spolu na Horách Kutných r. 1485 učinili, dopřála tehdy i třídě lidí volnějšího postavení, kteráž dosud jen z milosti pokoutným způsobem živořila. Byli to Židé, kteří byvše nerozumným směrem tehdejší politiky vyloučeni ze společnosti lidské, oddali se hamižnému kupčení a tak vychovali sobě národové západní kastu lidí, která se nesla za jediným cílem — obohatěním se! Horlivost obchodní, u nich velkou měrou probudilá, pudila je dále; oni se usazovali v městech, zakládali své obce a za drahý peníz vykupovali sobě právo ctíti Tvůrce po svém způsobu. Židovské peníze byly klíčem, kterýž otevíral mysli velmožů a zjednával jim práv s počátku nepatrných, z nichž mravenčí snaha jejich v krátce sobě společenské oprávnění zjednala. V městech českých nabyli příznivé půdy již za Přemyslovců. Oni se usazovali zde co kramáři, krčmáři, arendáři a brzy zasáhli i do lepších odvětví obchodu. Doba husitská byla jim nad míru příznivá, a tak se stalo, že ku konci století XV. všechna téměř věčší města česká měla svou osadu židovskou [1]). Židé.

V Turnově sáhají sice stopy bytí židovského maličko dále do minulosti, jakž jsme pověděli v knize minulé, avšak vývoj obce židovské jest současný s rozkvětem Jednoty. Snad to souvisí s peněžní tísní pana Krajíře, o níž hojných zpráv nacházíme, a není lze se diviti, uvážíme-li, jaké náklady vedl na rozmanité stavby, na opravu Hrubého Rohozce i zámku brandejského a na podporování Jednoty. Při obnovení městských kněh turnovských r. 1526 byla již židovská obec dokonale zřízena. Jednotliví členové její sídlili buď v domích předměstských, bud nabývali i domů v městě; správu obce u věcech konfessionálních vedl rychtář, tehdy Izák žid, kterýž měl dům svůj v městě [2]), občanské záležitosti příslušely

[1]) Nijak neodporuje našemu tvrzení udání prof. Gindelyho (Dějiny českého povstání I., 126), kdež praví, že židovských domů v celých Čechách bylo v stol. XVII. pouze 382, poněvadž tehdy jen v městech, nikoli pak všech Židé osedlí byli.

[2]) Pan Jiřík Loukovský koupil r. 1545 dům od Izáka žida nebožtika rychtáře. Liber memor. H, 10

radě konšelské. V neznámém čase upraven byl i poměr náboženské obce židovské k obci městské v příčině synagógy i sepultury či pohřebiště. Ze „zápisu na novou synagógu“ z r. 1719 na jevo jde, že dala obec městská Židům právo vlastní synagógu i sepulturu si zříditi. Synagóga byla kdesi u brány hradištské — oheň r. 1538 nezasáhl ji — sepultura v místech nynějšího hřbitova židovského na silnici sobotecké; nápisy na náhrobních kamenech, dosud zachovaných, sahají až do počátku stol. XVII. Při tom vymínila si obec městská jisté platy roční, jejichž počet v pozdější měně činil 16 zl. 20 kr., a odváděly se do důchodu městského. Obyvatelstvo židovské zabývalo se lehčími řemesly a obchodem, majíc spojení s velkoobchodníky věčších měst. Tak r. 1542 přiznal se Aron žid před právem, že jest dlužen panu Zikmundovi Frajsku z Frajsku v Starém městě pražském „od zlaté trouby“ 19 kop gr. míš. i se škodami, totiž nákladem soudním [1], a r. 1557 dal pan Jiřík Rýnovský přípověd na statek Chaima žida pro dluh Letnarovi z Hodkovic za tunu herynkův [2].

Takovým způsobem, když město téměř se zdvojnásobilo, uznalo občanstvo za nutné. upraviti správu městskou měrou rozkvětu města příslušnou. Počátek učiněn obnovením register městských. Registra starší, jichž se dovolávají ku př. mocní rozhodčí ve při mezi Turnovskými a Nudvojovskými (viz str. 30), byla již asi novějším poměrům těsna, proto počal městský písař Mikuláš roku 1526 po obnovení rady městské psáti zápisy a smlouvy mezi občany, též průběh vyšetřování trestních a zaznamenání důležitých událostí do zvláštní knihy zápisův, kteráž se uchovala do nynější doby, jsouc zároveň předůležitým zdrojem událostí k seznání vnitřního života v Turnově velepotřebným, jakž z předešlých dokladův našich zajisté patrno. Dovedná ruka písaře Mikuláše ujala se vedení nových register a nescházelo jí při tom rádců obeznalých. R. 1524 přišel k bratru Lukášovi na Mladou Bolcslav jinoch neučený, avšak horlivostí a pevnou volí nad jiné slynoucí, kterýž byl povolán k úloze předního repræsentata i trpitele Jednoty. Byl to Jan Augusta, pozdější biskup českých bratří, svou 18 letou vazbou na Křivoklátě všeobecně známý. Pobyv za nějaký čas u br. Lukáše, poslán byl do Turnova [3], do „školy

[1] ibid. F. 15.

[2] Liber memor. N. 17.

[3] Jireček J.: Rukověť k dějinám literatury české I. 25. — Arch. Pam. VII, 334.

bratrské," a pobyl tu roků několik, hledaje hojného účastenství jak v osudech obce bratrské, tak i v rozvoji města. Komuž by medle, čtoucímu v souvěkých zprávách turnovských, netanula v mysli elegantní mluva Bílka a Blahoslava, žáků to Augustových?

Úkazové družení se občanského.

Upřímné sdružování, kteréž bylo povinností členům Jednoty bratrské mezi sebou, došlo v Turnově stupně takového, že se jevilo utěšeně i v poměru občana k obci městské. Byl to praktický účinek učení bratrského: pěstovati shodu mezi lidmi a přičiňovati vzájemně k prospěchu jednoho každého. Čteme v městských knihách některé pěkné příklady občanské sdílnosti i obětavosti, kteréž i v těsném rámci monografie zmínky slušné zasluhují. R 1526 měštan Jan Soulehle do rady vstoupiv daroval obci „tu cestu, kteráž obhrazena jest plotem od louky a pole Johannesa Soulehle, a běží od toho mostku u Libuně až k hrušce dolů, kdež s obou konců té cesty, pokudž dána od něho jest, jsou šraňkové zděláni" [1]).

Obnovení řádu várečenského.

Důležitější daleko bylo konečné upravení řádu várečného, kterýž během času a stálým přibýváním účastníkův nutným se stal. Podnět dán od obou stran městských a obec velká sešla se v pondělí 15. srpna r. 1530. Tu promluvil k shromážděným konšel Jan Šíša, kterak před některými časy, prvé i potom, o to rozmlouváno a jednáno bývalo, co se várek piv dotýče, aby v pořádek slušný uvedeno bylo, aby všichni sousedé mohli snáze a lépe té živnosti, jakožto obecní městské, jedni druhých nepotlačujíce, požívati; ale že pro některé překážky a nesvornosti nikdy stálc jest ta věc netrvala i dosavád." I uváživše obec neprospěch obecný z toho, „aby kdo chtěl neb kdy chtěl vařil, ježto bohatší a mohovitější a kteříž by se krčmáři jakýmkoli způsobem zásobili a opatřili, takovým dřevním obyčejem daleko toho před chudšími napřed mají*e* a před těmi, kteří krčmářův svých neměli", uznali „aby to raději mezi všecky spolusousedy spravedlivým srovnáním poděleno býti mohlo, a taková chudších a méně těch várek pro nedostatek krčmářův užívajících obtížnost aby sňata s nich byla", s vyhrazením přivolení obou pánův, „předkem, co se do várek dotýče, aby žádný soused a kdožkoli ten obchod várky vede, tak rynkovní, jak i uliční obojí strany, kdož by sám buď po celém sladu t. j. po 7 korcích, buďto po 5 neb po 4 korcích vařil, více aby nevařil neb hustěji, než toliko jednou v 2 nedělích." Dále „kdožby z vás spolu vařili,

[1]) Liber memor. A. 4.

ti mohou tak společně každý týden jednu várku toliko učiniti.“ Kdyby pak kdo proti tomu jednal, s úřadu neb bez úřadu, bohatý jako chudý, a v tom žeby nalezen byl, tehdy aby s každého korce obilí toho, z něhož by ten slad byl, a po kolika koli korcích byl by ten slad dal 5 gr. českých pokuty k obci . . . . . A pak-li by který purkmistr, když by se taková věc za jeho úřadu sběhla, že by se kdo podlé nadepsaného svolení v tom nezachoval, té pokuty výš dotčené nevyupomínal a k místu konečně nepřivedl (leč by bezelstná, hodná příčina toho se slušně ukázala), tehdy aby sám tou pokutou k obci povinen byl.“

„Také při tom jest svoleno, aby žádný podruh ani nájemník, samotně ani v spolku, ani vandrovní se sousedem, zjevně ani tajně, pod jakýmkoliv přikrytím, té živnosti várečné nevedl, pod pokutou 1 kopy gr. čes. k obci beze vší milosti, a kterýžkoli soused k sobě by kterého buď podruha, neb nájemníka domácího, neb kohožkoli přespolního k spolku na várku přijal a v tom nalezen byl, ten aby též 1 kopu gr. čes. dal a do třetího léta živnosti té prázden byl [1]).

„Trefilo-li by se pak, že by ten den, když by 2 neděle dojíti měly, na kteréžby kdo vařiti měl, svátek se trefil: tehdy může ten nejbližší den před tím svátkem vařiti, než jináče nemá prvé dvou neděl vařiti žádný, tak jakž prvé o tom psáno stojí.“ Usnesení toto dosáhlo svolení obou pánův; purkrabí rohozecký, Václav z Věžník, odevzdal konšelům svolný list páně Kunrátův, pan Štastný „zústně k tomu promluviti i potom povoliti ráčil v domu Jana Šíšy.“ —

Pan Kunrát přistoupil k Jednoté.

Rozvoj veřejných událostí ve vlasti naší ucítil nastoupením Ferdinanda I. změny rozhodné. Na trůn Jiřího z Poděbrad zasedl muž, plný vůle rozhodné, zámyslů nejlepších, kterýž zemi dlouhým bojem a stranivým řevněním zubožené mír zjednati hleděl. Avšak způsob, kterého k nabytí pokoje sobě hleděl, nesrovnával se se zásadami bratrskými, nebo jen kompaktáta zdála se býti závaznými novému králi, nikoliv pak učení, od počátku svého vzniku pronásledované, na milosti panujících živlů závisné.

To dobře uznával pan Krajíř a někteří jeho přátelé. Bylo na bíle dni, že pomoc sebe okázaleji prokazovaná, ochrana sebe roz-

---

[1]) Liber memor. B., 5.

hodněji Jednotě poskytovaná, nemůže dáti jí rázu zákonného. Jakž mohla Jednota připovídati se o uznání svého bytí, když dle platného dosud domnění zřízení její přičilo se řádům zemským, dokavad nemohla se vykázati jediným členem svým z kruhu stavův politicky oprávněných? Ty asi byly příčiny, mimo osobní přání paní Johanky, kteréž způsobily krok v Čechách neslýchaný. 26. září 1530 totiž oznámili veřejně v Mladé Boleslavi pan Kunrát Krajíř, Fridrich, purkrabí z Donína na N. Benátkách, Jan st. Křinecký, Burian Špette z Janovic a Arnošt Jilemnický, že přistupují k Jednotě bratrské [1]).

Jediný výkřik po šírém táboře orthodoxních utraquistů byl odpovědí na skutek ten, jehož následky nebylo lze oceniti. Bylať v posledních dobách hojných členů české šlechty vzmohla se jistá příchylnost k tiché i vytrvalé sektě, kteráž za svodným příkladem snadno se v úplné odevzdání Jednotě změniti mohla. Proto vytýkal nejvyšší purkrabí pan Jan z Vartemberka přímo panu Kunrátovi, že jakožto nejpřednější ze šlechticů k Jednotě přistoupilých pohoršení celé strany pod obojí se dopustil.

Než útoky nejv. purkrabího byly marny, neboť vládě Ferdinanda I. před r. 1547 chyběla síla hmotná, kteréž nutně bylo potřebí k důslednému provádění příkazů náboženských. Bez trestu, ba spíše v očích svých sousedů povýšen, seděl pan Kunrát na zámcích svých, počínaje si opravdově co světský náčelník Jednoty.

Pokud paní Johanka účastna byla rozhodného kroku bratra svého, ovšem říci lze není; žilať ona v zátiší mladoboleslavském, hledíc si pobožností a úkonů, jež jí její náboženství předpisovalo, jsouc přeštědrou matkou chudiny a laskavým soudcem někdejších svých poddaných. Ovšem život takovým způsobem vedený, nenalézá zaznamenání v letopisech světských, a tak jen tušiti lze, že přistoupení Kunrátovo k Jednotě nestalo se bez jejího vědomí.

Svíce života ušlechtilé paní této dohasínala brzy po události mladoboleslavské. Kdy odletěl duch její v končiny blažené, známo není, poslední však stopa žití jejího, spojená s důležitým obdarováním Turnovských, je z r. 1531. Tehdy „k přímluvě urozené paní Johanky z Krajku sestry . . . milé“ naklonil se pan Kunrát k po- Zápis na odúmrti straně rohozecké.

[1]) Č. Č. M. 1862, str. 204.

korným prosbám měšťanů svých Turnovských strany rohozecké a obdaroval je právem svobodného kšaftování, jakž následuje:

1) aby mohl každý obyvatel téhož města Turnova po straně rohozecké statek svůj buď příbuzným svým odkázati, buď jiným hodným člověkem osaditi, prodati neb směniti člověku, jejž úřad městský za hodného uzná, při čemž zavazuje se pan Kunrát jménem svým a svých potomků, že toho, kterýž by se vyprodal, beze všeho listu výhostného propustí. Dalším zněním článku toho potvrzen a znova vyložen list někdy páně Adama z Cimburka Turnovským strany rohozecké na odúmrti daný, s výslovným podotčením, že, kdyby kdo bez závětu zemřel, tehdy přítel jeho nejbližší, buďsi odkudkoli, úplným dědicem jest, a kdyby jeho nebylo, že zboží vše po zaplacení dluhů na něm tížících, připadá obci turnovské strany rohozecké.

2) Chvalitebný býval od dávna zvyk při straně rohozecké „co se peněz sirotčích dotýče, že je dvě osoby, úředníkem rohozeckým s radou purkmistra a konšel též strany rohozecké volené, do truhlice obecné sirotčí přijímaly . . . i také s vědomím a povolením (páně) zase vydávali, a z toho počet vždy jednou v rok úředníku... rohozeckému a purkmistru konšelům i starším strany rohozocké řádný činili . . . . I prohlédaje (pan Kunrát) k tomu, že sirotci a vdovy nade všecko nejpilněji opatřeni býti mají, v tom aby jeden každý, mužský neb ženského pohlaví k své spravedlnosti, což by mu koli a jakýmkoli způsobem náležitého bylo a vyjíti mělo, přicházeti i také toho požíti a požívati skutečně mohl, jakož při tom a k tomu jistá vůle boží v písmech svatých široce se oznamuje a hlásá;“ potvrdil a nařídil, „aby takoví penězi (sic!), jakáž by koli jich summa kdy byla, malá neb veliká, aby při tom právě strany rohozecké vždy se vší pilností od těch dvou osob, kteréž by k tomu byly zvoleny i postaveny, v truhlici svrchu jmenované chováni a ostříháni byli. A odtud žádnému jinému aby vydáváni nebyli pod žádným vymýšleným způsobem . . . . nežli těm osobám . . . . kterýmž nebo které spravedlivě po jich rodičích neb přátelích, aneb jakkoli jináč náleželi aneb připadali.“

Darování toto, dané r. 1531 ve středu před památkou sv. Václava přenesení (1. března), ztvrzeno je podpisy Fridricha purkrabí z Donína a na Benátkách, pana Arnošta z Újezdce,

z Kunic a na Jilemnici, vladyky Václava Perknovského z Perknova a Václava z Věžník, purkrabí rohozeckého [1]).

Všechny zprávy nasvědčují tomu, že asi téhož roku paní Johanka z Krajku bytí vezdejší zaměnila za jiné, blaženější; nebo kdežto v obdarování tomto ještě výslovně Kunrat Krajíř podotýká, že tak činí „k přímluvě paní Johanky, sestry své milé, kterúžto milost mú svrchu psaná paní Johanka . . . jestliže by mne pán bůh smrti dříve neuchoval, nežli jí, a to zboží rohozecké nápadem jí zase v moc a panování přišlo, ráčila jest přijíti jim držeti": mluví zápisy z r. 1531 o paní Johance co o zemřelé, takže beze vší pochybnosti rok ten za její úmrtní považovati jest [2]). Jak žila, tak skonala! Jedinou upomínkou zbyly po ní skutky její, žádný kámen netíží prach její, žádná deska nehlásá světu místo, kdež odpočívá skromný genius. Smrt Johanky z Krajku.

Než myšlenky její neodumřely s tělem jejím, nýbrž přešly na bratra jejího. Přihlásiv se veřejně k Jednotě, podnikl rád spolu nesnadné břímě, býti hlavou její, a jal se hned činiti prospěšné kroky při dvoře králové. Že Jednota, dokud se skrývala za tajnůstkářstvím a askétickými zámysly nejen uznána býti nemohla, nýbrž i v nebezpečí upadala býti špatně pojatu, s dostatek z průběhu její dějin zjištěno bylo. Pan Kunrát pochopil toho a přiměl starší k dvěma velmi důležitým krokům, prvé, aby podali králi a některým knížatům říšským apologii učení svého se zevrubným udáním svého směru náboženského, a druhé, aby vypravili poselství ku králi do Vídně, které by žádalo za odvolání příkazů proti Jednotě vydaných [3]). Pan Kunrát v čele Jednoty.

Náklady veliké, kteréž pan Krajíř ve prospěch Jednoty konal, ustavičně se množíce, zasadily značnou ránu financím jeho a není lze se diviti při tom množství velikém lidu bratrského, kterýž se na statky jeho utekl a zde ze štědrosti pánovy žil. Poměry tyto byly tím horší, ježto již za předešlých dob štědrostí paní Johanky některá břemena na statky její uvázána byla. Stávalo se nezřídka, že paní Johanka i pan Kunrát v potřebách různých utíkali se k ochotě svých poddaných. Z té příčiny odhodlal se pan Kunrát Prodej Hr. Rohozce.

[1]) Ex orig. v archivě turnovském.

[2]) Petr Hlaváč smluvou odevzdává peníze půjčené někdy paní Johance v majitek pana Václava z Věžník r. 1531. Liber memor. B. 7.

[3]) Č. Č. M. 1862, 205. — Gindely: Geschichte der böhm. Brüder.

prodati zboží rohozeckého, jehož kupec se našel v osobě **Volfa Krajíře nejstaršího z Krajku a na Bystřici**, nejvyššího kancléře a synovce Kunrátova [1]).

Konec vlády Krajířovské.

Pan Volf Krajíř nedržel dlouho zboží rohozeckého; ač ještě roku 1534, listem daným na Bystřici na den Vstoupení Páně (14. května), všechny dosavádní výsady měšťan turnovských strany rohozecké potvrdil, čehož svědky byli pan Kunrát i syn jeho **Arnošt, Jan z Habartic a Krištof Tos z Marchňau**: prodal ještě téhož roku v úterý po sv. Františku (6. října), vše zboží rohozecké panu **Janu z Vartemberka**, nejvyššímu purkrabí, a obdržel v kupní ceně od něho zástavu královských hradů **Točníka i Žebráka** a sice s nádavkem 5000 kop gr. čes. [2]); v sobotu nazejtří po sv. Brikcí (14. listopadu) uvázal se ve zboží rohozecké pán nový.

Ač na krátce bylo panství krajířského v Turnově, nedoživši ani půl sta let, tož předse jest nejdůležitější v příčině rozkvětu města. Ním položen byl základ k blahobytu občanskému, obec spojila se pod jednou správou, přibylo obyvatelstva přičinlivého. Místní tradice podnes chová v úctě památku slavného rodu a s pietou zděděnou okazuje Turnovan cizinci podobizny paní Johanky a Volfa Krajíře, uložené z dob souvěkých v archivu města svého.

Jan z Vartemberka.

Jan z Vartemberka, z větve rálskoděvínské rodu svého, pěstoval úřad nejvyššího purkrabí v Čechách a s úřadu tohoto mocně dokročoval proti bratřím, čehož již při přestoupení pana Kunráta Krajíře bylo podotčeno. Jakožto pán turnovský však dopříval Jednotě útulku jejího, a za jeho, ovšem krátkého, panování o žádném příkoří, obci bratrské v Turnově učiněném, zmínky není. Choť jeho, **Veronika z Leskovce**, skonala v středopostí r. 1537 a v farním chrámu sv. Mikuláše v Turnově pochována [3]).

Proti měnivým událostem zevním tiše vyvíjel se vnitřní život v městě, přes to však měrou takovou, že nové generací byl starý Turnov brzy těsným. O **množení** se obyvatelstva dostatečným důkazem jest nepoměrně vzrůstající obor rady konšelské, kteráž ještě před r. 1530 ve čtyři odbory, latinsky **sedes** zvané, se rozdělila, kterýž způsob i příštím dobám zachován byl. Příjmy obce

[1]) Arch. Pam. II. 226.
[2]) D. Z. XLV. D. 12.
[3]) Paprocký: o stavu panském 180.

rostly měrou podobnou; souvěké knihy zápisův obsahují množství zaznamenání, kterak obec kapitály od přespolních na městských gruntech uložené kupovala, chtějíc sobě takto stálý důchod pojistiti.

Avšak dosaváde neměla obec středu, kterýž by byl vyhovoval rostoucí její důležitosti. Potřeba radnice byla nutná, rovněž i volnější poměr samosprávy obecní, jíž na odpor bylo právo vrchnosti jmenovati rychtáře. I odhodlala se rada konšel koupiti „starou rychtu“, někdejší to rychtu rohozeckou r. 1537, a následkem toho přešlo na obec právo rychtáře sobě voliti; ovšem vrchnostem ponecháno právo výhradného potvrzování osoby zvolené. Koupě rychty rohozecké.

Obě vrchnosti tehdejší, Jan z Vartemberka i Vilém Šťastný z Valdštejna, syn a nástupce pana Jindřicha, mezitím r. 1531 zemřelého, potvrdili koupi tuto i právo obce voliti rychtáře, načež svolána obec do staré rychty v pondělí před středopostím roku téhož, kdež za rychtáře prvého, volbou obce zřízeného, zvolen Vávra, příjmím Hanušů. Ježto pak týž Vávra sedal i v radě konšel roku téhož, propuštěn jest z ní skrze úředníky vrchnostenské, načež v ruce úředníka skalského, Mikuláše Nepolyského ze Záchraštan, dal přísahu k úřadu rychtářskému [1]).

Stará rychta od té doby sloužila obci za dům radní, až do toho času, kde nová radnice zřízena byla.

A nejen těchto velikých výhod účastna byla obec turnovská! V nejbližší budoucnosti totiž čekala jí výhoda, kteráž převýšila všechny domněnky; dávné přání obce, aby jedné vrchnosti podřízena byla, došlo náhodou svého vyplnění. Někdy koncem r. 1537 skonal pan Vilém Šťastný bezdětek a zůstavil veškero zboží své mladšímu bratru, Karlu Šťastnému z Valdštejna, kterýž nemeškaje uhodil o „zámek Skály, půl města Turnova i to všecko zboží k zámku Skalám příslušející“ s pánem z Vartemberka, v pondělí po neděli postní, kteráž slove Oculi r. 1538, v den památky vtělení Spasitelova (25. března). Nový pán uvázal se v panství skalské ještě téhož roku v pátek před sv. Duchem (7. června), „a tak již Turnov v jedno město a jednomu pánu v moc a panování přišel“ [2]). Spojení Rohozce a Skal.

Poslední slova nasvědčují nejlépe, jak radostně uvítali Turnovští spojení své v rukou jediné vrchnosti, z toho si do budouc-

[1]) Liber memor. D. 6.
[2]) Liber memor. E. 2.

Hrozný požár r. 1538.

nosti prospěchy největší slibujíce. Počátek postu r. 1538 byl pr
ně zajisté dobou radostnou; než právě týž půst, který znači
událost v obecném životě nad jiné důležitou, stal se zvláště osud
ným nahodilou nehodou živelní. Jest to hrozný požár z r. 153
který téměř celé město zachvátil. V dobrém uvážení škody velik
neopominul písař Mikuláš zůstaviti o tom potomstvu zprávu Jobovu
již tuto skrze opravdovost její, jakož i co důležitý zdroj k poznán
tehdejší rozlohy městské podati neváháme.

„Léta Božího svrchu psaného 1538 v středu před velikonoc
kteráž slove sazometná a před sv. Valeriánem (17. dubna) zapálil
se po osmnácté hodině, jakž obecně pravili, v domě Václava
Zázvorky, řezníka, kterýž bydlil v ulici Svěrákovské podlé Jan
Břeníka s jedné a Václava Špalíka s strany druhé; a ta
zpráva byla, že ten oheň vzešel pod krovem, a k té straně nejprv
hořelo podlé Špalíka. Ale skrze koho, aneb jak se zapálilo, t
v pravdě místně není vyhledáno až do dnes, neb někteří pravil
že by nějaká bába, podruhyně jsouci u Zázvorků, ztratila pení
v komoře své, kterouž pod krovem měla a rozsvítivši svíčku hle
dala toho peníze a koudel, že nějak se k ní od té svíčky ohe
přistrčil, že se zapálilo. A ona chtěla to udusiti i nezkříkla n
žádného, než sama dusila, a velmi se na rukou popálila a nemo
houc oddolati ohni, když předse se rozmohl, že šla z domu pryč
a někdo uhlédav, že hoří, teprv zkřikl a potom teprv k šturmu
zvoněno. A jiní jinak pravili, že by tím zapálením Zázvorková vinn
býti měla; ale ona i s mužem svým tomu odpírala a také na n
to dokázáno není, ačkoli potom i vyprodati se z obce musil; však
vždy to není tak místně ohledáno, aby on Zázvorka neb jeho žen
tím zapálením vinni byli. Nébrž i to pravili, že by ten oheň o
Václava Špalíka vyjíti měl; ale on tomu také odpíral. A ačkoli t
bába výš dotčená, potom po několika dráhně nedělích dosažen
i do klatby dána byla, však tomu odpírala, pravíc, že ona nezapá
lila a není na ni tehdáž nic místného a jistého dosaženo a shle
dáno, až dána z té vazby na rukojmě a na postavení. A potom s
i stavěla, a tak z toho rukojemství pak i sešla a brzy umřel
A to v nejistotě zůstává vždy, kudy neb od koho se zapálilo. Ne
potom zapálení předse oheň se rozmáhal, a když lidé hasili (a ji
bylo po trhu, však lidu netoliko domácího, ale ještě i přespolníh
a zvláště veského dráhně v městě bylo) a střechy na některýc
domech, chtějíce tudy oheň přetrhnouti, obíjeli, tehdy se vítr velik

zbouřil a ten oheň sem i tam rozličně přenášel; neb takový vítr byl, že Matějovi Bohatovi, hrnčíři z hruštické ulice nějakou truhlu, kterou ven vynesli, s potřebami do ní nakladenými, dosti vysoce pozdvihl od země vzhůru a tak jí přemítal, až ji jednak za dvoje hony vzdálí, od toho místa, kdež postavena byla, odnesl; a byla truhla, jakž zprávu dával Bohat, 3 lokte s délí neb něco větší. A jiným sousedům z té ulice hruštické, kteří sobě vynosili na pole za humna mnohé nádobí, truhly, almary a jiné, v nichž také mnohých potřeb nakladených bylo, po tom poli roznesl a rozházel a lidi porážel. Též i u zámečníka Mikuláše, což na zahradu svou u kláštera byl vynesl, almaru nějakou i jiné věci do úvozu snesl a hrušku dosti velikou na té zahradě jeho utočil a porazil. I nemohli nikterak toho ohně přetrhnouti než hned z té ulice svěrácké předse k ulici hruštické hořelo a k kostelu i na rynk až do všech ulic všudy se rozmohl. A v té svěrácké ulici po té straně, kdež se zapálilo, až do domu Pavla Hádčte, krejčího, jehož dům zůstal i jiné, kteréž dále za ním byly; a s druhé strany až do domu Macha Mijinova, hrnčíře, také vše shořelo, kostel (sv. Mikuláše) všechen a zvonové se rozpouštěli; fara a škola zůstaly. Ulice ta od kostela všechna, hned od brány počnouc, naskrze s obou stran vyhořela, rynk všechen. Ulice hruštická s jedné strany až do domu Víta Šrámka, ševce; tomu nevšecek dům shořel. S druhé strany až do domu Beneše Anděla všecko shořelo. než jeho dům zůstal i domek Červenky Chlemtala a s druhé strany také od domu Víta Šrámka, což dále až za bránu jest, také zůstalo. Pak ta ulice k klášteru také vyhořela, kromě dvou domů: Martina Řezáče a Ťukpetra ševce. Mlýn za branou se zapaloval, ale obránili ho. Též Doušův dvůr zůstal se vším, což při něm jest i se stodolou Jiříka bednáře. Odtad pak již všecko v té ulici až do rynku i na Novou hásku shořelo, též i Nová háska až do toho domečku za branou podlé struhy Stebňové, v němž byl tehdáž Jakub Svícen; ten zůstal a dvůr Poduškův také všechen celý zůstal. Od rathouzu starého předse dolů ulice hradištská po obou stranách všecka vyhořela, až do domu Matouše pekaře; tomu toliko světnice a což nad ní bylo, zůstala, síň a sklípek suchý v síni a podlahy nad tím i nitro krovů. Zbor také zůstal a což dále jest, až do brány. S druhé strany v též ulici od domu Vaňka Anděla (jehož dům neshořel, než krov s něho) až do konce to vše po tom pořadí shořelo, a dále pak ten dům Hlavincovský,

jakž z předu, tak pozadu i s pivovarem i sladovnou i s stodolou shořel, a za ním ten dům také, kdež nyní jest Vít provazník, shořel; než světnice dolenní obhořela, vnitř i zevnitř, však dokonce neshořela, než hoření shořela s krovem. A opět za tím domem ještě jeden domek „na trávníce“ za sladovnou Semíkovou, kdež byl Duchek pekař, Krásové zeť, všechen shořel a potud dále nehořelo. S druhé strany pak proti Jaroškovi pekaři, kdež Tomáš vodovar podle uličky jest, počna hned od toho jeho domu zase do ulice hradištské vzhůru všecko pořád shořelo, jakož již prvé o tom jest znamenáno. A bylo v počtu všech domův na straně rohozecké s rychtou i s šatlavou, počítajíc i s tím domkem prostřed rynku, kdež Dušek krejčí byl, osmdesát devět. A na straně skalské, též s tím, kterýž uprostřed rynku byl, Jana Macíkova domem počítajíc, 63 domův a na obci „na trávníce“ dva domy. A k tomu rathouz starý se solnicí. Summa všech 205 domův a k tomu pak i kostel. A toliko 3 osoby, nějaký Václav Bednář, starý; nevidomý, když hořelo, vyšel z domu Jiříka bednáře, také starého, z ulice hruštické, a tu byl na rynku u pranéře a tu uhořel; tak byl opálen, co krč. A nějaký Matouš tkadlec, Duchkové syn, zadusil se ve sklepě pivném dole u Jiříka Spery; a Markéta Zimova, žena stará, také se zadusila ve sklepě u Kostelníkové“ [1]).

Nové zřízení města.

Určitými slovy líčena jest tu veliká pohroma, kteráž město tehdy postihla. Přirovnání zprávy Mikulášovy k staršímu místopisu turnovskému, poddanému v knize minulé, dosvědčuje, že téměř celé město upadlo v pochvaty zhoubným plamenům. Jen části nejzážší hlavních ulic, pak okolí pustého kláštera, část Staré i Nové hásky, tak zvaní podsedci „na trávníce“ a za branou, která vede k Sobotce, pak mlýny a dvory, mimo hradbu položené, byly uchráněny. Nejcitelnější ztráty byly zkáza radnice i farního chrámu; též šatlava obecní, kteráž v radnici se nalézala, shořela. S účinnou pomocí pánovou dali se Turnovští na opravování zpuštěných příbytků svých a budov veřejných, kteréž opravování za tři léta trvalo, načež město, nahradivši škodu svou příznivým vzchodem živností opět zaskvělo se v omládlé kráse.

Obdarování krále Ferdinanda.

Blahomyslnost králova osvědčila se právě tehdy vůči městu, těžce zkušenému; Ferdinand I. listem, daným na hradě pražském,

[1]) Tato zpráva čte se v Liber memor. E. 2.

v pátek po sv. Panně Dorotě (9. února) r. 1538, udělil Turnovským jarmark osmidenní v úterý po středopostí [1]) a jiným, daným v Budějovicích Českých ve středu po sv. Jakubu r. 1541 (27. čce.) obnovil měšťanům turnovským starší privilegium krále Vladislava II. na clo, týden před, týden o a týden po jarmarce s vozů formanských a selských vybírané, s každého koně ve voze 1 peníz český a s pěších, kdož by co na zádech ku prodeji nesli, 1 haléř, s volů, koní a krav, hnaných na trh, peníz na ochranu mostu a cest. Však během času nestačil důchod celný na opravu mostů a cest, a k tomu ještě se přihodilo, nejspíše při požáru minulém, že majestát krále Vladislava porušení své na pečeti vzal; i přihlédaje král k tomu, rozšířil clo na celý rok, a sice: s vozů formanských a nákladních skrze město jedoucích půl groše a s každého koně ve voze jeden peníz, s pěších, kteří co na zádech neb na koni na prodej do města nesli, jeden halíř; s volů, krav a koní do města hnaných peníz, s každé káry suchých ryb jeden halíř a s každého kusu sýrův peníz, s každé kopy neb svazku železa peníz, s kamene vosku peníz, se dvou vepřů neb sviní haléř, se sladu do města vezeného groš, s tuny slaného zboží peníz, s tuny medu peníz, s každého sudu piva, z města vezeného, peníz, s vozu koudele a chmele jeden groš [2]).

Nejvyšší purkrabí Jan z Vartemberka maličko potom, 2. října 1543, na hradě svém Zvířeticích zemřel a byl v rodinné hrobce u sv. Mikuláše v Turnově pochován [3]). Jediný jeho syn, Adam z Vartemberka zdědil všeho zboží otcovského a přejal je roku 1544 v pondělí, den sv. Anežky (21. ledna). Adam z Vartemberka byl pravý opak otce svého; kdež tento horlivě přidržoval se kompaktát a pronásledoval učení odchylná, aniž by dopouštěl úrazu velebnosti královské: spatřoval syn jeho v náboženských snahách Ferdinanda I. útok na samostatnost stavův zemských a na jejich výsady, vedle kteréhož mínění i po celý život svůj se zachoval. Rodiv se r. 1516 na den božího křtění (6. ledna), „na znamení vodnáře", vstoupil v prvé manželství s paní Magdalenou Bezdružickou z Kolovrat a, když tato zanechavši syna Adama,

Adam z Vartemberka.

---

[1]) Ex orig. v archivě turnovském.

[2]) Ex orig. v archivu turnovském; in cop. v archivu c. k. ministeria vnitra ve Vídni.

[3]) Paprocký o stavu panském 280.

r. 1538 4. srpna rodilého, r. 1540 zemřela a v Turnově pochován byla, pojal po druhé paní Sybillu, hraběnku Šlikovu, s kteréž obdržel dcery dvě, Magdalenu, později provdanou za Jana st. z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou a po jeho smrti Janu z Lipého, a Veroniku, kteráž v mladosti své r. 1557 život svůj skončila. Konečně po smrti paní Sybilly oženil se, a to po třetí s paní Helenou Smečanskou z Martinic, kteráž mu dva syny, Karla a Jaroslava a dceru Sybillu, později choť Jana z Náchoda na Žiroticích porodila [1].

Smrt Kunráta z Krajku.

R. 1541, 10. května o šesté hodině na noc skonal pan Kunrát Krajíř z Krajku na zámku mladoboleslavském, bez odporu nejznamenitější muž Jednoty v prvé době jejího trvání. „Veliké a slavné svědectví má od lidí, kteříž ho znali. Nestyděl se za pravdu boží, kterouž poznal v Jednotě, a vyznával ji před králem Ferdinandem ve Vídni i v nemilost jemu upadl; však na to málo dbal" [2]. Nástupce hledy a záměry jeho, spolu se všemi statky zdědil syn jeho Arnošt Krajíř na Mladé Boleslavi.

Adam z Vartemberka straník proti králi.

Arnošt Krajíř a Adam z Vartemberka postavili se spolu v čelo náboženské opposice, kteráž odpírala nařízením královským, r. 154… proti bratřím vydaným. Oba jsouce povahy rovněž odhodlané, jako i ukvapené, přesvědčení, že po zásadě právo se po straně jejich nalézá, užívali všech prostředků, kteréž aspoň formálně bylo lze omluviti zněním Zřízení zemského. V krátce stál podlé obou šlechticů všechen kraj boleslavský v odporu proti králi, a dal snahám svým náležitý projev na početí války šmalkaldské.

Všeobecně známy jsou příčiny, kteréž přiměly Ferdinanda I., že ve válce šmalkaldské, proti některým protestantům německým vedené, bratru svému Karlu V. pomáhal, pročež i prostředky, jakými se snažil přivésti i hotovosť zemí koruny české do tábora bratrova. Avšak libovolný mandát královský, kterýmž se hotovosť zemská do boje proti protestantům svolávala, potkal se s odporem stavů, žárlivých na své výsady a podnícených v mysli i nenáviděným cílem boje proti vlastním souvěrcům. Větší část stavův, zvláště kraj boleslavský a všichni členové šlechty z Jednoty, odepřeli se připojiti vojskem bez nálezu sněmovního. I byli pohnáni, aby se zodpovídali před zvláštním soudem, radami moravskými osazeným, na hra…

[1] ibid.
[2] Č. Č. M. 1862, str. 212.

pražský ke dni 22. pros. 1546. Fridrich z Donína, Arnošt Krajíř z Krajku, Jan starší Křinecký, Jan z Biberštejna na Kosti, Adam z Vartemberka, Karel Křinecký, Jan Špette z Janovic, Jiřík Vančura, Jan a Tobiáš Hřánové z Harasova, Markvart Stránovský ze Sovojovic, Václav Sokol, Jiří Dětenský, Jan Malobratřický, Adam Bělovec, Václav Klusák, Jan Habartický, Václav Močidlanský, Mikuláš Netický a Václav Hrušovský, „aby se před králem spravili, z kterých příčin jsou se vedle sněmovního zůstání a královských mandátův nezachovali a svého jízdného i pěšího lidu do pole k nejvyššímu hejtmanu polnímu s polním hejtmanem krajským nevypravili[1]).

Tehdy ještě nebylo lze králi provésti důrazně své vůle i spokojil se pouze slíbením cti i víry, že se podruhé, povoláni byvše, opět postaví. Bylť již odboj stavův tou měrou pokročil, že králi nezbývalo ani kdy položiti sněm zemský, tak že jen s malou částí stavův sobě oddaných vytrhl z jara roku příštího do Sas a tam pomocí svou přispěl k rozhodnému vítězství císařovu. Jakého asi druhu byla řeč jeho po návratu z tažení vítězného, netřeba podotýkati: král byl pánem poměrův a dle toho zařídil i příští kroky své.

Poohlédněmež se po vnitrném stavu města Turnova na konci třetí doby. Naskytla se nám již promluviti o některých stránkách vnitřních poměrův výše příležitost, pokud se to hodí do rámce dějin městských, postupně vypravovaných. Vniterný stav města.

Jakým způsobem zpráva politická opatřena byla, bylo již šíře pověděno; k ní družila se však správa církevní. Čtvero náboženských obcí zde pospolu se nalézalo, katolíci, podobojí, čeští bratří a židé. Číselně ovšem nejméně čítalo se katolíků, kteří byli podřízem farářům vzdáleným a neměli chrámu žádného v městě; podobojí byli počtem četnější a měli faráře svého u sv. Mikuláše, kterýž administroval spolu někdejší farní kostely v Nudvojovicích, Přáslavicích a Hrušticích. Utraquističtí farářové turnovští poslouchali dolejší konsistoře a byli přísně podobojími nedadouce se uchvátiti lutheranismem. Ostatně tak se ztráceli podobojí proti Jednotě v Turnově, že ani neznáme jména tehdejších duchovních správců podobojích: jen někteří rodilí Turnovaní, kteří stali se duchovními utraquistickými, bývají připomínáni. Tak náleží Zřízení církevní.

[1]) Tieftrunk: Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. l. 1547, str. 56.

této době Václav Martinides, kterýž studoval v Praze a nabyl r. 1532 stupně bakalářského; konečně stal se farářem v Hradišti Mnichovu a vynikl i co spisovatel, sepsav krátký spis o stavu manželském, vydaný r. 1586 [1]). Roku 1546 nalézal se mezi jinochy, do Vlach od konsistoře vyslanými, aby tam na kněze zřízeni byli, Jan Kalenda z Turnova [2]); roku příštího kněz Jan Knotek, rodem z Turnova, na ten čas farář v Tomici na Moravě, okázal a položil formát, neboliž list svého pořádného svěcení k úřadu sv. kněžství, byl přijat mezi kněžstvo pod obojí a slíbeno mu, že místem hodným opatřen bude [3]).

Chrám sv. Mikuláše.

Podlé některých, ovšem kusých zpráv, byla patronem beneficia u sv. Mikuláše v Turnově vrchnost skalská a náleželo jí také právo podací, jak již v knize prvé vyloženo bylo. Avšak záduší, totiž patronát sama chrámu, jakož i správa jmění kostelního, náleželo v této době i příště obci, kteráž se také náležitě o slušný důchod kostela i jeho zvěčšení starala [4]). Po ohni r. 1538 činila s věčší část obec náklady na jeho obnovení. S farou podobojí spojena byla i škola, nejspíše jen pro podobojí zřízená; Jiřík kantor dlužen byl Jiříku Zumrovi z Herstušic, ouředníku na Zvířeticích, ku kterémuž dluhu se on, pan Jiřík, právně r. 1545 připovídal [5]). Tehdy také skrze horlivé podobojí zařízen byl sbor literácký a obdařen hojným důchodem, jehož sobě sousedé vedle své potřeby dlužili [6]).

Duchovní správcové Jednoty bratrské.

Jako o správcích strany podobojí, tak i o kazatelích bratrských jsou zprávy chudé, čehož asi příčina jest nestále jejich ustanovování. Již výše uvedeno, že bratr Jakub za nejstaršího jmín jest kazatele a že za nějaký čas i sám Augusta v Turnově úřadoval. Jeho, tušim vystříhal radní písař Johannes Jestřebský, jehož bratr Lukáš nazývá „starým bratrem i kazatelem moudrým"; žil podlé všeho ještě v létech 1525—1527. V pozdějších dobách působil v úřadě duchovního správce bratrské obce turnovské br.

[1]) Jireček: Rukovět k dějinám literatury české II., str. II.

[2]) Borový: Jednání a dopisy konsistoře katolické i utraquistické, I. 206.

[3]) ibid 214.

[4]) R. 1547 koupila obec k záduší turnovskému peněz gruntovních 100 kop gr. míš. na domě Mikuláše Hlavnicova v ulici svěrácké. (Liber memor. K. 2.)

[5]) Liber memor. H, 15.

[6]) Magdalena Šalamúnka, sousedka přiznává se býti dlužnou spolku literáckému r. 1539 (Liber memor. E 10).

Jiří Israel z Uh. Brodu na Moravě, syn kováře, jemuž za mladých let obchodem a řemeslem živiti se pomáhal. Cítě k sobě povolání k stavu duchovnímu odebral se přes odpor otce svého do Ml. Boleslavě, odkudž do Litomyšle v čeledností Jana Augusty dán byl, jejž v létech 1536 a 1542 na cestě do Vittenberka doprovázel. Léta 1531 učiněn jáhnem v Brandejse n. L. a konečně r. 1540 zřízen za kazatele v Ml. Boleslavi: odtud stal se pastýřem sboru turnovského, kterýž úřad zastával, když pokořením odporu stavovského r. 1547 Jednotě trudné doby vznikly.

Zbor bratrský.

Zbor bratrský, o jehož položení již dříve řečeno bylo, byl nadán též důchodem mnohým, nejvíce pocházejícím od dobrodinců soukromých. Z důchodu toho veden byl náklad na skromnou domácnost bratrských kazatelů a nedostatek doplňován společně skrze členy Jednoty. Zvláště v dobách pozdějších, když držení Turnova přešlo z rukou Krajířův na pány z Vartemberka, starali se Bratří o náležité nadání zboru svého. R. 1544 Jakub Slovák prodal jest dvoje hony roli orné, na nichž byla chmelnička, ke zboru turnovskému, za zahradou bratrskou, podlé ní a mezi cestou, kteráž běží k Mašovu s jedné, a mezi cestou, kteráž jest mimo mlýn shořalý, podlé Stebně a Jizery mezi pole s strany druhé ležící, s povolením J. M. pána za 17 kop gr. českých pod úrok 5 gr. míšenských při sv. Havle a při sv. Jiří tolikéž k zámku Skále [1]).

Rozvoj zřízení cechovního.

Utěšeně vzkvétaly živnosti městské, zvelebené na základě starším. Mnohé a znamenité výsady, jimiž v té příčině město obdařeno bylo, důležitost obchodní cesty, ním vedené, a konečně vzdálenost královských měst, z nichž nejbližší byla Trutnov, Dvůr Králové, Hradec Králové, Nymburk, Mělník a Litoměřice: toť byli činitelé sami zvoucí k činnosti výrobné.

Turnovský sklad soli od starodávna zásoboval okolí a umístěn byl ve zvláštním domě, solnici, zničené velikým požárem r. 1538. Sladovnictví, pivovarství a vodovarství zachovalo starou dobrou pověst, kteréž se těšilo od mnoha sta let zvláště po upravení řádu

---

[1]) Liber memor. ad annum 1544. — Některé neurčité zprávy, jichž jsme již více užili, zdály se odporovati obecnému mínění, že zbor turnovský se nalézal v ulici Svěrácké; zejména nejasně zní zpráva písaře Mikuláše o velkém ohni z r. 1538. Avšak zápis městského archivu, o koupi dvoru Neudekovského v ulici svěrácké k obci, z r. 1654 praví výslovně, „v ulici svěrácké, kdež někdy zbor bratrský býval.“

várečného. V těch asi dobách sstoupili se sladovníci a vodovaři turnovští ve zvláštní pořádek čili cech, jehož pečeť po dnes jest zachována.

Vedlé něho zřídili se v cech jeden kováři a koláři, jejichž řád cechovní obec r. 1519 v den sv. Václava stvrdila. Ševci sestavili se asi téhož času v „nový" cech a žádali cech ševců pražských, aby jim udělil erbu svého, od krále Vladislava darovaného; ševci pražští ovšem tak učinili, ale s jistým obmezením, při tom si vyhradivše, aby vždy cechmistři turnovští „k nim, jakož k hlavě zření měli". List, o to daný r. 1525, na hod slavný navštívení P. M. (2. čce.), zavírá v sobě i právo pečetiti voskem zeleným Řád cechovní a řád tovaryšů vandrovních potvrdili Kunrát. Krajíř a Jindřich Šťastný z Valdštejna listem daným 2. čce. r. 1533.

Cech pekařský, již od starodávna zřízený, usnesl se o řády, volení svá a ustanovení zřejmá, kterým již ustanoven pořádek výroby i prodeje moučných výrobků, a spolu i mlynářům a jich tovaryšům dáno na vůli, chtí-li k cechu přistoupiti, což stvrdili purkmistr a konšelé listem daným v pátek před sv. Vítem (12. června) roku 1534. Rovněž byli tehdy spojeni v společenstvech krejčí, tkalci a mezulánici [1]), bednáři a bečváři, truhláři a sklenáři i s tovaryši, mládenci, a pacholíky svými, hrnčíři, jejichž cech zvláštní důležitost měl. Oni nejen, že výrobky svými stali se předchůdci nynějšího „saského" zboží hrnčeného, nýbrž byli podlé svého majestátu oprávněni prodávati klejtu svým spoluživnostníkům v celém okolí, zároveň, jako bečváři jediné zhotovovali zákonné míry ssuté, sudy, achtele, polouachtele a džbery.

Též soukennictví zmáhalo se a ježto jednotlivcům scházelo jmění výrobného, pojili se ve družstva, kteráž poněkud podobala se nynějším družstvům akcijním. Tak r. 1540 Anna Luňačka měla soud s Bartošem Řídkošilem o užitek z téhož spolku, kterýž jsou spolu o krájení sukna měli [2]). Hojnost vody říčné i potocké podporovala mlynářství, provozované v pěti mlýnech. Nejznamenitější z nich, Tomkův či Tomkovský a podmalobilský [3]), hnány byly vodou z řeky; při struze Stebňové byl

---

[1]) Mezulánici = hotovitelé mezulánu, hrubého druhu plátna, vlašsky „mezzalana" zvaného.

[2]) ibid. F. 17.

[3]) Liber memor. K. 4.

mlýn podklášterský, Komperův a shořalý. Obchod, podporovaný okolnostmi příznivými, jakž výše řečeno bylo, závisel na skladech pražských a žitavských. O Liberci tehdy řeči ještě nebylo.

Počátek sboru střeleckého.

Pamětihodná institucí pochází z téže doby, totiž sbor střelcův. K stáří přiblížejíce tak vzácného zbytku života staročeského, za to míti musíme, že se vyvinul z městské hotovosti, kteráž jsouc z měšťanstva složena, obstarávala policii místní a mohla býti povolána i proti škůdcům zemským, kdykoli tito v pozdních dobách se objevovali. O starším zřízení tohoto sboru bude svou dobou více pověděno.

Kniha čtvrtá.

Pronásledování Jednoty bratrské. Poslední Wartemberkové.

(1547—1620.)

Následky odporu proti králi. Počátek pronásledování Jednoty. Jiřík Loukovský a Jednota. Vytrvalosť bratří. Zajetí br. Jiřího Israele. Počátek exilia. Bratří čeští stěhují se do Polska. Útěk br. Jiřího Israele. Bratří turnovští v Prusích. Osudové zbylých bratří. Nové poměry. Poměry v usedlých rodinách šlechtických. Noví rodové. Adam z Vartemberka opět pánem v Turnově. Udělení práva várečného. † Adam z Vartemberka. Dílčí cedule z r. 1565. Krištof z Vartemberka na Turnově. Spor s Alenou z Martinic. Počátek sporu obce s vrchností. Jan z Vartemberka a sousedé. Útok na svobody městské. Některá nařízení v příčině veřejného pořádku. Rozhodný odpor sousedův. Mlýn kocourovský. Násilí páně Krištofovo. Spor o závět Jiříka Loukovského. † Jan z Vartemberka. Blahodárné působení Smiřických. Obnovení chrámu Mariánského. Nedokonalé pokusy obnoviti obec bratrskou. Vynikající podobojí. Krištof z Vartemberka. Karel a Jaroslav, páni z Vartemberka. Utišení v záležitostech obecních. Změna výroby. Sklářství a jeho původ. Skláři turnovští v okolí. Vysazení trhův dobytčích. Jáchym Ondřej Šlik. Urbář maloskalský. † Karel z Vartemberka. Rozdělení zboží rohozeckého. Privilegium Šlikovo. Nová radnice. Prodej Skály nad Jizerou. Odpor stavův českých. Katastrofa jičínská. Poměry obecní v době této: Obec, její jmění, správa, Václav Špalík co primátor, poměry církevní, lhostejnost náboženská, živnostenští pořádkové, sbor literácký. Rozrod rálsko-dévínské větve Vartemberkův.

Těžce stihl hněv, vítězného krále, účastníky odporu stavovského; nehledíc ani k vývodům státoprávním, odhodlal se král potrestati náčelníky šlechty ztrátou statkův a zasaditi smrtelnou ránu Jednotě, již za předního strůjce všech nepokojů pokládal. S tohoto stanoviska zařídil příští kroky své, a již vycházely z kanceláře královské půhony proti jednotlivým provinilcům. Následky odporu proti králi.

Ustrašení šlechticové odhodlali se, vidouce nezbytí, státi k soudu královu, kterýž 20. července 1547 v Praze odbýván byl. Téměř všechna šlechta kraje boleslavského nalézala se mezi pohnanými, též pánové Arnošt z Krajku a Adam z Vartemberka. Někteří byli již dříve hledali spásy své útěkem, zejmena náčelník kraje boleslavského, Vilém Křinecký z Ronova.

Pokuta, kteráž byla stihla Adama z Vartemberka následkem provinění jeho, byla nade vši míru veliká; bylť přinucen vydati králi své části panství Skalského, dále pak statkův Rohozeckého, Dubského, Maloskalského, Friedštejnského, Všelibického a kláštera Hradištského. K tomu náležely: město Turnov, zámky Rohozec, Skály [1]), vesnice Daliměřice, Rohozec, Dolánky, Bukovina, Loučky,

---

[1]) Osudy panství Skalského (Hrubo-) měnily se v době poslední znamenitě a jelikož podobnosť jména se Skalou neb Skalami nad Jizerou, nynější Malou Skalou, k různým vedla nesprávnostem, jest nutno, abychom věc v pravé světlo vyložili. Že Malá Skála nic neměla s událostmi turnovskými společného před r. 1540, jde dosti na jevo z průběhu našeho vypravování. Ovšem nejnovější dějepisce Malé Skály, A. Benda (Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung), tvrdí, že Skalami, kteréž s Turnovem v úzkém styku byly a s ním i společné vrchnosti sdílely, Skálu Malou rozuměti sluší. Avšak týž spisovatel sám praví o Hynkovi z Valdštejna, vrstevníku a příteli krále Jiřího: „es scheint, dass zu seiner Zeit die Burg Vranov unbewohnbar gemacht, und das unterhalb derselben liegende Schloss Kleinskal angelegt wurde, weil sich die angeführten Söhne nicht mehr „von Vranov“ sondern „z Valdštejna i ze Skal“ zum erstenmale nennen.“ Str. 25. Přijmáli Benda domněnku, že Skály v dějinách turnovských jmenované na Malé

Vranové, Volavce, Záhoří, Dlouhé, Popičko (zaniklé), Hamrštejn, Žehrov, Skokovy, mlýnec ve Vyskeři, Olešnice, Srbsko, Rakov, Mrchojedy, Leština, Arnoštice, Zásadka, Ždár, Pohoří, Všeň, Plankovice, dvůr Hvozdecko, Borčice, Mokrá, Modřišice, Kadeřavec, Nudvojovice, Přepeře, Příšovice, Loukov, Podol, Břehy, Penčín, Vítanovice, Střižovice, Podeřavice (neznámého položení), Soběslavice, Oujezd, Drahotice, Sezemice, ves pustá Jirsko, Bobov, Lištné, Chloudov, Besedice, Dalešice, Jistebsko, Maršovice, Kokoní Veliké, Kokoní Malé, Jablonec, Rydvaltice, Rychnov, Rádlo, Ohraženice, Odolenovice, Jílové, Sestroňovice, Sedlejovice, Lestkov, Lažany, Vlastibořice, Tŕtí, Sněhov, Vrat, Loučky, Mnichovka, Skuhrov, Lukáčov, Klíčov, Pelíkov ce, Radoňovice, Košov, Jenišovice, Pačeřice, Zdůrek (?), Bezděčín, Svojkov, Tatobity, Kozákov, městečko Brod Železný, Brodce Malé, Bzí, Alšovice, Chlístov, Střevelná, Horka Veliká i Malá, Proseč, Bitouchov, Pipice, Sytové, Vejhejčinec (?), Splzov, Huntířov, Veselí, Radčice, Tepeře, Pelechov, Spalov, Chuchelná, Ondříkovice, Klášterško, Rozprachtice s hutí sklennou a Sviňany; zámek Dub, město a dvory poplužní tudíž, zámek Fridštejn s dvory poplužními, pustý zámek Zbiroh, městečko Hodkovice a dvory kmetcí s platem, vesnice Starý Dub, Modlitbohov, Sobákov, Rozstraň, Světlá, Vesce Hořenní a Dolenní, Jiříčkov, Javorník, Domaslavice, Vlčetín, Padouchov, Proseč, Rašovka, Bystrý, Bohdánkov, Petrášovice, Žďárek, Bílé, Kohoutovice, Dechtary, Chvalčovice, Hradčany, Trávníček, Letařovice, Vorklebice, Radvanice, Kobylí, Sedliště, Chlistov, Benešovice, Libice, Bohumilice, Bzová,

---

Skále hledati jest, tedy týmž důsledkem tvrditi mu jest, že tehdejší držitelé Malé Skály byli i částečnými držiteli Turnova. A tu právě podávají domácí zprávy turnovské i jiné listiny důkaz protivný. Nebo již Paprocký uveřejnil listinu Hynka z Valdštejna a na Skalách z r. 1353 (o stavu panském, 227, 228), a držitelem panství skalského při Turnově jmenuje za kralování Jiřího z Poděbrad ne Hynek, nýbrž Šťastný z Valdštejna. Poněvadž však ještě před r. 1547 panství hruboskalské ocítilo se v rukou bohatého rodu Smiřických, hledali jsme vysvětlení v neomylném zdroji tehdejší doby, ve dskách zemských, kteréž studie nás vedly k výsledkům asi těmto: Pánové z Valdštejna na Skalách po příkladu jiných rodin šlechtických upadli ku konci XV. a na počátku XVI. stol. u velkou tíseň peněžní a tudíž byli nuceni částky zboží svého jednotlivým věřitelům buď zavazovati, buď dočista i prodávati. Věřitelové tito byli hojní a jmenují se mezi nimi páni z Oustí, Svojanovští z Bozkovic, Beřkovští ze Šebířova, Jaroslav z Šelmberka na Boru, Jiřík z Šelmberka na Kosti, Fridrich z Donina, Sigmund ze Smiřic, Jan Křinecký z Ronova na Kumburce, Jaroslav Hasištejnský z Lobkovic, Jan z Potštejna na Žampachu, Jiřík z Vald-

Malčice, Lesnov, Zábrdí, Vlachové, Smržov, Kněžička, Doubí, Vesec, Vratislavice, Nysa, Jeřmanice, Javorník, Záskalí, Zásada, Vranové, Rakousy, Borek, Ondříkovice, Roudné, Kaškovice, Voděrady, Radimovice, Pulečná, Kamenice, Havlovice, ves nová řečená Dlouhý most, ve vsi řečené Zlatečko dvory kmetcí s platem a dvory Kojetický, Roveň, Janovičky, Bukovina, Jivina, Neveklovice, Vicmanov, Kozmice, Hlavice s podacím kostelním, Stanovsko, Jirkov, Smrčí, Brkanov, Činovsko, Křížky, Heřmanice, Všelibice, Janovice, Březová, Borovice, ve vsi Mukařově dvory kmetcí s platem a podacím kostelním, město Hradiště s dvory kmetcími s platem, klášter Hra-

štejna na Bradlci, Pavel Samuel z Hrádku, Ladislav Malešický z Černožic, Václav Litevský ze Lvinař, Michal z Semíka, Sigmund Straník z Kopidlna, i někteří Vartemberkové. (D. Z. C. C. IXL, B, 23.) Největší asi část obnášela půjčka pánův Svojanovských, zejména Jana, kterýž držel též zboží hradův Ništějky a Navarova, a r. 1514 stal se faktickým držitelem věčší části zboží hruboskalského, odkudž vedl příjmí „na Skalách.“ Dle toho koupil pan Jan z Vartemberka (str. 54) jenom část panství skalského a vzal asi na se povinnosti, kteréž Valdštejnové ku věřitelům svým měli. Avšak brzká smrt páně Janova a nastoupení jeho syna Adama, kterýž právě hospodářským talentem nevynikal, způsobilo, že povinnosti Valdštejnův vyplněny nebyly, načež Svojanovští nálezem zemského soudu ku statku celému se táhli. V ty časy zemřel asi Jan Svojanovský z Bozkovic, načež věřitelé neupokojení táhli se znova za pohledávkami svými. Tu konečně přejal celé zboží i závady na něm pojistěné Sigmund Smiřický ze Smiřic. Z věřitelův, kteří se se Smiřickým vyrovnali, prvého jmenovati sluší Jana st. Křineckého z Ronova, kterýž 25. ledna r. 1543 přiznal se před právem na díl svůj Jana Svojanovského z Bozkovic k Skalám zámku, k Valdštejnu, Nové vsi, Mašovu, Rottštejnu, Ništějce, Koštálovu s platem v Turnově (D. Z. V. C. 3). Též Bedřich Sezima z Oustí přiznal se před právem k trhu a nákladu někdy Václava Sezimy z Oustí, otce svého, kterýž týž otec jeho někdy před shořením desk ve dsky vložil, že díl svůj panství Skalského, jejž otec jeho od Jana Svojanovského z Bozkovic koupil, Skal zámku, díl zámku Valdštejna s platem z Kozákova, vsi Zásadu, Vyskeř, Kraslov, Skalany, Poddubí, Chlum, Smrčí, Mladostov, Chlum pod Mladostovem, v Turnově 33 kop a 19 grošů platu ročního, kterýž platí lidé Kunráta z Krajku(!) a Jindřicha Šťastného z Valdštejna bez panství v Mašově, Rottštejn zámek pustý, Smrčí, Prackov, Zásadí, Vesce, Chutnovec, Dubeček, Bíchostřeby atd. prodal r. 1543 Sigmundovi ze Smiřic (D. Z. V. B. 28). A konečně r. 1543 ve středu po sv. Tomáši (26. pros.) postupuje Radslav Beřkovský ze Šebířova Sigmundovi ze Smiřic práva svého na dědinách příslušných k Skalám zámku, kteréž měl po Ofce z Bozkovic (D. Z. LXXXIV. B. 30). Kdy vyrovnání mezi Smiřickým a Vartemberkem docíleno bylo, zjistiti se nedá; podlé všeho soudili bychom, že za výsledkem vyjednávání toho Přepeřská část panství skalského i z části Turnova zůstala pánům z Vartemberka.

diště pustý a obořený s mlýnem pod klášterem, asi 60 lesů, 40 rybníků a řeku Jizeru.[1])

Počátek pronásledování Jednoty. Sama sebou pokuta tato byla převeliká; ještě věčší pak stal se dosah její tím, že jedno z předních sídel Jednoty, Turnov, ocítilo se do moci královy. Toť byl vlastně pravý účel jeho snažení a proto přinutil i p. Krajíře, že oddal mu k dobré vůli panství brandejského. Nyní ulehla přísnost králova na Jednotu, kteráž za původkyni odporu považována. Již 8. října r. 1547 vydán přísný rozkaz královský, kterýmž starší nařízení krále Vladislava II. proti bratřím, aby schůze jejich ihned zastaveny a zborové jim odňati a zavřeni byli, se obnovovalo.[2])

Tak přísně zněl příkaz ten, že sám p. Krajíř povinen byl v Mladé Boleslavi ohlásiti, aby do 26. prosince bratří ku kněžím pod jednou neb pod obojí přistoupili, od nich svátostí skutečně přijímali, a potom ve všech věcech jimi se spravovali, jinak že budou musiti ze všech zemí královských se vyprodati, s manželkami a dítkami pryč se vybrati a na vždy své přirozené vlasti zbaveni a prázdni býti.

Jiřík Loukovský a Jednota. Daleko přísněji pokročeno proti bratřím českým v Turnově, neboť se nalezli zde dva mužové, kteří dychtivě chopili se příležitostí, aby ochotným plněním vůle královské si přízně královy zasloužili. Vyskytají se vždy, když lidstvo trpí nepřízní času, upírové, kteří poslední slzu vynucují z očí trpitelů a trpké oddání se do vůle osudu mění v ústech jejich v hroznou kletbu.

Těmito ochotnými nástroji vůle královské byli dva někdejší úředníci páně z Vartemberka, Jiřík Loukovský, purkrabí na Rohozci a Jan Břeník, purkrabí skalský, lidé z nízkého rodu vzešlí, kterýmž příležitost tato k nabytí řídkých předností nad jiné vhodnou býti se zdála.

Nejprvé ustanoven dozorce reformační v městě, kterýž úřad, ješto katolického kněze v městě nebylo a ani naděje nezbývala, že by bratří čeští bez odkladu se k učení římskému přiznali, svěřen podobojímu faráři Janu Smíškovi. Nyní nuceni všichni bratří, aby k službám božím ve farním chrámě chodili a od faráře svátostí svatých přijímali, zvláště křest dítek svých, večeři Páně, zaopatřování umírajících a sňatky vzájemné.

[1]) Arch. Pam.: X., 460. — D. Z. XIII. G. 18.

[2]) Tieftrunk: Odpor stavů českých, 352.

Než bratří zůstávali věrni své víře; když starší jejich, Jiří Israel, skrýval se před pochopy královskými a zbor jejich zavřen byl, důvěřujíce v příznivý obrat smýšlení králova, scházeli se k bohoslužbě své na místech skrytých, nepřijímali svátostí od faráře Smíška a dítky své zrozené za mnohé neděle nekřtěné nechávali. Takové jednání ovšem neušlo bedlivého oka konsistoře dolejší, pročež vznesla potaz na faráře turnovského, spolu i farářům boleslavskému, bělskému, bydžovskému, brandejskému atd., „poněvadž tu v městě je zbor, do něhož se scházeli bratří, jenž slovou Valdenští, a rozkaz J. M. Královské i jistý mandát jest, aby ti zborové byli zavříni a oni aby se tam nescházeli, než do kostela šli a slovem božím se řídíc a svátostí Kristových od kněžstva řádného oni požívali," protož aby nemeškajíce odpověděli, jestli zbor zavřen, a ti lidé kde požívají a od koho slova božího i jiných svátostí (24. ledna 1548) [1]). Provedení tohoto nálezu konsistorialního svěřili konšelé, z přívrženců strany pod obojí složení, purkrabí Loukovskému, kterýž nemeškaje na bratří české nastupoval prostředky důraznými. Avšak protivenství ním konaná okázala v pravém světle cenu učení bratrského, nebo stoupenci Jednoty nedali se másti ve vnitřním přesvědčení svém. Purkrabí zajisté, obdržev opět přípis arciknížete Ferdinanda, tehdejšího místokrále českého, dal „napomenouti" všechny lidi poddané v Turnově i na panství, „aby jedenkaždý správu křesťanskou činil a svátost velebnou přijímal," při tom poručiv farářům, aby neposlušné poznamenali a jemu na zámek podali. Marná však byla napomenutí jeho; bratří byli skalopevní, dítky své zrozené nechávali nekřtěné, a, když úřad o to jich se dotazoval, pověděli, že leč kněžím pořádným dítky své křtíti dají, a až správcové jejich s kněžími slyšáni budouce k místům svým přijdou [2]).

Duší odporu proti nařízením královským byl Mikuláš písař, tehdy úřadu svého zbavený a pak některé osoby šlechtické, v Turnově osedlé. Zvláště pan Vavřinec Šmolc, Matěj Perknovský z Perknova a pak jakýsi pan Zdeněk (přídomku neznámého). Nešli ovšem pozornosti hejtmanovy i stkví se jména jejich v prvé řadě osob neposlušných, jichž seznam purkrabí spolu s relací výše dotčenou komoře České podal [3]).

---

[1]) Borový: Jednání a dopisy konsistoře katolické a utraquistické I., 215.

[2]) Relací Jiříka Loukovského České komoře dd. 5. června 1548. Otištěná v Jednáních konsistoře II., 97.

[3]) ibid. str. 98.

Seznam tento obsahuje značnou část občanstva turnovského i nemeškáme jeho tuto podati:

Pan Lorenc Šmolc [1]),
paní Alšova (z Lerojed),
pan Zdenek s manželkou.

Čeleď zborní:

Eliáš Tkadlec;
Pavel Tkadlec;
Tatík, který jim souče cívky;
Mikuláš Bytežský;
Pavel Písař s manželkou;
Jiřík kantor;
Martin Preclíčkův s manželkou;
Pavel Picek s ženou;
Pavel, otec jeho ženy;
Jakub Kratina;
Pavel Kančík s ženou;
Jan Tuček s ženou;
Šimon Smolík;
Petr mlynář pod kostelem s ženou;
Vaněk Benátský s ženou;
Matouš Čapek s ženou;
Blažej Klusáček s ženou;
Jan Sychrovský s ženou;
Říha soukenník s ženou;
Pavel Krejčí;
Vaněk Diblíček švec s ženou;
Daniel Krása s ženou;
Jiřík nožíř s ženou;
Jan Vodovar s ženou;
Martin Lumenda s ženou;
Michal pekař s ženou;

[1]) Pan Lorenc Šmolc, též Šmelc zvaný, zabýval se asi poněkud vědami a žil častěji i v Praze. Zde, zdá se, byl osobním přítelem kněze Václava Hájka z Libočan, pověstného kronikáře a tehdy probošta staroboleslavského, kterýž byv tehdy skrze neposlušnosť jakousi od konsistoře katolické do klatby dán, více u souvěrcův ochrancův nenalezl, za to však horlivého ujetí od bratří Lorence Šmolce a Jindřicha Domousického došel. (Srovnej Jireček: Rukověť II. 221.)

Matěj Hruška s ženou;
Mikuláš mlynář s ženou;
Jan syn jeho s ženou;
Jan mlynář z shořalého mlýna s ženou;
Jan pastorek jeho;
Matěj Červenka s ženou;
Vondřej vinopal s ženou;
Tůma zeť jeho s ženou;
Vít mlynář s ženou;
Matěj Perknovský z Perknova s ženou;
Jan zámečník;
Mikuláš zámečník s ženou;
Ťukpetr s ženou;
Matěj Vinopalův s ženou;
Vít provazník s ženou;
Jan Smolíček s ženou;
Jiřík Shejbal s ženou;
Jan Trčka s ženou;
Matouš Hurt s ženou;
Matouš Maděr s ženou:
Jiřík bednář starý s ženou;
Jan syn jeho s ženou;
Šimeš Shejbalův:
Vaněk truhlář s ženou;
Kuba Soukenníkův s ženou;
Pavel Vykoukal;
Johanka mlynářka;

Podruhové též „sekty pikhartiské“:

Havel krejčí u Hrušky s ženou;
Druhá paní Mikulášova;
Jan kožišník u Červenky;
Černý švec u Lumendy s ženou;
Lída u Benátského;
Barbora Komnova u Matěje Perknovského;
Šimonka u Vykoukala;
Markéta Hemerkova u Jiříka Bednaře;
Adam koželuh s ženou u Jana Vodovara;
Anka Kodrlíkova u Ťukpetra;

Ze vsí té sekty se přidržejících tito:
Jan Fousek s ženou ze Všeně;
Beneš z Bavoryně na mlejně Žehrovském [1]) s máteří;
Jan mlynář z Podole s ženou.

Výčet osob těchto jest nejvýtečnějším důkazem, že ani slovo královské, ani přísné jeho provádění nepostačovalo zvrátiti pevnou důvěru bratří v pravost učení jejich. A bylo-li mezi nimi pochybujících i vrtkavých, jak přirozeno v množství takovém, bdělo nad těmi oko dobrého pastýře. Jiřího Israele, kterýž, když přinucen byl opustiti zboru svého, skrýval se se svým mládencem či jáhnem Pavlem na horách okolních, a každé užíval příležitosti, aby slovem víry utěšil opuštěného stádce svého. Nebyl on sám mezi spolubratry svými; i jiní správcové nedbali nebezpečenství a ze skrýší svých vycházejíce ostříhali stálosť obcí svých; to když doneslo se arciknížete, poručil Loukovskému, aby hleděl zmocniti se některého správce té sekty, jeho vzal a do vězení dal a konečně do Prahy odeslal. Rozkaz tento vykonán snadno; Israel i Pavel byli dopadeni, jati a ještě během května do Prahy odesláni.

Nyní došel přísný rozkaz arciknížete, daný nejprvé 5 kv. a obnovený 12. t. m., proti neposlušným, aby do šesti neděl buď od Jednoty ustoupili anebo statky své prodadouce s ženami i dětmi všech zemí králových prázdni byli. Tento rozkaz oznámil hejtman rohozecký všem výše uvedeným, načež oni se prohlásili, že se pryč odebéřou [2]). Vystěhování však nebylo tak snadné, jakož se zdálo. Třebas král, jsa nyní majitelem města, by byl dopustil odejíti bratřím bez výhostného, při takových událostech obvyklého; třebas podařilo se vystěhovalcům v čas a beze škody vlastní se vyprodati: byly tomu překážkou svaté svazky rodinné. Zde objevila se křesťanská snášelivost českého lidu, který sice u věcech víry dělil se velice, nicméně nezříkal se svazků se spolukmenovci jinak věřícími. Mezi osobami poznamenanými byli přemnozí měli manželky a dítky, které se spravovaly kněžími podobojími, i bylo dobrým právem, aby manželky a dítky takové grunty manželů neb otců vystěhovalých dědily. Mnozí také sirotkové, chtíce odjíti ze země táhli se k svým penězům, v truhlici sirotčí uloženým. Byli to oba případové nepředvídaní, i dovolával se při nich hejtman rozhodnutí České komory, jakožto úřadu příslušného.

---

[1]) Mlýn žehrovský naléžá se na potoku Kacanovském u vsi Skokov.
[2]) Tieftrunk: Odpor stavů českých 356.

Ovšem dostalo se mu při tom svolení žádoucího, neb nemohl král brániti užívání majitku těm, kteří stěhujíce se přestávali býti jeho poddanými. A tak počalo houfné vyprodávání se v Turnově, kteréž během několika dní společenskou tvářnost města na dobro přeměnilo. Že v době všeobecného pohnutí tu a tam výtržnosti se přihházely, samo sebou srozuměti jest; výslovně děje se zmínka o Blažku Tučkovi ševci, kterýž prý všetečně mluvil o králi a za to do vězení dán. Později sice propuštěn, když se za něho téměř všichni vystěhovalci zaručovali, i zdá se, že mu toho zlým vzpomínáno nebylo [1].

Valné stěhování se Turnovských počalo se v měsíci červenci téhož roku, když již byli téměř všichni se vyprodali neb grunty své lidmi jinými hodnými zosazovali. Hejtman Loukovský přikoupil sobě k domu, jejž na Nové Hásce od časů dřívějších držel, ještě dům jiný po Janu Tučkovi ševci, též obec Turnovská koupila k sobě dům Víta mlynáře, Avšak koupě tato obojí vadnou byla, neboť pan Jiřík vyhledával v příčině té schválení formálního Českou komorou. Věc ta zahalena jest tmou nepronikavou. Domácí zprávy turnovské pocházející od rady, Jednotě nepřátelské, o věci žádné zmínky nečiní. Bratří čeští stěhují se do Polska.

Celkem opustilo 41 majitelův domů a gruntů turnovských svou vlast, a osadili tyto lidmi jinými. Povinni byli tak učiniti po náležitém svolení hejtmanově, kterýž koupě žádnému z lidí přespolních neb osob stavovských v městě nedopustil, leč když položili zhosty králi jakožto vrchnosti městské poddanost i pravé člověčenství slíbili. Tím počal útok na starší svobody a obdarování městská, kteráž pocházela od pánův Krajířův a Valdštejnův: příčinou asi bylo, že dárcové jejich přihlásivše se k učení zapověděnému, neměli podlé tehdy běžných pojmů práva takového. Kdežto dosud občané turnovští požívali úplně majitku i osob svých, přijímal nyní hejtman královský do města jen lidí takových, kdož slíbili jemu člověčenství, jinými slovy porobu, kteráž v Čechách ani na sedlském venkově do té doby svého úplného provedení nedošla [2].

---

[1]) Zpráva Jiříka Loukovského České komoře dd. 27. kv. 1548. (Borový II., 99.)

[2]) Tento je výčet osob, které se vyprodaly a grunty své jinými osadily:
Jan Tuček švec prodal Jiříkovi Loukovskému,
Ondřej vinopal „ Janovi Albrechtovi synu,

S vystěhovalci turnovskými spojili se i vystěhovalci brandejští, tak že počet jejich dobře 300 osob dosahoval, které asi na 50 vozích nábytky a věci své do daleké ciziny odvážely. Smutný to průvod, když opouštěli vlast milenou, mnozí i od svých manželek a dítek odloučení. Mezi dítkami, které dalekou pouť spolu s rodiči svými konaly, byl i **Šimon Theofil**, pacholík čtyrletý,

---

Maděr švec prodal Klimentovi nádenníku,
Václav syn Ondřeje vinopale prodal Jírovi Šaškovu,
Pavel Picek prodal Mikulášovi Kopidlanskému,
Ťukpetr prodal Janovi Rosovi soukenníku,
Jan vodovar prodal Jakubovi Leksovu,
Pavel Slanina „ Ješkovi židu,
Říha soukenník prodal Jiříkovi Knappovi,
Mikuláš mlynář Komperovský prodal Mikulášovi synu Tomka mlynáře,
Daniel Krása prodal Mikulášovi Rakoušovi,
Mikuláš Bytežský zápis učinil Kateřině své manželce,
Čapek švec prodal Mikulášovi Votavovi,
Matěj Houška prodal Jakubovi Slaběkujovu synu,
Jiřík nožíř „ Lukášovi synu svému,
Pavel krejčí „ Matějovi synu Kveckovu,
Jakub soukenníkův prodal Pavlovi Vykoukalovi,
Jan Shořalý mlynář mlýn prodal Matoušovi Koutkovi,
Vít mlynář dům prodal k užitku obecnímu,
Jan Myška zámečník učinil zápis manželce své,
Matouš Hurth prodal Janovi Vodičkovi,
Pavel Písař „ Mikuláši zeti svému,
Petr mlynář mlýn prodal Burjanovi z Boleslavě,
Matěj Perknovský „ Martinovi Fibigerovi,
Pavel Kančík prodal Vankovi Polednovu,
Michal pekař „ Kuncovi barvíři z Lamberka,
Václav Benátský prodal Řehořovi Šmejkalovi pekaři,
Jiřík bednář prodal Janovi Doležalovi,
Jan Trčka prodal Vackovi Sochovi,
Václav truhlář prodal Albrechtovi krejčímu,
Jakub Kratina prodal Bohušovi synu Kojatovu,
Jiřík kantor zápis učinil Mandaléně manželce své,
Vít provazník prodal Vítovi Hruškovi,
pan Lorenc prodal Mikulášovi Kuchařovu,
pan Zděněk „ panu Albrechtu Chýnskému,
paní Alšova prodala Mníškovi,
Jan Sychrovský prodal Martinovi Hnízdovi,
Jan Sikolíček „ Michala Kulhavého bratru,
Martin Lumenda „ Martinovi Sišovu,
Matěj Červenka „ Blažkovi Sukbradskému,
Jiřík Shejbal zápis učinil Dorotě manželce a synům svým.

kterýž později stal se proslaveným kazatelem bratří českých v Polště, všeobecně známým jmenem Turnovski. Pánové z Krajku a z Biberštejna doprovodili ubohé vystěhovalce s hojnou čeledí přes nebezpečné krajiny pohraničné. U Friedlandu rozžehnali se s drahou vlastí, a všudy jsouce přátelsky vítáni, táhli Lužicí horní a Slezskem do Poznaně; zde spojili se se zástupy ti, kteří již dříve z okolí lytomyšlského a rychnovského se byli odstěhovali. [1])

Spojení zástupové mile dojati jsouce hostinností Polákův již tušili, že bratrská země polská stane se jejich druhou vlastí. Avšak biskup poznaňský dovršil míru jejich utrpení vyžádav si mandát královský proti nim, načež oni vyjíti musili. I vyslali dále posly své k vévodě Albrechtovi pruskému, aby jim svobodu přestěhovati se u něho objednali. Tu k veliké radosti Turnovských objevili se náhle mezi vystěhovalci dva muži, již téměř pohřešení, totiž br. Jiří Israel a písař Mikuláš.

Útěk Jiřího Israele

Neznámí jsou více osudové, kteříž stihli někdejšího vůdce bratří turnovských. Zdá se, že snad sám tušil před časem, jaká budoucnost stihne jeho souvěrce i jeho sama, a proto hledal dříve útěkem spásy své. Z té příčiny ustoupil již v prvých dnech r. 1548 statku svého dceři, jíž tehdy provdal, [2]) načež veškera stopa po něm mizí. Úřad písařský svěřen byl jinému z bratří, Pavlovi, kterýž později s bratřími ze země vyšel, a Mikuláš není jmenován ani mezi těmi, kteří se tvrdošíjně odpírali přistoupiti k církvi pod obojí, ani mezi těmi, kteří vyprodadouce se táhli do krajin, kdež domnívali se, že svobody vhodné naleznou k vyznávání přesvědčení svého. Nejspíše Mikuláš, jsa stíhán vinou některou, kteráž mu s míst vyšších přičítána, skrýval se před pochopy uražené spravedlnosti, až konečně kdesi na cestě spojil se se stěhujícími se kra-

---

Tito ze vsí z též sekty vyprodali se a těmito grunty osadili:
Jan mlynář z Podolí prodal Jakubovi mlynáři ze Střehomě,
Jan Fousek ze Všeně „ Matějovi otci svému z Turnova,
Ondřej Hladík z Daliměřic prodal Martě manželce své,
pan Prokop z Bavoryně „ Petrovi Stařimskému mlýn Žehrovský.
Týž pan Prokop měl ještě domek a zahradu s kusem polí na gruntech turnovských neosazenu, ač sám trval ve službách pana Adama z Vartemberka. (Vše podle relací Jiříka Loukovského České komoře, dd. 23. čce. 1548 — Borový II., 102—105.)

[1]) Gindely: Geschichte der böhmischen Brüder, I., 332.

[2]) Liber memor. k. r. 1548.

jany svými. — Rovněž dobrodružné bylo objevení se Jiřího Israele, kterýž byl po svém zajetí uvržen do tmavého vězení na hradě pražském a hleděl vstříc osudu Jana Augusty; avšak vazba jeho tak byla volná, že on i mládenec jeho Pavel Bašata snadno mohli vyváznouti. Israel učinil tak za bílého dne, středem varty hradské a skrytými cestami za svými do Prus spěchal. [1])

Bratří Turnovští v Prusích.

Rychle přidal se nyní Mikuláš k poslům, kteří od bratří do Prus vypraveni byli. Podnik jejich nad očekávání se zdařil, nebo vojvoda Albrecht ochotně vyslyšel prosby jejich a nařídil luther-skému duchovenstvu svému, aby na zvláštním posezení zkoumalo učení bratrské. I bylo odbýváno jakési examen v hlavním městě pruském Královci, 27. prosince 1548, kdež přední z vyslaných, br. Mach Sionský, br. Jan Černý a Mikuláš z Turnova podali obsah učení svého.

Duchovní lutherští, v čele jejich někdejší reformátor jihlavský, Pavel von Spretten (Speratus), přijali je mezi sebe i vykázána jim hojná sídla v městech pruských. [2]) —

Osudové zbylých bratří.

Jen velice nepatrný byl počet těch, kteří se učení svého zřekli, v obci zůstali a svátost oltářní pod obojí spůsobou přijímali. Tím však nijak neušli přísného i bdělého oka hejtmana a byli pozorováni bedlivě, nebylli přístup jejich pouze tvářeným. Týž osud stihl i ty, kteří dříve se hlásili k Jednotě a nyní, ač další příslušnost k Jednotě popírali, svátosti velebné od faráře nepřijímali. Jediný z těch, kteří se vyprodali, zůstal a chtěl se k faráři najíti. Byl to švec Jiřík Kavka, člověk velmi starý, jehož dlouhá a namáhavá pouť do ciziny, aby přestoupil, přiměla. Než farář dříve přijati ho nechtěl, když jest toho neučinil v čase vyměřeném a tak týž Kavka teprvé svolení vrchnostenského vyhledati sobě přinucen byl. [3])

Tak se skončila obec bratrská v Turnově. V době velmi krátké zavřen zbor, vypuzen správce duchovní, nejrozhodnější přívrženci vypověděni a vystěhovali se; nezbýval leč hlouček lidí nepevných, kteří se přihlásili k církvi pod obojí. Přední zásluhu získal sobě při tom Jiřík Loukovský a Jan Břeník, kteříž oba

---

[1]) Historie o protivenstvích církve české, vyd. r. 1870, str. 73. — Fiedler: Todtenbuch der Geistlichkeit der böhm. Brüder, 284.

[2]) ibid. 72. — Gindely: Geschichte der böhm. Brüder I. 336.

[3]) Borový II. 105.

ozdobeni byli šlechtictvím a přídomkem „z Hamrštejna," poslednímu pak svěřeno řízení truhlic sirotčích v obou částech města. Třetí pomocník jejich, farář Smíšek, takovou měrou namohl se obracováním k církvi své, že jsa zdraví nedostatečného vyhledával u konsistoře dolejší, aby na faru menší podán byl. Konsistoř povolila jemu, aby od sv. Jiří roku příštího z Turnova mohl odejíti a nařídila na jeho místě kněze Rafaele, faráře libuňského (26. října 1548 [1]).

Z vypověděných navrátil se jediné Jan Bílý, zámečník, kterýž sám v tuhé zimě před vánoci byl přišel za ženou svou v Turnově zůstalou; později dostalo se mu svolení, aby, když se bludů svých odřekne, v městě opět usaditi se mohl [2]).

Následky násilného vypuzení bratří českých velmi škodlivy byly městu, tak krásně vzkvétajícímu. Nehledíc již k tomu, že přijímáním nové příchozích v člověčenství vyslovena byla pochybnosť o platnosti privilegií Cimburských, Valdštejnských a Krajířských, nehledíc dále k náboženskému rázu města, kteréž přestalo býti jedním ze středův Jednoty a tím i přestal spád bratří do něho: přes to vše utrpělo město nejvíce ztrátou tolika přičinlivých, mravných lidí, kteří majitek i schopnosti a dobrou vůli svou zanesli do daleké ciziny, a pak úplným převrácením společenských poměrů v městě, o kterýchž jest nám níže šíře promluviti. Persekucí nad bratřími v Turnově spáchaná zastavila promyslivost města na dlouhou dobu a přispěla velice k nepoměrnému rozkvětu Liberce na účet českého Pojizeří. — Nové poměry.

Zvláště v řádách šlechtických rodin v Turnově osedlých nastaly proměny veliké. Změna panství nepřekážela dalšímu se osazování se se strany drobné šlechty, naopak tím více pobádala, ježto usazení se na statcích korunních více lahodilo omezenosti ducha chudé aristokratie. Avšak proměna náboženská spůsobila, že se přemnozí rodové zde dříve bývalí vystěhovali a vyprodali. Zúplna vymizeli z Turnova rodové Bavoryňských z Vlčího pole, Tistů z Libštejna, Nepolyských ze Záchrašťan, Perknovských z Perknova, Alšů z Lerojed atd. a místa nimi uprázdněná zaujali rodové jiní. Takovým způsobem vyvinulo se několik usedlostí v městě, věčších než obyčejné lány měšťanské, v poměru poněkud volnějším k vrch- Proměny v usedlých rodinách šlechtických.

[1]) ibid. I. 234.
[2]) Borový: Jednání konsistoře II. 111.

nosti. Že tak houfné usazování se rodin erbovních působilo i prospěšně i neprospěšně, snadno lze pochopiti, kdo zná životní způsoby zemanstva českého ve stol. XVI. Pokud asi souditi lze dle zachovaných knih městských, tvořili zemané v Turnově osedlí jakýsi druh peněžní aristokratie, malé bankéře, občanstvu i okolní šlechtě neméně nebezpečné.

Z šlechtických osob a rodů, v knize minulé jmenovaných zůstali v Turnově i po katastrofě r. 1548 tito:

Jan Furtat z Letek, kterýž, maje jisté peníze na domě pana Chýnského jmenovitě 246 kop gr. m, je za 108 kop pánu Jiříku Rejnovskému z Rejnova prodal.

Stráníkové z Kopidlna na Trevadci a Bílští z Kařišova, o nichž viz výše (str. 43).

Noví rodové. Noví rodové tito se vyskytají:

Chýnští. Pan Albrecht Chýnský koupil sobě r. 1548 dvůr dříve náležející panu Lorenci Šmolcovi. Po něm dědil všeho zboží v Turnově syn neb bratr jeho, pan Zikmund Chýnský, kterýž statek beztoho již velkým dluhem stížený ještě více prodlužil, tak že r. 1554 Jakub, mlynář z Komperova mlýna, učinil na statek ten připověď slušnou, přišel-li by kdy prodaje [1]). Nadále jméno rodu toho v Turnově zaniká.

Jaroslav Brázdimský ze Svémyslic měl dům v Turnově, na němž uložené peníze koupil sobě a svým dědicům r. 1552 Jiřík Taberna soused.

R. 1571 pan Martin Leybnic koupil od Jakuba Vyskerského dům právem purkrechtním [2]).

Pan Petr Čečelický z Čečelic podělil r. 1557 některé osoby v Turnově z dluhu, jejž měl u Jana Mníška.

Pan Jan Hybnar Frank z Nudvojovic měl dvůr při městě s rolí ornou, od něhož popluží prodal za 30 kop č. Jiříku Shejbalovi r. 1557 [3]).

Pan Fridrich Šturm z Bifršdorfu, majitel domu v Hradišti, zapsal r. 1557 choti své, paní Dorotě, před městským právem turnovským 200 kop gr. č. na dluzích, kteréž měl za panem Adamem z Vartemberka.

Jiřík Ledecký z Křišťánova žil v Turnově r. 1560.

---

[1]) Liber memor. M. 6.

[2]) II. liber memor. ad annum 1571.

[3]) ibid. N. 17.

Pan Jiřík Rejnovský (též Rýnovský) z Rejnova žil v Turnově v létech 1551—1565 maje rozsáhlé polnosti i lučiny při domě sousedském. Jmění jeho bylo značné a ukládal je s prospěchem na usedlostech městských. Jak již výše uvedeno koupil sobě peníze gruntovní na domě pana Chýnského od pana Furtata, r. 1554 dal připověď na peníze gruntovní, Janovi Mníškovi sousedu náležité, na domě Martina Hejtmanka[1]), 1557 připověděl se na statek Chaima žida pro dluh Letnarovi z Hodkovic za tunu herynkův[2]), r. 1560 vyzdvihl peněz na domě, nebožtíku Vítu Pernštejnkovi náležitém, od Jiříka Ledeckého z Křišťánova.

Kolem r. 1550 seděl na mlýně podklášterském pan Jan Koramberk, syn Buriana, někdejšího mlynáře, v neznámých okolnostech do stavu zemanského povýšený; jeho choť Anna Ryšavcova, po smrti chotě svého, r. 1557 táhla se nejprvé k šatstvu a klenotům na zlatě a stříbře pozůstalým a o dědictví po panu Janovi, mlýn a statek zápisný, pohnala tchýni svou Magdalenu k právu. Prostřednictvím pana z Vartemberka učiněna smlouva, že paní Anna penězi odbyta bude.

Paní Dorota Vlkova z Vraného držela r. 1563 dům a statek v ulici svěrácké.

Pan Foltín Aberšpach žil v Turnově r. 1561.

Nejznamenitější usedlost turnovská byl statek Kaneckovský, náležitý nejprvé panu Sigmundu Hradeckému z Přezletic, purkrabí na Hr. Rohozci, po něm panu Antonínu Elblovi z Majštorfu a roku 1608 Melicharu z Gerstorfu[3]).

Dále uvádí se jakož v stycích s občanstvem turnovským r. 1549 pan Jan Rašín z Ryzmberka, r. 1550 pan Jan mincmistr, r. 1554 pan Vindšperk, r. 1571 pan Václav Cetenský, pan Labounský a pan Jan z Vrkan, r. 1572 pan Matěj Zalužanský ze Zalužan, pan Lorenc Heligar, r. 1573 pan Adam Vančura z Řehnic, konečně r. 1596 jmenují se Hendrych a Zuzanna Kopšicové z Dolan při Turnově[4]).

11 roků zůstával Turnov v rukou královských, jsa středem rozsáhlé državy korunní, kteráž, když r. 1552 starší rod pánův *Adam z Vartemberka opět pánem v Turnově.*

[1]) ibid. M. 7.
[2]) ibid. N. 17.
[3]) Urbář Karla z Vartemberka na Malé Skále, r. 1608.
[4]) III. liber memor. ad annum 1596.

z Biberštejna vymřel, panstvími libereckým, friedlandským, hammerštejnským a seidenberským rozšířena a až na nejzázší pomezí české pošinuta byla [1]). Spojení značných statků těchto v ruce královské zajisté by bylo za sebou potáhlo následků důležitosti nebývalé, kdyby odvěcí nepřátelé křesťanstva, Turci, byli novým vpádem do Uher nevyrušili krále ze záležitostí českých. Boj, vedený s nimi o Uhry již od r. 1551, nabýval rozměrů vždy větších, náklady na vojsko byly zvýšovány, až nestačoval již důchod pravidelně ze zemí poddaných plynoucí. V té tísni sáhl král k prostředku obvyklému, jma se rozprodávati statků konfiskací nabytých. Mezi statky, v prodej vysazenými, nacházelo se příslušenství (malo-)skalské i hrubo-rohozecké. O ladné kraje tyto zajisté bylo uchazečů mnoho, avšak rod vartemberský, jehož tehdejší hlava, pan Jan starší z Vartemberka na Nových Zámcích, hojné přízně královy požíval, nerad hleděl vstříc trvalému odcizení zboží, takřka za rodné pokládaného. Přispění pana Jana st. zajisté lze přičísti, že se stalo konečně dohodnutí mezi komorou královskou a bývalým držitelem Adamem z Vartemberka o vhodný trh panství obou, načež 8. června r. 1559 zboží skalské i rohozecké celá přešla za 27.500 kop gr. čes. opět v ruce starého pána svého [2]).

Avšak v jakém stavu shledal se Turnov s milovaným držitelem svým! Město, před odporem stavovským utěšeně kvetoucí, svobodami bojnými nadané, blahobytem a zmáhajícími se živnostmi slavné, střediště náboženské společnosti, kteráž se stejnou horlivostí a čilostí pečovala o rozvoj ideí svých, jakož o dobro národa, z něhož pošla, původiště mužů po širé vlasti slynoucích, změnilo se rozhodně. Místo známých tváří věrných poddaných vítali nového pána lidé, jiným názorům světským i náboženským holdující. Též pan Adam prožil těžkou školu zkušeností za let posledních a pohyblivá povaha jeho zahalila se zádumčivou nepřístupností, zříkáním se dojmů mimotních, kteráž změna stihala i úzký kruh rodiny jeho.

[illegible]

Jen v řídkých jasných chvílech žití svého [3]) pamětliv byl Adam z Vartemberka blaha svých poddaných. Bohužel nemůžeme říci, že by byl svobodu jejich, za vlády královské hrubě porušenou,

[1]) Dr. Hallwich: Geschichte von Reichenberg.

[2]) Dr. A. Rezek: Statky konfiskované r. 1547 a jich rozprodávání Arch. Pam. X. 479. — Obzor Jičínský, r. 1861, str. 94.

[3]) Že chod myšlének pánè Adamových v posledních dobách pravidelným nebyl, jde na jevo i z dílčí cedule. Neboť tam závětu jeho „z příčin hodných místa nedáno."

opravil; Turnovští musili hleděti s obavou tesknou vstříc budoucnosti, kdež budou na roveň postaveni ubohému lidu veskému: za to však ztvrdil jim p r á v o várečné, nejspíše v dobách panství královského v pochybnost uváděné. Příčinu ku kroku tomu dal panu Adamovi nedostatek peněz, v němž obrátil se k občanstvu turnovskému. I půjčili mu obec 1500 kop gr. čes. a ustanoveno dále, aby půjčka tato splácena 4 groši z 10 grošův, kteréž s každé várky platiti bylo [1]). Udělení práva várečného bylo vyrčeno nyní v listině dané r. 1560 v neděli den Narození P. M. (8. září), slovy jasnými i určitými, neboť ním vzdal se pan Adam jménem svým, svých budoucích i potomků všeho práva, vésti živnosti várečné, zakázal se slavně, že ani piva na výstav nedá, aniž jeho sám vařiti bude ku prospěchu živností městských. Znaje pak směr myšlenkový, v mladším pokolení šlechty české panující, kteréž již mlékem mateřským vštěpována zásada panství neobmezeného nad „zděděnými poddanými,“ přidal důležitý článek ku obdarování svému, „paklibv se kdo z dědicův J. M. po smrti páně (t. páně Adamově) vytrhl a takových várek užívati chtěl, že Turnovští měšťané poddaní (!) nemají a nejsou povinni těmi 10 gr. čes. s každého varu dávati než toliko po 4 gr. čes.“ — V pozdějších dobách ovšem potomci páně Adamovi, Valdštejnové Skalští, jednali proti potvrzení tomu, jakž doloženo bude [2]). Z téhož záměru plynula i jiná blahodárná opatření páně Adamova, kteráž položiti měla v budoucnosti hráz proti přehmatům vrchnosti, totiž u r č i t é v y s a z e n í p l a t ů v

---

[1]) Podle delší cedule z r. 1565 D. Z. LXIX, I. 12—K. 1.

[2]) Ex orig. v arch. turnovském, kterýž zní: Já Adam z Vartemberka na Rohozci a Skalách, hejtman kraje boleslavského, známo činím tímto listem vždy vůbec, kdež čten neb čtoucí slyšán bude a obzvláště tu kdež náležitě býti má; jakož jsem jisté snesení a celý pevný zůstání dobrovolně s purkmistrem a konšely i vší obcí města mého Turnova a obyvately toho města poddanými mými učinil a to takový, že jsem jim tu milost dříve učinil a připověděl sám za sebe i dědice a budoucí své, že nemám a dědici budoucí moji nemají při panství mém rohozeckém a skalském žádného pivováru dělati a piva dáti na vejstavku, vařiti a jim na dotčených panstvích k ruce své krčem odjímati, nyní a na časy budoucí. A proti té milosti ode mne jim učiněné svrchu dostavení turnovští poddaní moji tito jsou mi se dobrovolně podvolili, což prvec od varu mně dávali, po čtyřech groších českých, že u mě nyní dávati mají po desíti groších českých, groš počítajíc v sedm peněz bílých, jak již po těch desíti groších platiti počali a platí; což já svrchu psaný Adam z Vartemberka, chtě aby to stálý a pevný beze všeho přerušení bylo a zůstávalo, tímto listem připovídám, sám za sebe i dědice své budoucí, že to v jinú proměnu přijíti

z jednotlivých živností městských. Tak r. 1560 v sobotu před smrtelnou nedělí (31. března) zavázali se panu Adamovi řezníci turnovští platiti 6 kop míš. při sv. Martině a tolikéž o prvé neděli postní, ovšem mimo krámy, jichž výnos obrácen byl na chudé k špitálu turnovskému a pak krám, kterýž náležel k rychtě turnovské. Dále určil sám pán, aby se s dříví po řece Jizeře dolů plaveného u mlýna kocourovského platilo sedmé dřevo vrchnosti, aneb místo něho 7 grošů. I vinopalové měštští zavázali se 24. června r. 1564 odváděti s každého hrnce vína páleného při středopostí a o sv. Jakubě po 8 gr., prodávači pak po 2 gr. [1]).

Z neznámé příčiny rozděleno bylo město v dobách páně Adamových na dvě „strany", ježto od r. 1559 bývali vedle staršího privilegia voleni a pánem potvrzováni dva rychtářové, jeden primasem a druhý druhým konšelem zvaný. Aby pak všem sporům nadále konec učiněn byl, ustanovil i pan Adam spůsob, jakýmž rychtářové volení býti mají a po jakém pořádku konšelům v radě zasedati jest a sice „jakž jest tohoto roku osazeno, to v své celosti bez všelijaké proměny a umenšení podlé starobylé zvyklosti a obyčeje města toho v právě a práci té až do roku toho vyseděti má. A potom po vyjití toho roku, když se obyčejně ouřad a právo mění a obnovuje, má konšelův bývati voleno 12, z jedné i druhé strany 6, primas z dílu jednoho a druhý konšel (= rychtář) z dílu druhého. Pomocníka rychtářova společně ouřad volí [2]).

Snad to bylo spojeno s úmyslem páně Adamovým rozděliti zboží svá svým jednotlivým synům. Tohoto skutečně došlo r. 1565, když Adam z Vartemberka zemřel; smrt jeho sama se udála za

---

nemá. A pakli by se to mimo všecku vůli mú po mé smrti jinak proměnilo a kdo z potomkův mých to v jinú proměnu uvedl, tehda tímto listem svrchu dostavený poddaný svý Turnovské opatřuji a jmíti chci, když by to koli k té proměně přišlo, tehdá oni takovými deseti groši českými, od várky nyní dávanými, povinni dávati nebudou a býti nemají. A pro všeliký toho což v tomto listu zapsáno jest, stvrzení, k tomuto listu svú vlastní pečeť přivěsiti sem dal. A pro širší toho všeho důvěření dožádal jsem se urozených vladyk, pana Petra Košmana staršího z Letky, pana Jana Prostiborského z Prostiboře a pana Jana Habartického, že jsú pečeti své podlé mé přivěsiti dali, však sobě i dědicům svým bez škody. Jenž jest dán leta od Narození Syna Božího pána a Spasitele našeho tisícího pětistého šedesátého, v neděli den Narození blahoslavené Panny Marie.

[1]) D. Z. LXIX. I. 12—K. 1.

[2]) ibid.

tak zmatených okolností, že ani nejdůkladnější sběratel genealogických pamětí šlechty české, Bartoloměj Paprocký, dobu její správně udati neuměl [1]). Četné potomstvo ho přežilo, synové Jan, Krištof, Karel a Jaroslav, dcery Magdalena, Veronika a Sybilla: z těch jen Jan a Krištof plnoleti byli; jménem ostatních ujala se vlády ovdovělá paní Helena, rodilá Smečanská z Martinic; se strany krále, zdá se, že mladým Vartemberkům zřízen za otcovského poručníka pan Jan st. z Vartemberka na Nových Zámcích. † Adam z Vartemberka.

Sotva že Adam z Vartemberka zemřel, tušíme někdy ku konci r. 1564, projevili starší synové, Jan a Krištof, neukrytě tužcb svých, aby se zmocnili dle možnosti celého dědictví otcova. Duší všeho byl nejstarší Jan, kterýž prý vyzván byv Krištofem a mladšími bratry, dílčí cedulí ze dne 4. července 1565 veškero zboží otce svého ve čtyři díly rozdělil. Ponechav sám sobě Skály nad Jizerou s příslušenstvím; vykázal Krištofovi veškeré zboží rohozecké a sice zámek Rohozec s předhradím a poplužím, půl města Turnova [2]) se všemi platy, jako úrokem svatojirským a

---

[1]) Nevíme, vedlé kterých pramenův klade „Slov. Naučný" smrt jeho na den 15. září 1587. Z průběhu událostí, kteréž líčíme podle zpráv nejspolehlivějších, v městských knihách turnovských a deskách zemských uložených, jde na jevo nepravdivost udání toho.

[2]) Dílčí cedule tato obsahuje jména všech tehdejších poddaných rohozeckých v Turnově a podáváme je ze zanímavosti věci samé: Václav Zábranský, Řehoř Žák, Jiřík Labský, Bohuslav Bouška, Jan Polívka, Jan Moravec, Tomáš Preclíček, Jiřík Hlavička, Matěj Bednář, Kedruta Slovačka, Vít Hruška, Martin Preclíčkův, Václav Albrechtův, Blažek Truhlář, Valenta Maník, Vondřej Kloboučník, Václav Doležal, Jakub Znenáhlův, Martin Kopidlenského, Mikuláš Zámečník, Václav Polednův, Jiřík Volešenského, Jan Lisýho, Vít Vokatej, Jakub Švec, Jan Pšenička, Jan Kamaryt, Jiřík Chřenek, Mikuláš Sláma, Jan Konopka, Jan Buláček, Jan Kohout, Jiřík Šalomounův, Matouš Konvář, Václav Boleslavskej, Anna Houžvičková, Matěj Frankův, pan Jiřík Loukovský, Havel kovář, Havel pekař, Jan Nesvačil, Lukeš Smolíkův, Šimon Znenáhlův, Michal Koudelka, Jan Kopřiva, Jaroš řezník, Mikuláš Dyndvián, Matouš Čendryášek, Jan Vídenskej, Pavel Kančík, Jan mlynář podklášterský, Pavel Košťál, Jakub Ambrožův, Jan zedník, Jakub Albrechtův, Krištof krejčí, Jiřík Valkot, Šebestián Hrnčíř, Havel Jaroškův, Jan Moravcův, Mikuláš Suchánek, Jakub Šamida, Bartoš Postřihač, Dorota Podušková, Jan Prach, Řehoř Trdlo, Jan Červenka, Václav Kalivodův, Bureš Tabernův, Anna Kozíceckova, Martin Beran, Matěj Votypka, Jan Makovička, Jan Sedmirozum, Martin Slováček, Kateřina Davídka, Martin Hnízdo, Simeon Albrechtův, Mikuláš Rakouš, Jakub Leksův, Tomáš z Němec, Mikuláš Bílek, Mikuláš Vodovar, Lidmila Dalibožka (z Vodic).

svatojakubským, za tržné a jarmarečné počtem 29 grošův z komory obecné, a dva soudky soli, za to že obci dopuštěno skladu solného míti, dále městečko při zámku Rohozci, vsi celé Dalimě-řice, Rohozec (Malý), Činov, Nudvojovice, Modřišice, Mokrý, ve Žďáru vsi, což tu bylo vedlé rozepsání, dvůr Hvozdečko, vsi Boršice, Srbsko, Kamenici, Dolánky, Pozořice, Všeň, Jeni-šovice, na Vražedlníku, Bukovinu a Loučky, pak půl rybníku Žďárského a celé rybníky Všenský, Lacembok, Nový, rybníček Černý a Kozlovský, Malechovský, Vácovský a v Teplici. Tato „čtvrtina" zboží Vartemberského obtížena některými povinnostmi, jako přejetím dluhu 400 kop gr. čes. a pak čtvrtinou dluhu, jejž někdy Adam z Vartemberka u obce turnovské byl učinil. Vypočetlo se, že do neděle po Božím těle r. 1570 vyběřou sobě Turnovští na dluh onen 852 kop 38 gr. a $1\frac{1}{2}$ peníze, i stanoveno dále, „že by který z nás bratří na krčmy své, kteréž se jemu na díl dostanou, piva vařiti dáti a vystavovati chtěl a již vystavovati a vařiti dal, tehdy sečtouc ode dne toho, jakžby vařiti a vystavovati počal, což by jim turnovským takového dluhu ještě zůstávalo, ten na čtyři díly rozděliž jeden každý z nás díl jeden takového

---

Jan Hrnčíř, Jiřík hřivnáč, pan Sigmund Hradecký (z Přezletic), Václav Maršál, Lidmila vdova, Mandalena Samuelová, Anna Znenáhlová, Martin Jíšův, Albrecht krejčí, Václav Brožkův, Dorota Poláková, obec turnovská za kus role sirotkův Davida Bílkova, Jan Pikhart, Lukáš kožišník, Pavel Vadův, Beneš Anděl, Matěj mlynář, Vavřinec Hrdlička, Vaněk z Vesce, Zach lazebník, Tomáš Vodovar.

Mimo to šel dle dílčí cedule na Rohozec tento příjem z Turnova: 29 gr. za tržné a jarmarečné, dva soudky soli, várečné, po 6 kopách s masných krámův, sedmé dřevo po řece plavené, po 8 gr. s hrnce vína páleného. Ze strany skalské pak platili na Rohozec tito sousedé: Hynek Kuchař s zahrady a s rolí, Krištof pekař s rolí na Daliměřicku, Adam Luter s rolí a s zahrady bratrské, Kunc krejčí s ostrova, Jan Pechuba s rolí na Vesecku, Matouš Kára s louky buckovské, Adam kantor z Daliměřicka, Jakub Kolář z Vesecka, Jiřík Pěkný s chmelnice na Vesecku, Petr Šaškův s zahrady, Matěj Picalův se dvou luk Martin Štverskej s zahrady při domu a s rolí v Poříčí. Tito pak na obcech turnovských seděli a z některých kusův na Rohozec platili: Mikuláš Žalud s louky, Martin Hejtmánek a Jan mydlář při vánocech kapouna, Jiřík Shejbal, Jan Slovka s pustého mlýniště, Hanuš barvíř z Vesecka. — Výčet tento poněkud nás poučuje o tehdejším počtu obyvatelstva městského. Podlé něho čítala strana rohozecká 124 sousedův, tedy tolikéž domův a asi 1200 duší. Čítáme-li v témž čísle i stranu skalskou a k tomu-li přičteme i značné množství podruhův a čeledi, můžeme říci, že počet obyvatelstva turnovského v XVI. stol. obsahoval asi 3000 duši, čili tolik, kolik s počátku nynějšího století.

dluhu na sebe přejíti a o něj se s Turnovskými smluviti má." Mlýn panský při Turnově ponechán ve společném držení, tak aby důchod roztržením města zmenšen nebyl a aby nikdo jinam nevozil sladův a mletí z města; k dozoru a vybírání určí držitelé obou částí po 2 osobách víry hodných.

Co se týče mladších členů rodiny, stanoveno bylo, že šlechtičny Mandalena a Sybilla zůstanou u bratra nejstaršího, věno pak a výpravu že jim všichni čtyři bratří společně opatřiti mají, dluhy pak, kteréžby po panu Adamu ještě nalezeny byly, společným dílem že zaplaceny budou [1]).

Mladí pánové z Vartemberka, Jan a Krištof, žili snad již od dnů života otcova v nevoli se svou macečí, čehož příčinou bylo asi, že i mladší jejich bratří stejným podílem zboží otcovského obmýšleni byli. Podlé soukromého práva staročeského však paní Helena nemohla býti ze správy statkův nebožtíka choté svého vyvázána, dokudž by neobdržela přínosu svého, kterýž obnášeje 3100 gr. čes. vězel na statcích svijanském, maloskalském a přepeřském. Z toho rozlítil se děsný spor rodinný mezi macechí a syny jejími, do jehož víru strženi byli v krátce i měšťané turnovští obou stran. Úzkostlivá předtucha páně Adamova byla se vyplnila v krátce.

Podle závětu Adama z Vartemberka, daného dne 9. července 1563 a podlé dílčí cedule výš řečené, nabyl nejstarší syn jeho Jan panství skalského, svijanského a přepeřského, Krištof pak zboží rohozeckého, kdežto mladším dvěma Karlovi a Jaroslavovi nedosti určitě míněné podíly přikázány byly [2]). Avšak právě tato dílčí cedule obsahovala v sobě zárodek sporu s macechí, kteréž vinu zkrácení všeho synové přičítali, i jali se jí činiti překážky, nejprvé, že nedopustil Jan jí úroku 77 kop gr. čes. kterýž jí z věna každoročně příslušel, a ježto měšťanstvo turnovské spíše lnulo k dobré paní, než k mladíkům mravů nezřízených, jal se činiti jemu Krištof, jakož pán části rohozecké, překážky veliké v živnostech jeho zvyšováním platův s nich. Otázka jejího věna byla již při „dělení" onom od obou starších bratří s důrazem přetřásána, a dědické právo její v pochybnost uváděno, ježto se páni Vartemberkové pouze ku 2500 kopám, nikoliv pak ku 3100, jakž dsky paní Aleně svědčily, přiznávali. Již tehdy hledala paní Alena mocných pří- Spor s Alenou z Vartemberka.

[1]) D. Z. LXIX. I. 12—K. 1.
[2]) Benda: Geschichte der Stadt Gablonz S. 26.

mluvčí, proti čemuž pastorkové její hleděli se pojistiti závazkem do dílčí cedule vloženým [1]).

Počátek sporu obce s vrchností.

Řádění obou Vartemberků takovou měrou prováděno bylo, že již roku 1568 někteří poddaní turnovští, navedení paní Alenou konali dalekou cestu do Prahy k místodržícím císařským a žádali na nich nápravy. Místodržící královští ujali se věci rozhodně; na neděli provodní r. 1568 (25. dub.) položena v Turnově velká obec straně skalské na rozkaz paní Aleny, kdež se objevili i někteří stranníci páně Janovi. Jeden z nich, Petr Bělský, přimlouval shromážděným mnohými slovy, „kterak by J. M. pán (Jan) před Jeho Velebností císařskou, před soudem zemským, a před radami místodržícími J. M. Cé. obžalován a mnoho v ošklivost dán byl skrz supplikovací žaloby oustní, kterak by nás poddané své stěžovati a mimo náležitost svou nakládati a statky sirotkův i některé osoby v jistých břemenách zavazovati a bratří svých statek si nechati měl.“ Nyní vyzván každý, aby před komorníkem páně Krištofovým a před kommisařem zeměpanským náležitě vyřkl, v čem by kdy od pána neprávem byl potahován, aneb kdy by mu bylo ublíženo. I odpovídali jeden po druhém, nejprvé konšelé pak starší a konečně obecní, „že o tom žádné vědomosti nemají, aby kde J. M. pán s kým nenáležitě nakládati měl, ani komu ubližovati a že pána rádi za pána míti chtějí.“ Dobře tu jest porozuměti, pokud bránila bázeň před novými násilnostmi sousedům pravdu mluviti, dostatečně o tom svědčí odpověd jejich, když tázáni byli o poměru mezi bratřími z Vartemberka nebo odpověděli tehdy, že co se tkne odcizování statků, žádné toho vědomosti nemají.

Výsledek prvého vyšetřování byl panu Krištofu přízniv a proto, když se aspoň na oko z viny sobě přikládané vyvedl, pokračoval dále ve směru vytčeném. Macecha jeho paní Helena i obec turnovská pocítily veškerý důraz pevné vůle jeho. S macechou ovšem srovnali se mladí Vartemberkové brzy, jelikož za ní stál poručník pan Jan st. a položil na váhu úřadní slovo své. Zvláštní holomek (=executor), jménem Matěj Kohout, přišel z Prahy od úřadu

[1]) „Co se pak věna paní Aleně — půl třetího tisíce kop, kteréž paní za námi anebo na statku má — dotýče, takové věno paní společně rovným dílem každý z nás z dílu svého vyplniti povinni jsme a budeme. A kdež pak paní podlé znění toho kšaftu, kterémuž odpor vložen, na věčší summy i také na některé jiné věci se potahuje a toho užiti chce, podlé toho odporu společně stati máme a na společný váš náklad.“

purkrabského, povolal obec strany skalské, a tam oznámil, aby povinný úrok úhrnem 77 kop gr. čes. paní Eleně slušně a náležitě zapravili a jí člověčenství slíbili. Nyní slavně odevzdáno jí zboží přepeřské ve správu, načež Jiřík Štok z Loukonos, úředník svijanský, předčítal závazky k vrchnosti, jež bylo sousedům na dále zachovávati, a pan Adam z Vartemberka na Nových Zámcích, syn páně Janův, přijímal nejprvé od konšelů strany skalské, pak i od jiných sousedů slib člověčenství.

Jen malá hrstka sousedů, tělem i duší panu Janu oddaných, nesložila slib v ruce nového pána řkouce, „že dosud nejsou vyvázáni z poddanské povinnosti k pánu svému. V jich čele byl Václav Špalík. Mnozí měšťané zůstali po delší čas úplně svobodnými, nevědouce, koho za pána míti mají, „že jsou jako Benátčané a když komu co s potřebu jest, že nevědí, komu o ně docházeti." Než tato abstinencí nezměnila mnoho v smlouvě hotové; mladší Vartemberk, Krištof, smířil se s macečí svou, a Jan s tím nesouhlasící odkázán na pořad práva zemského. Za to pocítili nyní živnostníci turnovští plnou měrou hněv pana Krištofa a paní Helena ve své části horlivě následovala příkladu jeho. Proti výslovnému znění posledního obdarování vystavěn pivovár na Skalách a jinde na panstvích vartemberských k veliké škodě Turnovských; ostatní živnostníci svíráni platy velikými, kterýchž zaplatiti nemohouce lehčí váhou a vyšší cenou sobě pomáhati musili. Zvláště řezníci sužováni — cena masa tehdy během ne celého roku se zdvojnásobila — též pekaři, mlynáři i jiní, s potravou obchod vedoucí sousedé. A kde nemohl pán sám, pomáhal mu starý lišák Loukovský, kterýž na Rohozci sedě v radách pana Krištofa přední místo zanímal a rád, nabyv velikého jmění v městě, do věcí sousedských se vplétal. Zubožení a téměř na mizinu přivedeni sousedé doléhali nyní na radu konšel, aby ta ze své moci a přímluvou svojí umírnění požadavků nenáležitých způsobila, přání zajisté velmi těžké, ježto rada konšel bez práva byla proti vrchnosti. Avšak míra trpělivosti i poddané věrnosti byla dovršena, chyba, kteráž roku minulého učiněna, seznána: v radě konšelské skutečně ozvali se hlasové závažní proti jednání nesprávnému a hlasové tito, opírajíce se o zděděné výsady, donesli se až k uším Krištofovým. Podobné přetřásání skutků a činů se strany poddaných pokládala tehdejší doba za vzpouru nedovolenou a vedlé toho názoru měl pan Krištof za věc čestnou, aby velkou obec k přímému vyjádření

Jan z Vartemberka a sousedé.

se a stížnosti pronesení přinutil. Věc sama velmi chytře obmýšlena byla, ježto očekávati se dalo, že ve veřejném shromáždění z nespokojených nikdo hlasu žalujícího pozdvihnouti se neodváží. Avšak očekávání sklamalo své pány, neboť velká obec spojila hlasů svých s konšely v jediný nářek; jehož obsah tuto podati neváháme:

Útok na svobody městské.

„Jakož již z dopuštění božího tak jsme při tom městě v živnostech skličeni, ano i vrchnosti naše nám v živnosti sáhají, podán na obec ten artikul k uvážení co by při tom obmejšleli, poněvadž se živností umenšuje a platům nic. A přečten jest list, který jest vydán od dobré paměti urozeného pána, pana Adama z Vartemberka, vztahující se na ten artikul, že žádný z dědicův a budoucích J. M. živnosti várečné vésti ani na vejstav piva, dáti (neb) vařiti nemají, ani ovšem na újmu a ublížení živnosti městské odjímati. Pak-li se kdo z dědicův J. M. po smrti páně vytrhl a takových várek užívati chtěl, že Turnovští měšťané poddaní nemají a nejsou povinni těmi 10 gr. čes. s každého varu dávati, než toliko po 4 gr. čes.“ Po té, vedle návrhu Václava Hrdličky spolusouseda udělili konšelům plnou moc k dalšímu jednání, ve všem s nimi se srovnávajíce i též mysli jsouce. Nyní vystoupil úředník vartemberský, schůzi přítomný Jiřík Loukovský, a jal se slovy mnohými dovozovati, v čem prý se křivdí vrchnosti, „jak by lidé chudí nepřestávali na vrchnost vznášeti, jako by se jim zkrácení v živnostech činilo, jako do pekařů, řezníkův a jiných řemeslníkův, jak by lidé od nich drahotou nemálo byli obtěžováni. Protož prý, „aby se v těch prodajích všichni mírně chovali, aby tím chudí a poddaní po obojí straně stěžováni nebyli. Obzvláště pak řezníci, aby se v prodaji napravili a v mírnosti prodávali; pakli by se toho nestalo, že se huntýři na ně pustí.“

Některá zavedení v příčině veřejného pořádku.

V další řeči své podal Loukovský návrh jakéhosi řádu obecného, kterýž, ač obci vrchností vnucen byl, předse důležitost mnohou do sebe měl. Jest to zajisté potěšitelným znamením vývoje způsobů městských na dobu onu. V prvé řadě přišli sirotkové, aby žádný sirotků panských (z poddaných vsí) bez vědomí vrchnosti sobě nejednal, ani jich u sebe zdržoval, pod pokutou 1 kopy gr. čes. Druhý článek obsahoval prostředky proti nebezpečí ohně, aby nad tím stráž držána a osoby k dozoru zřízeny byly; třetí, aby ženy neřádné držány a přechovávány nebyly pod ztrátou hrdla. Však čtvrtý článek teprvé odhalil záměry vrchnosti v právém

světle, neb ustanovoval, aby řemeslníci a cechmistři bez dovolení a vědomí vrchnosti nikoho do cechův svých nepřipouštěli, leč by prvé poddanost a člověčenství pánům J. M$^{\underline{m}}$ slíbil!

Poslední stať byla vrcholem snah vrchnostenských, uvésti město do tuhé poroby, provedení jeho pak spočívalo na důkladném vypočítání; týž Loukovský, kterýž po vystěhování se českých bratří grunty opuštěné osazoval lidmi takovými, kteří složili slib člověčenství, týž Loukovský vede nyní útok i na svobodu těch, kteří tehdy zůstali. Chytrosti jeho nezdá se vhodným býti, násilím zbaviti starších sousedů osobní svobody, v které se zrodili; těm dopřáno umříti v poměrech zděděných, za to však nová generací, chce-li účastna býti „poctivých" živností městských, musí nejprvé složiti slib člověčenství pánu svému. Nebyl-liž to výborně promýšlený prostředek, uvésti bez velkého hluku město dosud svobodné do tenat vlády vrchnostenské?

Než střela dobře mířená vymkne se často tětivě své a utkví vedle cíle míněného! Občanstvo turnovské znalo předobře své postavení a očekávajíc nejhoršího, nemínilo dobrovolně zadati práv zděděných, od všech vrchností i králů předešlých ztvrzených. Purkmistr a konšelé postavili se v čelo nespokojených a k rozkazům pana Loukovského odpověděli důstojně tím, že vyvstavše z míst svých položili knihy, pečeť, klíče před pány hejtmany a žádali, aby z prací těch propuštěni a jim polehčeno bylo, na jich místa pak aby osoby „dostatečnější" posazeny byly. Po nich učinili tak oba rychtářové, Václav Boleslavský, strany skalské a Pavel rohozecké. — Rozhodný odpor sousedův.

Násilí Vartemberků bylo dovršeno. V pondělí před obrácením sv. Pavla (24. ledna) 1569 obnovili Jiří Frank po straně skalské a Jan Štok z Loukonos, úředník rohozecký, po své straně úřad z osob vrchnostem oddaných. — V povážlivém zadumání pohlíželi náčelníci odporu sousedského, v čele jejich Václav Špalík, na počínání si pánovo, dobře vědouce, že v krátce příležitost se asi naskytne, aby opět hlasu svého za dobro obecné pozdvihnouti mohli. A ještě než vypršel rok rozjitřil se měrou povážlivou spor turnovský, jehož příčinou opět bylo omezování svobody živnostenské. Mlýn kocourovský při posledním dělení se Vartemberkův pozůstal ve společném držení, ježto náležel mezi největší vodní mlýny v krajině (viz stranu 65); s ním spojena byla valcha Mlýn Kocourovský.

vrchnostenská, v níž někteří soukenníci svá sukna zpírali, ovšem jistý plat s toho vrchnosti odvádějíce. Při hojnosti mlýnů šosovních i vody říčné dávali sousedé strany rohozecké melivo i slady své mlíti leckams vedle své libosti, a též soukenníci po straně skalské nepřinášeli vždy suken svých na valchu panskou. Ježto tím výnos panského závodu mohl velice zvěčšen býti, dohodli se snadno Krištof i poručníci mladších jeho bratří o monopolisování živností těch. Jakýsi starý artikul platnosti ne-li pochybné, aspoň promlčené, kterýž v dílčí ceduli uveden byl, vzat za základ zápisu, kterýž vložen bez meškání do kněh městských, ježto prý sousedé strany rohozecké jinam a do jiných mlýnův melivo a slady mlíti dávají, též strany skalské soukenníci aby postavy valchovali v té valše u toho mlýna Kocourovského. Důvod k tomu vedl úředník rohozecký Jiřík ze Střížína takový, že pan Krištof ten mlýn koupiti ráčil s valchou a tím příslušenstvím a že o tom J. M. pán poroučí, aby tam potřeby své konali a valchovali a že J. M. pán ty potřeby k tomu opraviti s dodatkem použíti ráčí. —

Když vypršel rok úřadní konšelův, nastal opět spor v městě; poněvadž zvykem bylo, že odstupující konšelé oznamovali pánu sousedy úřadu hodné, aby z nich vybral, doufali odhodlaní hajitelé městských práv, že nyní se dostanou do rady konšelské a tak obnoví spor svůj s vrchností. S těmito spojili úsilí své všichni ti, kteří za příkladem Václava Špalíka nebyli dosud vstoupili v poslušnost paní Heleny a poručníkův synů jejich. Proto když valná obec položena sousedům o obnovení rady, přijda úředník Jiří Rejnolf přečetl list pana Krištofa z Vartemberka, v kterémž varování všichni, „aby ty osoby, kteréž jsou od pana Jana vymíněny, do úřadu posazeny nebyly a zvláště ten Špalík lehkovážný.“

Avšak sousedům nezdálo se následovati výstrah pánových; četná shromážďování a úmluvy dokonalé dály se tajně i veřejně a duše jejich byli ti vymínění, kteří uznávali pana Jana z Vartemberka za svého pána. Heslem jejich bylo dopomoci Špalíkovi křesla primátorského s pomocí páně Janovou.

Proti tomu sjednotily se brzy i pan Krištof i poručenstvo; toto nejprvé provedlo, aby zdráhající se vykonali slib poddanství. Za tou příčinou jakýsi Ctibor, úředník paní Heleny, povolal přední z nich a to Václava Vlka z Vraného, Václava Zborovského, Matouše Káru, Vojtěcha Šlechtu a j. i otazoval se jich, koho by za pána míti chtěli; načež když Matouš Kára se

Násilí páně Krištofovo.

spolka oznámil, že se s panem Janem do 14 dnů o věci té poradí, výminečně jim lhůty té dopuštěno. Po té přijel sám pan Krištof na radnici a zabránil, aby Václav Špalík úřad konšelský přijíti měl, „poněvadž že toho místa hoden není, že je zlopověstný, lehkovážný a že jest viseti měl a od šibenice vyprošen." Z vlastní moci své neobnovil pan Krištof rady. nýbrž odevzdal vedení úřadu o své újmě konšelům roku předešlého. Tím opět odpor poddaných do příštího obnovení rady umlčen. —

Rok vypršel opět v přípravách k dalšímu boji. Poněvadž pak strana Václava Špalíka mezi sousedy půdy kypré nabývala, bylo se obávati panu Krištofovi věcí nemilých. Avšak náhoda mu pomohla; bratr jeho Jan, povaha neroudná i násilná, zavraždil poddaného jakéhos paní Elišky Smiřické z Valdštejna i byl z toho pohnán před zemský soud. Pro nedostatek zdraví svého, kteréž sobě podkopal životem neuspořádaným, dal od sebe plnou moc Václavu Vlku z Vraného, sousedu turnovskému, aby jeho z viny před soudem zahájeným vyvedl. Událost tato způsobila, že obnovení rady nestalo se v lednu r. 1571, jak obyčejně bývalo, nýbrž až v červenci (sabbato ante Magdalenae).

Velká obec za účelem obnovení rady svolaná, odbývala se zvláště bouřlivým způsobem. Útisky, za čtyři léta konané, zjednaly neohroženým obhájcům městských svobod přesvědčení, že marno jest cestou zákonní hledati polehčení, nebo konečným cílem Vartemberkův bylo zařízení tuhého poddanství, kterémuž odporovaly svobody městské. S tímto přesvědčením pozdvihl hlasu svého Václav Špalík aby světu odhalil nespravedlivost skutků vrchnostenských: „Žádná jiná příčina tohoto obeslání není," přimlouval odhodlaně, „než pověření J. M. pánův poručníkův, kterak pan Krištof z Vartemberka sahá na poddané sirotčí, onýmž způsobem hledí vynucovati jim poddanosť svou, buď vězením aneb jinými obmysly svými, pak kterak se při tom chovati mají, buď-li J. M. pánu to z přečteného psaní od J. M. paní učiněného, porozuměti? Jest přečteno a napomenutí učiněno, aby se tak i nejinak podle toho poručení Jich M^sti^ poručníkův zachovali, a chtěl-li by pan Krištof s poddanými svými, komu z poddaných, koho z domu bráti neb je bíti, aby se hned sběhli a sešli a sobě ubližovati nedali a se hájili, bránili a by pak i udeřiti měli, kdyžby jim násilně činěno bylo." Všem pravdivá slova tato neměla účinku žádaného, nýbrž spíše mu ještě více roznítila. Za to pomohla Turnovským náhoda. R. 1571

Spor o závěť Jiříka Loukovského.

zemřel Jiřík Loukovský z Hamrštejna, kmet již stříbrovlasý avšak bezdětný, a odkázal svým závětem veškeré jmění, pod šos městský náležité, některým šlechticům spolu spřízněným, Martinu Leybnicovi, Václavu a Aleši Dobřanským. Vedle toho hojně obmyslil umírající hejtman chudé městské a své vzdálené příbuzné, rovněž i špitál chudých, sestárlých měšťanů. V něm ztratil Krištof z Vartemberka rádce zkušeného, věrného, s poměry města i panství za více než třicetileté služby dokonale obeznalého. Zdá se, že s ním i přídomek „z Hamrštejna" zanikl.

Avšak smrt Loukovského měla následky netušené. Dědicové jeho výše jmenovaní vedle závětu právně platného žádali před právem městským, aby zděděné zboží jim v knihy městské vloženo a na ně řádně i se všemi nábytky převedeno bylo. Konšelé nebyli odkloněni tak učiniti, věc vedle zřízení zemského za oprávněnou majíce, jelikož o domech a živnostech šosovních městskému právu rozhodovati příslušelo. Ne tak pan Krištof. Pokládaje statky zemřelého Loukovského za odúmrť, závěť jeho pak za neplatnou prohlásil a táhl se ku všemu zboží jeho, ovšem proti světlému a jasnému právu a výsadě pana Kunráta z Krajku z r. 1531. Úředník jeho, Jiřík ze Střižína, ohlásil se hned u práva městského přinášeje list pánův, v kterémž vůle páně široce vyložena byla. Nejen že popřena byla listem tímto platnost svobodně a právně učiněného závětu, nýbrž učiněn přímý útok na samostatnost veřejného práva městského. Pan Krištof prohlásil totiž, že věc ta před soud městský nenáleží a že jest hotov, při celou vznésti na soud oprávněný souditi nad osobami stavovskými, totiž na soud zemský.

Proti takovému rušení své právomoci podalo právo městské ostré ohrazení, náležitě opatřené udáními ze zřízení zemského. Obsah jeho byl, že každá pře má skončena býti před tím soudem, kdež se byla počala, a že každý má k tomu soudu státi, před nějž byl obeslán a nikoliv jinam se utíkati. Ne, prý, na vyměření pana Krištofa, nýbrž na spravedlnost a pořad práva to má zůstaveno býti. Neb „zjevné," prý, „mají právo zemské a smlouvu sv. Václava" (z r. 1517), že o statky městské a kšafty nikdež jinde nemá souzeno býti, než při právě městském. A kdyby se to týkalo kteréhokoli pána neb rytířského člověka a statku městského, že žádný nemá práva souditi, než právo městské." Proti takovým vývodům ovšem těžko bylo panu Krištofovi namítati; ani tím sobě

nezískal, když nechtěl od svých „poddaných" souzenu býti, nebo na lavici konšelské seděli i zástupcové druhé strany městské.

Než pan Krištof tu byl hluch k oprávněnému výroku rady. Konšelé, nechtíce u věci tak důležité ani povoliti, ani s vrchností nový spor vznítiti, učinili odklad, mezi kterýmž by obě strany sporné lepších důkladův ku prospěchu svému snesly, a slušné ku právu přiznání učinily. K novému roku o věci této pozvány obě strany osobně. Páni poručníci dostavili se a opakovali žádosť svou, aby závět Loukovského vložen byl do kněh radních. Pan Krištof nedostavil se, nýbrž poslal svým jménem Jiříka ze Střižína, aby žádal za výpis všeho jednání a proti nálezu svůj odpor vložil. Avšak konšelé po návodu Špalíkově nepřipustili Střižínského k jednání, jelikož nijakým způsobem zmocněn nebyl za pána svého mluviti; i věc opět na 14 dnův odložena. Avšak ani tento odklad nezvrátil domýšlivosti páně Krištofovy a při dalším roku on opět scházel. Konšelé strany skalské žádali nyní, aby přípověď jeho za propadlou uznána byla, konečně však přistoupili na návrh druhé strany, aby věc vznesena byla na královský soud nad appelacími na hradě pražském. Po delším prodlévání rozhodl soud appelační ve prospěch pánů poručníků i práva městského se zněním tím: „Jakož jsou páni poručníci, kšaftem od nebožtíka pana Jiříka Loukovského z Hamrštejna podlé mocného listu J. M. C. zřízení nad statkem jeho, kterýž kdekoli má a jejž za své živnosti v plné moci a v užívání jest měl, až do své smrti. A jsa zdravého rozumu i paměti dobré užívaje o tomž statku svém, zvláště šosovním kšaft podlé řádu a privilegium města tohoto (Turnova) jest učinil. A potom po smrti téhož pana Jiříka Loukovského dotčení poručníci do rady vstoupivše žádali za potvrzení téhož kšaftu, aby takový pořádný kšaft právem ztvrzen a v knihy městské vepsán byl, kterážto žádost jejich byla by se vyplnila, kdyby byl urozený pán, pan Krištof z Vartemberka a na Rohozci odporem svým sepsaným a do rady odeslaným v tom jim překážky nečinil, pro kterýžto odpor mezi nimi nemalí soudové jsou vznikli, až na to přišlo, že ouředník rohozecký Jiřík, stávaje v té rozepři na místě J. M. pána svého k soudu, plnomocenství pořádného od pána svého ku právu neokázal, a tak skrz takové jeho neopatření proti J. M. pánu pánům poručníkům právo stané jest dáno a soudem appelačním jest potvrzeno." Tím ovšem věc úplně ve prospěch oprávněných dědicův

a po právu městském vyřízena [1]), načež pan Krištof Turnovským dalších překážek v provozování živností městských nečinil.

† Jan z Vartemberka.

Neočekávaná smrt Jana z Vartemberka učinila konec velikému sporu obce turnovské s její vrchností. Neznáme bližších podrobností smrti páně Janovy, jediné víme, že r. 1572 se co mrtvý připomíná [2]) Jan z Vartemberka žil v manželství s paní Kryseldou Berkovnou z Dubé a splodil s ní dítek několik, kteréž jej smrtí předešly; tím majitek jeho osiřel; Přepeře podržela za vdoví sídlo vdova jeho Kryselda, kteráž si r. 1575 od tamních svých poddaných holdovati dala, Malá Skála přešla později na Karla z Vartemberka.

Blahodárné působení Smiřických.

Zcela jiné poměry zavládly nyní na Hrubé Skále, kdež mocná dynastie Smiřických si své obrala stálé sídlo. Hledíme-li ku prospěchu Turnovských, nemůžeme zatajiti, že toto časové vymanění Turnova mělo pro město následky citelné [3]). Sigmund Smiřický ze Smiřic a na Skalách zemřel r. 1568 a byl v chrámě týnském blíže Rovenska pochován [4]). Dědicem jeho stal se mladší syn jeho Jindřich Smiřický ze Smiřic na Skalách, Navarově a Hořicích, zasnoubený s paní Eliškou z Valdštejna, dcerou někdy pana Jana z Valdštejna a na Hrádku nad Sázavou (viz str. 60). Než zdraví jeho bylo nepevné a již r. 1568 rozžehnal se s životem vezdejším, načež byl v chrámě týnském vedle otce svého pochován. Zůstavil po sobě tři syny, Sigmunda, Jana Jaroslava a Albrechta Vladislava, pak dceru Annu Kateřinu, jimž za otcovského poručníka zřízen starší bratr jeho, Jaroslav ze Smiřic a na Kostelci nad Černými lesy [5]).

Obnovení chrámu mariánského.

Sotva že navrátily se stísněnému městu dny poněkud snazší, obrátilo občanstvo zření své ku potřebám vnitřním, z kterých v prvé řadě nalézala se otázka chrámu. Starý farní chrám sv. Mikuláše obsáhl asi obyvatelstvo v dobách předhusitských, když značná část obcovala bohoslužbě v nádherném i velkolepém chrámu

[1]) Akta pře o dědictví Loukovského obsažena jsou v III. liber memor.

[2]) R. 1572 nařizuje Kryselda z Dubé, ovdovělá z Vartemberka, Janu písaři turnovskému, aby člověka Čejku dostatečným vězením opatřil.

[3]) Objevení se Smiřických v sev. Čechách, kdež i Kumburk, Oulibice, Jičín a jiná zboží měli, lze pokládati za počátek českého průmyslu, zejména sklářství, jehož oni velikými byli podporovateli, jak níže doložíme.

[4]) Paprocký: o stavu panském, 320.

[5]) Paprocký: o stavu panském, 321.

konventuálním a kdy v nejbližším okolí města se farní chrámy v Hruštici a Nudvojovicích nalézaly. I v dobách pohusitských dostačovaly úzké jeho prostory, zvláště, když zřízením Jednoty bratrské život náboženský v městě nabyl směru jiného, kterýž hledal střed svůj mimo farní chrám utraquistický. V poměru tomto asi mnoho se nezměnilo spojením někdejších farních osad, nudvojovické, hruštické a přáslavické, ježto počet obyvatelstva jejich spůsobem značným se umenšil a zbývající věčšinou se asi hlásili k učení bratrskému. Hruštice na jisto zanikly ve válkách husitských, nebo v konfiskačním protokolle z r. 1547 nejsou jmenovány již ani „vsí pustou"; jen kostelík starožitný, sv. Matěji zasvěcený, potrval příštím věkům[1]), co se pak Nudvojovic dotýče, i tu lze nenáhlé ubývání obyvatelstva pozorovati, jakž asi vedle bezprostřední blíže města, jako byl Turnov, jinak se mysliti nedá.

Avšak jinak se utvářily poměry po r. 1547. Čeští bratří opustili vlasť a zbylí nuceni hlásiti se k církvi podobojí, tu pak ovšem malý starý kostelík se stal nedostatečným a počato pomýšleti, jakým způsobem by bylo lze nedůstatek ten odstraniti.

Poněvadž obec značné účastenství měla ve správě záduší, připadla péče o zřízení prostranného chrámu v prvé řadě jí, pak vrchnosti, ač míra obapolných závazků nám neznámou zůstává. Zření veřejné obráceno bylo ku zbytkům někdejšího konventualního chrámu Panny Marie, kterýž po 150 roků, jsa vydán v pospasy ústrkům živelním, ustavičně víc a více klesal ve své rumy. Vedlé chrámu zachovaly se i smutné zbytky někdy slavného kláštera, náležející nyní k zboží skalskému, jakožto „klášter pustý". S dovolením vrchnosti jala se obec zpustlý chrám opravovati a nemajíc sama dosti prostředků, kterýchž oprava taká vyhledává, obrátila se na dobročinnost občanstva a „nový" neb „hrubý" kostel neb dokonce jen „klášter" zvaný bohoslužbě odevzdán[2]); klášter sám

---

[1]) Co o Hruštici ve „Východu botanickém v okolí Turnovském" na stránce 6 praveno, postrádá všeho základu historického.

[2]) V zápisech městských čteme vedle jiného: „S strany začatého krovu na novém kostele mnozí pomoc na tož stavení učiniti připověděli. I poněvadž se dílo začalo a koná a bez pomoci takové k zřízení dostatečnému přivedeno býti nemůže, protož, kdož co dobrého učiniti chce, aby tím neprodlévali, ale skládali." (Liber memor.) — Tradicí turnovská vypravuje, že prý občané 50 roků po zboření kláštera, tedy někdy po r. 1470 opět chrám mariánský opravili. Avšak táž pověst sama sobě odporuje tvrdíc, na jiném místě, že

zůstal i nadále pust, což přimělo Paprockého, kterýž téže doby své spisy historické psal, k sarkastické poznámce, že v něm není mnichův žádných, leč vrabci že časem v něm náboženství vykonávají, ač něco na něm měšťané prý opravovati začínají [1]).

Nedokonalé pokusy obnoviti obec bratrskou.

Nastoupením Maximiliána, syna Ferdinanda I., kterýž v říši německé sluje II., změnily se náboženské poměry české k prospěchu protestantův, nebo nový panovník jevil velikou snášelivost ku všem vyznáním nekatolickým. Ujali se toho stavové čeští a podařilo se jim provésti zrušení příkazů náboženských z r. 1548. Tím získala nejvíce Jednota bratří českých i vystoupila opět ze svého úkrytu. Nejvíce záleželo jí, aby nabyla někdejších svých středů, Turnova. Brandejsa n. L. a Litomyšle. Prvé pokusy sáhají ještě před r. 1570. Avšak, ač jednotiivci snášeli se s její zásadami, tož předse trvalé zřízení obce v Turnově se nepodařilo a to skrze odpor pánův z Vartemberka. Sotva že počaly se jeviti prvé stopy znovuzřízení Jednoty bratrské v Turnově, přinesl soused Václav Šlechta psaní od pana Jana z Vartemberka na Svijanech, kteréž písař Jan sousedům veřejně předčítal. Týkalo se bratří boleslavských, jejichž zbory zavříny a koly zabity býti měly, při čemž konšelům přísně poručeno, aby o všem, čeho by zpozorovali, pána bez meškání zpravili; nebo prý „J. M. pán toho oumyslu nikdá býti jest neráčil, aby jakéhos stranického náboženství buď ve zbořích aneb kde jinde v domech na gruntech svých dopouštěti ráčil.“ Dále nařízeno konšelům, aby osobám, které by „z poddaných J. M. byly v tom punktu pikhartském,“ vůle pánova jasně a světle oznámena byla. — Přes to vše vykazuje seznam vynikajících mužův Jednoty nejednoho Turnovana a zřízení obce bratrské se zvláštním správcem i zborem brzy bylo k cíli přivedeno. Již r. 1585 poslán byl br. Simonides za duchovního správce do Turnova [2]) muž svými českými básněmi tehdáž vůbec známý. O dva roky později zemřel v Turnově na slovo vzatý člen Jednoty, br. Petr Host [3]) a r. 1588 zemřel v Lipníku moravském biskup bra-

zvony z dominikánského kostela na věž farního chrámu přenesené při velikém ohni r. 1538 se rozlily. I jinak opatrný Ševčík ve své: „Beantvortung der von dem Herrn Professor Joseph Eichler zur vollständigen Verfassung der Topographie vom Königreich Böhmen gestellten 38 Fragen“ (M. S. v archiv. turnovském) přidržel se v příčině této nesprávného podání lidu.

[1]) Paprocký: Posloupnost biskupů str. 373.

[2]) Gindely: Dekrety bratrské, 265.

[3]) Fiedler Todtenbuch der Geistlichkeit der böhm. Brüder 281.

trský, br. Jiří Israel, dobré paměti správce obce turnovské před r. 1547 [1]). Z bratří pak, z Turnova rodilých, a po různu v Čechách, na Moravě i v Polště působících, počet drahný uvésti lze. Tak br. Štěpán, rodilý „ze vsi od Turnova“, člověk upřímný a prostý, seč mohl býti, prvý vždy pracoval, avšak potom upadl do těžké a dlouhé nemoci. Na kněžství zřízen byl r. 1562 a zemřel r. 1577 v Příbenicích [2]).

Ovšem nebylo lze Jednotě dosíci v Turnově té důležitosti více, jakáž jí byla údělem před r. 1547. Příčinou toho bylo, že obyvatelstvo městské nyní po věčšině hlásilo se k utraquismu, přísadou lutheránství silně pokaženému, a dva živlové mocně působiví, vrchnosť a horliví kněží podobojí asi pilně se o rozvoj víry své snažili. Proto také jest s podivením, že mezi obránci starého utraquismu, zejména mezi kněžími též víry, v dobách rudolfinských tolik nalézáme Turnovanů, mužů všestranně vzdělaných, jejichž plody duševními i literatura středočeská slavně se honosí. Přední z nich, Jan Semín, rodil se v Turnově kdysi po r. 1532, byl bakalářem r. 1555, pak knězem, stal se farářem v Č. Brodě, později děkanem kutnohorským, v kteréž hodnosti byl předsedou kutnohorské konsistoře pro kněží podobojí. Zemřel morem r. 1582 a pochován tudíž v kostele sv. Barbory [3]). — Jan Popel Turnovský byl r. 1558 farářem podobojím v král. městě Sušici [4]). — Václav Slovacius Turnovský, syn Martina Turnovana, vychován byl v nauce Lutherově, stal se r. 1581 knězem a podán byl za faráře nejprvé do Hradiště nad Jizerou, do Brodec a konečně do Strýnic. Zemřel jako farář v Rožďálovicích r. 1616. Pozůstalosť literární, kterouž zanechal, jest znamenitá a skládá se se 17 spisův theologických neb příležitostných [5]). Vynikající podobojí.

Události, kteréž po r. 1547 následovaly, ubíraly se chodem tak rychlým a skončily tak nepředvídaně, že přirozeným způsobem nastalo jakési ticho v dějinách turnovských. Smrt Jana z Vartemberka nespůsobila důležitějších změn; vedlé dílčí cedule ujal se nyní Karel z Vartemberka Skály nad Jizerou, vdova pak Janova, † Krištof z Vartemberka.

---

[1]) ibid. 284.
[2]) ibid. 275.
[3]) Jireček: Rukověť, II. 213.
[4]) Gabriel: král. město Sušice, 87.
[5]) Jireček: Rukověť II. 234.

paní Kryselda, odebrala se na vdovské sídlo do Přepeří. Avšak i pan Krištof brzy upadl v jakousi ochablost duševní, kterouž po otci svém zdědil, a r. 1584 zemřel, načež ve farním chrámě sv. Mikuláše pochován byl. Potomstvo jeho vymřelo s ním; starší synové, Albrecht a Jan, skonali již dříve, onen r. 1571, tento 1572 [1]), r. pak 1585 rozžehnal se se světem i poslední, Adam, a byl vedlé otce svého pochován [2]).

Nyní zbývali již jen dva mužští potomci rohozecké větve Vartemberkův, Karel a Jaroslav, kteří se vedlé dílčí cedule z r. 1565 o zboží otcovské rozdělili. Karel, tehdy již J. M. C. tejná rada, podržel Rohozec, Skály nad Jizerou, půl města Turnova a půl zboží přepeřského, úmrtím paní Kryseldy osiřelého, Jaroslav, který již od r. 1582 byl ujal panství svijanského, druhých polovicí Turnova i statku přepeřského [3]). Oba bratří lišili se rozhodně od starších bratří svých vzděláním, povahou i zásluhami. Karel přestoupiv k učení lutherskému dopřál poddaným svým volnosti náboženské, žil v přátelství a lásce s bratrem svým i se sousedy, a, ač zastával důležité úřady veřejné, jakž níže doložíme, staral se při tom i o blaho svých poddaných. Než, zdá se, že pan Karel podstatně se odcizoval národu svému, po zvyku bohužel v dobách rudolfinských obyčejném; choť jeho zajisté byla rodilá Němkyně z říše, Kateřina hrabinka z Mannsfelda, dcera hraběte Jana Jiřího Mannsfelda na Heldrungách. Naproti tomu pan Jaroslav, vstoupiv v úterý po svaté Kateřině r. 1589 v manželství s paní Annou Kateřinou Smiřickou, žil klidně na svém zámku svijanském, nedbaje hluku světského a živ jsa pouze zátiší svému. Sňatkem tímto asi poslední závazky Vartemberkův k Hrubé Skále uvolněny byly, nebo jinak bychom sobě nedovedli vysvětliti, proč paní Anně po smrti chotě jejího Svijany vdovským údělem připadly [4]).

Utišení v záležitostech obecních.

Odchodem předních hercův v tragédii posledních Vartemberkův nastoupilo v dějinách rodu tohoto, i města jemu poddaného,

---

[1]) Dlask: Dějiny Hr. Rohozce, M. S.

[2]) Náhrobky obou Vartemberkův, dosud se tam nalézají a dojdou zmínky širší při popsání chrámu děkanského.

[3]) Nepodařilo se nám sice nalézti listinu, kteráž se rozdělení toho týká, avšak nápis na rakvi Jaroslavově, jehož níže zmíníme, a znění majestátu, cís. Rudolfa II. z r. 1596 naše udání přímo potvrzují.

[4]) Věčší díl zpráv o Jaroslavu z Vartemberka čerpali jsme z pohrobního jeho nápisu, nalezeného při kopání základů k nynějšímu chrámu Mariánskému.

vážné ticho, příznak vysílení všeobecného. Byl-li již tento úkaz nehrubě utěšený, tím zajisté více bylo litovati, že dlouhý principielní spor mezi obcí a vrchností vyřízen nebyl. Nebránili sice Jaroslav a Karel Turnovským svobodného vykonávání privilegií a výsad starších, avšak neodčinili lákavých příkladův, že i slavně zaručené úmluvy libovolně zrušiti lze, nebo příklad Krištofa z Vartemberka byl dosti svůdným a vhodným, aby jej následovali jeho potomci. Obec turnovská sama těšila se sice velikým blahobytem i rozkvětem svých živností, avšak osob se jí nedostávalo, které by dovedly poměry okamžité na delší dobu zajistiti. Bylo patrno, že jen třeba se strany vrchnosti spor obnoviti a výsledek jeho byl pro obec ne-li smutný, aspoň silně pochybný. Neboť i největší a nejodhodlanější zástance výsad městských, slovutný primátor Václav Špalík, uložil tehdy zemdlenou hlavu svou. Muž, který slavné doby krajířské u věku jinošském prožil, kterýž jako muž s klidnou rozvahou řídil obec rodnou, kterýž jako kmet povolán byl, aby stál v čele šiku nepoddajných bojovníků proti libovůli panské, muž ten sice viděl v posledních svých okamžicích, že bouři hrozící zadržel, avšak darmo hledalo oko jeho nástupce, kterýžby rozviklaná stavidla na příští doby v normální míře udržeti dovedl. Jan bakalář, kterýž po něm křeslo primátorské na delší čas zaujal, nevyšinul se nad stupeň obyčejného měšťana. —

Zevní dějiny města za více než 30 let nevykročují z mezí rodinné historie Vartemberkův a dějin kulturních. Co se týče těchto, tu ovšem jest nám zaznamenati běh událostí veledůležitých. Působením Smiřických a spřízněných s nimi Vartemberkův oživila se pojednou dosud nepřístupná údolí horská a činnost dříve neslýchaná se v nich rozvinula. České sklářství, o jehož původu tolik již bájeno a psáno, rozvinulo se tehdy v nejbližším okolí turnovském, a sice prý rozkvět hledati jest v městě samém. Příčinou toho byl asi úpadek předního odvětví výroby, totiž pivo-

Změna výroby.

Sklářství a jeho původ.

Nápis ten, na cínové rakvi vrytý, zní: „Urozený pán pan Jaroslav z Vartemberka narodil se léta 1553 v neděli křížovou, panoval 22 let na Svijanech, v stav svatého manželství vstoupil léta 1589 v outerý po sv. Kateřině a umřel léta 1602 ve čtvrtek po početí Panny Marie v noci na pátek po sedmé hodině český. Pán Bůh rač duši milostiv býti a (jej) v počet svých vyvolených přijíti. Amen.“ — Rakev tato spolu s rakví Karlovou (viz níže) uložena byla pak v hraběcí valdštejnské hrobce v Mnichově Hradišti.

varství. Veliké množství závodů, zřízených v dobách těch na statcích okolních, zejména na vartemberských, spůsobilo, že městská výroba nedocházela tolik odbytu jako dříve, a tak zacházely nejprvé soukromé pivovary i sladovny. Ku konci XVI. stol. zachoval se pouze pivovar obecní v ulici svěrácké a pak některé měšťanské které však zápasily silně s nepřízní doby. Nejtěžším břemenem byl jim plat z várky, s nebožtíkem panem Adamem umluvený, a proto vyhledávali r. 1573 sousedé, kteří pivováry při svých domích měli, prostřednictví konšelův, aby jim pro velikou drahotu a nemožnost toho platu uleveno [1]), ovšem marně, nebo ani ulevení povinnosti té by bylo nezpomohlo, jakž nejlépe viděti na pivovarství nymburském a žitavském.

Klesáním pivovarství ubývalo nejen blahobytu sousedského, nýbrž docházel i újmy důchod vrchnostenský; a tu chopili se Vartemberkové nového odvětví výroby, totiž sklářství. Původ českého sklářství vůbec sluší hledati na statcích Vartemberských v okolí českolípském, odkudž se rozšířilo do Turnova. Krajina zdejší, dřevem i křemenem jsouc bohata, byla tomu velmi příhodná. A tak se stalo, že kol r. 1557 nalézáme skláře v Turnově, kteří hutě své v okolí měli. Skláři tito ovšem byli Češi a doba jejich jest aspoň současna problematickému založení Grünwaldské huti u Jablonce [2]). Přední okres turnovských sklářův položen byl severovýchodně, ve „velikých lesích pánů Smiřických“ na Semilsku a Navarovsku, kdež Jizera, Kamenice, Mohelka, Oleška a j. dostatečné vody poskytovaly. Nová výroba s takovým zdarem provozována, že starší cech truhlářův i sklenářův velice se rozšířil a r. 1570 v pondělí po neděli Oculi i samostatný řád tovaryšský sobě zařídil; potřeba řádu takového dostatečným jest důkazem, jakou měrou sklářův do města přibývalo.

Skláři turnovští v okolí

Ku zdárnému pokroku sklářství turnovského přispěli znamenitě pánové Smiřičtí, zejména Jaroslav, poručník sirotkův po Jindřichu Smiřickém na Skalách, tehdy právě zemřelém. Archiv turnovský chová zajímavou v sobě zprávu, kterak týž pan Jaroslav Pavlu Šírerovi, sklenáři v Nezdicích, podle jména Turnovanu, kdež v té době jméno Šírerů hojně se vyskyta, huť na panství navarovském zařízenou vysadil a osvo-

[1]) Liber memor. k r. 1573.
[2]) A. Benda: Geschichte der Stadt Gablonz, 266.

bodil. Praví se tam v listině, dd. ve středu po sv. Jeronýmu r. 1577 (2. října), výslovně, že vysazují se „nejprvé ty tři statky, kteréž podlé sebe leží, tu v Nezdicích, kdež ta huť vystavena jest, až po vobec Volešnickou dolův a na díl podlé rolí, kterouž nyní (Pavel Šírer) drží po potok Příchovský, řečený ze Skrabec od stezky, kteráž k Příchovicům vede, potokem nahoru až k Hvězdě po cestě, kterouž jezdí od Sklenářic na Hvězdu a tou cestou dolů až po roli lidí Volešnických a podlé těch rolí dolů až ku potoku, který s počátku do Nezdic teče, též s jedním statkem na Příchovicích, který s hutí koupil, s polemi, lesy, porostlinami, pokudž mu vyměřeno jest; to všecko jest mu v jedno uvedeno, na nichž má svobodu na ptáky, též i na veveřice číhati, než dále a blíže nic." [1])

Vysazení trhův dobytčích.

Řídká svornost, kteráž tehdy mezi oběma bratřími z Vartemberka zavládla, spůsobila i obci nové vzácné obdarování se strany královy. Nepokojné doby předešlé měly za následek, že Maximilián II., syn a nástupce Ferdinanda I., privilegií turnovských neztvrdil, též i Rudolf II. Avšak nyní, když sousední pánové z Rädern jevili otcovskou péči o rozkvět města svého Liberce, když Mladá Boleslav z poddanství se vykoupivši v řadu měst královských vstoupila, nyní nahlédli i Turnovští chyb svých dříve učiněných a vidouce, že starožitná výroba jejich upada, žádali uctivě pánův svých, aby přímluv svých učinili na místě nejvyšším. I neopomenuli Vartemberkové, načež císař Rudolf II. majestátem daným ve středu po hodu slavném seslání ducha svatého (5. června) r. 1596, „prošen od urozených Karla, raddy své a Jaroslava, bratří z Vartemberka," udělil Turnovským právo odbývati tři trhy roční, dobytčí a koňské, první ve středu po Svátosti, jinak po neděli druhé po Velikonoci, kteráž sluje Misericordias, druhý v středu předcházející slavnost památky proměnění Krista Pána na hoře Tábor, třetí též v středu před slavností všech Svatých. Obdarování toto bylo pro obec velmi důležité, ježto se tím některé živnosti městské polepšily a důchod obecní zvýšil. Zajisté nebyl pouhou formalitou přídavek „pro zlepšení týchž chudých poddaných lidí jejich živností." [2])

---

[1]) Po 76. létech, 6. pros. 1649, vložili potomci Šírerovi tento zápis do kněh turnovských. Viz V. Liber memor. p. 60. — České jméno Sklenařice, vzniklé v době, kdy nové osady jména po německu znějící sobě přikládaly, jest důkazem, že tam čeští sklenáři tehdy se usadili.

[2]) Ex orig. v archivě turnovském.

Jan z Vartemberka zemřel r. 1602 na svém zámku svijanském a byl v „hrubém“ kostele u P. M. pochován. Mužských potomkův nezanechal, načež vdova jeho Anna Kateřina, rodilá Smiřická ze Smiřic, opět se za Jáchyma Ondřeje Šlika z Holejče, hraběte z Passounu a z Lokte, provdala a jemu věnem svijanské zboží přinesla. [1]) Osobou Šlikovou nabyl Turnov pána, kterýž se zašlým generacím Krajířův úplně rovnal, a, ač světskými běhy hojně zaujat, předce i poddaným svým vždy mysli pečlivé jeviti nepřestával, u věci té nalézaje v panu Karlu z Vartemberka horlivého druha. —

S podivením jest, že právě v oněch dobách nad jiné pohnutých, na počátku stol. XVII., dějiny turnovské se ubíraly chodem klidným, že jen tu a tam slabý odzvuk došel k sluchům našim. Úkaz ten jen tím lze vysvětliti, že po útrapách minulé doby občanstvo hledíc si obchodu a průmyslu více se staralo o hmotné zájmy, než o události tehdy světem hýbající. Vzrůstající blahobyt obce i jednotlivcův byl dosti způsobilým, aby občanstvo navykl jakémusi domácímu patriotismu, kterýž se jevil tím, že záležitosti jen v druhé řadě města se týkající ponechány vyřízení obou pánův.

Poměry sousedův byly tehdy nad jiné výhodné. Průmysl a orba nalézaly se u vysokém květu, po Jizeře pak tehdy velmi vodné provázena živá plavba pltní. V nejbližším okolí města, pokud sáhala zboží Vartemberská, konány pokusy o objevení hor stříbrných [2]), ovšem marně, než předse plynula z toho sousedům mnohým obživa. Následek však těchto poměrů byla i vzrůstající nemravnosť, svodný příklad stavův vyšších, kteráž počala se jeviti i v životě společenském a nezůstala bez následkův i na život náboženský.

Karel z Vartemberka byl muž nad jiné vynikající péčí o zvelebení zboží svých. Aby jasným bylo, co všechno náleží ku statkům jeho, s jakými závazky, právy a povinnostmi, založil r. 1608 slavný urbář, zvaný urbářem maloskalským. kterýž nyní uchován

[1]) Urbář Karla z Vartemberka na Malé Skále z r. 1608.

[2]) V dílčí ceduli z r. 1565 praví se: „Poněvadž dosti případná místa a položení na těchto statcích našich, kteříž v tyto rozdíly jdou, k dobývání kovův jsou, což se očitě spatřiti může. jestliže by pán bůh všemohúcí z milosti své hory stříbrné, anebo zlaté i také měděné a železné, mimo ty, čehož nyní v užívání jsme, jak do dílův těchto položeno, na kterémkoliv dílu tomto zjeviti ráčil, tehdy v dobývání takových kovův a v nákladích rovnosť míti máme.“ D. Z. L. XIX. J. 28.

jest v hraběcím desfourském archivu v H. Beřkovicích. Nadpis jeho zní: „Rejstra urburní, jinak správní. všech platův a povinností lidí na panství Jeho Milosti vysoce urozeného pána pana Karla z Vartemberka na Rohozci a Skalách, císaře římského Jeho Milosti raddy, totiž panství rohozeckého, skalského a s polovicí dílu přepeřského, tak jak se jest Jeho Milosti pánu na díl dostalo, nyní v nově skorrigované léta Páně 1608 vše na kopy, groše, peníze české počítajíc.“ Z obsahu vynímáme, že byl povinen pan Karel stavěti půl třetího koně, lidí pěších pak počet neurčitý, podlé snesení sněmovního. Dále následuje výčet míst, k panství příslušných, zejména půl města Turnova s klášterem pustým, k témuž panství náležejícím [1]).

Brzo po sestavení tohoto urbáře, 30. srpna r. 1612, skonal Karel z Vartemberka na svém zámku skalském, tejná rada císaře Rudolfa, defensor víry podobojí a komorník království českého. Pochován byl v hrubém kostele v Turnově podlé bratra svého ve skvostné cínové rakvi, kteráž spolu s rakví Jaroslavovou při kopání základů nového Mariánského chrámu r. 1825 nalezena byla a nyní v hraběcí valdštejnské hrobce v Mnichově Hradišti odpočívá [2]).

---

[1]) Zajímavé jest tehdejší œkonomické a judicielní rozdělení obou statkův v devět rycht, kteréž pořadem byly tyto: A) Rychta Sichrovská: ves Kamenice, Srbsko ležící v lese „Holí,“ dvůr Arnoštice, Doubí, Sichrov, Skokovy, Mlejnce (?), Olšenice, Pohoří, Skaliny, Babiny a Kacanovy, Jirkovsko, Dlouhonice. B) Rychta Přepeřská: Přepeře, dvůr přepeřský, Čtveřín, Kadeřavice. C) Rychta Rohozecká: Ohrazenice, Rohozec, Daliměřice, Činov, Dolánky, Pozořice, Vražedlník, Bukovina, Loučky. D) Rychta Jenšovská: Jenšovice, Paceřice, Žďárek, Odolenovice. E) Rychta Pelikovská: Pelikovice, Jestřábí, Radoňovice, Rydvaltice, Štěrbovina, Bezděčín, Sestroňovice, Jílové, dvůr Jílovský, ves Mohelka nově vystavená pod lesem Čihadelnicí. F) Rychta Maršovská: Jablonec a Džbánov, Huť sklenná, jež „na Mšenu“ slove (Labau), ves Loučná, Kokoní velké, Vrchoslavice, Maršovice, Šubrtovice, Lískov, Kokonín Malý, Jistebsko, od Plané Hory (?). G) Rychta Brodská: městečko Brod, Huntýřov, Skuhrov, Alšovice, Dobrohostov (?), Bzí, Splzov, Veselí, Chlistov, Tepeře, Radčice, Jirkov, Střevelná, Velká Horka, Malá Horka, Pelechov, Proseč, Brodce, Propastný, Spálov, Bitouchov. H) Rychta Záhořská: Záhoří, Dlouhý, Zásadka, Pepice, Koberov a Hamštejn, Smrčí. I) Rychta Labská: Bobov, Vransko, Sněhov, Leštné, Labe, Vranové, Zbiroh, hrad pustý a pod ním chalupníci, Michovka, Besedice, Loučky, Chloudov, Vrat, Psotíčko, Protivná, Mukařov.

[2]) Nápis na ní byl tento: D. U. M. S. Illustris ac Generosus Dominus Dns Carolus Dns a Wartenberg, Dns in Skála et Rehozec, Sac. Caes. Ungariae

Z manželství s paní Kateřinou, hrabinkou z Mannsfelda, zanechal dítek osm, Jana Jiřího, Jindřicha Ottu, Annu, Sybillu, Helenu Marii, Julii Marii, Alžbětu a Dorotu Kateřinu; Sybilla a Helena Marie zemřely u věku dětském, ostatní vstoupily v manželství s různými českými pány.

Zbylí dva synové, jsouce již poslední letorostí rodu někdy tak četného, rozdělili se nyní o jmění otcovské, a sice o zboží rohozecké a přepeřské, ježto panství skalské, obtížené věny ostatních sester, ku prodeji ponecháno. Rozdělení samo vykonal Jan Jiří po přání bratra svého a vložil dílčí ceduli v pondělí po Všech Svatých do desk zemských [1]). Prvý díl, kteréhož se ujal Jan Jiří, tehdy již komorník J. M. C., obsahoval zámek Rohozec s předhradím, od otce v nemalém díle obnovený, bibliothéku s některými listy týkajícími se rodu Vartemberského, rystkomoru střelby s mnohými trofeji z tureckých válek, pivovar se sladovnou, dvůr poplužní s poplužím s dědinami, lukami, štěpnicemi, chmelnicemi; ovčín pro

---

et Boemiae Maatis Consiliarius et Supremus Regni Boemiae Pincerna Hereditarius, nec non eiusdem regni Supremus Aerarii Præfectus, Nascitur anno Domini MDLIII Dom. Judica inter XIII. e XIIII. hor. Parentibus Illustribus, Patre Dno Adamo Dno a Wartenberg, Avo Dno Joanne Dno a Wartenberg, supremo Burgravio Regni Boemiae, Proavo Dno Christoforo Dno a Wartenberg, et Dna Matre Helena Dna a Martinic, cuius Parens fuit Dns Wolfgangus Dns a Martinic, mater vero Dna Lidmila a Cunstat et Poděbrad. Ex hac Cunstati familia nascitur Georgius rex Boemiae, cuius mater erat Anna Dna a Wartenberg. Educatus in vera pietate, virtute et bonis artibus, Uxore Dna Catharina Mannsfeldica. Dni Joannis Geeorgii Comitis Mannsfeldici, nobilis Dni in Heldrungen filia. quam duxit anno Christi MDLXXVII. XX Augusti, liberis cum coniuge fidissima susceptis octo, filiis duobus et filiabus sex. Vixit annos LIX, menses V. dies V. hor. V. Evangelicae religionis, iustitiae et virtutis amans, optimeque de rege, Regno Boemiae et Ecclesia meritus. Exantlatis curis et aerumnis mundi, vitaque cursu laudabiliter et beate transacto dissolvi cupiit et esse cum Christo, Mortuus pie placide solius Christi merito nixus, Skala anno MDCXII. post hora XII. noctis XXX. Augusti. Anima eius in coelo aeternum vivit, Corpus hoc tumulo a vidua et liberis maestissimis honoris et memoriae ergo debita posito.

[1]) D. Z. C. L. XXXVIII. C. 3. — Při Turnově uvádí se tehdy šlejfíř při mlýně koconrovském a rybníčkové v Rohozci, ve Vazovicích a dva pstruhové rybníky. Výminkou k oběma dílům se vztahující postoupeny paní Kateřině vdově zástavou za 600 kop gr. čes. vsi Jílové, Bezděčín, Sestroňovice a Pelikovice.

několik set ovcí; lázně nově vystavěné v zahradě s prádlem pod zámkem, s kusem louky pro bílení plátna, záboj neb olejnu, kteréž se děláním oleje nemálo užívá, čtvrt města Turnova, radnici s právem konšelským a rychtářským (?), klášter v Turnově, kde jich otec leží, k jehožto náhrobnímu kamenu a epitafu každý bratr daruje 120 kop gr., dále vsi Rohozec, Daliměřice, Ohrazenice, Činov, Doláuky s cihelnou a mostem přes Jizeru, Pohořice, Bukovinu, Vražedlník, Loučky, Jenišovice s kostelem sv. Jiří, Odolenovice, Žďárek a Paceřice. Díl druhý, přičtený Jindřichu Ottě, obsahoval tvrz přepeřskou, Zbiroh, hrad pustý a pod ním lidí osedlých 5, vsi Mnichovku se 7, Loučky s 11, Besedice se 7, Vranové se 4, Líštné z té (levé) strany Jizery s 5, Prosečko s 2, Vrat se 7, Propastné s 1, Chloudov s 2, Koberov a Hamštejn se 7, Zásadka s 1, Záhoří s 10, Pipice s 5, Dlouhé s 12, Smrčí s 6, městečko Brod s 21, Brodce ves s 5, Pelechov s 6, Proseč s 7, Bytouchov s 10, Spálov s 7, Malá Horka s 4, Malou ves s 7, Střevelnou s 6, Jirkov s 8 a Radčice s 5 lidmi osedlými.

Tímto rozdělením roztržen Turnov na tři díly, svijanský, rohozecký a maloskalský. Zboží maloskalské samo bylo určeno k prodeji, a tak očekávala Turnov budoucnost nepěkná, že bude náležeti třem pánům, což právě dobrých věcí nevěstilo. Nejlépe ovšem dařilo se části svijanské, kdež vzdělaný, laskavý, časem však méně rozhodný hrabě Šlik vládl. Pán tento již tehdy vedlé Václava Budovce a hraběte Matyáše Thurna stál v čele protestantův českých a činně účastnil se nejprvé vymožení majestátu Rudolfova a později i jeho ssazení. Avšak nemalá část záslužné činnosti jeho náležela i jeho poddaným, o něž pečoval duchem otcovským v mnohých věcech směr doby své daleko předstihuje. Takovým způsobem i Turnovští nabyli příležitosti, žehnati v něm dobrodince svého, když před něho s pokorou předstoupivše, prosili za stvrzení a polepšení starodávných výsad svých. Hrabě naklonil se ochotně k prosbám jejich a dal jim znamenité obdarování, jež tuto, poněvadž bylo příčinou pozdějších útrap sousedů turnovských, v plném znění podáváme:

„Já Joachim Ondřej Šlik z Holejče, hrabě z Passounu a z Lokte a na Svijanech, římského císaře J. M^sti^ radda, nejvyšší berník v království českém a hejtman kraje boleslavského, oznamuji tímto listem svým všem vůbec i jednomu a obzvláštně, kde by toho potřeba ukazovala, že jsou přede mne, jakožto vrchnost

svou dědičnou a vlastní, předstoupili lidé poddaní moji, věrní milí měšťané, obyvatelé i všecka obec z půl-města mého Turnova nad Jizerou po straně svijanské, zprávu dávajíc, kterak od dobré a vzácné paměti již v pánu bohu odpočívajících předešlých vrchností a držitelův téhož půl-města Turnova, pánův svých, některé listy a a vejsady a obdarování na mnohé rozličné, platné a rozdílné věci k obecnému dobrému, vše téhož půl-města Turnova se vztahující, sobě odevzdané, potvrzené a nadané mají, kteréžto listy, vejsady a obdarování, jsouce mně od nich Turnovských neporušené v celosti přednesené, jsem očitě spatřil, přečetl, a co by v sobě šíře obsahovaly a zavíraly, všemu dostatečně porozuměl, žádajíce mne ve vší poddanosti, abych z milosti své, jakožto pravá a dědičná vrchnost jich, taková listovní obdarování, co by k nim vlastně příslušelo a v rozličných artikulích k jejich dobrému se vztahovalo, na věčné a budoucí časy jim potvrdil, je s budoucími svými při nich zůstavil a další milostivosti jim při sobě laskavě požíti dal a udělil. Jakžkoliv já, s počátku psaná vrchnost jejich, to při sobě nacházím, že taková nadání a obdarování od předešlých vrchností jim Turnovským svědčící, mohly by slušně v budoucích časích bez umenšení spočíti v své podstatě a váze neporušeně a nepromněnitedlné zůstaviti, čímž by se oni s budoucími svými výborně, bez překážky každého člověka říditi a spravovati a podlé nich ve všech příčinách kráčeti a zachovávati mohli, však myslíce na to a s pilností při sobě považujíce, že ty všecky privilegia neb nadání, obdarování Turnovských, vedlé spasitedlného obyčeje a zvyklosti chvalitebné slavného království tohoto českého, dskami zemskými dostatečně stvrzeny nejsou:

z té příčiny tím hnut a k jejich poníženým žádostem nakloněn jsouc, tuto níže psanou milosť, s dobrým svým rozmyslem a bedlivým uvážením, jak předně sám od osoby své, tak na místě potomkův, dědicův a budoucích svých, držitelův jich, jmenovaným měšťanům a obyvatelům i vší obci půl města Turnova po straně mé svijanské, dědicům a budoucím jich, z přirozené k nim náklonnosti, lásky a milostivosti křesťanské jsem učinil a činím, aby v potomních časích volnější živnosti a obec jich ve všem dobrém, užitečném, chvalitebném vzrost svůj bráti a se rozmnožovati mohla, zvláště což by se k zvelebení téhož půl města Turnova mně náležícího a k dobrému užitečnému mému, dědicům a budoucím mým vztahovalo.

Artikul první. Předně a nejprvé, aby předdotčení měšťané a obyvatelové města Turnova po straně svijanské, lidé poddaní moji dědiční i s budoucími dědici svými obojího pohlaví nyní na potomní a věčné časy, bez všeliké překážky mé, dědicův a budoucích mých i také jednoho každého člověka tu plnou moc a dostatečnou svobodu měli, pokudž by se kterémukoliv z nich a kdykoliv vidělo a líbilo, odtud jinam buď do královského neb panského města, anebo kdykolivěk se hnouti a obrátiti se vším jměním svým a spravedlností, i s dítkami svými obojího pohlaví tu zrozenými, bez listu vejhostního, a statek svůj všechen, na čem by ten koliv záležel, a jakým koliv jménem jmenován byl, aby volně prodati a jiným hodnověrným a dobře zachovalým člověkem osaditi mohl, to vše učiniti moci budou.

Item. Také se toho týmž Turnovským ode mně, vrchnosti jich, dobrovolně propůjčuje, a na potomní časy beze všeho umenšení od budoucích mých bez odpornosti propůjčováno a dovoleno býti má, aby oni dítky své věku dospělého obojího pohlaví do jiných měst vokolních (kdyby stav svůj podlé uložení božího poctivě a řádně proměniti umínily) k stavu sv^{tého} manželství zamlouvati a zadávati mohli. Však v tomto prvním artikuli dvě věci v sobě obsahující, s těmito níže psanými znamenitými vejminkami:

předně, kdož by se chtěl koliv z města jinam na cizí grunty hnouti a zhoštěn býti, aby byl povinen vrchnosti své o tom časně oznámiti a grunt svůj jiným hodnověrným, na cti dobře zachovalým a nezávadným člověkem s volí vrchnosti osaditi, což když se stane, tehdy vezmouce toliko list zachovající ode práva, bez listu zhostného a jiné všelijaké překážky neb jakého dalšího zdržování ode mne, dědicův a budoucích mých, bude se moci každý jinam, kde se mu koliv líbiti bude, volně a svobodně se vším statkem a dítkami svými obrátiti; a druhé, kterýby koliv měšťan neb soused dítky své věku dospělého obojího pohlaví (neužívajíce on v té příčině k vydávání listův zachovacích dětem svým dříve, nežliby let svých spravedlivých došly a stav svůj svobodný proměniti chtěly, žádných obmyslův, jenž by lidská lesť stihnouti mohla [1])...) jinam na cizí grunty ven z města toho úmyslu byl, k stavu svatému manželství zamlouvati a zadávati, to vedlé uložení a jisté vůle boží bez překážky vrchnosti učiniti moci bude, a třetí, koho-

---

[1]) Zde jest copia originálu poněkud nesprávná.

kolivěk by vrchnosť obojího pohlaví z dětí sousedů turnovských k službám svým vlastním a životním toliko (a dále nikam jinam) potáhla, ten každý z nich aby byl povinen bez odpornosti volně a poslušně k službám se postaviti a najíti dáti, i také do vůle a libosti vrchnosti v té službě trvati, nic méně bez vůle a vědomí vrchnosti, maje své slušné a náležité opatření, dokudž by z té služby pořádně propuštěn nebyl, aby se jinam žádným způsobem zhostiti nemohl, však s tím při tom doložením, pokudž by která osoba obojího pohlaví k poctivému místu dále přijíti mohla, a v stav s^{ho} manželství vstoupiti chtěla, toho jim ode mne, dědicův a budoucích mých, vrchností jejich, zbraňováno býti nemá. Čtvrté, sirotci obojího pohlaví vedlé starobylého způsobu každoročně, kdyby na poručení vrchnosti skrze rychtáře městského se znáti dalo, od rodičův a jich zřízených poručníkův města Turnova na straně svijanské, aby před vrchností, nynější i budoucí, na potomní časy postavováni a zapisováni byli, a kterého by koliv vrchnosti k službám svým vlastním, životním (dále nic) obrátiti chtěly, to aby volně dle líbezné vůle své učiniti mohly, však žádný z týchž sirotkův bez dovolení vrchnosti listu zachovacího aby dostávati a jinam propouštěni býti nemohli, leč by to s dobrým a poctivým téhož sirotka patrně učiněno bylo, tehdy jim v tom ode mně a budoucí vrchnosti překážky činěno býti nemá. Páté, kterého by koliv člověka obojího pohlaví vrchnosť v městě na gruntech svých (však z jistých hodných sobě k tomu buď pro neposlušnosť anebo nějakou nenáležitou protimyslnosť učiněnou daných příčin) trpěti a jmíti nechtěla, ten každý maje sobě to v známosť uvedeno, aby byl povinen odtud ve čtvrt létě pořád zběhlém, bez všelikého dalšího prodlévání se vyprodati a svrchupsaným způsobem, kdež by se jemu koliv líbilo, statkem svým i jiným vším jměním bez překážky vrchnosti obrátiti.

Artikul druhý. Tolikéž ode mne týmž měšťanům a všem obyvatelům turnovským po straně svijanské obojího pohlaví, dědicům a budoucím jich, nyní i na potomní časy beze všeho porušení z budoucích potomkův mých toho se propůjčuje a nadání takové činí, aby v statcích svých a jiným jmění mohovitým i nemohovitým, buďto za zdravého života neb na smrtedlné posteli, dle své líbezné vůle kdekoli a komuž by se jim nejlépe vidělo a zdálo, tím vším způsobem, jako jiná královská a svobodná města, říditi a kšaftovati, a v tom ve všem dle vyměření práva městského

o kšaftích k sobě zachovávati povinni byli a statky své řídili, s tou při tom výminkou, pokudž by druhá strana půl města Turnova po straně skalské podobného privilegium neb obdarování na kšaftování od vrchnosti své dskami zemskými potvrzeného neměli a jmíti nebudou, tak že by se tou příčinou nepropuštěním odkazův na stranu svijanskou od nich překážka činila, tehdy, aby tolikéž odkazové z této strany žádným vymyšleným způsobem na stranu skalskou lidem průchodným činěni nebyli, nýbrž mezi přátely, lidi poddané mé, takový statek i jiné jakéžkoli jmění, dědice a budoucí jich rovným dílem rozvrhnut jsa podělen byl.

Artikul třetí. A jakož měšťané i všichni obyvatelé turnovští po straně obojí vedlé předešlého od pana Jana z Vartemberka dobré paměti léta 1504 (?) starobylého obdarování statkův i jiných spravedlností, nápadem s jedněch na druhého právem odoumrti přicházejících (což odoumrť slove) užívají, protož, aby na potomní časy v takových odoumrtních nápadích lidé poddaní moji po straně svijanské volnějšího a bezpečnějšího opatření dosáhnouti mohli, netoliko je při předešlých nadáních předkův mejch a vrchností jich v tom artikuli z cela a z ouplna zůstavuji, nýbrž tu milosť na časy budoucí a věčné i na místě potomkův svých prokazuji, aby oni s budoucími svými v tý příčině podlé práva městského, jako jiná svobodná a královská města tím vším způsobem bez všelijaké překážky mé i budoucích vrchností jejich se zachovati a v tom artikuli kráčeti mohli, však s takovými výminkami: předně, jest-li že by druhá polovice města Turnova po straně skalské podobného obdarování a dskami potvrzení na oumrť nepožívali a takové ne podobně průchodní činěni nebyli (?) [1], tehdy, aby tolikéž tam na druhou stranu žádných oumrtních nápadův z této strany svijanské propouštěno nebylo, nýbrž nejbližší přátelé aby se o to rovným dílem spravedlivě podělili, pakli by se žádných přátel nenacházelo, aby takové odoumrtní spravedlnosti neb nápodobně toliko po straně svijanské k obecnému dobrému připadaly a se obracely. Druhé, jest-li že by z kterých koliv okolních

---

[1]) Text jest zde poněkud nejasný. Německý překlad téměř současný zní: „wann die andere halbe Stadt auf der Skallischen Seithen dergleichen Begabung und mit der Landtafel die Bekräftigung auff das absterben nicht geniesseten, undt solche Erbschaften übergehenden leuthen nicht geschehen möchten, Also Es sollen auch keine von deren absterbenden Erbschaften ausz diesser Svijaner Seithen auff die andere ausgefolget.“

měst neb městeček přátelům jich krevním do města Turnova po straně svijanské, lidem poddaným mým nynějším i budoucím obojího pohlaví nápadní aneb odoumrtní spravedlnosti propuštěny nebyly a se na ztracení jich zadržovaly, tehdy, aby podobná rovnosť k týmž městům neb městečkům a lidem v nich přebývajícím se pronášela; pakli by oni v té příčině, cožby náležitého bylo, od sebe činili, tehdy aby tím vším způsobem k nim se od Turnovských poddaných mých zachovávalo.

Artikul čtvrtý. Dále pak a vejše jsouce nakloněn milostí svou k týmž měšťanům a obyvatelům i vší obci města Turnova nad Jizerou, lidem poddaným mým věrným milým po straně svijanské, a rozvažujíce to bedlivě při sobě, aby dotčené město v budoucích časích k svému zvelebení přicházeti, růsti, a v dobrém se rozmnožovati mohlo, tak vidouce to lidé z jiných okolních měst aby se do něho táhli a tu na mé straně se osazovali, já napřed psaný Joachim Ondřej Šlik, z Holejče hrabě, jakožto pravá a dědičná vrchnosť jich, s dobrým mým rozmyslem a bedlivým považením dal jsem a mocí tohoto listu dávám sám od sebe i na místě všech budoucích potomkův svých, dědičně, plným právem na věčné, budoucí časy, týmž turnovským i budoucím jejich, předně, svobodný šenk vína ašelijakého, jakž jeho od starodávna užívali, beze všeho platu na něj ode mne, dědicův a budoucích mých ukládání, aneb jim jakého koli vína vystavování, aneb šenku dávání, což vše jim mocí tohoto listu potvrzuji, tolikéž várky, bílé i staré, a k tomu jim dovoluji, aby oni s potomky svými nyní i na věčné budoucí časy, bez všelijaké překážky a přerušení jednoho každého člověka a budoucích vrchností svých, mohli i moci měli když by se jim koliv vidělo a zdálo, dle své líbezné vůle v pivovářích svých k tomu obzvláštně nařízených, aneb budoucně vystavených po straně mé svijanské, piva pšeničná i ječná, na bílo i na staro, jak chudí tak také bohatí, kteří na gruntu městským sedí, a od starodávna živnosť městských požívali a užívají, (pokud) sto býti neb stačiti mohou, žádného jich nenaznačujíc, aniž jakého práva sobě, dědicům a budoucím svým na týchž várkách nepozůstavujíce, k vyšenkování neb na vejstav vařiti dáti a táž piva k užitku svému obraceti, kterýchžto obojích várek aby žádná vrchnosť, na věčné a budoucí časy, nynější, přítomná i potomní kteráž by koliv byla, dokud tento svět stane, neměla moci jim Turnovským žádným vymyšleným způsobem, jakžby lesť lidská stihnouti a vymysliti mohla,

odnímati, nicméně na škodu jich, buď tu (v) městě neb na obcích pivovárů svých stavěti dáti, ani domův, v nichž by k ruce vrchnosti jak pivo tak víno, ani jiného všelijakého nápoje šenkováno býti mělo, skupovati a tohoto mého z milosti daného nařízení rušiti, což že pevné, stálé a trvandlivé býti má, na časy budoucí a věčné, za to tím listem mým i na místě budoucích svých a vrchností jich, kteříž koliv budou, připovídám. Naproti tomu pak oni měšťané turnovští s dědici a budoucími svými po straně svijanské, poddaní moji věrní milí, majíce ode mne, vrchnosti své, takovou milost a lásku prokázanou, uvolili jsou se dobrovolně, s budoucími potomky svými, mně, vrchností své, dědicům a budoucím mým, za níže zejména poznamenané důchody, platy peněžité, soboty rukovitné i jiné některé povinnosti, kteréž mně od nich předešle vycházely a vykonávány byly, jmenovitě ouroku stálého z města každoročně vycházejícího, s jarmarečným každého terminu, z půl města Turnova po straně svijanské po padesáti dvouch groších míš., učiní summa ouroku sedmdesáte devět kop tři peníze míš., item z jedné každé várky piva pavného, kteréžto pomocí jim Turnovským z lásky daruji a postupuji, po jedné kopě míšenský, item z živností krámů masných od řezníkův po dvou kopách míšen., item drob, který se každou sobotu na zámek Svijany dával, item plat s valchy od každého postavu po desíti groších míšen. a jirchářův od svolení(?) koží po třidceti groších míš., item ode mlení sladu pšeničného šest grošův míš. od sladu ječného dvanácte grošův míš., soli každoročně půl páta korce, item plat roční od pekařův po šestnácti groších míš., item od pernikářů a koláčníků plat roční po osmi groších míš., item plat roční s vína páleného, s jednoho každého hrnce po jedné kopě míš., item plat roční od podruhův po čtyrech groších míš, item plat (s) nájemných haltýřův ve mlýně podklášterským po 30 gr. míš. a na strouze nad tím mlejnem po čtyrech groších míš., a to v jedné summě v hotových penězích každého roku dáti jeden tisíc kop míš., však rozdílně na dva terminy, jmenovitě na den sv. Havla opata pět set kop míš., a na den památky svatého Jiří rytíře tolikéž, pět set kop míš. bez odpornosti a všelijakého prodlévání nynějším i budoucí vrchnosti dávati a odvozovati.

A kdež dále též měšťané turnovští po straně mé svijanské, poddaní moji, povinni byli valchu soukennickou buď opravovati anebo, kdyby sešla, dadouc vrchnost k tomu dříví, na svůj náklad vystaviti dáti.

Nicméně na lukách k dvoru nudvojovskému náležejících sena, votavy usušiti a shrabati. Item při mlejně shořalým jezu, též jezu pode dvorem nudvojovským, kdyby jaké oprávky potřebováno bylo, roboty dílem rukovětním vykonávati, tolikéž tak obilí ze mlejnův podklášterského a shořalého, item ovoce ze zahrad a co zapotřebí bylo, z města na Svijany přivážeti, i jiné všelijaké fůry, item každý usedlý na obci turnovské sedící každoročně dva dni roboty ženní vykonávati.

A naposledy ryby, sejry, másla, vlny, dobytky hovězí, ovčí, vepřové a jiné věci z hospodářství za peníze bráti. A poněvadž dotčení měšťané turnovští, poddaní moji, mně, nynější i budoucí vrchnosti své, v takový znamenitý nahoře psaný peněžitý plat se svolili, protož je s dědici a potomky jejich, netoliko všech jiných svrchu psaných peněžitých, stálých neb běžných platův, ale i těchto napřed psaných robot, for a povinností i také nákladu na valchu soukennickou tímto listem mým osvobozuji, je z nich propouštím, prázdné a svobodné činím, sám od sebe, dědicův a budoucích svých, nyní i na časy potomní, tak že mimo ten jeden tisíc kop míšenských ročních placení mně, dědicům a budoucím mým, vrchnosti své, řádnými jinými platy, robotami, forami, povinnostmi a náklady činěnými, žádným vymýšleným způsobem, nyní i na časy budoucí a věčné, stěžováni býti nemají. Nýbrž v tom je tak opatřuji, aby oni slady své každého času ve mlejnech mých, beze všeho jiného ouplatku, dadouc mlynáři po jednom groši míšenským od jednoho sladu podlé starobylého způsobu, volně a bez překážky semleti dáti mohli. A nicméně přišla-li by kdy potřeba na náklad na valchu učiniti, ten sám s dědici a budoucími svými na sebe bez jejich obtížností a jich turnovských soukenníkův obmeškávání přejímám. A pokudž by kdy ode mne neb dědicův mých taková dotčená valcha soukennická vopravována a spravována nebyla, tehdy, po vznesení toho na mne a ouředníka mého, budoucích dědicův mých jim Turnovským tu plnou moc a právo dávám, aby oni sami tu valchu vopravovati, slušný náklad na ni činiti, a co by tak kdy s volí mou, neb ouředníka mého, dědicův mých a budoucích, nyní i potom budoucně od nich spravedlivě vynaloženo bylo, to dobře při odvedení svrchupsaného platu buď o svatým Jiří, nebo sv. Havle, každého času porážeti mohli. Sůl pak, aby na gruntech mých svijanských v míli s šíři a s déli, blíž města Turnova, k[illegible] kážce jim Turnovským aby šenkována a prodávána nebyla, t[illegible]

mne i budoucích mých každého soudu dostatečně opatrováno býti má. Co se pak dotýče obecních společných věcí, ve rozdílných artikulích, jak obdarování a předešlí listové, na všecko město Turnov se vztahující, od pána, pana Adama Tovačovského z Cimburka a paní, paní Johanky z Krajku pod jistým datum léta tisícího čtyrstého devadesátého sedmého, item patnáctistého, item patnáctistého druhého, item léta patnáctistého devátého, to vše v sobě šířeji zdržují a zavírají, svědčících na obec společní, i platem na clo, handl solní, na tržné a jarmarečné, na vedení vody na luhy mezi mosty na mlejny, sladování a lázeň, item na struhu tekoucí od lázně až k městu, až do Jizery vpadající, toho všeho z cela a úplně při své váze nejináč než jakoby dotčení listové a obdarování od předešlých vrchností nato se vztahující, slovo od slova, bez umenšení, v tento list můj pojaty byly, zůstavuji, a ve všech punktech, klausulích a artikulích, s jich zněním, co s sebou přinášejí, taková jich Turnovských i vší obce nadání schvaluji a potvrzuji.

Tato pak konfirmací, nadání, obdarování a milost má v rozličných artikulích obšírně, napsaná, aby tím patrnější a hodnější k nim Turnovským, věrným milým poddaným mým, dostatečněji prokázána byla, tuto jim ještě pro svou památku obzvláštní milost činím a toto obdarování mé sám s povolením Jeho M^sti Císařské jakožto krále českého, pána nás všech nejmilostivějšího, pro věčnou památku, pevnosť a stálosť všech těch nadepsaných věcí i s vrchu připomenutým konfirmirováním, obdarováním, ve dsky zemské podlé obyčeje, zvyklosti a dobrého pořádku slavného království tohoto českého, na svůj vlastní náklad vložiti a vepsati dáti chci a připovídám. Při tom Jich Milostí nejvyšších pánův ouředníkův a soudcův zemských za to snažně žádám, pokudž by jim Turnovským v tomto obdarování, z lásky křesťanské a obzvláštní milosti daným, kdo koliv o jakou překážku z dědicův budoucích mých a vrchností jich, činiti a jim co toho na škodu a ztracení spravedlností jich odnímati aneb odníti dáti chtěl, kdyby se koliv k Jich Milostem pod ochranu v potřebách a důležitostech svých utekli, aby nadjmenovaným Turnovským svou milostivou, otcovskou a ochrannou ruku, pro hojnou odplatu božskou, stále a neproměnitedlně držeti ráčili. Tomu na svědomí a lepší důvěrnosť pečeť mou jistým vědomím, celým, dokonalým a plným přiznáním mým vedlé podpisu jména a ruky své vlastní dal jsem přitisknouti a přivěsiti k listu potvrzení mého.

A pro dostatečnou jistotu dožádal jsem se slovútné opatrnosti pánův purkmistra a raddy města Boleslava Mladého nad Jizerou, též raddy a purkmistra města Hradiště nad Jizerou, že jsou pečeti své městské k tomu listu podlé mé přivěsiti dali. Jenž jest dán na Svijanech v outerý po památce svatého Pavla na víru křesťanskou obrácení, léta páně tisícího šestistého třináctého (30. ledna)" [1].

Význam privilegia Šlikova.

Toť znění veledůležitého obdarování, nímž se volné postavení občanstva dovršilo, neboť nebylo lze ani očekávati, aby vrchnosť druhé časti městské, vidouc prospěchy z toho kynoucí, zůstala nepřístupnou k žádostem v té příčině na ni vzneseným. Byl to triumf ducha občanského nade všemi pokusy minulými o zvrácení výsad městských. Předně tímto privilegiem obnovena platnosť a doplněna obdarování starší, pocházející od Cimburků, Krajířů a Valdštejnů, dále přiřčeno dobré právo obci u věcech, jí od 50 rokův upíraných, násilné vystupování Krištofa z Vartemberka odstraněno jasným zněním artikulův I., 1. a 4., II. a III., a konečně, aby nadále veškero snažení a usilování proti výsadnému postavení města nemožným se stalo, korunováno dílo záslužné vložením do desk zemských, jakoby byl osvícený nadatel do budoucnosti zíraje předvídal, že přijde doba, kdy upřímnosť a opravdovosť daru jeho na lehkou brána bude pochybnosť.

S nemenší důležitosť jest i stanovení povinností sousedských k vrchnosti. Z podrobného výčtu všech dávek a platův povinných dovídáme se, že důchod, kterýž vrchnosti z jedné polovice města plynul, výše než 1000 kop gr. míš. činil, částku to velmi značnou,

[1]) Dle opisu ze XVII. stol., kterýž z desk zemských uložen jest v V. liber memor. 60—70., ač znění jeho časem hrubší poklesky prokazuje. Přidána jest tato klausule: „Toto obdarování svrchupsané na relací Jeho Mti Císařské jakožto krále českého ve dsky zemské do kvaternu trhového druhého stříbrného vloženo a slovo od slova vepsáno jest, tak jakž o tom táž relací J. Mti Cís. v kvaternu relací černým krop. pánův Jich Milostí a vladyk plného soudu zemského léta 1614 ve středu po neděli Cantate zapsána plněji svědčí a v sobě šíř obsahuje a zavírá. Tento vejpis dán jest z desk zemských s povolením urozeného a statečného rytíře pana Mikoláše Gerštorfa z Gerštorfu a z Va[illegible]vic na velkém Dysově, Skřipli a Nových Dvořích, Jeho Mti uherského a českého krále raddy, královského místodržícího a nejvyššího písaře v království českém. Pod pečetmi Albrechta Krištofa Hložka z Žampachu J. Mti král. raddy a místodržícího zemského v království českém, Václava Jezberovského z Olivé hory, též J. Mti král. raddy a místopísaře v témž království českém. Ve středu po památce obrácení sv. Pavla na víru křesťanskou, totiž 30. Januarii léta 1656. Rudolf Čejka z Olbramovic, písař menších desk zemských."

kteráž výnos mnohého panského statku daleko převyšovala. Konečně stanoveno tím i postavení města proti osobám a korporacím jiným. Tehdy lze nazvati Turnov plným právem městem svobodným, poněvadž jen tím se různil od měst královských, že mu nepříslušelo právo sněmovničí a že vrchnosť vykonávala ochranu, kdežto v městech královských tak činil král. — Ostatně má privilegium Šlikovo již s počátku svého vlastní svou historii, nebo přihlížeje ku důležitosti jeho marně hledal bys ztvrzení jeho osobou královskou, ač v době té původce jeho ještě žil na zásluhách, o Matiášovo povýšení na trůn nabytých, a nikdo ani netušil, co přinese doba nejblíže příští.

Snadno lze pochopiti, jaké působení mělo privilegium Šlikovské v mysli sousedstva, ač událostmi posledních dob poněkud ku věcem veřejným lhostejného. Bezprostřední následek jeho jest zajisté zřízení radnice. Starý dům radní, zřízený z někdejší rychty rohozecké (viz str. 55), nevyhovoval potřebám tehdejším. I obrala sobě spojená obec budovu, kdež solnice se nalézala, na rohu ulic jičínské a Palackého [1]), a nákladem 650 kop míšeňských upravila z ní r. 1614 slušný radní dům, s vysokou věží od kamene zbudovanou, pěkným průčelím a bezpochyby i orlojem neb staročeskými hodinami. V patře prvém místo dáno obecnímu právu ve veliké, prostranné síni, tak zřízené, aby soudní nálezy veřejně lidu oznamovány býti mohly [2]). Nová radnice.

Sotva že udělením značných výsad, a upravením domu radního jednota městská znova upevněna byla, zahrozilo městu nebezpečenství nové z prodeje Skály nad Jizerou. Po dlouhém hledání totiž nalezli páni z Vartemberka hodného kupce osobou mladistvého pána, Albrechta Jana ze Smiřic, koupě pak sama dokončena v pondělí po Laetare (30. března) r. 1615. Prodal pak pan Hendrych Otta panu Smiřickému zámek Skály s poplužím, čtvrt města Turnova, dvůr Přepeře, dvůr Arnoštický, vsi Labe, Vransko, Bobov, Sněhov, Protivnou, Lištné, Mukařov, Huntířov, Skuhrov, Bzí, Splzov, Veselí, Chlistov, Tepeře, Dobrohostov, Alšovice, Jablonné, Džbánov, Loučnou, Velký Kokonín, Mrhoslavice, Maršovice, Šubrtovice, Lískov, Malý Kokonín, Jistebsko, Přepeře, Prodej Skály n. J.

[1]) Nálezem sl. obecního zastupitelstva změněno pojmenování ulice hluboké v třídu Palackého. Tím sluší opraviti, co na str. 28 o ulicích hluboké a hradišťské bylo pověděno.

[2]) Dle Zápisní knihy kůru literáckého str. 5 bez udání pramene.

Štveřín, Ploukonice, Sichrov, Doubí, Volešnice, Skokovy, Srbsko, Kamenice, Mlýnce, Skalany, Babiny, Čirkovsko, Kacanovy, Pohoří a Kadeřavý za 38.250 kop gr. čes. [1]).

Odpor stavů českých.

Takovým spůsobem roztržen Turnov na tři části, různým majitelům náležité a jen vnitřní správou k sobě lnoucí. Avšak újma, která z toho města hrozila, byla odstraněna proudem vážných událostí, kteréž tehdy příchodem svým myšlenky všeho národa jinam obrátily. Naplňovali se osudní dnové a blížil se krvavý zápas, kterýmž bylo rozhodnouti příští podobu českého státu, má-li podržeti ráz svůj protiřímský s volnou ústavou stavovskou, anebo navrátiti se v poslušenství církve římské a podrobiti se jedinovládě katolického panovníka. V čele protestantských stavův nalézali se hrabě Šlik i pan Smiřický a věrným i horlivým stranníkem byl pan Jan Jiří z Vartemberka. Již, když se jednalo na sněmě zemském o přijetí arcivévody Ferdinanda za krále, stál Šlik v čele opposice stavovské a horlivě se ujímal volebního práva sněmu českého. Než slabá stránka jeho, okamžitá nerozhodnost, příliš známa byla protivníkům, než aby byli neužili pokusu o jeho získání, i učinili tak ne s neúspěchem. „Očekávání“, praví Gindely [2]), „že Šlik statečně sobě bude počínati, ukázalo se býti brzy klamným. Hrabě Šlik, pustiv se r. 1609 za doby bojův o list majestátní na jeviště politické, došel týmž časem některého vlivu, při čemž však prokázal neobyčejný nedůstatek vytrvalosti, jakož i skrovné svědomí toho co postavení takové důsledně sobě vymáhá. Pro tyto křehkosti povahy a rozumu jeho nemínili katolíci tak zhola zříci se naděje, že by snad v smýšlení svém se nepolepšil.“ Podvolil se tehdy při osobní rozmluvě s arcivévodou hrabě Šlik, uznal dědické přípovědi jeho, avšak již v krátkém čase bylo mu pykati nevčasné povolnosti. Železný muž stal se osobou Ferdinanda II. čekancem koruny české a nesmířitelné nepřátelství všem protestantům hlásali úkonové vlády, k jeho radě činění. Rachot padajících zdí protestantského kostela v Hrobech, násilí páchané na pokojných obyvatelích novostrašeckých a věznění měšťanů broumovských, kteří se domáhali dobrého práva svého, všecky tyto události při-

[1]) D. Z. CLXXXVIII, L. 5. — Rozdělení strany rohozecké ve dvě části, rohozeckou a maloskalskou, tímto prodejem učiněné, novým jest nám důkazem ku tvrzení, kteréž jsme výše v příčině závislosti města k Hrubé Skále položili.

[2]) Dějiny českého povstání léta 1618 I. 187.

vedly Šlika k smýšlení prvotnímu. A tak shledáváme se s ním na početí povstání nešťastného jakožto s mužem, který svými zkušenostmi, vzděláním a úřadem přední místo mezi stavy zaujímal. Neúčastnil se ovšem pověstné úrady v pražském domě Smiřických, kdež Albrecht Smiřický spolu s Thurnem a Budovcem ujednali shození místodržících s oken hradských, avšak při osudném vykonání byl i Šlik, buďsi volky, neb nevolky, jakž později sám o sobě tvrdil. 23. květen rozhodl tehdy osud národa českého na dlouhý čas, ukvapený čin stal se „počátkem a dvěřmi všechněch našich následujících běd a neřestí“, neboť jakkoli horlivě sobě počínali stavové čeští v péře a mluvení, když zavládl ryk zbraní, nedovedli odolati vojům císařským. Promeškavše příznivých okamžiků vlastní netečností, musili volně přihlížeti k tomu, jak Ferdinand je krok za krokem samotí, konečně zůstalí sami a na pláni bělohorské, 8. listopadu 1620, pykali hořce zoufalého podniknutí, kterým uvedli národ v zkázu.

Na Bílé Hoře stal se Ferdinand II. vítězem nad vojsky stavovskými. Král Fridrich, přední strůjce všech nepokojův, kníže Anhalt, hrabě Thurn a jiní utekli se do ciziny a zanechali zemi svému osudu. Síla české šlechty byla zlomena, náčelníci na útěku a zbývající v němém očekávání toho, čeho příští doba z vůle císaře vítězného přinese.

Nebylo snad nikoho v zemi, netušícího, že Ferdinand II. užije vítězství svého do mezí nejzázších, neboť dostatečně byl své smýšlení prokázal již dříve ve svém knížectví štyrském. Úplné vykořenění protestantismu, rozhodné převrácení stavů vyšších byly pouze prostředky k dosažení cíle hlavního, k provedení nepopíraného dědického práva v koruně české.

Osudná rána, kteráž stihla národ český na Bílé Hoře, jest velikým mezníkem v dějinách našich. V její následcích sřítil se tisíciletý stát český, národ ztratil svou víru, své vzdělání, své písemnictví, svou jedinovládu ve vlasti na úkor živlů cizích, přistěhovalých. Do všech vrstev lidu vkradly se ohromující následky veliké katastrofy, působily změny rozhodné a zničivše staré, dobré zvyky rovnaly půdu spůsobům novožitným. Poměry obecní.

Platí-li vůbec toto rčení o národě českém, platí tím spíše o Turnově a jeho dějinstvu. Osmým listopadem r. 1620 zavíráme čtvrté období dějin turnovských, končíme dobou květu, abychom počali všeobecným úpadkem. Dříve však, než přikročíme k líčení

neutěšených běhů příštích, nutno, abychom se ještě poohlédli po vnitřním upravení města v dobách podbělohorských.

Slyšeli jsme již dříve, že místní rozdíl obou stran městských, skalské i rohozecké, přestavěním po invasi lužické r. 1468 (viz str. 27) na dobro přestal. Město jsouc tehdy pravidelně založeno a později i hradbou obklíčeno hostilo nadále v sobě poddané obou stran, avšak bez rozdílu zevnějšího, ba mnohé vážné známky podporují domněnku, že ani v obvodu městském přísně meze obou stran vytčena nebyla, nýbrž, že jen některé usedlosti té neb oné části přičítány byly. Ovšem, od té doby, kdy paní Johanka hrazení města schválila, staly se veliké změny v rozsahu jeho. Předně vznikl nový průchod hradbami, branka či brána hruštická, kteréž se užívalo jen ku vjezdu na pole. Zřídila ji obec, jak se zdá, brzy po ohni r. 1538, poněvadž ní spůsobeno bylo nejkratší spojení se Stební a náhony mlýnskými, na ní se nalézajícími. Všecky brány byly na noc zavírány, na hlásku pak nad branou dolní ustanoven hlásný, aby dbal bezpečnosti městské; obec, pokud by na hlásce zůstával, dávala mu dvou kop gr. [1]).

Správa obecní.

Patrněji dělily se obě strany ve správě městské. Sice po spojení obou stran (viz str. 34) zasedal každoročně společný sbor konšelský, avšak složení jeho dálo se vždy po obou částech, tak že každá strana šestero konšelův v radě čítala, kteréž normy také asi bylo užíváno při osazování starších a obecních. V příčině rychtáře nastaly asi nějaké spory, pročež v dílčí ceduli z r. 1565 náležitě způsob rychtáře jmenovati označen byl, jakž jsme již svrchu pověděli. Že složitost [2]) tato obci prospěšnou nebyla, není třeba dokládati; drastické příklady toho podává pře o dědictví Jiříka Loukovského. Konšelé vynášejíce rozsudky vedli i zápisy

---

[1]) Liber memor. ad annum 1561.

[2]) Prodejem Malé Skály a tudíž roztržením města na tři díly spůsobena i změna při hlasování úřadníkův, kteráž takto jest vypsána panem Janem Jiřím z Vartemberka při rozdílu zboží otcovských: „Však nicméně, co se naší strany města dosazování úřadu dotýče, za příčinou těchto rozdílů mají budoucně každoročně při obnovování raddy z dílu tohoto (rohozeckého) neb čtvrti města tři osoby na ouřad konšelský a ze strany přepeřské též tři osoby voleny a dosazovány býti a primas při nastávajícím obnovení raddy podlé losu aby byl volen z dílu přepeřského, a potom rychtář, když na pořádek náš přijde z dílu tohoto rohozeckého, a potom týmž způsobem zase primas z dílu rohozeckého a rychtář z dílu přepeřského a tak i při jiných obecních úřadech.“ D. Z. CLXXXVII, N. 22.

městské, spravovali truhlice sirotčí, ne vždy s největší jistotou, o čemž spor s panem Krištofem důkazův hojnost podává, a střídali se po způsobu starodávném v úřadě purkmistrském. Úřad tento nad jiné důležitý byl, poněvadž při nedostatku psaných zákonníků slovo purkmistrovo velmi často stávalo se rozhodujícím, jakž jsme pozorovali často při Václavu Špalíkovi.

Všichni tito úřadové městští bývali každoročně úředníky vrchnostenskými obnovováni; zřídka se stalo a to ještě jen v dobách neobyčejných, jako r. 1571, že vrchnosť s obnovením rady otálela, a bylo jí to veřejným hlasem za veliký pych pokládáno. Když nadešel čas, kdy obnovení rady před se jíti mělo, svolána purkmistrem velká obec obou stran a učiněno i oznámení ochranným vrchnostem, aby svých zřízenců k velké obci odeslaly. Když velká obec zahájena byla, byl od starodávna ten dobrý řád a obyčej, že vždycky před rady obnovením přičítána a připomínána byla privilegia a statuta obecní, a to zvláště proto, „kteříž v novotě v sousedství do obce této uvedeni jsou, aby se také věděli jak při tom chovati.“ Potom zprávu svou podali starší o stavu jmění obecního též i správcové nad solí i nad koni obecními. Když pak tyto zprávy a účty předneseny byly, vyzval purkmistr. po starém obyčeji přítomné úředníky vrchnostenské, „jest-li co dále pánům úředníkům za potřebí jest z poručení vrchnosti promluviti, aby s tím prodléváno nebylo“, a tu obyčejně věci, jež obec s vrchností kteroukoliv měla, řízeny byly. Když seznáno obecně, že konšelé i starší náležitě úřad svůj pěstovali, složili konšelé pečeť městskou i knihy do rukou úředníkův a byli z úřadu propuštěni, též i rychtáři, položivše žílu (totiž hůlku koženou, řemínky opletenou), k témuž účelu náležitou, z té povinnosti jsou propuštěni. Pak odešli úředníci do vedlejší světnice a po čtvrt hodině přijdouce povolali k úřadu konšelskému osoby jiné.

Během roku scházela se ještě častěji velká obec obou stran a sice vždy před jarmarkem. Tu vyřizovány byly za předsednictvím purkmistrovým záležitosti běžné a oznamována nařízení vyšší a vůle pánova. Tím se stávaly velké obce méně hledanými a sousedé se jim přečasto vyhýbali. Tak r. 1569 v neděli před jarmarkem svatojanským (19. června), když „obec pospolu byla“, promluveno skrze Mikuláše primasa, „že o tom dobrou známosť mají všichni, že před každým jarmarkem schůze obecní bývají, ale jaká při tom bedlivosť a poslušenství se zachovává, to se patrně v nynější

schůzi spatřuje, tak že mnozí na síni i dole tam stojíce tomu se posmívají a z oumyslu do schůze jíti nechtí. A proto", prý, „jest se obávati, aby pán bůh pro takové neposlušenství a nedbanlivost na nás hrozných pokut nedopustil, tak že bychom snad nad sebou rukama lomiti nemusili" [1]). Při nepatrné moci těchto shromáždění ani jinak býti nemohlo, než-li že u sousedův obliby a ceny tratila, nebo rozhodování ve sporech cechovních, anebo připomínání veřejných řádův nebyla sto, aby k odumírající instituci této živější interess sousedstva vzbudila. Snad důležitější a hledanější byly velké obce jednotlivých stran, ač zřídka odbývané; bohužel nemáme o nich zpráv určitějších. Schůze strany skalské odbývány častěji za sporu s Krištofem z Vartemberka.

Jmění obecní. Obec turnovská na tehdejší doby vládla jměním značným, po věčšině na jistinách uloženým. Při rozvržení sbírek a berní generálním sněmem pražským r. 1615 přihlásili se purkmistr a rada města Turnova nad Jizerou sbírkou 10 kop 56 gr. a 2 denárův, což částka tehdy dosti znamenitá [2]). Maličko později, roku 1618, zapůjčili Turnovští císaři Matiášovi 30.000 kop grošův českých na srážku budoucích daní, kterážto srážka později následkem neblahého povstání se nestala [3]).

Záduší. Důležité působení náleželo obci v příčině záduší svatomikulášského, kteréž příslušelo správě obecní, a z kteréhož i obec počty skládala [4]). Při tom vykonávala obec i dohled nad faráři podobojími, kteří za posledních Vartemberkův ustoupili úplně protestantským. Že při tom postavení farářův nebylo dosti volné, samo sebou rozumí se; ba mnohdy i farář od obce hrubého příkoří zakusil. Seznali jsme již dříve, že fara turnovská chudě nadána byla, takže farář s těží uživiti se dovedl. Nedůstatek tento však stal se daleko citelnějším za správy podobojí, a později protestantské, poněvadž bohatý zdroj příjmu, kterýž duchovním katolickým pod jménem štoly plyne, těmto úplně se nedostával. Po-

---

[1]) II. Liber memor. ad annum 1569.

[2]) A. Sedláček: Rozvržení sbírek a berní r 1615, str. 34.

[3]) Zápisní kniha spolku literáckého M. S., str. 5., dle pamětí Turnovana Lamače.

[4]) Nový doklad, že podací právo v Turnově od starodávna náleželo pánům skalským prvým kollatorstvím, pánům rohozeckým v druhé radě, čerpali jsme z D. Z. CLXXXVII, N. 22.

něvadž pak od vrchnosti se nápravy nadíti lze nebylo, uvaleno obci za povinnost, aby jednou kopou téhodně faráři na výživu přispívala. Avšak i to bylo skromné, tak že r. 1573 pan farář žádost na velkou obec vložil, že na tom platu jedné kopy do téhodne přestati nikterak nemůže a že žádá, aby jemu do téhodne po dvou kopách dáváno bylo [1]). Jaký byl této žádosti osud, zaznamenáno dále není, ale tušili bychom, že zamítnuta byla. Proto také vystřídalo se velké množství duchovních správců turnovských v dobách předbělohorských a není nám lze ani úplnou jich posloupnosť uvésti. Prvý farář v této době byl kněz Jan Smíšek, nám již známý, který zaměnil místo své s farářem Rafaelem libuňským. Avšak ni Rafael nepobyl dlouho v Turnově; nebo po smrti Smíškově navrátil se opět do Libuně. Nyní nastalo veliké střídání se kněží, ovšem k veliké újmě správy duchovní, což když konce nemělo, vstoupili starší obecní a páni literáti, starší i jiní z literátův, do rady a mluviti dali skrze Pavla Baura, že jest správce duchovního nejednou proslejchají, že by déle mimo čas sv. Havla zde býti neměl a v té práci duchovní trval. Žádali (tedy) za to, aby purkmistr a páni o to pečovali a s ním jednali, aby na delší čas s námi v té práci duchovní potrval, a že i oni také se chtějí o to starati a při kollatořích toho záduší té cesty hledati [2]). Zdá se, že tímto míněný farář byl kněz Martin, kterýž r. 1572 z Turnova odešel [3]). Místo jeho zaujal kněz Jan Hron, člověk nepříliš pěkné pověsti, pročež jeho nastoupení i úřadování s mnohým nepohodlím spojeno bylo [4]). Později jmenuje se farářem

Posloupnosť farářův.

---

[1]) II. Liber memor. ad annum 1573.

[2]) Liber memor. ad annum 1569.

[3]) II. Liber memor. ad annum 1572 — „kněz Martin farář turnovský žádal v shromáždění úřadu obecního: poněvadž jest čas rozdělení a chvíle z této obce osoby jeho, aby jemu list zachování jeho v obci této podlé jeho dobrého chování náležitý dán byl, jakož toho i jinde od jiných obcí vždycky, kdež byl, jemu přáno bylo. Oznámeno panem Nikolou primasem na místě obce, že se to k žádosti a potřebě jeho takovéto všecko vykonati má.“

[4]) Liber memor. ad annum 1572. „Pavel Bauer a Adam kantor vstoupivše do rady promluvení učinili stran téhož kněze Jana, faráře našeho nynějšího, kterak jsa podán od vrchnosti své do obce této za správce duchovního, až posavád v místo to farní, kdež náleží, dokonale uveden a dotvrzen není, než toliko od konšelův strany skalské jest přivítán a, jakož také dobrodiní se mu od nich činí a od strany druhé nic, že toho všeho k bedlivému uvážení podávají.“ Na jiném místě „Václav Hron na místě kněze Jana Hrona, bratra svého, obvinil Jiříka Vopici z Turnova, že jest bratra jeho kněze Jana, na poctivosti zhaněl.“

turnovským jakýsi kněz Trojan, prý dobrý hudebník, který větší část církevních zpěvů, dosud užívaných, lahodnými nápěvy opatřil, jako „Vstalť jest této chvíle“, „Otče náš milý pane“, „Vítej sladký Těšiteli“; bohužel, že bližších zpráv o něm se nedochovalo [1]). V posledních časích před bitvou bělohorskou farářoval v Turnově Jan Jiří Mathiades Račenský, syn Matěje Jakobida Volyňského, faráře ve Starém Kníně, muž učený a vzdělaný, kterýž nejprvé pobývaje na svém vzdělání v universitě pražské, r. 1612 přepsal sbírku listin o církevních vědech českých a k tomu připojil některé zprávy o svém životě [2]). R. 1618 přijal úřad kněžský i uvázal se v duchovní správu v Semilech a pak v Turnově, kdež se seznal s panem Hendrychem Ottou z Vartemberka a byl mu i pomocen osvoboditi Elišky Kateřiny Smiřické. Za odměnu vyžádal si, aby mu nevěsta jeho, sirotek Anna Kopecká, z Turnova rodilá, propuštěna byla z poddanství; když však se tak stalo, ujela mu Anna s nějakým Rakušanem z Prahy. Po mnohých příhodách odešel do Milevska na faru [3]), načež místo jeho v Turnově zaujal kněz Jan Galli, dříve kněz v Jičíně, poslední nekatolický duchovní v městě [4]).

Netečnost náboženská.

Některé obrázky, svrchu připomenuté, jsou dobrým obrazem desorganisací, do níž octla se církev česká s počátku XVII. stol. Úpadek ducha náboženského šířil se z příbytků chudých, nevědomých kněží mezi lid a škodná lhostejnost počala ovládati množství. Tehdejší doba neuměla si pomoci, jediný prostředek udrželi zbožnosť lidu hledán zakládáním zborů literáckých, jichž účelem bylo zpěvem bohulibým povznésti působivé kouzlo bohoslužby. Turnovský zbor byl již původu staršího a dochoval sobě do této doby značné kapitálie. Pádem Jednoty bratrské a oživením utraquismu vzrostla netušenou měrou i vážnost zboru literáckého, který konečně činil prostředí mezi duchovní správou a obcí. Tím vzrůstala vážnost zboru, přední mužové měštští za čest sobě měli, že ku zboru náleželi, a jmění zborové vzrůstalo tak, že ku konci stol. XVI. náležel již zboru vlastní dům, položený v ulici svěrácké [5]). Že zbor literácký

[1]) Zborník učitelský, ročník 1861, str. 150.
[2]) Spis ten chová se v rukopise v universitní bibliotéce pražské.
[3]) Jireček: Rukověť II., 160.
[4]) Arch. Pam. V. 30. 32.
[5]) Červ. kniha zápisův z r. 1643, A. 82.

i zdárně sobě počínal vzděláváním jazyka materského, není třeba dokládati tomu, kdo zná krásné české kancionály ze XVI. stol., péčí zborů takých způsobené. Bohužel nezachoval se v Turnově zbytek podobný, avšak v blízké Sobotce po dnes uchován jest gradual, který býval majitkem literákův turnovských. Graduál tento obsahující mše a zpěvy kostelní, v řeči latinské složené, psán jest ve velikém folio na pergaméně a potažen na tlustých dřevěných deskách bílou, tlačenou koží, kteréžto desky vkusnými mosaznými ozdůbkami na rozích a uprostřed okovány jsouce nesou letopočet 1582. Na prvém listě čte se nápis, z kteréhož vysvítá, že r. 1613 Václav z Lobkovic na Kosti a Beřkovicích graduál tento od obce turnovské za 22 kop 30 gr. koupil a jej chrámu soboteckému věnoval [1]). Zbor literácký.

O úpadku dříve slavného pivovarství a o vznětu sklářství pověděno svým místem výše; zbývá nám jediné, abychom ohlédli se po zřízení a řádech cechovních, kteréž tvoří nemalou část vnitřního zřízení městského. Cechů v této době přibylo drahně, nebo připomínají se již r. 1571 mimo cechy starší (viz str. 64) soukenníci, kožišníci, kloboučníci, provazníci i zámečníci, vesměs řemesla provozovaná spůsobem promyslivým. Nevíme, jak se stalo, že do Turnova tehdy hrnuli se i Němci z říše, snad to bylo ve spojení s rozsáhlou germanisací krajiny liberecké, kterouž tehdy prováděli pánové z Rädern. Zachovali se dosud odporučující listové, kterak fojt a rada města Buttstadtu ve vévodství saském propouští souseda svého Karla Mehma, 5. říj. 1593 a město Ballenberg v duchovním knížectví mohuckém Alexandra Reitzella z r. 1605 [2]). Řády bečvářův potvrdil pan Adam z Vartemberka 2. února r. 1564 a článkem čtrnáctým vyměřil výsadu jejich v příčině zákonných měr ssutých, že „stran nádob všelijakých od horákův nesení do města k trhu, toho se zbraňovati nemůž, kromě sudův, achtelův, polouachtelí a džberův, což se k míře dělati má (od nich bečvářův), toho aby horáci k městu vésti a nésti vůli neměli, kteréžby se s měrami našimi nesrovnávaly.“ Když pak po smrti páně Adamově syn jeho Krištof násilně rušil živnosti městské, uznali i cechové toho potřebu, aby pod ochranou obce bytí své náležitě upevnili: Následkem toho již Živnostenští pořádkové.

[1]) Jindř. Šolce: Sobotecké starožitnosti v „Boleslavanu“ r. 1862 str. 51.
[2]) Originály v aktech cechů turnovských.

r. 1570 v pondělí po Oculi (27. února) vydali cechmistři bečvářů, truhlářů a sklenářů společný řád tovaryšský, a téhož dne spojili se nově mistři všech tří řemesel těchto, r. 1579 založili sobě cechovní knihu koláři a kováři i jiní. Ovšem že i v lůně cechů samých nebyla vždy harmonie úplná, nebo dočítáme se o mnohých sporech, v kterých velká obec pronášela slovo rozhodčí. Nejvíce byly toho příčinou příliš zvýšené ceny. Tak velká obec odbývaná 13. list. r. 1569, přinucena uvažovati, „že bednáři achtele a jiné věci draho prodávají, též o šenkování piva, že se piva málo za peníz dává,“ načež „sousedé se usnesli, aby bednáři dle toho, jak se sami uvolili, opět zůstali a lidí nepřetěžovali“ [1]). Opět roku 1571 cechmistři pekařští obvinili Adama Viktoryna, že se jim v řemeslo plete a chleby i žemličky peče [2]), ještě věčší pak vznikl spor a rozdvojení mezi mistry řemesla hrnčířského roku téhož, o vykládání a prodávání hrncův na náměstí každého dne, tak že někteří z nich z potřeby nuzné živnosti svých toho užívali, a nádoby každého dne na náměstí vykládati a prodávati počali; jiní na odpor proti nim povstavše jim toho zbraňovali tvrdíce, že v trhové dni toliko a ve svátky vykládati se a „podlé snesení jich nějakého cechovního“ na rynku svobodně prodávati mají. Byl to spor mezi chudými i zámožnými provozovateli téhož řemesla, pročež obec vznesla rozhodnutí na vrchnosť, kteráž přihlížejíc k potřebám chudších mistrů přivolila stálého prodeje, jelikož žádný list vrchnostenský toho nezakazuje [3]).

Zcela jinak počínal sobě cech soukenníkův, kteří sotva vznikše již velikého rozšíření a blahobytu docházeli. Sukna svá prali a barvili na trávnicích u mlýna kocourovského a platili z toho pravidelný plat vrchnosti, jmění cechovní pak takovou měrou rostlo, že sobě zakoupili dům vlastní v ulici hruštické, vedlé brány se nalézající. Bohužel, že bohatá akta cechovní k ztrátě přišla.

---

[1]) II. Liber memor. ad annum 1569.
[2]) ibid.
[3]) ibid.

Krištof z Vartemberka

Jan z Vartemberka 1480—1543
choť Veronika z Leskovce

Václav, původce větve novozámecké

Adam z Vartemberka, 1516—1564

Krištof

I. choť Magdalena z Kolovrat		II. ch. Sybilla Šlikovna		III. ch. Alena z Martinic			Jan z V. na Nových Zámcích choť Barbora z Lobkovic
Jan na Skále n. J. 1538—1572 choť Kryselda z Dubé	Krištof na Rohozci 1539—1584 choť Eliška z Donína	Magdalena I. choť, Jan st. z Valdštejna na Hrádku n. S. II. Jan z Lipé	Veronika † 1557	Karel na Rohozci 1553—1612 choť Kateřina z Mannsfelda	Jaroslav na Svijanech 1558—1602 choť Anna Kateřina ze Smiřic	Sybilla † 1592 choť Jan z Náchoda	Adam 1617

Albrecht † 1571 | Jan 1572 | Adam † 1585

Jan Jiří z Vartemberka na Rohozci, Lipém a Nových Zámcích zemřel v exilii po r. 1632	Hendrych Otta † 1625 I. choť Alžběta Smiřická † 1620 1. ún.	Anna	Sybilla	Helena Marie	Julie Marie	Alžběta	Dorota Kateřina provdaná z Neudeka

[1]) Hallwich: Reichenberg 42.

Kniha pátá.

Válka třicetiletá.

(1620—1648.)

Neblazí následkové bitvy bělohorské. Konfiskací statků smiřických **Hrabě Šlik na hrdle pokutován.** Útěk Jana Jiřího z Vartemberka. Zabavení statkův jejich. Albrecht z Valdštejna připovídá se k dědictví smiřickému. Založení knížectví Friedlantského. Protireformací katolická v Turnově a okolí. Hrozné vzbouření lidu r. 1625. Zemské zřízení friedlantské. Friedlantské privilegium a jeho význam. Nové vzbouření lidu. Zavraždění P. Matěje Burnatia. Lesk dvora friedlantského; nová zařízení. Vpád Sasů, návrat emigrantův českých. Jan Jiří z Vartemberka. Konec knížete friedlantského. Zrušení knížectví friedlantského. Nový vpád Sasův a emigrantův. Maximilián z Valdštejna na Turnově. Vpád Bannérův. Torstenson. Bitka o mosty turnovské. Švédský oheň. Pohled na město po ohni. Privilegium Maximiliánovské. Poměry vnitřní v této době. Noví rodové zemanští: Zásadští z Kamzíkova. Paní Vartemberské. Radvanovští z Podtejní. Udělení patronátu obci. Správa obecní. Poměry cechovní. Sbor literácký.

Důležita jest míra účastenství v povstání tehdejších pánův Turnovských. Čím byl Šlik svým jménem i postavením, tím byl Smiřický ohromným svým jměním, Vartemberk jměním, proslulostí svého starobylého rodu, i osobním udatenstvím. Největším zápalem a obětavostí vynikal ovšem Albrecht Smiřický, nejbohatší to tehdy šlechtic český. Když při početí války šlechta česká rozkazův direktorův nehrubě poslouchajíc nijak k zbrojení se neměla, pan Smiřický, aby dobrým příkladem v lid působil, na svých statcích 1200 mužův sebral, ozbrojil, 90 z nich i koni opatřil a s nimi do tábora českého před Plzeň se vydal [1]). Jan Albrecht Smiřický v čele českého povstání

Jan Albrecht Smiřický byl z tehdejších českých velmožův bez odporu nejschopnější, aby na se vzal úlohu Jiřího z Poděbrad; ohromné jmění jeho, horoucnost a zas rozvážnost povahy, rozsáhlé příbuzenství, zdály se tomu nasvědčovati; avšak zdálo se tehdy, že národu českému sou eno, aby poznal kalich utrpení až na dno, nebo sotva že pan Smiřický s pomocí svojí, zajisté velevítanou, přitáhl do Plzně, roznemohl se těžce a dovezen byv do Prahy, zemřel tam 18. listopadu r. 1618, anižby byl dědicův zanechal. Tělo jeho pochováno 30. ledna r. 1619 v Kostelci nad Černými lesy.

S ním shasla přední z mladých podpor povstání a smrt jeho byla tím horší, ježto nastal skrze ní zdlouhavý spor mezi stavy protestantskými. Královské takřka dědictví jeho, záležející na statcích Kostelci, Škvorči, Uhřiněvsi, obojích Skalách, Náchodě, Fridštejně, Hořicích, Kumburce a Oulibicích, bylo zajisté s to, aby rozvadilo veškeré příbuzenstvo. Náhoda tomu chtěla, že vyskytl se právě spolumajitel Turnova, osobou Hendrycha Otty, řečeného Krumby z Vartemberka, jakožto nápadník veškerého dědictví, k čemuž mu podnět dán neblahými poměry v rodině Smi- Spor o dědictví smiřické.

[1]) Gindely: Dějiny českého povstání I., 355.

řických. Nebo otec Jana Albrechta, Jaroslav Smiřický, dal dceru svou Alžbětu pro jakýsi prý poklesek na Kumburce uvězniti, kdež až po smrt bratrovu chována byla. Poněvadž jménem oprávněného dědice Jindřicha Smiřického, kterýž pro předstíranou blbosť na Hrubé Skále nevolně opatrován byl, správy všech statků mladší sestra Markéta, provdaná za Jindřicha Slavatu z Chlumu a Košumberka, se ujala, vyprostil Hendrych Otta z Vartemberka násilně Alžbětu z vazby kumburské a jejím jménem zmocnil se větší části zboží smiřických. Z toho vznikla pře, tím více politovati hodná, ježto obě strany k horlivým obhájcům národní věci české čítány byly. Když nastoupil vzdorokrál Fridrich Falcký, obeslán byl pan Vartemberk k zemskému právu a tam u vazbě podržán; zatím odešli soudní poslové, s nimi pan Slavata, do Jičína, aby tudy provedli násilnou exekucí ve prospěch paní Markéty. V zámku jičínském nalézala se tehdy se svou čeledí paní Alžběta z Vartemberka, paní, jejíž povaha dlouhou vazbou utužena byla. Vědouc o osudu svého chotě i také, že by do rukou svata svého padla, opojila čeleď hradskou, uvedla ji do sklepův, sudy s prachem naplněných, a hrozný výbuch pohřbil ji, Slavatu a více než 60 osob jiných ve sříceninách zámeckých (1. února 1620 [1]).

Katastrofa jičínská.

Tímto nenadálým případem ovšem spor o dědictví smiřické utišen nebyl, tím spíše, když Hendrych Ota z Vartemberka z vězení svého uprchnul a k Ferdinandovi II. se odebral. Následkem toho byl achtován a statkův jeho zmocnil se Jan Jiří z Vartemberka na Rohozci, kterýž byl po vymření větve novozámecké i Lipého a Nových zámkův nabyl; Jan Jiří pevně byl odhodlán, mocné postavení svého rodu v severních Čechách obnoviti. Avšak plané naděje zmařeny byly ranou, kteráž na Bílé Hoře padla. Jan Jiří z Vartemberka, nedůvěřuje cís. pardonu, uprchl se svou rodinou do ciziny; jen matka jeho a sestry vdané zbyly na dále v Turnově. Statky jeho bez rozdílu potaženy ku král. fisku.

Týž osud stihl i statky smiřické, zejména Hrubou Skálu i Skálu Vartemberskou s příslušnými částmi města Turnova. Po katastrofě jičínské zbýval jen výše vzpomenutý Jindřich, v jehož

[1]) O katastrofě jičínské máme mnoho nejvýš spolehlivých zpráv současných, zvláště zprávy v saském státním archivu, kterých užil Gindely (Dějiny českého povstání II. 249—253) a dr. Legis Glückselig ve své „Illustrirte Chronik von Böhmen.“

jméně ovdovělá paní Markéta vládla. Osud Jindřicha Smiřického rovnal se v mnohém osudu sestry jeho, nešťastné Alžběty, nebo i on z neznámých příčin za blbého prohlášen a pod poručenstvím v tuhé vazbě držán byl. Místnosti zámku hruboskalského byly jeho vězením.

Hned po bitvě bělohorské utekla se paní Markéta do ciziny, načež veškeré statky smiřické v plen vzaty, ovšem výminečně, poněvadž ve prospěch Jindřicha Smiřického vystoupil muž na dvoře císařském velmi mocný a oblíbený, Albrecht Václav Eusebius, pán z Valdštejna, domáhaje se nad ním poručenství vedlé jistých poměrův příbuzenství, načež dvorská komora ovšem hleděla mocného nápadníka upokojiti. Tak nastalo jakési zatímní panství na severních statcích smiřických, oprávněný pak dědic jejich, Jindřich, vězen dále, jenže nyní na rozkaz samozvaného poručníka svého. —

Po příkladu jiných opustil i pan hrabě Šlik, zoufaje nad věcí stavovskou, Čechy a utekl se do Friedlantska ku svatu svému, panu Kristofu z Rädern, kdež od potulných čet saské jízdy vypátrán a zadržen byl. Kurfürst Jan Jiří, nabádán byv dvorním svým kazatelem Hoëm, kterýž Šlika jakož Kalvínismu příchylného nenáviděl [1]), vydal po žádosti císařově šlechetného hraběte, načež týž spolu s jinými direktory a defensory postaven před mimořádný soud na hradě pražském. Byltě on vedlé Budovce nejznamenitějším ze všech před soud pohnaných i vznešeností stavu svého i mérou účastenství, kteréž v celém povstání jevil; proto také otázky soudců vyšetřujících proti němu mnohdy až do všetečnosti zabíhaly. Jednou, byv opět tázán po věcech, kteréž vůbec se nestaly, pln jsa rozhorlenosti a prsa obnažená rozhaliv zvolal: „Rozedrejte toto tělo na tisíc kusův a vyšetřte útroby zevrub, přece nenajdete více, než co jsme v „Apologii“ pravili. Láska k svobodě a náboženství vedla nás, abychom se chopili meče. Ježto pak bůh meči císařovu vítěství propůjčil a nás v jeho ruce vydal, staniž se vůle jeho [2])“.

Mužný odpor jeho a snad i spravedlivá výtka, kterouž obžalovaný při při své často soudce své stíhal, zatvrdily ovšem tím

---

[1]) Peschek: Gegenreformation, I. 227. praví o něm v pozn. 63: „Er galt viel (bei dem Churfürsten), hatte auch viele Widersacher, war der erbittertste Feind der Reformirten, und sagte sogar, es sei besser türkisch als calvinisch. Später war er kaiserlicher Bestechung verdächtig, bewirkte auch Schliks Auslieferung.“

[2]) Das Persecutionsbüchlein, 148.

více mysl soudců předpojatých, načež vedlé rozsudku soudního, smrt hanebnou mečem postoupiti měl, zvýšenou ztrátou pravé ruky a ohavným příkazem, aby těho jeho po smrti čtvrceno, hlava pak na věži mostní v železné krabici na postrach vyvěsena byla. Spolu spadly veškery jeho statky na korunu královskou.

Rozsudek tento zmírnil císař tak, aby za živa pravá ruka jemu uťata, hlava pak na věži lidu ku podívané vystrčena byla. 21. června r. 1621 vstoupil ze 27 odsouzenců prvý na krvavé lešení před staroměstskou radnicí, načež hlavu volně podložil meči katovu. Skonal u věku nejlepším, jsa teprvé 50 rokův stár, pověst o jeho učenosti, ducha šlechetnosti i nelíčené zbožnosti jej přežila. Ve světě učeném dosud chvalně jest znám co skladatel stavovské Apologie, ovšem pod jménem přijatým Beata Modestina [1]).

Neblahému osudu Šlikovu ušel Jan Jiří z Vartemberka útěkem do Braniborska, neustále se zdržuje při osobě krále Fridricha. Choť jeho, Sabina falckrabinka ze Sulcpachu, sledovala jeho na bouřlivé dráze. Mylné domnění mnohých našich bádatelův historických přisuzovalo jemu brzké skonání. Známa všeobecně anekdota, častěji o něm vypravovaná, kterak prý Vartemberk domníval se stále i tím těšil krále Fridricha, že ještě jednou nabude panství ztraceného. Jednou však při hostině jakés vínem hojně požitým jsa rozehřát pronesl přípitek na uvedení krále Fridricha do země s takovou horlivostí, že ho v témž okamžení zachvátila mrtvice. Průběh událostí nás poučí, že Jan Jiří z Vartemberka ještě jednou mužně se pokusil o nabytí otcovského dědictví. O statky jeho ucházel se poslední Vartemberk, Jindřich Otta, kterýž se z pražského vězení do Vídně k císaři utekl, avšak marně! Rohozec, Lipé, Nové Zámky, statky ceněné tehdy na více než 240.000 zl., připadly král. fisku.

Tak dostal se Turnov ve všech třech částech do rukou král. komory, avšak ne na dlouho, nebo v brzce nalezl se kupec bohatý a mocný osobou Albrechta z Valdštejna. Prvotní osudy tohoto velikána dostatek známy jsou i pomineme jich, dosti na tom, když uvedeme, že na Bílé hoře bojoval jako plukovník vlastního pluku jízdného po straně císařských; ohromné statky moravské, zděděné po prvé choti, Lidmile Nekšové z Landeka, věno

---

[1]) Das Persecutionsbüchlein, pozn. 116.

Turnov, Trosky, Kumburk, Oulibice, město Jičín, Hořice, Dub, Friedštejn, Skály nad Jizerou, Bezdězí neb Doksy, Vidim, Nový Berštejn, Desno, Housku..... z desk zemských a práva zemského sobě připouští a vymazati dává, tak že již ti výše dotčení statkové nemají slouti a býti dědictví zpupné, než manské a lenní[1])“.

Tímto, v Čechách dosud neslýchaným skutkem vytržena asi desátá část království z dosahu oprávněných úřadův zemských a přeměněna v lenní knížectví, u vnitřním ústrojí svém zcela samostatné, jemuž vzácná energie knížete moci a lesku neobyčejného dodávala. Pro Turnov a města jiná, výše vyčtená, pro rozvoj výroby a průmyslu, bylo to vůbec opatření blahodárné, nebo již forma zápisu poučuje nás, že Turnov co město úplně byl vymaněn ze svazku s okolními statky, rohozeckým, skalským i maloskalským, avšak jiný úsudek učiniti musí o libovolném a svodném skutku tomto historik, kterýž osudy celé země ve zření má. Zřízení knížectví friedlantského bylo zárodkem roztržení země, a jen příliš brzké jeho sřícení zachránilo je před osudem Kladska a Žitavy.

Ještě dříve, než zvod Turnova na Albrechta z Valdštejna vykonán byl, udála se i rozhodná změna uvnitř společnosti městské. Seznali jsme s dostatek v minulých knihách náboženskou horlivost Turnovanů i příchylnost jejich nejprvé k učení bratrskému, později lutherskému. Jakým spůsobem občanstvo náboženské své smýšlení projevovalo mezi povstáním, říci s jistotou nemůžeme, ač bychom přes všechny pozdější popíravé protesty[2]) zato měli, že Turnov následoval podnikání svých pánův. Proto následovala náboženská reakce hned po bitvě bělohorské. Reformování okolí turnovského a libereckého na víru katolickou přejali mužové dva, jichž misionářská horlivost a zelotická nenávist učení kacířského mezí neznala. Byli to Ctibor Kotva z Freifeldu, kanovník hradu pražského, jehož sobě dožádal Albrecht z Valdštejna, a Zdeněk Libštejnský hrabě z Kolovrat, „Spasitel“, jak mu tehdy říkali, nebo setnina pěchoty misie jeho všudy podporovala. Známo jest, jakým způsobem fanatik tento řádil v Č. Dubě, Lipém, Mimoni, Zákupech, Jablonném, na Grabštejně atd. Podobně

Protireformací katolická v Turnově a v okolí.

---

[1]) D. Z. CCXCII M. 18. — Sedláček na j. m.

[2]) Když později vypukla pověstná pře o privilegia, chytali se Turnovští k prospěchu svému všech prostředků, mezi jiným také se dokládali, „že město Turnov nikdy nerebellírovalo.“ Doklady toho částěji níže udány budou.

obracel lid k učení katolickému kanovník („Thumherr") Kotva v knížectví friedlantském. Počátek učiněn v Turnově, tomto ohnisku protestantského Pojizeří, na něž upomínala zvučná jména Vartemberků a Smiřických. Že počínání jeho bylo nanejvýš rázné, dokazuje nejprvé rychlé a brzké stěhování se Turnovanů do ciziny; v Žitavě již r. 1622 usadilo se velké množství emigrantů turnovských, zejména tkalcův, kteří pilnost a schopnosti své do ciziny zanesli [1]), dále i zuřivá nenávist a zatvrzelý odpor, s kterýmž se snahy nástupcův jeho v úřadě reformatorském u lidu v městě a okolí potkávaly. Nejrozhodnější sstoupenci evangelia skrývali se v křivolakých roklích a rozsochách Kozákova, kdež posud údolí „Kalich" zvané, na ně upomíná a odtud asi vzešlo hrozné vzbouření protestantského lidu v okolí turnovském r. 1625. Lid, od kommissařův reformačních, dragonů tyto provázejících a nových vrchností k zoufalství dohnaný, vzchopil se ku své obraně a v krátce stálo celé Podještědí až k Lipému v jediném odboji. Neblahý osud právě tomu chtěl, aby poslední potomek rodu o náboženství protestantské v krajině této nejvíce zasloužilého, Hendrych Ota z Vartemberka, stal se obětí vášní uvolněných. Nemoha totiž dosíci statků bratrových, zakoupil se věnem druhé své manželky v Markvarticích (Markersdorf) a přestoupil k učení katolickému. Zdá se, že odpadlictví své činil lidu poddanému příliš zjevným, načež lid vzbouřilý vrhl se přímo na jeho statky. Vartemberk zdržoval se právě se svou chotí na Vrchoslavicích, sídle statku přepeřského, když rozkatilí houfové lidu se objevili. Bez meškání vrazil pomstychtivý lid do vnitř tvrze, vyhledal pána s paní i dítkami a nešťastníky doslovně rozsekal, kterýž osud stihl i služebnictvo a čeleď jejich. Hlavy nešťastných obětí zuřivý lid na tyčkách s oken zpustošeného zámku vystrčili [2]). Takovým spůsobem vyhynul slavný v Čechách rod pánův z Vartemberka, rod v dějinách turnovských tím důležitý, že původ i konec jeho s dějinami městskými nepřetržitě souvisel. Ovšem vítězství lidu bylo krátké, nebo

Hrozné vzbouření lidu r. 1625.

---

[1]) Arch. Pam. V. 30—32. — Poměry vystěhovalcův těchto byly velmi krušné, ježto věčším dílem odkázáni byli na příspěvky dobročinné. Tudíž vcházeli i v manželství velmi nestejná. Jakýsi krejčí ovdovělý z Turnova pojal ku př. v manželství pannu Ludmilu, dceru Viktorina Vrbenského, někdy přísedícího konsistoře pod obojí. (Čeští vystěhovalci od Ferd. Schulze, 77).

[2]) Förster: Wallenstein als Feldherr und Landesfürst, 358, jmenuje místo, kdež Vartemberk zavražděn byl, Morgenthalem.

pluky Valdštejnovy rozehnaly v brzce lid, načež nucený pokoj na nějaký čas zavládl. Obyvatelé městští a blízkého okolí aspoň na oko navštěvovali služeb božích katolických, horlivější pak i nadále scházeli se v skrytém údolíčku lesním, aby se zpěvem a církevními modlitbami k stálosti a setrvání u víře posilnili [1]).

Byly-li neutěšeny poměry náboženské v knížectví friedlantském, tož aspoň proti ostatnímu království daleko se zlepšily poměry veřejné. Nový panovník, kníže Albrecht, od r. 1627 již i vévoda žahanský, věnoval veškery síly ducha svého i čas sporý, který mu zbýval v ustavičných taženích válečných, potřebám svého knížectví, kteréž během několika rokův tvářnosť svoji úplně přeměnilo. Ač voják, uznával přece Albrecht prospěch, jaký zemi kyne ze zdravého zřízení ústavního, a proto navrhl zvláštní řád zemský, jehož provedení svěřil zemskému hejtmanu svému v Jičíně, Gerhardu Taxisovi. Vedlé tohoto řádu zemského rozděleno rozsáhlé pole svrchovanosti mezi panovníka a sněm, kterýž každoročně do hl. města Jičína pokládán býti měl. Sněm sám skládal se ze tří kurií, lenní šlechty, duchovenstva a privilegovaných měst. K těmto počítána po výslovném přání vévodově města Jičín, Friedland, Lipé, Hostinné, Turnov, Bělá a Liberec, kteráž města měla býti jmína „městy knížecími a stavem městským“ [2]). V kúrii duchovenstva vyhrazeno bylo místo i pro děkana turnovského, hodnosť, kteráž asi spolu s tímto zřízením vznikla [3]). Dobrodiní toto slibovalo nejkrásnější budoucnosť zejména Turnovu, kterýž byl tehdy pout, mě to ku okolním statkům pojících, úplně se sprostil.

Zemské zřízení Friedlantské.

---

[1]) Údolíčko „Kalich“ dosud chová v sobě památku na někdejší tajné schůzky turnovských protestantův. „Hluboko“ jsouc v lese, kam málo kdy lidská noha zabloudí, uprostřed vysokých pískových balvanů, odkud jen na sousední až skalní a modré klenutí nebes patřiti možno, to bylo útočiště bratří českých (?). Na skále spatřujeme vytesaný Kalich s letopočtem 1634 a písmeny K. P. (Kalich páně?) Za kamenným nejjednodušším stolem skryta jest tmavá chodba, v níž se stíhaní uprchlíci ještě skrýti mohli.“ (Východ botanický v okolí turnovském, od Jindř. Er. Vitáska str. 14). Podobných zbytkův zapověděného kultu protestantského jest drahně v Čechách severních. Připomínám jen dosud neznámý „Brüderaltar“ v lesích česko-kamenických (blíže vsi Dittersbachu.)

[2]) V návrhu zřízení zemského, daném ve Znojmě 21. března 1632, jejž poslal vévoda svému plnomocníku v Jičíně, Kuneši z Loukovce, vypisuje Albrecht plnou právomoc stavův, z čehož péče jeho o blaho knížectví snadno uznati jest. Viz Hallwich, Reichenberg, str. 184, pozn. 29.

[3]) Förster: Wallenstein als Feldherr und Landesfürst, S. 341.

Ač všecky tři statky, k nimž Turnov do nedávna přidělen byl, ležely ku statkům knížecím, tož přece neshledáváme v důle[ž]... privilegii Albrechtovském, daném v Praze 8. května r. 1628, nejmenší zmínky o nějakém města dělení neb jakési k ok[olním] statkům závislosti.

Privilegium Friedlantské.

Privilegium toto jest důležité stručným svým obsahem, čtenář jeho nemůže uniknouti domněnce, že určeno bylo za hradu privilegia Šlikova. Dalo se ovšem očekávati, že nový v... pokládaje privilegium Šlikovo za neplatné, bude hleděti n... obdarováním jméno své mezi občanstvem v lesk uvésti. Ne[j]... ovšem privilegium Šlikovo býti nemohlo, poněvadž bylo ná... do desk zemských vloženo a občanstvo nijak nemohlo nést... sledkův provinění pána svého, tím spíše, když se městu dol... nedalo, že samovolně stavům odporným pomoci své poskýtalo. ... okolnosť jiná tlačila se tu do popředí, a to předně: privil[egium] Šlikovo dáno bylo pouze jedné straně, jedné polovici města, ... obsahovalo v sobě ztvrzení práva várečného, jehož zemské z... friedlantské městům upíralo. Snaha tato vyšla dostatečně na... odpovědí libereckého regenta Davida Heina (3 list. 1622), ... obci, o potvrzení práva várečného žádající, jménem knížete hr... odpověď dal [1]). Proto privilegium friedlantské neobsahovalo v... leč právo svobodného do obce bez vrchnosti přijímání a... svobodného zhostu. Významný byl dodatek, kterýmž obci sl... že do řady svob. měst knížecích povýšena bude, zúmyslně př... aby tím ztráta privilegií Šlikovských v zapomenutí uvedena b...

Nové vzbouření lidu.

Na štěstí Turnovanů překazily události nastalé sobecké ch... knížecí komory. Neslýchané útisky, jichž se reformatorové ve ... císařské vlády na ubohém lidu selském dopouštěli, rovněž i... berně válečné způsobily nové všeobecné povstání lidu sel[ského] r. 1626, v jehož čelo postavili se někteří konfiskacemi v... uvržení šlechticové a prædikanti lutherští. Avšak povstání... nejsouc nijak organisováno bylo opět krvavě potrestáno; n... trvalo v krajinách Friedlantských, kdež od lidu pobouřeného...

---

[1]) „Anlangend das Bräuwerk, darum sie gehorsamst gebeten, dass dasselbe verbleiben möchte, erklären S. Gnaden, dass es diesmal k[eines]wegs sein kann." Hallwich 159.

[2]) „wie wür auch in willens seyn, diese Stadt Turnau wie auch ... andere uns gehörige Städte zu einem freyen Landesstand zu erheben ... bringen." Opis orig. in libro cop. v arch. turn.

katoličtí missionáři pobiti byli [1]. Tímto odbojem obráceno zření komory jičínské v jiné strany a tak hrozící rána, kteráž byla již Liberec a Friedlant zasáhla, od Turnova na čas odvrácena byla.

Avšak neblahá povstání lidu zoufalého opakovala se rok za rokem v knížectví friedlantském a tím zastaveno mnohé prospěšné zařízení knížecí. Příčina jich záležela na politice knížete, kterýž jičínským Jesuitům neomezenou plnou moc dal, aby protestanty k učení katolickému převáděli a dítky jejich do svého kollegia do učení brali. Rektor jičínské kolleje rozdělil celé knížectví do několika okresův reformačních, z nichž každý některému z kněží řádových k působení vykázal. P. Matěj Burnatius, muž jinak učený a učitel zasloužilý, čehož sám Pescheck dotvrzuje, obdržel okres jičínsko-turnovský. Nejprvé vypravil se r. 1628 do Rovenska, městečka nedaleko Turnova položeného, kdež jal se horlivě kázáními a rozmluvami, vůbec prostředky mírnějšími, než jak činil Kotva, obyvatelstvo k učení římskému převáděti. Avšak obyvatelstvo, v němž dosud trval kvas z r. 1625 a 1626, opřelo se jednomyslně jeho počínání, tak že zemský hejtman Taxis vojsko ku přestrašení lidu do Rovenska vyslal. Přenáhlené jednání způsobilo nové vzbouření, nebo lid z městečka i okolí zatarasil se v městečku, ozbrojil všelikými nástroji a vojsku příchozímu takový odpor konal, že velitel vojska poručiv dříve chrám na Týně a věž jeho zapáliti do Jičína se vrátil. Mezitím kněz Matěj dočítal mši sv. v chrámě libuňském; právě, když chtěl vrátiti se do Rovenska, aby mezi lidem a mocí brannou smír působil, objevili se v Libuni Rovenští, požárem chrámu ještě více podnícení, a hned obklíčili v úmyslu vražedlném dům, do něhož se missionář ukryl. Na dvoře dostihlého v seči do čela smrtelně poranili a vidlí sennou ze zadu probodli. Týž osud stihl i žáčka, kterýž jeho provázel. Avšak oběť tato nesmyla vinu odbůjcův, nebo vojsko v čas sesílené vrhlo se na ně znova, rozprášilo je a zajatí náčelníci skonali mukami hroznými [2]. Nový odpor, o nějž se okolí turnovské r. 1629 pokusilo, měl za následek tužší porobu lidu, jakož i počínající otupělost jeho.

Zavraždění P. M. Burnatia.

V týž čas, kdy se v knížectví odehrávaly krvavé příhody revoluční, triumfoval kníže Albrecht, generál „moře baltického a

Lesk dvora Friedlantského.

---

[1]) Pescheck: Gegenreformation II, 308.

[2]) Balbin Miscell. IV. 210. — Tanner: Societas Jesu urque ad sanguinis profusionem militans.

oceánského", nade všemi nepřátely císařovými a krásná vévodství Meklenburská byla odměnou nesmírných jeho zásluh. Veliký boj, kterýž od sta rokův zuřil a veden byl za svobodu mínění náboženského, zdál se býti vybojován ve prospěch císaře a věci katolické, proto nebylo více třeba muže, který pluky katolické k následkůvplným vedl vítězstvím. Valdštejn pohrdl sobeckou závistí knížat naň sočících, klidně přijal vynucený rozkaz císařův, složil velitelství a odebral se do knížectví svého, kterémuž nyní věnovati hodlal všechny mohutnosti velikého, ducha svého.

V krátké době vzbudil skvostný dvůr vévodský, střídavě v Praze aneb v Jičíně vedený, úžas celé Evropy. My ovšem nezříme více oslňujícího lesku ani mámivé nádhery, kteráž činila Valdštejna v očích pochlebníků velikým, v očích závistníků hrozivým, avšak činnosť jeho a péče o zařízení samostatného dědičného panství a o rozkvět jeho [1]), mohouc nyní náležitě posouzena býti, vzbuzuje obdiv pokolení nynějšího a úplné její seznání změnilo již mnohý výrok, v počátku nepřátelský, ku prospěchu „Friedlantského."

V této době asi obdržela Hrubá Skála prvého „regenta" čili plnomocného správce svého, kterýž jménem knížete i správní a soudní působnosť vykonával, osobou Bedřicha Hoberka z Henderštorfa, muže dovedného, kterýž důchod obilní a peněžitý, r. 1631 počínajíc, v náležitý pořádek uvedl. Plnomocenství jeho bylo rozšířeno u věcech berních i na okolní lenní statky, zejména na Hrubý Rohozec a Malou Skálu, kteréž oba statky úpisem, kterým v Jičíně dne 23. května r. 1628 kníže Albrecht generálu svému, Mikuláši

---

[1]) Jak pronikavá a prospěšná byla zařízení jeho, vysvítá ze zařízení špitálův městských a povolání stálých lékařův. Píšeť o tom Taxisovi, dd. Praha, 11. dubna 1628: „ist aber nicht an dem allein genug, dasz Ihr solche anbefohlen habt (d. h. die Gründung von Armenspitäler), sondern es muss von euch selbst auch disponirt werden, wie man die Hospital auferbauen und wie die armen Leut darin unterhalten werden sollten. Derowegen unser Befehl, dass ihr welche Disposition gemeldter Hospital fürderlichst mit reifem Nachdenken austellet, damit sie ordentlich und also auferbauet werden, dass in jeden eine ziemliche Anzahl armer Leut uud zwar in dem schlechtesten auf's wenigste 20 oder 24 Personen gehalten werden können; dazu denn auch die umliegenden Güter, sowohl die Unsrige, als Anderer ordentlicher Massen contribuiren wellen." Förster: Wallenstein als Feldherr und Landesfürst, str. 334. Z té doby pochází tedy i městský špitál turnovský, kterýž původně nalézal se blíže mostu, kdež jest nyní dům p. dra. Laufbergra.

svob. pánu z Desfoursa na Monta Athienvillu lénem postoupil[1]) I v Turnově zastával regent Hoberg často knížete, zvláště, když čas přišel, kdy radu osazovati bylo. —

Průběh událostí válečných vyrušil Valdštejna z poklidu jeho i z prací vladařských. Císařské panství, prací jeho v Němcích zbudované, sesulo se rázem, jakmile protestantům německým dostalo se pomoci švédského krále Gustava II. Adolfa. R. 1630 počíná vítězná dráha severního hrdiny v Němcích a, sotva uplynul rok, nalézalo se celé dolní Německo v jeho rukou a přes hraničné hory české hrnuli se zástupové Sasův, se Švédy spojených, s nimi pak vraceli se ku svým krbům nešťastní exulanti čeští. Sasům veleli maršál Arnim, důvěrný přítel knížete friedlantského, a starý hrabě Thurn. Při tehdejším vedení války ovšem není lze se diviti, že vojsko saské nešetřilo právě obyvatelstva, neboť i později knížeti friedlantskému zlým vykládáno bylo, že Arnim nedopustil pleniti statků valdštejnských, ježto knížeti velice vděčností se zavázána cítil.

S vojsky saskými navrátili se čeští exulanti a bez odporu se uvázali ve své dřívější statky. Lid český s radostí je vítal a na mnohých místech popustil radosti své, a vrhl se na pijavky, kteréž po deset roků z něho tyly, na cizí šlechtu a katolické kněžstvo. V knížectví friedlantském vrátil se sice s počátku jen pán z Tschirnhauzu a vešel do svého zámku Grabštejna, avšak lid v knížectví tomto nepotřeboval ani vůdcovství emigrantův. Událostí z r. 1625, 1628 a 1629 dokazovaly, jak mocné bylo dosud působení kazatelův či prædikantův protestantských, kteří se na místech bezpečných ukrývali, a poněvadž vláda Valdštejnova jakési neutrality mezi stranami válčícími šetřila, nabylo hnutí lidu v knížectví friedlantském opět rozměrův hrozivých. Okolí turnovské zase bylo v čele a zástupové, k nimž prædikanti, v lesích ukrytí, se přidali, vrhli se na kněžstvo katolické a volání „zabte papežence“ šířilo se odtud po obou stranách Ještěda i Kozákova[2]).

Průběh událostí naplnil sama Valdštejna, kterýž se dvorem svým v zámku pardubickém se zdržoval, obavami značnými. S pány českými, kteří dne 20. listopadu r. 1631 s kurfürstem saským Jan Jiří z Vartemberka.

---

[1]) Förster: Wallenstein vor den Schranken des Weltgerichts, Urk., S. 112. — Též Arch. Pam II. 226 a sq. (Páryse: Hrubý Rohozec nad Jizerou.)

[2]) Dr. J. Čelakovský: Návrat emigrace české r. 1631. Osvěta, roč. 1872, str. 913.

Janem Jiřím do Prahy přišli, nalézal se Jan Jiří z Vartemberka, nejspíše jakožto zástupce vypuzeného krále Fridricha. Jako všichni jiní exulanti, domáhal se i pán z Vartemberka statkův svých konfiskovaných, Rohozce, Lipého a Nových Zámkův, avšak saská správa nemohla účinně podporovati předsevzetí jeho, ježto statky sporné náležely Valdštejnovi, kterýž s Arnimem, nejvyšším vůdcem Sasův, v živém byl spojení. Vida neochotnosť saskou odhodlal se zmužilý Vartemberk nabyti statkův rodných bez cizí pomoci, pouze přispěním lidu venkovského. Knížectví friedlantské bylo rovněž tak bez vojska císařského, jako Čechy ostatní, pročež snadno podnikl pán z Vartemberka ve spolku s jinými emigranty útok nejprvé na Nové Zámky. Zámek dobyt, vypleněn a hejtman friedlantský zajat. Mnichovo Hradiště dostalo se zradou tamějšího vévodského hejtmana, jenž s emigranty tajně se srozuměl, do rukou vystěhovalcův. Na všecky dobyté hrady a statky dosazení nyní správcové podobojí, v kraji daň vybírána a lid shromažďován, aby se k příštímu boji náležitě vycvičil [1]). Celá jihozápadní polovice Friedlantska nacházela se úplně v moci exulantův.

Nepokojně sledoval Valdštejn pokroky exulantův a na sjezdu, jejž v Kounicích (blíže Čes. Brodu) 30. list. 1631 s Arnimem odbýval, trpce vytýkal saskému generálovi, že dopustil vystěhovalcům podniku onoho. Poněvadž na ten čas Arnim mnoho chutí nejevil, proti vystěhovalcům zakročili, aby se jich pomoci nezbavil, nucen byl Valdštejn hledati pomoci u cís. generála Tiefenbacha, kterýž ležel táborem u Nymburka, chystaje útok proti Praze. Generál ovšem neoslyšel proseb mocného vévody, zvláště když seznal, že síly jeho se Sasy nejsou, a poslal plukovníka svého Šafgoče s 2000 jezdci proti exulantům do Friedlantska [2]).

Však výprava Šafgočova netoliko žádoucího úspěchu neměla, nýbrž i způsobila, že Sasíci něco vojska svého na zálohu do vévodství friedlantského poslali. Jediná Ml. Boleslav zůstala v rukou císařských, kteří do ní vložili 400 uherských jezdcův posádkou, kdežto Šafgoč před lidem vzbouřeným až ke Kolínu ustoupil. „Tím arci nebezpečí i pro ostatní državnosti Valdštejnovy v značné míře vzrostlo. Valdštejn chtěje rozsáhlá panství svá před vojanským ubytováním uchrániti a rovněž vše, což jednou konfiskacemi pod ruku se mu dostalo, v moci své podržeti, byl tím přirozeně nucen

[1]) Dudík: Waldstein, str. 127, pozn. 2.
[2]) ibid. 167.

hledati pomoci proti českému lidu při straně saské.“ Arnim veda dosud s Valdštejnem důležitá jednání slíbil na oko vévodovi své pomoci a přímým neb nepřímým působením jeho přinuceni exulanti, že statků dobytých prozatím vyklidili. Již 26. pros. 1631 mohl psáti Valdštejn jičínské komoře, „že lid kurfürstský i jiný (t. exulanti) z knížectví vytáhl“, aby pak Arnim exulanty české, z nichž pán z Vartemberka mezi nejvzácnější náležel, poněkud utišil, vložil do Lipého a Nových Zámků saskou posádku. Než 23. ledna r. 1632 vytáhla i tato po přání Valdštejnovu z Lipého a tím naděje exulantův na vždy zmařeny [1]). Jan Jiří z Vartemberka odešel do ciziny, kdež jméno jeho beze stopy zaniklo. —

Již v době sjezdu kounického docházely vévody z Friedlandu spolehlivé zprávy z Vídně, že císař sobě jiné pomoci neví, leč svěřiti velení nad všemi vojsky svými Valdštejnovi. Valdštejn zabýval se tehdáž jak se podobá, opravdově myšlenkami na korunu českou, a protož uvítal zvěsti takové s radostí sotva tajenou, avšak na oko uměl hráti úlohu lhostejného a teprvé k výslovnému přání císařovu přejal v únoru r. 1632 opětné velení nad voji císařskými. Tím počíná druhá doba jeho činnosti vojevůdcovské, kteráž starosti vladařské v mysli jeho značně upozadila. Nebudeme sledovati miláčka hvězd na vítězné jeho dráze po Německu, Čechách i Slezích, aniž odhalovati příčiny dvorského spiknutí, kteréž učinilo 25. února r. 1634 konec žití jeho — budiž věc sama ponechána nestrannému soudu historie [2]). Konec knížete friedlantského.

Vedlé majestátu císaře Ferdinanda II., daného ve Vídni 16. února 1628, bylo nyní nastoupiti na vévodský stolec friedlantský nejbližšímu mužskému potomku, Maximiliánu hraběti z Valdštejna, druhorodilému synu panu Adamu ml. z Valdštejna na Hrádku nad Sázavou, nejvyššího purkrabí království českého, kterýž již r. 1632 byl zemským správcem knížectví friedlantského, a drže v něm lenní statky Klášter, Hradiště Mni- Zrušení knížectví friedlantského.

[1]) Čelakovský v „Osvětě“ 1873 str. 252.

[2]) V nejnovější době vrhl více světla do osudného jednání Valdštejnova Ferd. Tádra prozkoumáním soukromých listův Valdštejnových, nalezených v pozůstalosti Karla svob. pána Harracha. Z listů těch plyne, že záměry, Valdštejnovi přičítané, byly vesměs nálezem jeho nepřátel (F. Tádra: Albrecht von Waldstein's Briefe an Karl von Harrach, ve feuilletonu „Politiky“ roč. 1877, čís. 311).

chovo, Zvířetice, Svijany, Valečov a Hr. Skálu [1]). Avšak vláda vídeňská nedbala více ustanovení minulých, prohlásila fideikomiss valdštejnskofriedlantský za zrušený, rozdala hned část statků vévodských nevěrným generálům a vrahům Valdštejnovým, nad ostatním pak zřídila zvláštní kommissí správní, složenou z Adolfa hraběte z Puchheimu, Lukáše Kořenského z Terešova a Jana Jiřího Jaroslava z Kounic. Zemské zřízení friedlantské zastaveno ve své platnosti, na statky pak jednotlivé vložena silná oddělení vojska. Osud tento stihl i Hrubou Skálu, ač byla majitkem soukromým hraběte Maximiliána, i Turnov. Země friedlantská byla dosud ušetřena svízelův válečných, nebo zemřelý Valdštejn vždy hleděl, aby nebezpečenství války od svých zemí odvrátil, hledaje v nich pramen bohatství i moci své. Rokem 1634 počala však řada dlouhých utrpení, zahájených nejprvé vojskem císařským. Působnosť cís. kommissí jičínské nasvědčovala sama, že se nejedná jen o roztrhání friedlantského fideikommisu, nýbrž i o zničení vévodství celého a opětného jeho připojení ku koruně české; nebo hned při příchodu svém kázala tato komissí, aby jednotliví regenti vévodští podali zprávu o všech nábytcích, svršcích a zásobách, kteréž na hradě jsou, zmocnila se řízení obilních a peněžitých fondův a žádala sobě všech počtův a cedulí téhodních, kteréž dříve komoře jičínské byly odváděny. „V tom pak čase," praví souvěká zpráva [2]), „co jakých peněz, ač velmi na mále, na panství skalském shledáno býti mohlo, zato koně a jiné potřebné věci do artillerie J. M. C., podlé jejich (zřízených kommissařův) nařízení se skupovati a od lidí bráti musili."

Na rozkaz kommissí jičínské vloženy na panství skalské a do Turnova dva pluky pěší, Gallasův, vedený podplukovníkem baronem de Suys, a hraběcí Hartigův. Opatření toto prozrazovalo dokonale obavy vlády, aby oprávněný dědic nesnažil se domáhati se svého dědictví s pomocí saskou a švédskou; bylť se postavil s počátku r. 1634 Arnim s armádou sasošvédskou hrozivě na hra-

---

[1]) Lenní list dán 9. list. 1624 a statky odhádány na 300.000 kop gr Sr. Förster: Wallenstein vor den Schranken des Weltgerichts, Urk. 107.

[2]) Zpráva o důchodu peněžitém a obilném za rok 1634 na panství skalském, co a jak se po smrti knížete z Friedlantu s tím dálo, až do postoupení toho od J. M. C. v ruce vysoce urozenému pánu, panu Maxmiliánovi, sv. řím říše hraběti z Valdštejna, podaná regentem skalským, Fridrichem Hoberkem z Hendrštorfa, komoře české dd. 16. června 1637, uchovaná v Liber cop.

nicích slezských. Ješto komissí nedostávalo se prostředků peněžních, odkázáni plukové císařští, aby drancováním sobě výživy hledali. Oni také, domnívajíce se býti v zemi nepřátelské, na panství pořád za mnoho nedělí setrvali, lid velikými kontribucemi obtěžovali, a jak při pivovářích, tak při dvořích panských, všech zásob obilních vytrávili, „tak že v tom čase," jak sobě regent později stěžoval, „tu důchod peněžitý dokonce žádný nemohl přijíti a těch koní do do artillerie vzatých nemohlo se doplatiti."

Nový vpád Sasův a emigrantův.

Řádění vojska působilo opětné nepokoje lidu, po událostech minulých snadno roznětlivého, a toho užil Arnim k novému vpádu do Čech. V červenci r. 1634 překročila armáda saská hranice české a vtrhla přes Liberec do Pojizeří, drancujíc a pálíc vedlé způsobu své doby. Pluky císařské, ve Friedlantsku položené, táhly se ku Praze, načež Sasové v kraji boleslavském „všechna panství a statky s právy a guardami svými sobě osobili, o ně se na regimenty rozdělivše všechny důchody oni sami přijímali, a, co kde dostati mohli, brali, peněžili a k armádám svým dávali [1])." V Turnově drancovali po domích, hledajíce pokladův; při tom přišel společenstvu bečvářův k ztrátě list výsadní, kdysi Adamem z Vartemberka udělený [2]). Na panství skalském zřízen od koruny švédské za velitele vojenského zvláštní úředník („kameréř" v relací Hoberkově), jemu pak k ruce přidáni dva emigranti, Pavel Štoček a Tobiáš Kohout, za výběrčí a správce nad důchody, jež jim ve prospěch koruny švédské spravovati bylo. Regent Hoberk a nižší jeho služebníci vedlé toho na zámku zůstali.

Hospodářství toto trvalo až do podzimí. Teprvé v říjnu přitáhlo silné vojsko císařské, vypudilo saský pluk z Turnova a položilo se za několik neděl u Jablonného. Nyní ovšem opustili švédští správcové Hr. Skálu, avšak ubohému lidu tím uleveno nebylo. Nebo vojsko císařské od Jablonného každodenně v okolí turnovském pícovalo, při čemž vojáci „tu největší škodu činili, všechno dobrali a na tu největší rujnu přivedli; i mnohé lidi o život připravili, tak že jsme my ubozí lidé v těchto místech, sem i tam, kdo jen s hrdlem utéci mohl, salvírovati a od příbytků svých rozprchnouti se musili. A to potomně na winterkvartýry přijdouce mnoho regimentů na tom panství skalském se položilo, a ti, co by ještě mohlo vynalezeno býti, do toho posledního zrna

[1]) Relací Hoberkova.

[2]) Později potvrzen byl v plném znění: viz níže.

obilí i jiné ostatní věci dobrali a pohubili, tak že potom všechen čas ubozí lidé poddaní, vždycky soldáty na hrdle majíce a veliké kontribuce obojím dávati musejíce důchodů od peněz ani obilí dokonce nic odvozovati nemohli, a neodvozovali".

Po ujednání míru mezi císařem a kurfürstem saským v Praze (1635 25. kv.) bylo nebezpečenství válečné na delší čas od země české odvráceno. Teprvé nyní Ferdinand II. obrátil zření své ku dědictví friedlantskému. Beze všeho právního líčení zrušeno knížectví a panství v něm obsažená opět vložena do desk zemských.

Maximilián z Valdštejna na Turnově.

Oprávněný dědic, Maximilián hrabě z Valdštejna, neodvážil se se svou přípovědí ku zemi ujcově vystoupiti, a rod valdštejnský nechal sobě ujíti celý fideikommis, který by nyní se rovnal příjmům značné državy. Náhrada, jíž král. úřad fiskální hraběti Maximiliánovi poskytl, byla nepatrná, nebo což byla Hrubá Skála, Turnov a allodiální držení někdejších lenních statkův kláštera Hradiště, Zvířetic, Svijan a Valečova proti Liberci-Friedlantu, Semilům atd. [1])? K tomu stav panství skalského, když konečně během r. 1636 od cís. komory odevzdáno bylo, byl nanejvýš smutný, nebo generál Vilém Lamboy-Defernes, jeden z Valdštejnových zrádcův, kterýž za své přičinění přijal zboží hostinnské, nejprvé panství celé, dvory, stodoly, zásoby, pokladny, vše co po Sasích ještě zbývalo, vybral, tak že úředníci či officíři skalští za dobré uznali, zvláštním přednesením o jeho činění komoře české zprávu podati.

Tak dostala se Hrubá Skála a Turnov, nyní již v jedinou obec spojený, v ruce hrabat z Valdštejna a potrvalo panství hraběcího rodu tohoto plné dvě století. Z velikého vlnobití, kteréž počalo pádem hlavy Šlikovy a jehož poslední odraz udusen krví oběti chebské, podržel Turnov na příští časy aspoň jednotu svou a nezaručenou platnost starších svých obdarování. Nebo aspoň tolik uznána zařízení zvěčnělého vojvody, že rozkouskování města předbělohorské, tento pramen všeho zla a úpadku, ním odstraněné, dále obnoveno nebylo. Tím zajisté ctil Maximilián Valdštejn památku velikého předka svého, že nový majitek svůj, jakož zvláště dva statky, Hr. Skálu a Turnov, do desk zemských vložiti dal, Pouta, kteráž město dříve ku okolním hradům poutala, tím byla přetrhána na vždy.

Následek míru pražského bylo značné ochabení protestantů německých. Cís. vojska, vedená nyní hrabětem Matějem Gallasem, pánem na Liberci a Friedlantě, zahnala Švédy až do nejzazší

[1]) L. Červenka: Splendor et gloria domus Waldsteinianae, p. 72.

Pomořska a Ferdinand II. kojil se nadějí, že konečně na sklonku dnů svých zažije sladký pocit vítězství nad úhlavními svými nepřátely. Než síly koruny švédské byly nevyčerpatelny, nebo právě, když Gallas strojil se k poslednímu útoku na vojska švédská, objevil se na bojišti nový nadaný generál, šťastný nástupce padlého krále, Jan Bannér. V paměti českého lidu dosud žije hrozný muž, kterýž po dvě léta ohněm i mečem pustošil zuboženou zemi a lid přivedl na kraj zoufalství. Gallas od něho mnohokráte byv poražen neodvážil se více jemu státi v šírém poli, načež vojska švédská opanovala celou emi mimo Prahu. Se Švédy navrátili se ještě žijící emigranti, zejména Krištof z Rädern, býv. pán liberecko-friedlantský, a uvázali ve své bývalé statky, odkud noví jejich majitelé k jihu se utekli. Též někteří dosud žijící kněží husitští, v čele majíce Petra Grymaea, někdejšího děkana mladoboleslavského, do vlasti se navrátili a od Bannéra ku svým kostelům uvedeni byli [1]). Nesčíslné ústrky stihly lid, dlouhou válkou zubožený, a čeští vystěhovalci pomáhali cizincům pustošiti rodnou zemi. Kraj boleslavský opět pocítil plnou měrou svízelů cizí invase, nebo Mladá Boleslav, později Brandejs, byly za dlouhý čas sídlem nelidského vojevůdce. Tyto útrapy přetrvaly celý podzim r. 1639 a v lednu 1640 dostoupily vrchole svého. Nevázaný lid vojenský vynalézal nová a nová soužení a ukládal lidu věci pošlé ze svrchované libovůle. Když lid český světil vánoce podlé nového kalendáře, o 10 dnů dříve, a podlé nich i jiné svátky měnivé, jali se Švédové násilím jej nutiti, aby spolu s nimi, podlé kalendáře starého, svátky tyto světil [2]).

Vpád Bannérův.

Svévoli švédské učiněn teprvé konec počátkem února r. 1640, když císařské vojsko, vedené arcivévodou Leopoldem Vilémem — Gallas, jakožto neschopný (Heerverderber od Němců zvaný) zbaven velitelství — s obnovenými silami od Pardubic a Kolína proti Švédům vytrhlo. Bannér nedůvěřuje silám svým zůstavil vojsko v obraně podél Jizery a Labe a kázal všechny mosty na obou řekách, od Brandejsa až k Turnovu položené, spáliti. Císařští rychle Švédy stíhajíce již 5. února dobyli Mladé Boleslavě a rychle potom i hradův Kosti, Velíše i Hr. Skály, kdež se posádky akkordem vzdaly, a poněvadž tím Bannérovi nebezpečí hrozilo, aby jižní část vojska jeho nebyla odříznuta, soustředil tento

[1]) Novotného kronika Mladoboleslavská, str. 144.
[2]) Boleslavan, roč. 1862, str. 108.

vojska svá v opáčném položení od Turnova až k hradu Housce v kraji litoměřickém. Císařští vrhli se nyní na levé křídlo Švédů, v Turnově silně okopané, a podařilo se jim částečně je obejíti, nebo již 4. března vtrhlo oddělení vojska císařského do Liberce a 17. t. m. švédská posádka na Friedlantě přinucena se vzdáti. Poněvadž však císařští daleko na pleny se rozbíhali, neuškodili nijak Švédům, kteří pomalu k ústupu se chystali a ještě v druhé polovici března z Turnova vytáhnuvše, v Liberci 5200 zl. kontribuce vynutili [1], kolem 20. však byli již v Turnově pány císařští, kteří odtud dále z Lipému Švédy se stíhati jali [2]).

Torstenson.

Avšak nedlouhá byla sláva a radost císařských, nebo po brzké smrti Baurérové vystoupil na déjiště válečné nový vojevoda švédský, umem a věhlasem nad své předchůdce slynoucí, Linnard Torstenson. Sebrav roztrousené síly švédské vrhl se s mocným vojskem r. 1642 do Slez, porazil tam položené vojsko císařské u Svídnice a hotovil se této země se zmocniti jménem koruny švédské. Vojska císařská, vedená arcivévodou Leopoldem Vilémem a knížetem Piccolominim vytrhla proti němu v posledních dnech měsíce září a způsobila, že se odebral švédský vůdce do Sas. Avšak na jaře obnoveny hrůzy válečné měrou dvojnásobnou, když v dubnu r. 1643 Torstenson od Zhořelce k Liberci a do Čech vtrhl a v území libereckém táborem se položil.

Bitka o mosty turnovské, 1643. 24. dubna.

Vojsku císařskému velel opět „k veliké radosti nepřítele" hrabě Gallas, kterýž s vojskem svým se po kraji královéhradeckém, k němuž tehdy i nynější jičínský kraj počítán byl, položil. K ochraně mostů turnovských, jejichž důležitosť již mnohokráte seznána byla, zůstavil vojevoda císařský díl veřejné hotovosti kraje boleslavského, kteráž se na ostrově turnovském dobře ohradila. 24. dubna r. 1643 přitáhl od Friedlantu předvoj švédský, aby se mostův zmocnil, avšak lid krajský udatně jemu v tom překážel. Tu Švédové most zapálivše přinutili císařské, aby ustoupili, načež tito i město vyklidili. Od ohně založeného shořela dobrá polovice mostův a chytily se i tři domy se špitálem vedlé stojícím. Nyní vrhli se Švédové na město bezbranné, domy vybili a vydrancovali, dobytky pozajímali a bojíce se přepadení ještě téhož dne k večeru přes vodu přešli a ve Svijanech, Přepeřích a Příšovicích i okolních

[1]) Hallwich: Reichenberg 216.
[2]) Merian: Theatrum europ. IV. 382.

vesnicích se položili. Nazejtří přitáhl sám Torstenson s armádou veškerou a položil se v městě a okolí. Nyní dosáhla bída obyvatelstva turnovského zenitu, nebo v ochuzeném městě ubytováno 7 pluků těžké jízdy čili rejtharstva, jeden regiment dragónův a dvě brigády pěchoty „s celou pakáží i s jinou všelijakou postranní hlůzou. A ti všichni za dva téhodny stále tu zůstávali, takže v každém domě nesčíslný počet tohož lidu se nalézalo, co po předešlém vyplundrování buď povrchně pozůstalo nebo v sklepích podzemních i povrchních zazdíno neb zakopáno ještě bylo, to oni všechno vyhledali, vykopali a pobrali [1])".

Přítomnosť tak velikého počtu vojska švédského — počítaloť se do 12 plukův mimo koně — stala se příčinou hrozného neštěstí. Nesmírný počet mužstva na delší čas v městě ubytovati, nebylo Švédský oheň věcí snadnou a proto přinucen tehdejší primátor Jan Vodsloň do jednotlivých domův až i po setnině vojska vložiti. Než vojsko švédské, všeliké zvůle hledajíc, v noci dne 7. května peklo chleba v domě na náměstí od radnice třetím, tehdy Václavu Ezdrášovi náležitém, kdež nyní hostinec páně Svobodův, a tak příliš zatápělo, že sláma na peci, na níž vojáci léhali, se vzňala. Nemohouce pro dým ve světnici býti, otevřeli vojáci oken, načež plamen vyskočiv zasáhl krov a bez překážky po okolních staveních se šířiti počal. Na hašení nebylo lze pomysliti; nebyloť vody v kašně žádné, ježto byli vojáci ze šelmovství trub vodních dříve přesekali. Větrem silným jsouce hnáni šířili se sloupové plamenní po celém městě, a v malé chvíli strávili 116 domův sousedských [2]), radní dům, hrubý kostel s pěkným, nedávných lét před tím postavenvm positivem, též s pergamenovým českým graduálem, pivovár, šatlavu, brány jičínskou a klášterskou, dům soukennický i literácký, dům pána z Dobránova, pana Matěje Zásadského a pana Jana Zásadského z Kamzíkova, též dům čili školu židovskou. Oheň vyšel o třetí hodině na noc čili o naší hodině deváté, právě prý když lidé zesnuli, a vojáci švédští nijak lidem hasiti nedali, nýbrž s těmi, kdož oheň ulévati se snažili, „nenáležitě zacházeli, kde koho z obojího

---

[1]) Zpráva primátora Vodsloně na počátku „červené knihy památní" z r. 1643.

[2]) Číslo domů shořalých rozličně se udává. Vejrich praví, že 150 domův shořelo, zpráva Krištofa Kelbycha a Viléma Šacelovského dodává, že shledáno domův shořalých 119, Vodsloň však, jsa jinak zpravodaj současný, uvádí 3 domy dne 24. dub. a 116 7. května.

pohlaví popadli, svlékali, (takže) tou příčinou lidé k ohni ani přistoupiti nesměli, ale, kde kdo mohl, se schovávali." —

Nazejtří osmého května bylo město dříve květoucí velikou kouřící se sříceninou; jen malá část severozápadní s farním chrámem a ulice židovská s Trávníky nepadly v pochvat loupežnému živlu. Nyní byl přinucen sám Torstenson s vojsky svými město opustiti, a teprvé po odtažení jeho vojska bylo lze pomýšleti na obnovení města. Ubohá obec obrátila se ku své vrchnosti za pomoc i vyslal hrabě Maximilián hejtmana svého panství lomnického, Jana Vilíma Šacelovského z Šacelova a Krištofa Fridricha Kelbycha z Ostrychu a na svobodném dvoře ve Ždánicích, aby po vlastním seznání jemu náležitou zprávu o stavu města podali. Dotčení kommissaři vyšetřili vše a podali o tom srdcejemnou zprávu hraběti. „V témž dotčeném městě," praví ve své relací, (mimo jednoho kostela, rathouzu a špitálu) samých domův městských 119 do gruntu od nepřítele ohněm zkažených jsme spatřili, ano také v pozůstávajících ještě domích, že jsou lidé od téhož lidu nepřátelského o všecko připraveni a k dokonalé chudobě přivedeni, jsme vyšetřili, tak že, kdež předešle to město Turnov od léta 1642 k berni J. M. C. zemské z 45 osedlých přiznání učinilo, nyní po takovém města vypálení a obyvatelův jeho k chudobě přivedení toliko z 7 osedlých k naddotčené berni zemské se přiznávati a podlé toho kontribuci J. M. C., však ještě s velikou obtížností, odvozovati moci budou [1])". V základě jejich seznání odpustila vrchnosť Turnovským povinné platy za dvě lhůty, poněvadž prý jim pivovár shořel a oni beztoho ruinirováni jsou, při tom však položila výminku, kteráž svým obsahem velmi podezřelá byla, aby totiž, kdyby sami vařiti nemohli, brali pivo z pivováru skalského [2]). I plat vinopalný za tři terminy, od dubna do června 1643, odpočtěn, avšak náhradou ustanovila vrchnosť, aby nadále obec 20 kop z vína pále-

---

[1]) Relací tato, daná 29. září 1643, čte se v liber cop. — Zprávy o ohni samém nalézají se v knize červené z. r. 1643 (zpráva Vodsloňova), v denníku Meissnerově a v denníku Vejrichově (v úvodu.)

[2]) Věc tato přišla v krátce k zapomenutí a tím si lze vysvětliti udání Červenkovo (Splendor etc. p. 39), praví-li ku cti Maximiliánově: „Ut taceam, quod Turnoviensibus suis A. C. 1643 igne conflagratis jus cerevisiam per complures annos coquendi concesserit, ut ii divitiis augerentur et a communitate templum parochiale aliquatenus restauraretur." Důkaz to, že Červenka neznal spisův obce turnovské.

ného odváděla, což přirovná-li se se starší povinností, zajisté značným přitížením býti se jeví. Pohořelí byli osvobozeni od placení stálého úroku na tři roky a k vystavení chrámu marianského a domu radního dáno jim 1000 kop šindele, 100 kop prken a dvě pece vápna zdarma ze skladů vrchnostenských [1]).

Tato pomoc hraběcí však daleko nestačila zahraditi škody ohromné a proto obrátil se primátor Jan Vodsloň k dobročinnosti okolních obcí. Z těch zejména Jičín, ač sám válkou vyssátý, přispěl pomocí hojnou a tím ve chvíli nejnutnější propuknutí hladu všeobecného zabránil. Dar Jičínských zajisté lze nazvati slušným, nebo obnášel 10 korcův žita, 10 korcův pšenice a tolikéž ječmene míry pražské, a taková byla nouze o dobytek tažný, že si Turnovští po vlastních vyslaných trakařnicích obilí přivézti musili [2]).

Než k napravení živností obecních i městských bylo třeba prostředkův štědřejších nad dary jednotlivcův, nebo dosavádní příjem obce sotva stačil na obnovení radního domu. Hrubý kostel zůstal ve svých troskách po čtyři léta a byl teprvé obrácením desátkův z fary libuňské a příspěvky dobročinnými některých úředníkův semilských, t. purkrabí Kašpara Posselta a důchodního písaře Jiřího Radvanovského, obnoven po r. 1647 [3]) též tak i pivovár obecní, kterýž od té doby více obnoven nebyl [4]). Celé město utrpělo rozhodné změny, nebo ještě po 40 létech vyskýtají se zápisy o spáleništi nějakém neb o domích vedlé něho položených. Pivováry i sladovny soukromé úplně zanikly; pivovár i sladovna, kteréž se až do velikého ohně nalezaly v rukou soukromých, stály v ulici hluboké, na rohu ulice hradištské, a dostaly se koupí, učiněnou 15. října

Pohled na město po ohni.

[1]) Oznámení regenta Václava Králíka z Brocenberka obci, dd. 28. října r. 1640. Liber cop.

[2]) Relací Vodsloňova.

[3]) Dle nápisův na zbytcích sklomalby ze starého kostela. Prvý zní: „Kašpar Posselt, purkrabí, a Jiří Radvanovský, písař důchodní panství semilského. A. D. 1647.," druhý: „Po vypálení města Turnova toto okno dáno jest dělati za cechmistra Jiříka Fendricha a Jakuba Müllera, starších Daniele Červenky, Jana Keblera. 1647." Uprostřed jest znak obuvnický.

[4]) R. 1654 koupila Mandalena Acheliská sobě dům ve svěrácké ulici vedle domu obecního sluje pivovár. Č. kniha z r. 1643 A. 135.

1646, v majitek Petra Partyčka[1]). Domy soukennický[2]) a literácký[3]) rovněž více obnoveny nebyly, na Travnicích zmizela celá řada stodol hospodářských[4]), klášterská pak a hruštická brána během času tak sešly, že znova zvýšeny býti musily. Také židovská škola a špitál městský změnily sídlo své; obec, nemohouc špitálu nového postaviti, koupila 31. pros. r. 1646 chalupu od Mikuláše Starého mezi mosty za 60 kop míš. a učinila z ní zatímný špitál pro chudé[5]). Tak dokonalá byla zkáza města, že vedlé svědectví Vejrichova ještě po 64 létech, po ohni r. 1707, rozeznávali spáleniště u brány jičínské a „pod rathouzem", kteráž pocházela z dob švédského ohně.

K uhrazení velikých výdajův, kontribucí, ubytování a p., byla nucena obec ohlédati se po půjčce. Ani hrozné neštěstí nezprostilo obec dalších obtíží vojenských, nebo v Liberci a Friedlantě zůstala švédská posádka až do skončení války a odtud najížděla časem „na štráfování" až k Jičínu. V starých účetních knihách turnovských, jež vždy po měsíci uplynulém purkmistři k schválení radě konšelské předkládali, nachází se veliké množství poznamenaných výdajův, za ubytování, za ryby a zvěřinu vojsku nepřátelskému. za vysílání poslův na Hr. Skálu, do Hradiště. Jičína. Liberce atd. Když takovým spůsobem výdaje příjem, spálením pivováru hrubě ztenčený, dále převyšovaly, přijímala obec půjčky od různých soukromníků. Jan Jiří Koníček Příšovský, písař hradišťský a zvířetický, zapůjčil obci 100 zl., avšak při jakémsi vpádu nepřátelském do Hradiště list dlužní ztratil, načež obec přinucena byla r. 1651, dluh učiněný jemu zaplatiti[6]). Neméně obtížné bylo obci

[1]) Petr Partyček koupil dům v hluboké ulici nárožní podlé domu Jakuba Holana s jedné a Jakuba Müllera s strany druhé, se sladovnou, pivovárem, místem pustým, kde sladovna bývala, za 730 kop. Červ. kniha z r. 1643 A, 86.

[2]) R. 1669 koupil Petr Horákův dům spalený v ulici hruštické vedle spaleniště domu cechu soukenického. Kniha červ. 1643. A. 152. A dále r. 1677 Jan Subitan koupil dům v hruštické ulici vedlé brány a spaleniště, na kterýž cech soukennický zápis sobě určený má. K. Č. z r. 1643. A. 442.

[3]) 1644. 7. března koupil Tomaš Lisovský zbořený dům literacký. K. Č. A. 18.

[4]) R. 1650 cech soukenický koupil za 22 kop míš. zahradu na Travnicích, kdež někdy stodoly bývaly. Č. K. A. 12.

[5]) K. Č. A. 57. — Liber cop.

[6]) V. liber memor. fol. 74 dd. 6. kv. 1651.

jednání císařských, kteří, když před Švédy jistými se býti domnívali, čas ob čas od Boleslavě na kontribuce vyjížděli. Charakteristický zajisté jest přípis Zdeňka Adama Mladoty ze Solopisk, „zřízené osoby čtyř stavův kraje boleslavského“, v kterémž obci zprávu dává, že korveta jízdy pluku Wallisova z Hubojed (nyní okresu soboteckého) do Turnova na kontribuci přijde, jelikož prý Hubojedy vydrancovány a pusty jsou [1]). Teprvé dlouho kýžený mír westfálský, zavřený 24. října 1648, a odtažení švédské posádky z Liberce a Friedlantu, kteréž se stalo během r. 1649, učinily konec dlouholetým strastem, ač hlad a mor, nezbytní to průvodcové dlouhé války, ještě po delší čas město a okolí jeho navštěvovaly.

Privilegium Maximiliánovské.

Po celou dobu válečných událostí neměli Turnovští příležitosti, aby hraběte, jakož nového pána svého, za ztvrzení privilegií požádali. Teprvé r. 1647, po osazení města od císařských, nastalo čilejší obcování mezi ústřední kanceláří hraběcí a obcí, jehož výsledek jest privilegium Maximiliánovské ze dne 22. listopadu 1647. Již úvod sám nasvědčoval tomu, že nemíní hrabě uznávati dále platnosti privilegií starších, nebo hlavní část privilegia šlikovského, právo várečné, úplně jest vynecháno a z chytré šetrnosti se o něm zmínka neděje, zajisté jen z té příčiny, aby později přímo za promlčené pokládáno býti mohlo [2]). Privilegium toto, kteréž dle vůle původce svého mělo býti nadále měřítkem práv městských, jest jen omezené nápodobení privilegia friedlantského a určeno bylo k tomu, aby postavení, jehož obec za dob šlikov ké a friedlantské nabyla, zrušeno bylo. Čtyři články jeho potvrzují se značným zúžením starší výsady turnovské, právo svobodného do obce přijímání, však s podotčením, „že je (do obce přijaté) k obyčejným závazkům a slibům, kteréž (hraběti) jakož

---

[1]) Orig. daný 17. června 1647, v městském archivu turnovském. Zajímavý důvod o zpuštění Hubojed zní: „weilen ess (der Ort) sich ruginirt und wist befindet.“

[2]) Rohn ve svých „Antiquitates ecclesiarum“ pag. 114 praví: „Maximilianus, Adami de Waldstein filius, Turnouiensibus concessit ius braxandi cerevisiam, ut communitas in tantum adiuuaretur, quatenus posset parochialem ecclesiam aliquo modo restaurare.“ Udání toto, čerpané z Červenkova spisu, jest úplně mylné, nebo 1) měli Turnovští právo vařiti pivo od nepaměti, 2) majestát Maximiliánův naprosto o právu várečném se nezmiňuje a 3) chrám farní r. 1643 ohněm zkažen nebyl.

dědičné vrchnosti, a teprvé, jakž obyčej jest, k raddě a obci turnovské se vztahují, zavazovati mají, že oni mně a jim (obci) všelijaké poddanosti a povinného poslušenství dokazovati a osvědčovati mají," čímž přijímání do obce opět závislým na slibu poddanském učiněno. Článkem druhým dopouští se obci práva svobodného zhostu, článkem třetím právo závětu čili kšaftovní, a článkem čtvrtým konečně dovoluje se, aby každý dětem svým spravedlivého poručníka zříditi směl. Okolnosť pak, že starších privilegií v privilegiích obou, friedlantském i maximiliánovském, dotčeno není, a způsob, jakým nová privilegia za jediné platný zákon obecní povýšena byla, skutky to největší libovůle vrchnostenské, kteréž jen všeobecný směr doby omluviti může, byly zjevným dokladem, že Maximilián hrabě z Valdštejna výsady předbělohorské za zrušené pokládal a nimi sebe ani své potomky zavazovati více nehodlal. Turnov podřízen od té doby přímo vůli vrchnostenské, proti čemuž od obce schudlé, ve věcech finančních na vrchnosti závislé, žádného odporu očekávati lze nebylo.

Poměry vnitřní v této době.

Váha událostí, kteréž byly následkem bitvy bělohorské, a dlouhá léta válečná nedovolily značnějšího vývoje vnitřních dějin města našeho; nedlouhé panství friedlantské lze rovněž za překážku zdravého rozvoje života městského pokládati. Kdežto v r. 1613 Turnov nalézal se na vrcholi své samosprávy, kdežto právem mohl se rovnati „jiným královským a svobodným městům tohoto slavného království," tož na konci války třidcetileté mizí nám s očí i stín matný dříve pyšného pomníku občanského.

Přirozený následek ovšem byly „jednota" v náboženství a ubývání obyvatelstva. Staré zprávy všechny zmínky různé činí o velikém počtu prázdných pustých domův, jichž obyvatelé ponejvíce v blízké Lužici hledali svobody přesvědčení svému, též setkáváme se s jmény rodin nových, šlechtických a sousedských, z nichž značný počet za rozkvět svůj děkuje vládě friedlantské. Avšak jednota v náboženství, jak si ji představovali rádcové Ferdinanda II., nebyla dosud v Turnově provedena, nebo dobrá polovice občanstva ještě r. 1650 hlásila se k učení protestantskému, kterýž zjev nejvíce vysvětliti lze častými pochody vojsk cizích, styky s českými exulanty a blízkostí ultraprotestantskému okolí libereckému. Zajisté nebyl bez významu letočet 1634, vydlabaný na písčitých stěnách skrytého údolí „Kalicha" pod šedými troskami hradu zbirožského!

Veliký převrat, kterýž po r. 1620 všecky třídy obyvatelstva českého zasáhl, nezůstal bez následkův i v Turnově. S vystěhovalci, kteří po r. 1622 se s vlastí rodnou rozžehnali, zmizeli i starší zemanští rodové turnovští, a na místa jejich přišli rodové noví, po věčšině teprvé vzniklí a povýšení, kteří již nikdy touže měrou neprospívali měšťanským spolusousedům svým, jako činili jejich předchůdcové. Avšak čas po čase ubýval počet jejich v témže poměru v kterém vůbec ubývalo šlechtických rodin českých, o mnohých pak zachovaly se zprávy jen kusé a nedostatečné. Nejznamenitější byli: Noví rodov zemanští.

1) Jeníkové Zásadští z Kamzíkova, jinak z Gämsendorfa. Starožitný tento rod rytířský náleží téměř celým svým trváním Turnovu a jeho okolí. Původ tohoto rodu, mylně s rytíři Jeníky z Bratřic za příbuzný drženého [1], jest ves Zásada na Semilsku, kdež Jeníkové od starodávna pěstovali úřad vrchních rychtářův a žili v dobrém sousedství se sousedy města Vysokého pod Krkonoši. Rod jejich býval vždy za starožitný, dobře pošlý, pokládán, o čemž dává zachovací list, daný purkmistrem a raddou města Vysokého, den sv. Lukáše r. 1582, dobré svědectví. Tehdy byl rychtářem vrchním v Zásadě Blažej Jeník. Předek rodu Jan Jeník, syn Petra Jeníka, splodil s chotí svou Annou, dcerou Jakuba Jirsy z Drštkova, čtvero synův, Tomáše, Blažeje, Petra a Šimona. Z těch Blažej, zasnoubený s jakousi Hátou, vynikal ve službách pánův Smiřických, načež i četní synové jeho, Jan, Tomáš, Mikuláš, Jakub, Václav Jiří a Matěj, věčšinou vstoupili do služeb okolních vrchností; aspoň víme, že Tomáš Jeník byl r. 1613 písařem na Dymokurech [2]. Jiří Jeník vstoupil do služeb knížete friedlantskéhe a dosáhl od něho rytířství, načež se psal Jiří Karel Jeník Zásadský z Kamzíkova. Toto povýšení stalo se kol r. 1626 a nabylo diplomem Ferdinanda III., daným 27. června 1637 bratřím Mikuláši, Jiříku, Matěji a Václavu Jeníkům [3], platnosti pro celý rod. Hlavou rodu zůstal ovšem Jiřík, kterýž jméno rodu po- Zásadští z Kamzíkov

[1]) Vlasák: Staročeská šlechta a její potomstvo po 30leté válce, Arch. Pam. II. 113. — Věru směšné jest udání Hallbachova Adelslexicona (I, 609), že rodina Jeníkův pochází z Uher. Jest to důkazem, jakým způsobem ochotní genealogové a heraldikové vědu služkou svých interessův činí.

[2]) List městské raddy Semilské dd. 1613 v sobotu po všech Svatých, v archivu turnovském.

[3]) Hallbach I, 609.

vznesl i nabytím značného jmění. Počátek, zdá se, učiněn byl, když mu kníže friedlantský udělil lénem dvůr Kurovodce, na úpatí vrchu Mužského, jižně od Turnova, položený, po němž se i hnedky „na Kurovodcích" psal. R. 1627 vstoupil v manželství s Annou, zůstalou dcerou Matiáše Jedličky, měštěnína a spoluradního turnovského, a zděδiv s ní i statku jejího stal se spolusousedem turnovským. Dvůr jeho položen byl na nejzázším levém konci ulice hradišťské, již za struhou Stebňovou. Po tragickém konci Albrechta z Valdštejna přešel do služeb synovce Albrechtova, Maximiliána z Valdštejna, a zastával úřad důchodného písaře na Hrubé Skále. Nastřádav sobě hojného statku, koupil sobě listem hamfeštním vysazený dvůr v Loučkách, od dědiců urozeného pána Oldřicha z Újezdce a z Kúnic, 30. června r. 1637 [1]), kterýžto trh Maximilián hrabě z Valdštejna, jakožto pán hruboskalský, potvrdil, s povinností ročního úroku 11 kop a 2 gr. čes. Takovým způsobem jmění jeho dál a dále vzrůstalo, tak že přikupoval v Turnově, užívaje svého postavení úředního, jednotlivé kusy pole, a nastřádal sobě i klenotův drahocenných, kteréž, když r. 1637 nebezpečenství švédské na zemi českou tíže dolehlo, sobě u Jakuba Šípka, souseda turnovského, bezpečně uložil. Po odtažení Bannérově však okázal se zmíněný Šípek nepoctivým a upíral panu Jeníkovi dvě truhly zlata, stříbra a klénotův, uschovati odevzdaných, načež pan Jeník jeho pohnal před právo městské, 9. list. 1640, a když jemu státi nechtěl, před appelační soud pražský, kterýž nálezem, daným 12. čce 1641, jemu za právo dal [2]). Postavení svého i jmění užíval k povznesení svého rodu. Nejprvé způsobil, že byli bratří a příbuzní jeho, pokud na ně nepřecházelo šlechtictví a přídomek, pro-

---

[1]) „Vejpis listu hamfeštního urozeného pána Jiříka Jeníka Zásadského z Kamzíkova na dvůr Loučka, dd. 14. května 1641. Praví se tam: abych jemu (Jeníkovi Z. z K.) dvůr jeden, jenž sluje Loučka, kterýž on sobě na panství mém skalském, jehož někdy urozený pán, pan Voldřich z Újezdce a z Kúnic, v držení byl, od pozůstalých přátel koupil, listem hamfeštním, tak jakž od předešlých vrchností listem hamfeštním osvobozen byl, osvobodil a znova obnovil. Pročež..... takový dvůr Loučka s dědinami, lukami, lesy, sady, rybníčky, porostlinami, vejhony, mlejnem, i se vším k tomu od starodávna posavád přináležejícím příslušenstvím.... propouštím" Svědci Jiří Brodecký z Brodce na Bílých Poličanech, a Studenci, J. M. C. nařízený nejvyšší laitnant a Karel Rodovský z Hustiřan, hejtman panství hořického. V. liber memor. fol. 57.

[2]) Liber copiarum v arch. turn.

puštěni ze svazku poddanského své vrchnosti[1], dále pomohl i bratru svému Matějovi, že se stal šlikovským hejtmanem na Starohradech a Kopidlně. Odtud nabyl majitkem dvora a vsi Bartoušova (nyní v okresu libáňském), podlé něhož se i psal[2]. Veliký oheň z r. 1643 stihl i oba bratry, Matěje i Jana, jichž domy padly za oběť zhoubným plamenům. Když pak válka třicetiletá skončena byla, užil Matěj příležitosti vhodné, kteráž se naskytla, a koupil sobě ku domu svému v Turnově nejprvé „dvoreček" při městě (4. čce. 1649.) a pak i dům spálený vedlé brány jičínské se sladovnou a haltýřem, se závazkem, že dům znova postaví[3]. Jiří Jeník Z. z K. zemřel r. 1662, zanechav po sobě četné potomstvo, syny Jindřicha Jiřího, Bedřicha Ladislava, Jana Matiáše, Václava Albrechta, Maximiliána Jiřího a Ferdinanda Karla, pak šest dcer. Mimo to užívali přídomku jeho i synové staršího bratra Jakuba, Václav, Jan a Daniel, též se uvádí v řadách sousedův r. 1661 Jiří Karel Jeník Z. z K. Tím se rod příliš rozšířil a důležitosť svoji na mnoze ztratil. Zdá se, že Jiří Jeník v posledních chvílech žití svého rozpadl se s vrchností skalskou, nebo došly nás mnohé zprávy, kteréž obsahují v sobě zvěsti o příkořích synům jeho páchaných, z nichž žádný více do služeb Valdštejnských nevstoupil. Dědicem dvora turnovského stal se posléze Maximilián Jeník Z. z K-a, muž v kruzích sousedský velmi oblíbený, za to tím méně na Hrubé Skále. Nejen že se snažil hrabě, aby jeho přiměl k plnění všech povinností sousedských, nýbrž i mnohá bezpráví přímo jemu působil. Když r. 1680 mor veliký po celých Čechách zuřil a i v Turnově se rozšiřoval, zakázal hejtman bělský jménem hraběte Maximiliánu Jeníkovi, Z. z K., aby bratra svého nepřijímal[4]) a j. v. Za to ovšem když vypukl veliký spor obce s vrchností po r. 1707, i pan Jeník dal se nalézti na straně sousedské. Zdá se, že syn jeho Maximilián Václav J. z K. kterýž 20. ledna r. 1720 slib složil, že vyplní povinnosti měšťanské[5], přinucen byl se vyprodati, nebo více se o rodu tom v Turnově zmínka neděje. Z ostatních členův téhož rodu dlužno uvésti Jana Ctibora Jeníka Z. z K-a, syna Matějova, kterýž jsa

[1]) 1632, 30. břez., propouští Jan Kuneš z Loukovce na Hodkovicích Jakuba Jeníka ze vsi Zásady z poddanosti knížete Friedlantského. Liber copiarum.
[2]) V. liber memor. fol. 66.
[3]) Kniha červ. z r. 1643. A. 39.
[4]) Orig. dd. 30. kv. 1680 v arch. turn.
[5]) V lib. memor. fol. 107.

pánem na Bartoušově (P. Jeronym Solař četl chybně Bartoš Štěpánově a Jitkově v Čáslavště, s druhou chotí svou. Blažen Ludmilou z Löwenfelsa, i statku tiského (blíže Haber) naby On přispíval vedlé jiných četných dobrodinců ku stavbě kláště augustiniánského v Něm. Brodě a byl v kostele téhož řádu (nynějši gymnasijním) pochován, 28. pros. 1698. Jeho potomstvo naby později statkův Březiny a Zahrádky (obé v nynějším kraji t borském), kdežto potomci Maximiliánovi nabyli statku Zámrsku Vys. Mýta. R. 1768 žili z téhož rodu Antonín, a Ferdina Maximilián, c. k. setník, se synem svým Ludvíkem a Jiří Václa c. k. nadporučík, dále Václav Fridrich, pán na Březině a Z hrádce. Jan Fridrich Karel, děkan v Čelakovicích[1]) a Jan Fil Karel, poručík v Štampachově pluku kyrysnickém[2]). R. 1802 se na Zámrsku Jiří Z. z K-a, jehož syn Bedřich, svob. pán Z. z K rodilý 23. června 1806, s chotí svou Annou Kohlovou, tyto dít zplodil: Diviše, c. k. poručíka (1831—1859), Bedřicha, úřední při náměstnictví v Praze, Ferdinanda, c. k. setníka, Vikto (1840—1850) a Hugona[3]).

Paní Vartemberské.

Vartemberkové po přeslici žili v Turnově během celé vál třicetileté. Paní Kateřina Vartemberská, rodilá hraběnka Mans feldova z Heldrung, po smrti chotě svého Karla z Vartember obdržela za vdovské věno vsi Jílové, Bezděčín, Sestroňovice a Pe kovice v 6000 kopách gr. čes.[4]), spolu vysadil jí syn její, Jindři Otto z Vartemberka, dvůr řečený levicovský v svěrácké ul v Turnově listem mamfeštním k dědičnému užívání. Hledíme k počtu zůstalých dcer Karla z Vartemberka, bylo to ovšem ne statečné odbytí, avšak příští doby poučily, že aspoň nepatrný zbyt

[1]) Viz můj Okres brand. str. 194.

[2]) Pražský kalendář svatovojtěšský.

[3]) Rozrod Jeníkův Zásadských v Turnově.

Jan Jeník, choť Anna Jirsova z Držkova.

Tomáš, Blažej, choť Háta Petr, Šimon

Jan, Tomáš, Mikuláš, Jakub, Václav, Jiří Karel Jeník Zasadský z Kamzíkova, choť Anna Jedličkova z Turnova, Matěj Je Z. z K-

Václav, Jan, Daniel,

Jindřich Jiří Fridrich Ladislav, Jan Matěj, Václav Albrecht, Maximilián J František Jiří, Ferdinand Karel.

[4]) D. Z. CLXXXVII, N, 22.

tento přetrval katastrofu, kteráž po roce 1620 rod vartemberský zasáhla. Moudrým hospodářstvím dovedla paní Kateřina toho, že dvůr svůj trhem dvoru někdy rejnovského a dvoru, kterýž náležel Šaškum z Mezihůří, značně rozšířila. Její dcera Dorota Kateřina provdala se za jakéhosi pána z Neudeka, snad dvořenína Friedlantského, avšak v brzce ovdověvši žila s matkou svou v Turnově. Obě paní přežily i konec války třicítileté, až obnovenou protireformací památka jejich v Turnově vyhlazena byla. Ustavičné zádavy vojenské, neúroda a jiné nehody těžce doléhaly na ubohou paní, kteráž byla přežila slávu a velikosť rodu svého, jmění její ubývalo měrou takovou, že i povinný úrok odváděti nemohla, takže obec sama byla přinucena smlouvu s ní uzavříti, 13. dub. 1650, aby za 321 zl. 25. kr. aspoň 150 zl. ve lhůtách zaplatiti mohla[1]), načež hrabě Maximilián nařídil regentovi svému rytíři Václavu Králíkovi z Brocenberka, aby s paní z Neudeka o vhodný trh statku jílovského vyjednával (10. čce. 1652), obec pak turnovskou vyzval, aby dvůr její turnovský spolu i s dvorem a pivovárem rejnovským v rynku k svému dobrému koupila. Koupě statku jílovského se nezdařila, ježto se vyskytá na něm jakožto držitel vnuk paní Kateřiny Vartemberské, Karel Jan Vilém z Schönkirchu na Jílovém, Chocni a Dobřichově, avšak dvůr neudekovský koupila obec 2. pros. r. 1654 za 1100 kop gr. míš.[2]) též i dvory rejnovský, nemičovský (šaškovský) s pivovárem na náměstí. Peníze stržené byly odevzdány výše zmíněnému pánu z Schönkirchu a Petru Hoberku z Henderštorfa, vyjímajíc 100 kop míš., kteréž pán z Schönkirchu na varhany nově zřízenému klášteru františkánskému daroval, a kteréž guardiánem P. Bernardem Čížkem řádně, 22. list. 1661, kvitovány byly. Paní Dorota Kateřina z Neudeka zemřela krátce po trhu tomto, jsouc posledním známým členem slavného rodu Vartemberského. —

Radvanovští z Podtejní. Jaroslav Jiří Radvanovský, příbuzný Jana staršího Radvanovského, purkrabí skalského, koupil sobě 10. září r. 1646 dům s příslušenstvím v svěrácké ulici v Turnově za 800 kop[3]). Též zmíněný Jan starší zakoupil se v Tur- Jiní rodové.

[1]) Liber copiarum fol. 51.

[2]) „Dvůr aneb dům slove levicovský v svěrácké ulici proti domu Jiřího Fridricha s jedné a vedlé domu Vaclava Boudy, kdež někdy zbor bratrský býval, s strany druhé.“ Liber cop. fol. 36, 36.

[3]) Červ. kniha z r. 1643, A. 55.

nově, nabyv kusu roli orné za mlejnkem podchloumeckým (po klášterským) r. 1648. Jan ml. Radvanovský koupil 30. ledn r. 1651. dům na Travnicích nárožní, jdouc ku mlýnu podk stelskému za 330 kop[1]). Později nabyl Jan starši dvoru Podtej a počal se psáti dle něho. Po jeho smrti ujal se Podtejnského zbo syn jeho Václav Radvanovský z Podtejní, přikoupil k tom grunt Pařikovský ve vsi Sejkořicích (nyní samota u Rovenska) oba grunty vložil se svolením tehdejšího regenta na Skále, Václav Švantle z Třebska, do městských knih turnovských r. 1670[2] Dvůr Jaroslava Radvanovského prodala vdova jeho, paní Elen Václavu Šaškovi z Mezihůří, 1. února r. 1666 za 700 kop[3]).

Rytíř Jiří Matyášovský z Matyášovic a choť jeho Ann Marie koupili 29. dubna r. 1667 dům v ulici svěrácké v Turno za 200 kop míš[4]).

Valkounové z Adlaru. Daniel Augustin Valkoun z A laru, potomek rodu velmi starožitného, měl po r. 1661 v Turno dům v ulici hluboké. R. 1694. 23. května, obec dům tento s p volením regenta Františka Václava Vranýho koupila za 541 29 kr.[5])

R. 1676, 2. list., koupila urozená paní Marie Magdale Kelbichova, rodilá Vančurka z Řehnic, dům v ulici hradišts od Daniele Krause, purkrabí hradišťského za 620 kop[6]).

Vedlé jiných roduv, jichž jména později v zapomenutí přiš jmenují se ještě páni z Dobranova. Dům jejich shořel s vě částí města r. 1643.

Správa obce. Vážné události, sledující bitvu bělohorskou, působily i znač ve zřízení obecné, a to po směru své doby. Utužování moci pan vnicí nad stavy svobodnými způsobilo, že stavové poddané své větší závislosti přivésti se snažili a mnohdy odpor tu a tam vz kající hrozbami a mocí potlačovali. Dálo se tak téměř ve vše městech ochranných, i v Turnově, nebo umlčování privilegia Ada z Vartemberka a Šlikova a omezená privilegia obou prvých Val štejnův jsou zřetelným obrazem těchto záměrův. Než přes to v

[1]) Červ. kniha z r. 1643. A. 66.
[2]) Liber copiarum fol. 69.
[3]) Kniha červená z r. 1643, 101.
[4]) ibid 131, 201.
[5]) Liber copiarum fol. 81.
[6]) Kniha červená z r. 1643, A. 440.

má doba Friedlantská mnohé v sobě blahodárné. Konečné spojení města, odstranění dosavádních „stran," rozšíření ochrany od obce cechům prokazované a udělení patronátu jsou věci velmi důležité, zvláště za dob tehdejších. Zrušení knížetství friedlantského na té věci nezměnilo ničeho. Turnov jsa nyní trvale připojen k Hrubé Skále dalek byl všeho nebezpečí, že opět roztržen bude.

Patronát.

Udělení patronátu stalo se asi spolu s prohlášením Turnova za město knížecí. Důležitost jeho okázala se nejlépe po ohni r. 1643. Obec chudá, zničená, nebyla by s to, aby svatyni shořelou opět upravila, kdyby nebylo patronátu. S farou turnovskou, kteráž v dobách friedlantských na děkanství povýšena, spojeny byly skrze nedostatek kněží fary okolní, mimo nudvojovickou, přáslavickou a přepeřskou ještě libuňská, jenišovická a všeňská. S právem patronátním obdržela obec i správu desátku na těchto farách, a proto, když chrám mariánský shořel, nebylo prostředku vhodnějšího, než užiti k tomu desátkův farských. Sám děkan tehdejší, bohužel jména neznámého, byl radou svou v příčině té obci ochoten, a když v brzce potom zemřel, stvrdil i tehdejší regent Václav Králík z Broccenberka, který tehdy na útěku před Švédy se nalézal (svolný list jeho datován na „vrchu Ouzkém," 24. čec. 1648), aby desátek z fary libuňské na stavbu vyhořelého chrámu obrátili[1]). Spolu s tímto svo-

---

[1]) Svolný list jeho in orig. v archivu turnovském. Zajímavý list tento věrně charakterisuje onu dobu útrap plnou i neváháme ho tuto podati v plném znění:

„Psaní vaše pod datum 17. Julii léta přítomného 1648 teprva 23 huius u večer jsem k rukám dostal a z něho všemu vyrozuměl. Na kteréžto psaní vám zase tuto odpověď dávám.

Předně, že jsem dnešního dne o tom odkazu někdy pana děkana vašeho k klášteru broumovskému, panu proboštu téhož kláštera netoliko psal, ale i psaní Vaše s psaním pana Vicaria kraje boleslavského odeslal; nepochybuji, že budou věděti, jak v té příčině postupovati. Jsouce pak nyní nebezpečné časy a obávajíce se v jakém zarmouceném spůsobu zde zůstáváme v kraji hradeckém, aby i kraj boleslavský toho zlého (od čehož bože uchovej) nezakusil, má radda jest, co tak na studeno před rukama pozůstává, aby se do bezpečného místa odeslalo. Co se dotýče přípovědi někdy pana děkana vašeho, že chce všecken desátek z fary libuňské na chrám Páně v městě Turnově vyhořelý obrátiti, těch všech desátkův, pokudž před rukami jsou, vy se ujíti moci budete. Pokudžby pak k speněžení od N. přišly, z toho dluhu Vašeho N. pozůstalého, žádnému ani malého peníze nevydávejte, dokud se tý přípovědi, vám před mnoha poctivými lidmi učiněné, zadosti neučiní. Jestliže by nějací dluhové lidem turnovským i jiným, toliko poddaným J. Excell. od dotčeného pana děkana se pozůstaly, dokud se ti dlu-

pánem na Bartoušově (P. Jeronym Solař četl chybně Bartoš), Štěpánově a Jitkově v Čáslavště, s druhou chotí svou, Blaženou Ludmilou z Löwenfelsa, i statku tiského (blíže Haber) nabyl. On přispíval vedlé jiných četných dobrodinců ku stavbě kláštera augustiniánského v Něm. Brodě a byl v kostele téhož řádu (nynějším gymnasijním) pochován, 28. pros. 1698. Jeho potomstvo nabylo později statkův Březiny a Zahrádky (obé v nynějším kraji táborském), kdežto potomci Maximiliánovi nabyli statku Zámrsku u Vys. Mýta. R. 1768 žili z téhož rodu Antonín, a Ferdinand Maximilián, c. k. setník, se synem svým Ludvíkem a Jiří Václav, c. k. nadporučík, dále Václav Fridrich, pán na Březině a Zahrádce, Jan Fridrich Karel, děkan v Čelakovicích[1]) a Jan Filip Karel, poručík v Štampachově pluku kyrysnickém[2]). R. 1802 seděl na Zámrsku Jiří Z. z K-a, jehož syn Bedřich, svob. pán Z. z K-a, rodilý 23. června 1806, s chotí svou Annou Kohlovou, tyto dítky zplodil: Diviše, c. k. poručíka (1831—1859), Bedřicha, úředníka při náměstnictví v Praze, Ferdinanda, c. k. setníka, Viktora (1840—1850) a Hugona[3]).

Paní Vartemberské. Vartemberkové po přeslici žili v Turnově během celé války třicetileté. Paní Kateřina Vartemberská, rodilá hraběnka Mannsfeldova z Heldrung, po smrti chotě svého Karla z Vartemberka obdržela za vdovské věno vsi Jílové, Bezděčín, Sestroňovice a Pelikovice v 6000 kopách gr. čes.[4]), spolu vysadil jí syn její, Jindřich Otto z Vartemberka, dvůr řečený levicovský v svěrácké ulici v Turnově listem namfeštním k dědičnému užívání. Hledíme-li k počtu zůstalých dcer Karla z Vartemberka, bylo to ovšem nedostatečné odbytí, avšak příští doby poučily, že aspoň nepatrný zbytek

[1]) Viz můj Okres brand. str. 194,

[2]) Pražský kalendář svatovojtěšský.

[3]) Rozrod Jeníkův Zásadských v Turnově.

Jan Jeník, choť Anna Jirsova z Držkova.

Tomáš, Blažej, chot Háta Petr, Šimon

Jan, Tomáš, Mikuláš, Jakub, Václav, | Jiří Karel Jeník Zasadský z Kamzíkova, chot Anna Jedličkova z Turnova, | Matěj Jeník Z. z K-a.

Václav, Jan, Daniel,

Jindřich Jiří Fridrich Ladislav, Jan Matěj, Václav Albrecht, Maximilián Jiří, František Jiří, Ferdinand Karel.

[4]) D. Z. CLXXXVII, N, 22.

dobíhající vedlé Jiříka Zásadského“ od Václava Svobody za 100 kop[1]). Nejznamenitější pak koupě, trh totiž dvoru neudekovského, udál se jaksi na rozhraní doby této.

K blahodárným účinkům doby friedlantské u správu obecní lze přičísti i rozšíření právomoci soudu konšelského ve věcech hrdelních. Právo pokutní a popravní dosud náleželo pánovi, kterýž ovšem se soudem zemským aneb s právem nejbližšího města královského nález smluviti musil[2]). Turnov obdržel v příčině té právo král. města Nymburka a odvolávání z nálezův soudních dělo se od r. 1671 přímo ku král. soudu nad appellacími na hradě pražském[3]). Až do konečného upravení trestního soudnictví za Marie Teresie bylo v Turnově odpraveno kolem, mečem neb provazem 14 osob, popraviště nalézalo se nad Chlumkem proti chrámu marianskému.

Poměry cechovní.

Cechové zůstávali v témže počtu jako v době předešlé, jen že počet příslušníkův u mnohých z nich velice se zúžil. Největší újmy utrpěl cech sladovníkův a vodovarův, v stol. XVI. nejvážnější živnostenský spolek v městě. Veliký oheň r. 1643 ztrávil všechny dosud zachovalé, ovšem jen živořící pivovary a sladovny turnovské, pivovar Kosačovský na náměstí, obecní v ulici svěrácké i pivovar, jejž se sladovnou později koupil Petr Partyček. Spolu shořel i regiment cechovní i oltář, kterýž cechu v chrámu marianském náležel, a málo spomohlo cechu, že rada městská regiment cechovní obnovila (2. pros. 1647)[4]). Vedlé sladovníků utrpěli nejvíce tkalci a mezulánici, tito nejvíce emigrací, ježto již r. 1622 veliká část mistrů i tovaryšů skrze náboženství do Lužice odešla a v Žitavě se osadila[5]). Živnost soukennická poklesla dlouhým válčením, ač v dobách friedlantských veliký vývoz k armádě se dál, a pak konkurencí židův, kteří laciná sukna jinde, nejvíce v Liberci kupujíce, jich v městě s újmou domácí výroby prodávali. Cech soukennický vymohl si na to hraběcí majestát, kterýmž cizích suken prodej v městě zapověděn byl, a když Židé toho nedbali a v prodeji takových suken pokračovali, vedli si soukenníci novou stížnost, kterouž jménem hraběcím vyřídil regent Václav Králík z Brocenberka (26. pros. 1647) ve smyslu příznivém

[1]) K. č. z r. 1643, A, 2.
[2]) I větší města neměla před stol. XVII. popravního práva, jako Rychnov nad kněžnou. Srovnej A. Sedláčka: Rychnov nad Kněžnou, str. 63.
[3]) V. liber memor. fol. 112.
[4]) Dle akt někdejšího cechu sladovnického a vodovarského.
[5]) Pam. arch V, 32.

a s zostřením, aby všecka cizí sukna, v městě přistižená, pobrána a chudině rozdána byla [1]). Nového zřízení nabyl cech truhlářský, jehož pořádek stvrzen od městské rady v úterý po památce na nebe vstoupení Spasitelova (30. kv.) 1622. Originál tohoto stvrzení jest vzácnou památkou tehdejšího umění krasopiseckého i kreslitelského. Skvostné, vzácným umem provedené initiálky a miniatúry, ovšem stářím poněkud vybledlé, zdobí na pergameně psanou listinu a jsou zřejmým důkazem bohatství a vážnosti českého měšťanstva v dobách tehdejších.

Nepřízní dob utrpěla i dosavade privilegovaná výroba bečvářů turnovských, kteří až do této doby jediné pravými nádobami míry ssuté město a okolí zásobovali. Když během války po časté vpády nepřátelské průchod práva veřejného staven byl, jali se i horáci okolní zejména z Maloskalska, podobné nádoby hotoviti a do města k trhu nositi. Stížnosti bečvářův zůstaly nepovšimnuty. Teprvé když vpádem Arnimovým, r. 1634., původní list výsadní Adama z Vartemberka pečeti své porušení došel, vznesli bečváři prosbu svou na radu městskou, aby stvrdíc starého listu výsadního konec učinila mocným slovem svým škodlivému měr padělání. Rada městská učinila ne tak po vůli jejich, jako ve prospěchu celého města. 2. února 1643. : čtrnáctý článek nového listu bečvářského stanovil opět „stran nádob všelijakých od horákův nesení do města k trhu, toho se zbraňovat nemůž, kromě sudův, achtelův, polonachtelí a džberův, což se k míř dělati má od nás (bečvářův), toho aby horáci k městu vésti a nésti vůli neměli, kteréžby se s měrami našimi nesrovnávaly." Tím stará výsada bečvářská změněna v jediné kontrollní právo nad předmět mimo cech hotovenými [2]). I výnosná dříve výroba hrnčířův a prod klejtu, jejž oni výhradně do okolí na péči měli, poklesly, též zmenš se počet mistrův, jichž dříve 10 bývalo, pouze na čtyři. K tom ještě při ohni a v pádu nepřátelském r. 1643 starožitný majest hrnčířský ku zkáze úplné přišel. —

Z předeslaného zřejmě seznati lze, že starodávná výroba tu novská, dosavádní pramen bohatství obce i sousedův, válkou dlouho a zvrácením stávajících poměrův, ní spůsobeným, na dobro pokles a tím připravily půdu výrobě nové. Když pak válka byla skončen a obzor politický se zjinačil, nastoupily také i jiné poměry p

[1]) V. liber mem. fol. 59.
[2]) Z akt cechu bečvářského.

ɩchod turnovský. Ustoupením obou Lužic Sasku přiblížil se rnov velice hraniční čáře celní — muž prostřední síly pohodlně šesti hodinách dojde na pomezí žitavské — a příhodná poloha ıo nutně musila sebou přinést rozkvět obchodu, vývozného i prů- ného. Stará obchodní dráha. Zhořelec-Praha, ustoupila dráze nové. ráž ze Žitavy počnouc rozsochami pohoří ještědského a údolím ɩhelky k Turnovu, odtud pak dále ku Praze ubíhala.

Přední rodiny nynějšího Turnova datují též z té doby původ ıj. Daleko rozvětvené rody nynější. Svobodův, Verychův, Vocloňův. l.. položily tehdy základy své důležitosti občanské. Zasloužilý pri- .tor v létech 1642—1650. Jan Vodsloň. s důstatek znám jest ypravování předešlého. K ocenění výtečné povahy jeho uvésti ši nejprvé dobu. v kteréž nejčestnější úřad obecní pěstoval. a ne- slné překážky a obtíže. nepřízní času způsobené, které mu pod- nouti bylo. Z rodu Svobodovského nejstarší známý předek jest ıclav Svoboda. připomínaný r. 1648.

Zbor literácký.

Starší zborové, literácký a střelecký. zachovali se v této době ɩrácký i se starodávným zařízením. Vážnosť jeho zaváděním kato- ıví značně se zvýšila. i jmění jeho za nepřízně doby spíše přibývalo ı ubývalo. Zbor sám čili konvent, skládal se „z pánů bratří přes- ních,“ a ze sousedův městských a pak z vdov „pro funere.“ které iž peněžně ku zboru přispívaly a za to zboru povinnosť byla, po- ɩb jejich přednesením posvátných zpěvů oslaviti. Náleželo tehdy lobrému mravu býti členem zboru tohoto a proto i osoby vzne- ıější, šlechtické, mezi členy jmenovány bývají. jako r. 1643 pan ı Fridrich Hoberk z Hendrštorfa. regent hraběcí, pan Adam ıichenfelsa, pan Jiří Jeník Zásadský z Kamzíkova. p. Jan Jeník ɩadský pp. Jan a Jaroslav Radvanovští. Vystoupení ze zboru za iký pych pokládáno. k. př. r. 1647 soused Kašpar Salix, „že představení poslouchati nechtěli, proti všemu obyčeji od té spo- nosti své vystoupení revocíroval.“ Správu zboru vedli dva tribuni ıbis, z nichž obyčejně prvým býval primator, a tři. později čtyři niores fraternitatis. Nižší hodnosti byly cantor, kterýž řídil ıčení zpěvu, a servus. Všichni tito úřadové byli na rok voleni ıným konventem, kterýž se scházíval vždy v listopadu, jakož na ıci roku církevního, k poradě. Ku konventu tomu zváni byli pan ıan i jeho kaplani, jakož i páni bratří přespolni a za tou příčinou dy z pokladny zborové koupeno koláčův, piva a druhý den dávána

přespolním snídaní. Oheň r. 1643 zasáhl i dům literácky zboru velká škoda přičiněna. Souvěká zpráva dí, že některé bratrstva, jako předně kniha matrik, v níž statuta na vy téhož konventu, jako i hlavních počtův každoročních k shoř šly, též i pečeť bratrstva zmrhána byla, načež při valném ko 27. listopadu 1644 odbývaném nová kniha zápisní založena Další správa zboru dála se potom vedlé statut, zborem král Kolína n. L. zapůjčených.

[1]) V úvodu nejstarší zápisní knihy literácké.

Kniha šestá.

volné ničení samosprávy městské se strany hraběcí.

(1648—1707.)

---

poměry. Nové útrapy náboženské. Probošt Roder. Paní Vartemké a úsilí proti nim. Založení kláštera františkánského. Trh zboží ojovského. Působnosť nového kláštera, zvláště v díle protireformačním. zboží neudekovského. Seznání berní povinných usedlostí. Posvěcení era. Ferdinand z Valdštejna. Odnětí obci práva várečného. Poručenská hrab. Marie Eleonory. Vojna hruštická. Arnošt z Valdštejna. Neé poměry lidu obecného. Císařský patent. Některá znamení přízně hra-. Správa obce a hmotné její poměry. Správa církevní. Škola městská. Václav Leopold Červenka. Poměry živnostenské.

S tvářností úplně změněnou vchází Turnov do nové doby dějin ských. Mír westfálský zůstavil město chudé, pobořené, obec závislou na přízni milosti vrchnostenské, občanstvo mravně zničené a s nouzí nejnutnější potřeby uhrazující, okolí liduprázdné a zpuštěné. Celé řady vsí a osad zahynuly u zhoubném víru krutého boje; po Nové Vsi, Babinech, Nudvojovicích, městečku pod zámkem rohozeckým, byly pouhé samoty, rozsáhlé lány ve vsech jiných byly opuštěny buď zarůstaly lesem, buď spojeny ve veliká popluží hraběcí, kteráž krátce majitek soukromý převýšila. Systém arrondisující nalezl zde půdy, roztrousené lány zaokrouhleny, čili jinými slovy, vrchnost vybrala sobě lepší, tučnější pozemky v údolí, zvláště při Libuňce, za ně dala bývalým majitelům pozemky na stráních a horách poočené. Takž vznikly veliké poplužní dvory hraběcí těsně při pomezí turnovském, v krajině nejúrodnější, Hořensko, Kyselovsko[1]) a Valdštejnsko, nejvíce na půdě někdejší Nové Vsi. Což záleželo na tom mocnému velmoži, že lid ubědovaný tím ještě více zchudne: nastaly doby, kde odpor proti vrchnosti vřaděn mezi nejtěžší občanské ločiny. Nové poméry

I ta vrchnosť sama se změnila. Jako ubylo pyšných sídel anských na horách okolních a Trosky, Friedštejn, Valečov a jiné hrady upadaly v smutné rumy, tak vymizelo i sebevědomí v mysli nové generací šlechtické. Jak smutně vyjímá se bázeň Maximiliána hraběte z Valdštejna, kterýž neodváží dovolávati se spravedlivého, císařskými majestáty stvrzeného dědictví velikého ujce svého, a jak opovržlivě jest hleděti nestrannému posuzovateli na příkré počínání téhož muže vůči svým poddaným! Avšak, ač lid český uštván a zemdlen byl, ač nebyl schopen okamžitého odporu, předse zůstávala mu aspoň nezkalená vzpomínka slavné minulosti, vzpomínka, kteráž mimoděk budila nenávist k zvrhlým potomkům velikých předkův. Nenávist, kteraž již v druhé generací v zjevný odboj propukla.

---

[1]) Zvané po rytíři Jiříku Kyselovském, kterýž ještě r. 1651 trval ve službách hraběcích a byl členem turnovského zboru literáckého.

Maximilián hrabě z Valdštejna byl pravým odchovancem své doby, dokonalý dvořan proti osobám vyšším, přísný a nedověrný pán proti poddaným. Tato stránka jeho povahy ovšem nezískala mu nikdy lásky a důvěry poddaných, ba vyhlíží to podivně, že město nevěří ani jeho majestátu, nýbrž že chudé privilegium z r. 1647. předkládá k vidimování nejbližšímu městu královskému, radě města Ml. Boleslavě. A nebyla-liž tato nedůvěra oprávněna? Kdož mohl zazlíti Turnovským, že se obávali o poslední zbytek zděděného postavení svého?

Nové útrapy nabožen ské.

Sotva že westfálský mír skončil nekonečnou řadu zádav a útrap vojenských, chopila se vláda císařská opět katolické protireformací v Čechách, nebo mandáty z r. 1626 a 1627 nedošly přes veškeru horlivosť náboženských kommissařův úplného provedení svého, nejvíce příčinou stálých vpádův vojenských a pak nelibostí mnohých velmožův, kteří sice stali se katolíky, avšak v srdci svém zůstali stále přívrženci pronásledovaného učení. Vláda znala dokonale příčiny tyto a proto, poněvadž vpádů nepřátelských více nebylo a protestantská generací po věčšině vymřela, chopila se díla nyní důrazněji. Kdežto však r. 1626 a 1627 prováděla reformací sama vláda, dali se nyní ochotněji nalézti i páni stavové k provedení bohulibého díla. Na sněmích zemských, v Budějovicích r. 1649 a v Praze roku příštího odbývaných, ujednáno bylo horlivě pokračovati v reformací neprovedené a za týmž účelem nařízeno všeobecné sčítání lidu v celém království. Na základě tohoto nálezu sněmovního vydali místodržící císařští 1. února 1650 rozkaz královským hejtmanům kraje boleslavského, kterýž nejdéle vytrval při učení protestantském, aby co nejpřísněji provedli obrácení lidu na víru katolickou a aby učinili zatvrzelým poslední lhůtu do 24. února neb 3. března, v kterémžby svátosť oltářní pod jednou způsobou přijali neb zúplna se odstěhovali[1]). Než sčítání lidu, po nálezu sněmovním vykonané, prokázalo výsledky pro věc katolickou velmi smutné. Tak v Mnichově Hradišti sečteno 931 lidí nekatolických, na panstvích Loukovci a Březince 406, v Turnově 976, což činilo téměř úplný počet obyvatelstva, po válce a vystěhování předešlém zbylého, na panstvích svijanském a skalském 2531, na desfourských panstvích Rohozci, M. Skále a Semilech 4604 atd. Počet tento obsahoval v sobě na mnohých místech téměř celé obyvatelstvo a počet katolíkův byl praně-

[1]) Ex orig. v zámeckém archivu friedlantském.

patrný[1]). Takováto čísla způsobila rychlý konec zamýšleného sčítání a cís. listem, daným z Laxenburka 3. června 1651 nařízeno, aby pouze **nekatolické** duše zaznamenány byly[2]).

Náboženským kommissařem v krajích boleslavském a královéhradeckém jmenován byl energický probošt staroboleslavský, **Rudolf Roder z Feldsburka**, jemuž k výpomoci přidáni četní kněží řádu jesuitského. Již z předešlého jest na jevě, že nejvíce v místech pohraničních dosud protestanství se udrželo a to v městech panských a v lidu obecném. Poněvadž pak tyto třídy lidu nenáležely ku třídám privilegovaným, nebylo třeba užívati náboženské kommissí těch formalit, jakéž předpisovalo zřízení zemské v obcování s osobami stavovskými. Proto reformací Rodrova daleko se lišila od snažení někdejšího jeho předchůdce Kotvy z Freifeldu (str. 139). Dříve dána lhůta vystěhovati se těm protestantům, kteří se víry své zříci nechtěli, také i dopuštěno jim, aby část jmění svého sebou pojali. Avšak kdyby se bylo i nyní užívalo týchž prostředkův, bylo očekávati, že obyvatelstvo severního Boleslavska, dosud téměř úplně protestantské, opustí krbů svých a tím by široširé, úrodné i průmyslové krajiny zůstaly liduprázdny. I hledal toho zájem vlády i vrchností zúčastněných, aby učiněn byl konec houfnému stěhování se do ciziny, kommissím pak reformačním nařízeno, aby užívali všech prostředkův možných k úplnému pokatoličení lidu. Probošt Roder.

Avšak za takých okolností nebylo možno užíti vší rychlosti k provedení takové věci potřebné, pročež prováděti se jali protireformací systematicky. Podlé velikosti panství a podlé počtu protestantův, dříve zdělaného, rozdělen celý kraj na více menších okresův reformačních. Regentové a správci vrchnostenští obdrželi přísné rozkazy, aby byli reformujícím kněžím všemožně nápomocni, a ve všech chrámích, farních i filiálních, rozléhala se kázání horlivých mnichův, při čemž vojenská assistencí zatvrzelé k poslušnosti přiváděti měla.

R. 1651. počala tato činnosť na panství skalském, zejména v Turnově a Rovenště. Místním kommissařem byl nově jmenovaný

---

[1]) V Liberci přihlásilo se, že jsou katolíky, 28 osob, hejtman, purkrabí, písař městský, 5 konšelů, 1 starší obecní, kantor, polesný a 15 osob sprostých, ve všech pak, k panství témuž náležitých pouze 5 osob. Pescheck: Gegenreformation II. 355.

[2]) Dvorský: Reformací náboženská v království českém r. 1651—1654. Arch. Pam. VII. 294—296.

děkan turnovský, P. Pavel Vojtěch Blažnovský[1]), a jemu dáni dva otcové řádu jesuitského z kolleje jičínské. Po výslov přání hraběte Maximiliána měla býti protireformací turnovsk možná nejdříve provedena. Avšak veliký počet protestantův n lze snadno obrátiti, jak se zdálo, tím spíše, když z právomoci l missařů reformujících mnohé osoby vyňaty byly. Žilyť dosu vdovském zátiší svém vdovy vartemberské, Kateřina, vdov někdy Karlu z Vartemberka na Malé Skále, a dcera její, Do Kateřina, ovdovělá z Neudeka, vedlé nich pak i majitelka (nudvojovského, paní Voršila hraběnka z Opperštorfu, v zvěčnělého hraběte Jáchyma Ondřeje Šlika, které, ničím s provinivše, při své víře do života svého zustaveny býti musily. gický osud, kterýž dámy tyto, svědky pohnutých dob dřívě zasáhl, působil v lid neobyčejně a mnohého asi podněcoval k losti. I pomýšlel hrabě, jakby nejprospěšněji a bez hluku byl nařízení vládních vykonati, a konečně uzrály v mysli jeho pro kové dva, podlé mínění jeho postačitelní, založení totiž nového štera a trh zboží posledních Vartemberkoven.

Paní Vartemberské.

Náleželo takřka k povinnostem bohatých velmožův če doby tehdejší, nechtěli-li, aby je stihlo podezření kacířství a o obmýšleti řády mnišské, zejména řády mnichuv žebravých a Je hojnými dary. I hrabě Maximilián měl dosti protivníkův na císařském, kteří ho vinili účastenstvím ve „zradě friedlants a proto hledal spojencuv u nejmocnějšího činitele politického té, u stavu duchovenského. Tímto spojenstvím lze si vysvětliti livosť jeho o konečné pokatoličení statkuv zděděných a ko i pevný úmysl zříditi v Turnově klášter řádu sv. Františka. R. 24. října oznámena vule hraběcí shromážděné kapitole pro české ve Znojmě při přítomnosti předních důstojníkův řád P. Maxentia ab Arco, provinciála a P. Michala Jahna, (tora, načež řád ochotu svou projevil, nový klášter přijati. Kdy dosaženo bylo i svolení Ferdinanda III. i tehdejšího arcibi pražského, kardinála Arnošta z Harrachu, vypraveni do Tu někteří kněží řeholní, aby prozkoumali místo novému klášter

Založení kláštera Františkánského.

[1]) Jméno děkana tohoto přichází různě; v liber cop. sluje Blažl v pamätní knize františkánské Plačovský. Užíváme verse Blažnovský, jal podepsán jest na starobylém, r. 1645 v Antwerpenách tištěném missálu skalském.

kázané. Podivno, že nebráno zření ku zbytkům někdejšího kláštera dominikánského; snad stará nenávist mezi Dominikány a Františkány, snad i poněkud odlehlá vzdálenost od středu města přiměly hraběte, že obral sobě východní stranu náměstí, počínajíc rohem ulice hruštické až k ulici svěrácké. Severní roh ulice hruštické určen za místo nového chrámu klášterního a deset domův sousedských, kteréž se vedlé sebe nalézaly, zakoupeny, aby na místě jejich zbudováno bylo obydlí pro 12 kněží řeholních. Výkup byl snadný, nebo patero domův bylo spáleništěm, šestý pak dokonce zbořen a pust zůstával[1]). Rychle byly tedy domy tyto sneseny, aby na místě, kde stávaly, nový nákladný klášter zbudován byl.

Mezi budováním kláštera podařilo se úředníkům hraběcím dosíci trhem i dvora nudvojovského. Dvůr tento byl jediným zbožím, kteréž zbylo nešťastné vdově Jáchyma hraběte Šlika, paní Voršile Sofii a dětem jejím. Moc královského fisku nešla tak daleko, aby i paní, osudem stížená, mohla býti přidržána ku katolictví, a tak i ona i dítky její, z nichž Julius r. 1623 zemřel, při učení otcův svých ponechány. Než hrabě Maximilián netrpěl v sousedství statkův svých i poslední útulek protestantismu a proto obdržel regent Králík z Brocenberka rozkaz, aby vyjednával o trh téhož dvora. Za okolností více neznámých dokonán trh ten; zdá se r. 1651, kdy také hraběnka Šlikova se světem se rozžehnala, načež dvůr sám určen, aby poskytl výživy novým řeholníkům turnovským. Trh zboží nudvojovského.

Zdá se, že trh sám proveden byl za přítomnosti mladého hraběte Ferdinanda Arnošta, kterýž v poselství otcovu 29. dubna 1651. do Turnova se dostavil, aby byl přítomen slavnému posvěcení základního kamene chrámového. S ním dostavil se probošt Roder a 12 mnichův, kteří se hned do svých vykázaných cel odebrali. Třetí den potom, 1. května, na den slavný sv. apoštolův Filipa a Jakuba vedl probošt Roder slavný průvod z chrámu farního, za nuceného účastenství lidu městského i z okolí, na staveniště, kdež za assistence četných duchovních základní kámen slavnostně položen

[1]) Byly to domy: 1) grunt zbořený pustý po nebožtíku Janu Řešetáři, 2) grunt po nebožtíku Janu Žežhulkovi, 3) dům Mandaleny, knihařky, 4) grunt výpálený po nebožtíku Martinovi Kosaři, 5) grunt vypálený po nebožtíku Martinovi Krejzlíkovi, 6) grunt vypálený Kateřiny Zázvorkové, 7) grunt vypálený po nebožtíku Jeremiáši Šmejkalovi, 8) grunt Anny, manželky Daniele Cichvice, 9) grunt po nebožtíku Janu Vorlovi, 10) grunt vypálený po Václavu ml. Bohdaneckým. Liber cop.

byl. Přítomni byli z vynikajících osob P. Jeroným Žatecký. dián pražského kláštera františkánského u P. M. Sněžné spolu bratřími svého kláštera. P. Edmund Havlík, děkan mnicho dišťský. P. Jakub Zotinus, děkan sobotecký, P. Jakub C lius, farář semilský, Vojtěch Max. hrabě Desfours na Skále, hraběnka Barbora Margaretha Desfoursova na Sk Rohozci a Semílech, rytíř Arnošt Šic. Václav Králík z Br berka, regent všech statkův valdštejnských, Jaroslav Radvano hrab. purkrabí na Hrubé Skále. svijanský hejtman Václav Č primátor turnovský Jan Vodsloň a všichni konšelé roku totiž Šimon Střelecký. Jan Gebler, Jan Těžký. rychtář I Matucha. Václav Strejemanda, Jan Posselt, Václav B ský, Sigmund Rudolf Künigl. Martin Košťál. Adam Ton a městský syndik Václav Subitan[1]). Aby pak slavnosť v trvalé upomínce lidu zůstala, ražen nákladem hraběcím z peníz památní z čistého stříbra.

Působnost nového kláštera, zvláště v díle protireformačním.

Přední péčí řeholníkův turnovských byla náboženská p formací lidu městského i okolního[2]). Společnému úsilí proboš dera, děkana Plačovského, Jesuitův a Františkánův podařilo v době dvouleté s pomocí mušketýrův, dragónův a úředníků běcích lid „převésti" na víru katolickou. Převedení toto bylo slovy přinucení. Neznáme sice dokonale podrobnosti, jakéž zely snahu katolických missionářův v Turnově. avšak jednán kommisí v jiných krajích českých. zejména na Opočensku, nám obraz. kterýž v hlavních odstínech v Turnově svého nápo došel. Píšeť sama kommissí o pořízení svém na Opočensku čís. držícím v tato slova: „Zde (t. v Opočně) počátek v reformaci Hraběte Colloreda hofmistr hejtman C. Geer vřele nás podp Panství jsme 50 dragóny a 60 mušketýry obklíčili, aby žádný daných nemohl utéci; 60 mušketýry jsme lid dohromady do Opočna, a Bohu dík! reformací jakž takž pokojně vykona celý tento kraj (Hradecký) k milostivému zalíbení J. M. C. l lickému náboženství přiměli."[3]) Poněvadž vystěhování se d nebylo a ti. jež kommissí za zarputilé kacíře prohlásila, do

[1]) Severin Vrbčanský O. S. F.: Nucleus minoriticus, c. XXVIII,
[2]) Ibid. „Franciscanorum prima cura erat civitatem a labe h (quam autor Lutheranam vocat), repurgare."
[3]) Dvorský na místě citovaném.

ení vrháni byli, nezbývalo stálým u víře protestantům, leč pokuse o šťastný útěk. Přes veškerý dozor vojska i přes násilí, na adených vystěhovalcích páchaná, množil se počet nebožákuv, ří vše jmění své doma zanechali a svobody svědomí v cizině vyhávali, nesmírně. Útěk dál se obyčejně za doby noční a v živé něti Turnovských udržuje se podání, kterak prý lidé v noci Turem se kradli a tázáni jsouce útrpnými sousedy, kam že jdou, Pánem Kristem" odpovídali. Mnohdy bylo ubohým na pomezí ském i tuhý boj se strážci hraničnými podstoupiti. Počet uprchi Turnovanův udán byl kommissí na 73, avšak na panstvích lních obnášel tisíce. Tak na panství friedlantském uprchlo 5575), na Rohozecku, Semilsku a Maloskalsku 2345 atd., i ze Sviska a Hruboskalska zachránilo se útěkem 231 duší[1]).

Spolu s městem pokračovalo i katoličení lidu v nejbližším okolí. bylo středem protestantův městečko Rovensko, jehož obyvatel- ze zanícení náboženského r. 1628 i vraždy se dopustilo (str. 143). hu nesnadnou přejal děkan turnovský, než horlivosti jeho a výné pomoci úředníkuv skalských podařilo se ještě během roku 1. způsobiti úplné obrácení Rovenčanův. Úkol svůj dovršil děkan novský 21. ledna 1652, povolav konšely rovenské na Hr. Skálu, ž v kapli zámecké zpověď vykonali a svátosť oltářní z jeho rukou ali[2]).

Nyní zbývaly již jen paní Vartemberské, Kateřina a dcera Dorota Kateřina z Vartemberka, ovdovělá z Neudeka, réž žily na úplné samotě ve svém dvoře v ulici svěrácké. Lze diti, že ni ony nebyly prosty přílišné horlivosti reformujících mmissařův, nýbrž užívalo se proti nim prostředkův nejmožnějších. áska příbuzenská nezůstala bez povšimnutí, nýbrž vzbuzen vnuk estřenec jejich, Karel Jan Vilém z Schönkirchu, aby v smý- *Trh zboží neudekovského.*

[1]) Rukopisná kronika žitavská, jíž užil Pescheck (Gegenreformation II,) praví: „1651 um Pfingsten und hernach hat sich abermals eine grosse Reation angefangen, da die Jesuiten an etlichen Orten sehr übel gehauset; über die guten Leute, so in der Nachbarschaft gewohnt, sich in der Nacht wegbegeben müssen; da dann viele sich herein in die Stadt, auch zum il auf die Dörfen begeben haben; da denn zu solchen Abreisen die Reforores Soldaten gebraucht haben, die Strassen zu bereiten. Wenn sie nur and ertappt haben: den haben sie gebunden mitgenommen und ins Genis gelegt." Dle toho byla asi Žitava opět útočištěm unik ých Turnovanů,) r. 1622.

[2]) Pamětní kniha rovenská.

šlení báby a tety své působil. Aby se zbavila nepříjemného nátlaku, oddala paní Neudecká sestřenci svému nejprvé statku jílovského a konečně jala se opravdově jednati s obcí o trh svých dvorů šosovních. Než dohodnutí nebylo tak snadné, jak se očekávati mohlo, nebo obě strany nalézaly se v postavení nepříznivými okolnostmi vynuceném. Jednání dlouho nevedla ku kýženému cíli a nemohla býti uspíšena ani rozkazem hraběcím ze dne 16. čce. 1652, kterýmž se v obci bezodkladný trh nařizuje, ani „radou“ regenta Králíka, kterouž (19. května r. 1653) obci v přátelském prý úmyslu dával. Konečně 2. listopadu r. 1654. zůstaly obě strany na tržní ceně 1100 kop. míš., za kterouž oba dvory, neudekovský a rejnovský, v držení obce přišly[1]).

Během tří rokův ukončila reformační kommissí v Turnově bohulibý úkol svůj, s tím vědomím, že město nadále úplně od kvasu husitského očistěno bude. Ovšem hledíme-li k zevnějším úkonům, byl protestantism v Turnově vyhlazen, avšak v srdcích Turnovanův zůstaly vzpomínky na slavnou minulosť i dále a potají přiznával se mnohý ku učení zapověděnému. Drahná část obyvatelstva střehla kněh českých, kteréž slídivému oku kommisařův unikly, jakožto největšího domácího pokladu, majitek jejich přecházel s otcův na syny, a jen tak lze si vysvětliti, že všeobecná zatemnělosť, ve stol. XVII. a XVIII. panující, sebevědomí občanův turnovských neumrtvila. —

Seznání berní povinných usedlostí

Ukončení dlouhotrvalé války způsobilo mezi jiným nutnosť, aby poměry majitelské v zemi náležitě byly vyšetřeny a na základě vyšetření tohoto pevný podklad soustavy berní sjednán. Za tím účelem zařízena r. 1652 zvláštní kommissí generální pro veškeré království a ta počala práci svou skrze tak řečené visitační kommissí, složené ze čtyř osob z každého stavu v témž kraji osedlých a s pomocí jediných orgánův veřejných, úřadův vrchnostenských. Již sama instrukcí, kommissím visitačním daná, nasvědčovala o kollisí poměrův, kteráž přirozeně vzniknouti musila. Ustanovenoť, kdo vlastně za jednoho skutečně či „effective“ usedlého poddaného počítán býti má, „totiž jedenkaždý nyní na gruntu svém effective se nacházející hospodář, který tak buď skrze oheň aneb sice jinačeji na živnosti své zahuben a dokonce zkažen není, nýbrž přes polovici dědin a rolí svých zdělaných, osetých aneb hospodářství své tak zaopatřené má, že vrchnosti povinné roboty s potahem

[1]) O způsobu prodeje a konci paní Neudecké viz výše str. 163.

vykonávati může"[1]), což se ovšem Turnova týkati nemohlo. Faktické poměry na základě instrukcí této seznané daly však základ daleko užší, než jakého pravá potřeba berní vyhledávala. V Turnově, kdež již r. 1642 ne více leč 42 usedlostí seznáno bylo, byl nyní, ovšem s nátlakem zřízencův hraběcích, počet usedlostí, kontribucí povinných, na 48 zvýšen. Avšak kommissí generální sama zrušila počet tento a uznala pouze 37 usedlostí, počet, kterýž měl býti po delší dobu zákonně platným[2]).

Konečné upravení této otázky bylo as posledním důležitým jednáním Maximiliána z Valdštejna v příčině Turnovských, nebo 19. února r. 1655 náhlá smrt ve Vídni učinila konec životu jeho. Závětem, daným ve Vídni 13. února 1655, rozdělil starý hrabě statky své mezi své syny, při čemž Nudvojovice přímo s Hr. Skalou spojeny a nadání Františkánův turnovských na panství skalské uvaleno. Synové jeho ujali se statkův zděděných 19. listopadu t. r., při čemž nejstarší, Ferdinand Arnošt, přejal i závazek vystavěti, vydržovati a všemi potřebami opatřiti klášter turnovský[3]). Týž osud stihl již 15. května roku příštího 1656 syna jeho Ferdinanda Arnošta, praesidenta nad appelací a nejvyššího sudí dvorského, kterýž pouze nedospělého synáčka Arnošta po sobě zůstavil[4]). Poručenství nad ním ujala se nyní ovdovělá choť, hraběnka Marie Eleonora, rodilá hraběnka z Rottalu, spolu s hrabětem Krištofem Františkem Vratislavem z Mitrovic[5]).

Hraběnka Marie Eleonora chopila se panství s energií vzácnou. Zachovati vládu nezúženou synu svému, využiti příznivých následkův provedené protireformací a zavládlých poměrův politických ku zvýšení práv vrchnostenských bylo heslem paní té, jemuž také po celou dobu poručenství svého věrnou zůstala. Prvým skutkem její vlády bylo slavné pohřbení chotě i tchána jejího, jichž pozůstatky tělesné dosud v augustiniánském klášteře sv. Tomáše na Malé Straně pražské prozatím odpočívaly. Smuteční slavnosť spojena byla se zasvěcením nového chrámu františkánského v Turnově, kdež i oběma Valdštejnům určeno místo posledního odpočinku. Bylať stavba klá- Posvěcení kláštera.

[1]) Tomek: Sněmy zemské dle obn. zříz. zem. str. 69.
[2]) Lib. cop.
[3]) D. Z. LXX, C. 22.
[4]) Förster Urk. 29.
[5]) Č. K. z r. 1643, A, 305.

štera i kostela dospěla plného svého ukončení; již r. 16
mistr tesařský, Martin Bassel, makovici a kříž na v
chrámu a roku příštího bylo i vnitřní zařízení budovy kl
konale upraveno,[1]) načež slavné zasvěcení spolu s uložením n
zakladatelův díti se mělo. Aby lesk slavnosti zvýšen b
hraběnka i tehdejšího arcibiskupa pražského, kardinála
z Harrachu, bratra ovdovělé vévodkyně friedlantské, aby s
duchovní vykonal. Bylť arcibiskup příznivcem nového klá
jeho dokonání r. 1656 jsa právě na visitaci v archidiak
slavském, i do Turnova zavítal. Návštěva jeho měla vedlé
účel, seznati totiž osobně, s jakým úspěchem protestantism
byl. Visitací sama arcibiskupa uspokojila a proto, poklá
za úplně katolické, svolil ku přání děkana Blažnovského,
kanovníka staroboleslavského, když žádal, aby mu dov
znova vysvětiti chrámy městské, v nichž za poslední v
luteránští se zdržovali[2]). V únoru r. 1657 přijel kardinál
opět, provázen jsa proboštem Rodrem, a 25. t. m. nový
světil. Hlavní oltář posvěcen ke cti Narození Páně a sv.
oltář po straně evangelijní rovněž ku poctě sv. Františka
straně epištolní sv. Antonínu Padovanskému. Na zejtří
přivezená do Turnova mrtvá těla obou Valdštejnův a proz
bém kostele uložená přenesena v slavném průvodu, jeho
dinál zúčastnil, do nově posvěceného chrámu františkánsl
po tři dny byly obětovány mše zádušní a lidu udílena svá
vání, jehož se 500 osob zúčastnilo[3]).

Ferdinand z Valdštejna. Na krátko sice bylo panství hraběte Ferdinanda z
bylo jeho nemnoho přes rok, avšak následky jeho vlády
novským na dlouho pocítiti. Bylť Ferdinand Valdštejn ta
s ideami doby své. Jsa účasten nejdůležitějších jednání
zejména při ujednání míru westfálského, kdež zastupoval
jména existující království české, jsa držitelem dvou velmi
úřadův zemských, byl zajisté osobou tak mocnou, že lib
bez trestu prováděti mohl. V úředním povolání svém n
netrpěti odporu osob stavem sobě rovných, jakž mohl oč
poru od svých poddaných? Z těch opět nešťastný Turno

[1]) Památní kniha O. O. Františkánův v Turnově.
[2]) Liber cop.
[3]) Rohn: Antiquitates ecclesiarum circuitus boleslaviensis, p.

mětem zvláštní péče jeho, nebo nedalo se očekávati od horlivého podporovatele církve katolické, že ušetří autonomie, již město od bývalých svých pánův nekatolických obdrželo. Proto odvážil se skutku, který ani otci, ani velikému strýci jeho se nepodařil. Hraběcím úkazem odňato obci turnovské právo vařiti piv, od staletí bez odporu vykonávané a to pod rouškou lstné úmluvy. Nebo 10. října r. 1655 přijel hrabě do města a žádal na měšťanstvu schudlém, aby jemu na pět let roční daně 2000 zl. obnášející napřed zaplatili. Požadavek tento nesmírný nemohli ovšem sousedé vyplniti, jsouce pak proti hraběti bez ochrany postaveni, svolili, aby várky během r. 1656 hraběti „k ruce a užitku byly zapůjčeny." Avšak jakmile stal se hrabě pánem várek, hned jal se tvrditi, že várky jemu náleží, nemíně držení jich více upustiti[1]). Že se Turnovští tehdy neopřeli, zůstává hádankou; snad že obávali se ztráty přízně hraběcí, nebo zastrašeni byli přísnými prostředky, kterýchž při minulé protireformací užito. Konečně byl pivovár jejich tak zpuštěn, že nebylo lze očekávati brzkého jeho obnovení[2]).

Ferdinand Valdštejn zemřel, avšak záměry jeho přejala ovdovělá choť jeho Marie Eleonora, paní, kteráž bezohlednou energií svou mnohého muže souvrstevného předčila. Zůstaviti otcovské dědictví nezmenšené dětem svým, Arnoštu Josefovi a Ferdinandu Františkovi, bylo přednim úkolem jejím, a při tom objevovala takou samostatnost, že hrabě Vratislav, ač zákonem nařízený poručník, vedlé ní zůstával bezděčným divákem. Nejprvé obnovila otázku o počtu usedlostí městských. Dobrovolné přiznání Turnovských na 48 usedlostí, kontribucí povinných, a pozdější jeho snížení gen. kommissí zemskou na 37, ve své platnosti zastavena a obci poručeno, aby nadále z 86 usedlostí placeno bylo[3]). Ježto pak odnětí práva várečného za tím účelem se dálo, aby užitek z vaření piv plynoucí vrchnosti připadl, hleděla hraběnka dosíci držení jediného dosud pivováru, kterýž katastrofy předešlé v Turnově přetrval, totiž pivovár a sladovnu, **Poručenská vláda hrab. z Rottalu.**

[1]) Podlé zápisků Lamačových v Černého: kronice turnovské str. 3.

[2]) Jediná zpráva, kteráž zachovala se až po nynější dobu, ušedši hledání a ničení pozdějších stranníkův valdštejnských, jest relací bez podpisu i data, avšak obsahem svým nasvědčující, že náleží době, kdy veliký spor obce s vrchností vypukl. Z té příčiny vyníma se podivně zpráva Sommrova (Bunzlauer Kreis), kterýž tvrdí, že prý Ferdinand hrabě z Valdštejna sám Turnovským práva vařiti piv udělil. (!)

[3]) Obsaženo v téže relací.

v jichž držení přišel r. 1646 soused Partyček. Věc byla velmi snadna, nebo Partyček byl již nebožtíkem a pozůstalí dědicové nedbali příliš závodu, jehož náležité opravení značných nákladův vyhledávalo. A tak 11. března r. 1658 k cíli přiveden trh, kterýmž za 500 kop míš. hraběnka koupila „k dobru dítek svých“ dům nárožní v hluboké ulici s pivovárem zbořeným i sladovnou, však bez stodoly, kteráž zbořiti se měla. Ještě téhož roku počala vrchosť vařiti piva v pivováře nově nabytém[1]).

Vojna hruštická.

Když takto všeobecný tlak na poddaný lid český, v městech i ve vsech vykonáván byl, tu zajisté veškeren volnější duch odstěhoval se a zaměněn byl slepou poslušností. Konšelé a rychtáři stali se nyní nástroji vůle vrchnostenské a svobodný duch, kterýž dříve ve velkých obcích se jevil, zvrhl se v tupou resignaci. Lid městský častěji podá se působení nepříznivých živlův, poněvadž zaměstnávaje se obchodem, průmyslem a řemesly, více jest vázán tak řečenými ohledy; ne tak rolník. A zvláště v této době stávalo se postavení lidu rolnického již nesnesitelným. Ustavičné přitěžovaní povinností, dávek a robot, překážky do odstěhování se na panství jiná kladené, neslýchané útisky, jichž se dopouštěli úřadníci vrchnostenští, stíhání z protestantství tajného a slídění po knihách zapověděných způsobilo, že neblahé odboje z r. 1625—1629 opět obnoveny byly. Prvý odboj počal r. 1668 na horní Jizeře, v okolí Vysokého, Smržovky, Jeseného, Jilemnice atd. Podnět dán jednak útrapami shora udanými, jednak i násilným šířením germanisace v těchto krajinách od cizích vrchnosti. Zejména Desfoursové uváděli na panstvích svých lid německý, katolický, nejvíce soukenníky a skláře, a tím domácí lid český, kterýž od sta roku těmiž živnostmi sobě chleba dobýval, zkrácen o výživu poslední. Když pak faráři v témdni velikonočním lid, aby do kostelu šel a tam svátosti způsobem katolickým přijímal, nutili, vzbouřil se lid v celém podkrají krkonošském a táhl ku Praze. S nimi spojil se lid panství hruboskalského, kdež způsobem tureckým vládl po smrti Václava Králika z Brocenberka († 1661) nový regent Jan Václav Švantle ze Třebska. Obavy hraběnky i její úřadníkův byly zajisté veliké, nebo zástupové zahnuli z údolí jizerského k jihu, aby obešedše Turnov přes Hr. Skálu cestu svou dále konati mohli. Tu však na hod boží velikonoční, 12 dubna, postavili se zástupům na odpor ozbrojení Turno-

[1]) V liber memor. fol. 50.

vané, seřaděni pod praporem svého zboru střeleckého. Setkání stalo se u kostela sv. Matěje na Hruštici a skončilo úplným odražením zástupův vzbouřených, jejichž utišení potom v krátce provedeno bylo. Věrným Turovanům dostalo se odměny zvláštního druhu. Poněvadž totiž vítězná bitka stala se na hod boží velkonoční, nařízeno vrchností, aby na věčnou památku slavného skutku tohoto se každoročně v týž den na radnici městské při hlaholu trub a kotlů — zpívala církevní píseň „Vesel se nebes královno.“ [1])

S tajným hněvem hleděli Turnované na počínání přísné hraběnky, kteréž krok za krokem bořilo staletou jejich autonomii, ukládalo obci i sousedům povinnosti nebývalé a k tomu i působilo rychlé ochuzení lidu. Výroba a řemesla turnovská nikdy nebyly hůře postaveny, jako za poručenské vlády hraběnky z Rottalu, ač právě tehdy byla doba obchodu a průmyslu velmi příznivа. Proto s radostí každý uvítal mladého hraběte Arnošta z Valdštejna, když konečně 13. srpna 1674 přijel do města a na radnici přijal od sousedův i vší obce poslušnosť. Radosť sousedův jevila se tím, že hraběti, když byl na obědě u O. O. Františkánův, městská kompanie střelcův salve pod okny kláštera na přivítanou vystřelovala, začež od hraběte 3 sudy piva, kantoři pak spoluzúčastnilí půl sudu održeli[2]).

Než nový majetník nemínil zříci se předností od předkův dobytých. Již prvé jednání jeho nasvědčovalo, že pokládá Turnov jen za město ochranné, kteréž milostí jeho děda nabylo drobet městského oprávnění. Proti starému zvyku nedal Turnovským na jejich prosby nový list výsadní, nýbrž poukázal ku privilegii Maximiliánovskému, jakožto normě správy obecní, a bera zření ku bídě v městě, „aby týž na nejvýš zpustlé město zase k osazování a zvelebování přicházeti mohlo,“ přidal z milosti své některá dočasná obdarování ceny nevalné. Listem daným v Praze 1. května r. 1677 propůjčil totiž městu na čas svůj pivovár, avšak za výminkami dosti obtížnými, aby 1) své grunty městské dle možnosti vyzdvihovali, chrámy páně rynk, mosty a cesty, též co tak koliv k městu přináleží, v dobrém stavu drželi; 2) aby omezili stěhování se jednotlivých sousedův na půdu cizí a dítek svých na pusté grunty usazovali; 3) počty obecní, záduší a kontribuční po vyjíti každého roku vrchnosti náležitě shle-

[1]) J. Černý: Vínek turnovský, str. 150.
[2]) V Liber memor. fol. 73.

dali a konečně 4) aby za propůjčení várek a šenku z vína 23
20 kr. ve čtyrech ročních lhůtách skládali[1]).

Obdarování toto lze spíše nazvati přitížením povinností o
ských, nebo propůjčení panského pivováru dálo se za podmín
kových, že obec z toho spíše škodu než prospěch míti musila.
jejž hrabě obci z pivováru uložil, převýšil obyčejné nájemné m
kráte, nehledě ani ku zákazu prodávati várek mezi sebou a ku
nému deputátu pivnímu, jakýž určen děkanu i klášteru. Zákaz
aby se na panství jiná nestěhovali a vrchnosti počty obecní
dali, jest porušení sama privilegia Maximiliánova, kteréž svobo
zhostu i do obce přijímání dopouští. Lze si snadno pomysli
snáze ubohých sousedův vidoucích, jak starožitné instituce
zanikají a sami znenáhla v nevolnosť upadají. Odpor zdál s
marným, nebo kdo by se opovážil vystoupiti žalobou proti vrch
mohl býti jist, že bude prohlášen za odbůjce, kacíře a že
méně dlouhé vězení bude odměnou za projevení vlastního pr
přesvědčení. Tu ovšem nezbývalo leč prositi a appellovati n
domí hraběte.

Arnošt z Valdštejna.

Ovšem předmětův bylo dosti a dosti, avšak sousedé od
se prositi za odstranění nařízení, kteréž nejvíce tížilo blahobyt
Počet usedlostí byl, jak jsme již dříve slyšeli, zvýšen způsob
bovolným ze 37 na 86 a představování vyšších úřadův u v
zůstala nepovšimnuta. Po celou dobu poručenské vlády platil
novští berni ze 86 usedlostí, když pak mladý hrabě panství
snížen počet tento r. 1675 na 80. Snížení toto bylo samo seb
patrné, tím více, ježto přicházelo v známosť obecnou, že p
skalské poměrně menší kontribuci odvádí, nežli by se z utíže
novské obce souditi dalo. Byla tedy zde příčina dostatečná,
obec na vyšších místech dobrého práva svého dovolávala. Z p
šího rozhodnutí hraběcího dá se souditi, že asi kroky podob
něny. Než poměry nebyly tomu příznivy a proto obrátila s
znova k hraběti s uctivou prosbou, aby počet usedlostí sníž
na míru, kteráž byla stanovena gen. kommissí z r. 1654, aneb
pokud znělo dobrovolné přiznání sousedův, totiž na 48. Zdá
prosební spis v té příčině hraběti podaný, obsahoval stíž
prosby důrazněji odůvodněné, než pokud se snášelo s útloc
důstojností hraběcí, nebo rozhodnutí, dané 2. listopadu r. 167

[1]) Liber cop.

naprosto nepříznivé. Příkrými slovy zamítl ním hrabě prosbu občanův a posměšně zní takřka důvody k tomu užité. Mějíť prý živnosť vářeční a stěžují-li si, že platí více, než přísluší, že sobě mohou po odnětí práva várečného výpis u berně zemské vyžádati[1]).

Neblahé poměry lidu obecného.

Jakýs výsledek předse byl následkem proseb Turnovských. Nebyltě hrabě Valdštejn sám, kterýž tak křiklavým způsobem utiskoval svých poddaných; v nejbližším sousedství počínal si podobněji, ba ještě hůře hrabě Gallas na Friedlantsku a Liberecku, a hrabě z Bredova na svých statcích v Čáslavště. Konečně ohlášena byla věc sama i na sněmu zemském, kterýž položen byl v měsíci lednu r. 1680 a zahájen samým císařem Leopoldem I. Tehdy zdržoval se totiž císař s celým dvorem svým v Praze, jelikož ve Vídni již od měsíce září r. 1679 zuřil strašný, z Uher přinesený mor. Nález sněmovní týkal se nejvíce ulevení platův lidu poddaného vrchnostem a tak pohnut byl i hrabě Valdštejn, že přípisem, jejž 11. února 1680 radě turnovské zaslal, počet usedlostí kontribucí povinných na 50 snížil[2]).

Vzbouření sedlské.

Avšak nález sněmu zemského nedovedl odvrátiti katastrofu, která již po delší čas vypuknouti hrozila. Ještě mezi sedáním sněmovním dostavila se do Prahy deputace rolnická z Čáslavska se žalobou na hraběte z Bredova, byla však na rozkaz úředníkův zemských do žaláře uvržena. Týž osud stihl i sousedy liberecké, když vedeni jsouce Krištofem Tugemannem, spolusousedem svým, 30. ledna t. r. zvláštní audience u císaře sobě vyhledali a na hraběte Gallasa žalobu do porušení privilegií podali[3]). Osud obou poselství rychle se rozletěl po celé zemi a měl za následek všeobecné povstání lidu ve východních Čechách, v krajích čáslavském i hradeckém, povstání tím nebezpečnější, jelikož po novém roce mor i do Čech vnikl a zde velikých obětí pro se požadovati počal. Povstalí sedláci zvolili sobě některé od vojska propuštěné důstojníky za své vůdce a veřejně prohlašovali, že s nimi hůře jejich vrchnosti, než Turci a Tataři nakládají. Místodržící poslali proti nim generála Piccolominiho, který zástupy jejich rozplašil a náčelníky pověšeti

---

[1]) V. Liber memor. fol. 77.

[2]) Ibid fol. 68. — Zajímavé jest napomenutí, kteréž spolu Turnovským hrabě dává: „aby se všech postranních a nechvalitebných schůzek, též i hanebného se opíjení, jakož i všelikých vad a náruživosti vystříhali.“

[3]) Hallwich: Reichenberg, 291, podlé denníku Tugemannova.

kázal[1]). Avšak sotva že odboj v Čáslavště potlačen byl, propukl měrou daleko silnější v krajích plzenském, litoměřickém i boleslavském a pokoření bylo tím těžší, čím více hornatá a lesnatá krajina sedlákům útočiště a vojsku císařskému překážek poskytovala. Když vojsko císařské, jemuž velel gen. Harant, se přiblížilo, utekli se pobouřili sedláci do lesů a hor, a, poněvadž sobě již dříve tam učinili značné zásoby, nemohli ani hladem býti přemoženi. Jen domluvami dala se jedna část pohnouti, že se do svých příbytkův navrátili. Teprvé císařský patent, vydaný dne 28. června r. 1680, způsobil upokojení sedlákův, poněvadž ním robota s pěti na tři dny snížena i jiná břemena zmírněna byla[2]).

Patent robotní a jeho následky.

Ovšem lid sedlský nabyl velice tímto patentem, poněvadž hmotné jeho postavení načitě bylo polepšeno, avšak tím tíže dolehl článek třetí na města poddaná, zejména na Turnov. Když bylo selské povstání vypuklo, pátral císař po příčinách jeho a tu mnohé vrchnosti jaly se dovozovati, že odpor vyšel z měst ochranných, kteráž se vzpírají proti rušení privilegií, pocházejících z doby předbělohorské. Systém vládní, kterýž v Čechách po této nešťastné události byl zaveden, pokládal však všechna veřejná ustanovení, kteráž pocházela z doby husitsko-protestantské, za neplatná a tato zásada způsobila i ostrý článek tento. Pokud týče se poměrův mezi vrchnostmi a jich poddanými skrze jejich výsady, praví se v patentu témž, tož nařízeno z vůle císařské, že žádná privilegia poddaných v městech, městečkách i vsech českých, kterýchž užívali před „ohavnou rebellií,“ platnosti nemají, nýbrž že vrchnosti jen těmi výsadami vázány jsou, kteréž byly po roce 1620 dány[3]), aneb těmi, kteréž byly po tomto roce od vrchností potvrzeny.

---

[1]) Koudela-Novák: Dějepis český II. 211.

[2]) ibid — F. M. Pelzel: Kurzgefasste Geschichte der Böhmen, 542.

[3]) Extractus e Codice Ferdinandeo-Leopoldino, Nro. 295. Článek ten sám zní: „Undt sintemahlen auch drittens das Verhältniss zwischen deren Obrigkeiten und Unterthanen ahn viellen Ohrten wegen deren Privilegien etc: Als wollen wir derentwegen hiermit durchgehendt statuiret und verordnet haben dass auf keine Privilegia deren Unterthänig Gemeinde, Bauerschaft oder Unterthanen in diesem unseren Erbkönigreich Böheimb Reflexion (gemacht werden darf), welche sie von der Zeit der abscheulichen Rebellion gehabt oder genossen sondern dass dieselben für allerdings abgethan, aufgehoben und cassirt zu achten wäre denn, dass die angehende privil. Gemeinden, Bauerschaften undt Unterthanen solche Privilegien nach der Rebellion von ihren Obrigkeiten oder anderwärtig aufs neue erworben.“

Patent tento byl téměř zničujícím pro města ochranná v Čechách. V řádcích předešlých vylíčili jsme s dostatek snahu nových katolických vrchností o rušení a omezování psaných privilegií městských. Turnov sám byl odkázán pouze na čtyři články majestátu Maximiliánovského, kterýž nyní měl nahraditi všechna obdarování ze stol. XVI. zachovaná. Avšak mimo ztrátu psaných privilegií bylo se Turnovským obávati, že i dobré a chvalitebné zvyky, k dobru obecnému směřující, kterýmiž město téměř od svého počátku nadáno bylo, jež však listinně ztvrzovány nebyly, že i ty upadnou za kořist hraběcí libovůli. Patent císařský nedával žádného rukojemství, že se budou vrchnosti řiditi textem jeho a tím nejdůležitější městská práva, jako soudnictví domácí vykonávané radou městskou, právo podací, správa obecního jmění a konečně možnosť opět domoci se práva vařiti piv, otřesena ve svých základech.

K tomu ke všemu ještě postihlo neštěstí veliké tehdy celou zemi českou. Asijský mor, vešed z Uher a Rakous po novém létě 1680 i do Čech, rozšířil se zde měrou úžasnou. V Praze samé pomřelo tehdy více než 30.000 lidí a nejvyšší úřadové zemští přesídlili nejprvé do Plzně a, když i tam mor se zmáhal, až do Klatov. Do Turnova přinesen byl tak zvanými „ochrannými Židy," kteří byvše ze Španěl a Portugalska vypuzeni po světě za svým obchodem chodili. Ač byl zákaz, že Židé domácí takovýmto Židům ochranným příbytkův dáti nemají, tož předce v Turnově bydlili a zdržovali se hojní „Portugalci" a od těch nákaza rozšířila se po městě i okolí. Mor zuřil tak strašně, že v Boleslavi, Liberci i Turnově více než polovička obyvatelstva beztoho ne příliš četného jemu podlehla. Domácí hřbitovy nestačovaly a tak bylo třeba nových, morových. V Turnově pochovávali těla lidí, na morovou ránu zemřelých, na hřbitově u hrubého kostela, v Liberci dočista bylo třeba nového hřbitova na nynější chrastavské třídě, kdež dosud chrám sv. Kříže na hroznou onu dobu vážně upomíná. Mor.

Měsíce březen a duben r. 1680 ozývaly se stálým zvoněním za mrtvé. Aby nemoc poněkud aspoň obmezena byla, nařídil hrabě 1. dubna 1680 rychtáři, uděliv mu spolu důtku, že Židům přespolním v městě bydliti a zdržovati se dovoluje, aby zapečetil školy jejich a opatřil vězením starších Židův, dokud by 1000 dukátův nesložili[1]). Během měsíce dubna počalo úmrtí značně ubývati; jednou z posled-

[1]) Arch. turn.: Arnošt z Valdštejna rychtáři turnovskému.

ních obětí moru byl tehdejší děkan P. Petr Vavřinec Zare načež rychtář ohlašuje úmrtí jeho s radostí spolu hraběti ozna že od 26. dubna nikdo morem neumřel[1]). Než, během květn se vyskytaly případy, že lidé cizí do města přišedše nákazu přinesli, pročež hejtman bělský, kterýž tehdy místo regenta Š zastával, příkazy o nepřipuštění cizích do města zostřil, ba i panu Maximiliánu Zásadskému zakázal, aby bratra svého l přijal[2]). Po celé léto opakovaly se jednotlivé případy, od če opět s věčší prudkostí, tak že soukenníci dubští ani na jarma říjový pro mor přijeti nechtěli[3]). V září a říjnu přibývalo opět měrou velikou, tak že po městě nebylo takřka viděti l hřbův a kněží ku umírajícím s poslední útěchou spěchajících. Z bylo takové, že smrti jistého Žida na morovou ránu zemřelého skalský ouředník, Adam Hendrych Vohražcnský, ku n zákazu, aby pohřeb Žida onoho odbýval se beze všech cere věci pak po něm zbylé aby byly spáleny.[4]) Teprvé tuhá kteráž v listopadu r. 1680 uhodila, odvrátila od města i celé strašnou tuto pohromu.

Spor o právomocnost nad Židy.

Sotva že pohroma morová přešla, jal se prováděti hrabě císařův, jakž mu sám rozuměl. Tenkráte ovšem jednalo se otázku, kdož nad Židy právomoc vykonávati může. Již od dávna požívali Židé turnovští ochrany obce turnovské a ze domův, v ulici zvláštní při malé Jizeře položených, k obci pla odváděli. Rovněž tak bylo jim platiti 16 zl. 20 kr. ročně ze neb synagógy a z pohřebiště svého. Požár švédský zničil i gógu, načež později obnovena byla, na místě jiném na Travnic Ješto však Židům plat stálý každoroční ze synagógy i sepultu likým se býti zdál, stala se, dříve než k obnovení synagóg kročili[6]), umluva mezi nimi a radou r. 1672, vedlé kteréž pl o 2 zl. 20 kr. snížen, aby nadále jen 14 zl. ročně obnášel[7]).

[1]) Arch. turn.: Rychtář hraběti, 4. kv. 1680.

[2]) ibid: Hejtman bělský radě turnovské, 30. kv. 1680.

[3]) ibid. 2. září 1680.

[4]) ibid: Vohražcnský rychtáři 13. říj. 1680.

[5]) Č. k. z r. 1643 fol. A. 191. „Jindřich Cibulák a Jan Proel kovář koupili stodolu na Travnicích naproti škole židovské. 1672.“

[6]) Ze zápisu v červené knize z r. 1643, A, 415 jde na jevo, že sy ještě r. 1675 obnovena nebyla. („Václ. Hušek koupil dům za gruntu jičínské, kdež někdy škola židovská bývala“ 22. dub. 1675).

[7]) Zápis na starou synagógu z r. 1719.

obec turnovská nemínila Židům dalších výhrad činiti a nedovolila jim zejména nových domův při městě nabývati, ač tehdy počet Židuv hojným stěhováním se ze Španěl a Portugalska měrou hojnou se zvěčšil. Při tehdejších nedostatcích veřejné policie bylo ovšem těžko Židům brániti, aby u sebe spoluvěrcův cizích nepřechovávali, a tak bylo vždy takých cizích Židův v Turnově hojně. Židé tito zabývali se nejvíce podomním obchodem a škodili tím značně řemeslům městským, hrnčíři a soukenníci ustavičně vznášeli proseb svých k vrchnosti, aby Židům provozovati živností cechovních zapověděla. výsledek však býval prosebníkům nehrubě skvělý. Teprvé mor, do města prý skrze Židy přinesený, učinil pozorny hraběte i obec na tento nehledaný přírůstek obyvatelstva a z toho vznikl spor o právomoc nad Židy turnovskými. Jak již výše udáno, nařídil hrabě rychtáři, aby cizí Židy z města odstranil, aneb aby složili ochranného peníze 1000 dukátův, cenu to zajisté ohromnou, kteráž byla důkazem bohactví u Židův tušeného. Tím však sáhl hrabě do právomoci soudu konšelského, kterýž nezávisel, jsa úřadem veřejným, v příčině té na vrchnosti, nýbrž na král. soudu appellačním. Avšak zde doznal hrabě porážky; král. soud nad appellacími rozhodl s prospěchem obce městské a hrabě sám přinucen byl svým dekretem právo obce uznati[1]). —

Panování Leopolda I. v zemích rakouských bylo nepřetrženou řadou válek, tu s Turky, tu s Francií, anebo s malkontenty uherskými. Za takových poměrův země česká přinucena byla velikou daň na penězích i krvi odváděti, čímž zpuštění, válkou třicítiletou způsobené, s těží bylo lze napraviti. S vysokými daněmi sdružily se i obtíže, spojené s častými pochody a ubytováním vojska, kteréž obyčejně zdarma městům a vsem ubytovati bylo, při tehdejší pak nevázanosti dopouštěli se i vojáci i důstojníci mnohých výtržností, hostitele své pak způsoby hojnými týrali. Nejvíce se tak dálo r. 1683, když Turci s velikou silou Vídeň obléhali a vojsko kurfürsta saského Čechami na pomoc obleženým táhlo. Tu zvláště Turnov ucítil přítomnosť vojska, nebo do města byli ubytováni četní důstojníci, na panství pak skalském lid vojenský prostý, což dálo podnět k podezření, že úředníci hraběcí schválně tak učinili, aby sousedům týmy přičinili. Když pak došla zpráva radostná, že hrdinný král polský Jan (Sobieski) 12. září 1683 Turky před Vídní na hlavu

[1]) Hraběcí dekret dán 6. kv. 1680.

porazil a vojska císařská vítězně do tureckých Uher vtrhla, zmocnila se radost taková všeho obyvatelstva, jakéž od dávna nebylo. I hrabě Valdštejn, seznav obtíže lidí svých v Turnově, r. 1684 povinnost Turnovských, z 50 usedlostí ku královské berni zemské platiti na čtyřicet snížil.

Počátek kamennářství

Čin tento smířil hraběte aspoň poněkud s generací žijící a není více příkladů v stol. XVII., že by došlo ostřejšího sporu mezi oběma živly protivnými. Za to však stala se velmi důležitá změna u vnitřních poměrech města, změna, kteráž rázem dosavádní poměry turnovské k lepšímu obrátila, totiž vznik v brusictví a průmyslu kamennářského v Turnově. Broušení drahokamův jest výroba původu prastarého, kteráž v Indii již za šedé dávnověkosti dosáhla velikého rozkvětu. Později vnikla do Evropy a zvláště do Vlaských Benátek, kteréž město na počátí novověku bylo nejpřednější dílnou věcí galanterních. Benátští brusiči, nemajíce ve své vlasti dosti drahokamův neošlechtěných, cestovali po cizích zemích a hledali drahokamův za různých lstných záminek. V Čechách neušla jich pozornosti bohatá ložiska na horní Jizeře a již za Rudolfa II. potulovali se vlaští kamennáři na horách jizerských, lidu nezkušenému tvrdíce, že sbírají bylin léčivých. Během času seznali i bohatství, jež sebou vlny jizerské nosí, i bohactví, skryté ve svrchních vrstvách hory Kozákova[1]). Za vlády Friedlantské obrácena k vděčné výrobě pozornosť domácích průmyslníkův a tak počaly prvé brusické práce domácích i cizích „kamennářův“ čili „steinschneidrův“ v Turnově, jakož v místě nejpříhodněji položeném. Po zpusobu tehdejší doby zustavil i Valdštejn novým průmyslníkům zpusoby a řády v Benátkách obvyklé a chránil výrobu jejich před konkurencí Židův, vyhnaných Portugalčíkův, kteří do obchodu přinášeli horší zboží americké. Kamennáři sami nepokládali se za nějaký cech řemeslníkův, nýbrž za umělce, a proto jejich společenstvo nazýváno bratrstvím aneb latinským slovem konfraternitou. Válka třicítiletá působila zhoubně i ve rozvoj téhož

[1]) O někdejším pobytu benátských brusičův v okolí turnovském a na Kozákově zachovala se věrohodná tradice a mnohé místní pověsti. Tak vypravují Turnovští, že vlašti brusiči vypíchali turnovskému sousedu Lamačovi, kterýž spolu na Kozákově drahokamy hledal, oči. Též osady Kasanovy (prý „casa nuova“ = nový dům) a Benátky v nejbližším okolí turnovském zdají se býti původu vlaského. Viz J. E. Vitáska: Granát turnovský, str. 11. V popisu Palackého čteme Kacanov (?), správně čísti jest Kasanovy.

umění, a teprvé, když protireformací z r. 1651—1654 skončena byla, nastala i nové výrobě turnovské doba utěšenější. S větší tržbou přibývalo i kamennářův i jich bohatství, s činiteli pak těmi i vzdělanosti v kruzích sousedských, kteráž Turnovu zjednala přednosť před městy ostatními. Bohužel nezachovaly se nám určitější zprávy, vedlé kterých bychom mohli stopovati počátek i postup umění brusického. Nejstarší psaná zpráva jmenuje jakéhosi Jiříka Kamennářova r. 1660, kterýž sobě tehdy zakoupil dům na Travnicích[1]). Spolu s broušením drahokamův vzniklo i druhé odvětví též výroby, totiž napodobování drahokamův pomocí umění sklářského a slévackého. Umění toto jest původu prastarého. Již Římané hotovili různého druhu umělé drahokamy, nimiž zdobili své paláce a obydlí. Většího lesku dosáhlo v Benátkách, kdež skláři na ostrově Muraně v stol. XVI. jali se padělati drahokamy z rozžavené směsi mnohých kamenův a zemin. Ku konci stol. XVII. závodili Benátčané mocně s Turnovany, a levné bezbarvé zboží jejich pravé drahokamy turnovské z obchodu vytlačovalo. Tu dali se na cestu dva Turnovaní, bratří Fišerové, do slavného města na lagunách, pobyli v něm za pět lét, aniž prozradivše, odkud by byli, a seznavše hlavní vlastnosti benátské „zlaté směsi," vrátili se do Turnova. Domů přišedše počali o téže směsi pracovati, s počátku sice s nezdarem; když však lučebně zkoušeli povahu křemene, odkryli náhodou tajemství komposice, zlepšili ji přísadou zlata a tak napodobili prvé „české brillanty," lišící se jen menší tvrdostí od pravých drahokamův[2]). Odtud umění toto rozšířilo se i na okolních statcích, zvláště působením osvíceného rodu Desfourského na M. Rohozci, Semílech a Brodě Železném. Pece na slitinu nalézaly se v nejbližším okolí městském, v Dalimeřicích a na M. Rohozci, a počet jejich do osmi udává se. Pověst jmenuje Turnovana Václava Svobodu, kterýž sám prvý „komposice" pálil. Z Turnova rozšířilo se pak kamennářství do valdštejnského městečka Rovenska, kdež později samostatná konfraternita kamennářův zařízena byla.

Nenadálým obratem tímto zlepšily se rozhodně hmotné poměry obyvatelstva turnovského a těžké rány, nepřízní dlouhých dob zasazené, pomalu hojily se. Hrabě Arnošt Valdštejn nečinil žádných — Polepšení důchodu obecního.

[1]) Č. K. z r. 1643, A, 87.

[2]) Benda: Geschichte von Gablonz, 276. — Granát turnovský, od J. E. Vitáska, str. 10.

překážek rozvoji živnosti nové, třeba dosud nekoncessionované, a tak zámožnosť a blahobyt, obvyklé za posledních Vartemberkův, opět do Turnova se vracely. I obec, událostmi dob posledních téměř na mizinu přivedená, počala se probuzovati k životu čilejšímu. Přední povinností bylo uhraditi značné dluhy, v dobách dřívějších způsobené, jimiž obec slavnému krajanu svému, jičínskému děkanu Václavu Červenkovi, povinna byla. Šlechetný muž tento, znalý zplna tísně, v níž obec uvázla, byl v době moru (15. dubna 1680) lhůtu obci na rok prodloužil a proto, když mezi vrchností a městem klidnější poměry nastaly, obec hleděla, aby břemene dlužního se zbyla. Bylo třeba nových pramenův příjmův; již sice soukenníci zavázali se, že ze stoky, k barvení užívané, obci po 2 groších platiti budou (7. března 1667)[1]), avšak ten důchod, ač značný, brán byl od spolusousedův a proto založila obec s povolením hraběcím rejstřík na vybírání splavného, z sáhu vyrovnaného dříví po 2 gr. obci, poplatek, jejž dřevařům po Jizeře dříví plavícím, nejvíce platiti bylo[2]). Povznesením se obchodu v městě nabývala obec i jinakého rozšíření svých příjmův a jdouc za dobrým příkladem předkův svých jala se opět přebytky své ukládati do nemohovitostí. Tak r. 1654, 19. listopadu, koupila obec kus roli orné při lese farářství a přidala jej ku dvoru svému[3]) a 28. května r. 1694 nabyla trhem, s přivolením regenta Václava Vraného, dům Daniele Valkouna z Adlaru v hluboké ulici s půl stodolou na Nové Hásce za 541 zl. 29 kr.[4])

Některá znamení přízně hraběcí.

I přízeň hraběcí jevila se nyní hojněji městu, než bylo dříve viděti, což asi přičísti lze záslužnému působení nového purkrabí hraběcího, Jindřicha Hollana, a kvetoucímu průmyslu, kterýž maje svůj střed v městě i do vesnic hraběcích se šířil, vzkvétal a rozmnožení důchodu panského působil. Zajímavý jest zákaz hraběte ze dne 20. srpna 1689, nímž staví odprodávati rolí od gruntův jednotlivých, jelikož prý tím vzniká újma důchodu hraběcímu, jakož i počíná ochuzení bohatších domův sousedských[5]), Že i poslední důvod byl upřímným, jde na jevo z opětného snížení počtu usedlostí kontribucí povinných na 35, níže tedy, než sama gen.

---

[1]) Č. k. z r. 1643 fol. A. 11.
[2]) Orig. v arch. turn.
[3]) Č. k. z r. 1643 fol. A. 403.
[4]) V. liber mem. fol. 81.
[5]) Hollan radě turnovské, V. liber mem. fol. 77.

mmissí byla svou dobou stanovila[1]). Bylo viděti, že sice hrabě chce samosprávě v té míře, jak byla prováděna v stol. XVI., tak že péče jeho směřuje ku materielnímu povznesení měšťanstva, rozvoji různých odvětví domácího průmyslu a činnosť tato nejé může býti oceněna přirovnáním ku současné péči hraběte Gala na Liberecku. Tak řečené „Wollegroschen“, tíseň, kteráž od něré doby soukenníky liberecké tížila, vznikly právě v době této. Již dvou létech učinil hrabě působením Hollanovým sousedům turnovm i všem obyvatelům panství hruboskalského novou úlevu, odtiv jim na vždy polovici stálých platův gruntovních, 20. dubna 00[2]).

Brzy po těchto událostech zemřel purkrabí Hollan: nástupce o Bubák však neobyl již záměrův svého předchůdce. Úředkému jeho názoru odporna byla vzdělanosť a zámožnosť Turnoů, i jal se užívati každé příležitosti, aby Turnovští nelibosti jeho ítili. Staré právo obce na prodej solní zdálo se mu býti rovněž přiměřené, jako právo vářeční, a proto pokládal je za zrušené; rodem byla mu i okolnosť, že Turnovští soli z Prahy, nikoliv ské, odebírali. Proto činil překážky obci u vykonávání též oprávosti bez vědomí hraběte, avšak velká obec, sšedši se 30. srpna 3, hájila důrazně práva svého, že jest prodej soli podlé práv stských a že žádné jej ničící ohlášení hraběcí nebylo obci na nici ohlášeno[3]).

Vypravováním událostí, které se v Turnově po r. 1648 zběhly, nailí jsme trudné poměry města a směle lze říci, že se tehdy v Turně odehrávalo v malém, čím tížena byla věčší měrou země česká. sto ochuzené válkou a nehodami živelními, do špatného světla chylností svou k protestantismu na místech vyšších uvedené, poalo se upoutanému hérou na skalách kavkazských, jemuž sup trestu stálo ledví užíral. — Správa obce a hmotné její poměry.

O rozšíření autonomie obecní není ani řeči v době této. Zádem zřízení městského zůstávalo, zvláště po patentu Leopoldovm, privilegium Maximiliána z Valdštejna, avšak i s tím omezením, jednání obce, třeba na jeho základě spočívající, podléhala dozoru

[1]) Arch. turn.: Hrabě Hollanovi, 20. bř. 1698.
[2]) Ibid. Hrabě radě turnovské. V. lib. mem. fol. 87.
[3]) ibid fol. 89.

orgánův vrchnostenských. Mohl-liž kdo mluviti o svobodném zhostu po r. 1654? aneb o podacím právu na faru zdejší, když toto vázáno bylo na duchovní z panství svijanského a skalského, a konečně prodlením doby se stalo pouhým přeludem?

Tu ovšem občanská statečnosť a zkušenosť přestávala, primas Vodsloň rovněž nenalezl důstojného nástupce svého, když po r. 1659 z mdlé ruky pečeť městkou pustil, za to však nabývala půdy horlivosť a navštěvování bohoslužby katolické, záliba v její lesku a nádheře, velké obce sice byly prázdny, zato pak plny, ba mnohdy i přeplněny chrámy městské lidem, který již ne z nucení, nýbrž s opravdovou pobožností se modlitbě a rozjímání oddával. Jen ten přísný bratr český, kterýž v úkrytu bezpečném, v chvílích řídkých čerpal útěchu z kněh staročeských, jen ten s líčenou zbožností naslouchal slovu božímu, hlásanému ústy cizími.

V obecní správě nezměnilo se mnoho. Každoročně přijížděl hraběcí purkrabí z Hrubé Skály, jmenoval 12 konšelův, potvrdil rychtáře a vzal všechny členy městské rady do přísahy. Úřad písaře městského nabyl nyní jiného pojmenování, nebo písař, kterýž obyčejně vystudoval několik škol na gymnasii jičínském aneb u Piaristův Kosmonoských, zván býval, jakož pomocník rychtářův, syndikem. Jemu opatrovati bylo listárnu městskou, zápisy gruntovní, seznamy rodilých se, sňatkův a zemřelých, při čemž vykonával i správu obecního jmění. Vedlé něho byl biřic vykonávatelem rozsudkův práva městského. Při velikých slavnostech církevních, odbývaných pravidelně v chrámu mariánském, přítomni byli: rychtář, purkmistr, druhý konšel, ostatní přísedící i syndikus. Na zvláštních křeslech sedali rychtář a purkmistr, za nimi pohromadě konšelé a syndikus; biřic měl své místo zvláštní, spolu s mistrem popravním v pozadí chrámu.

Správa církevní.

Daleko mocnější bylo postavení děkanovo v městě. Ač dle jména podací dosud obci náleželo, byl předse děkan prvou osobností, vykonávaje úřad stálého dozorce náboženského a strážce bezúhonného chování. Příkazy náboženské za Ferdinanda III. i Leopolda I. stále byly obnovovány, krutí trestové stihli toho, kdož se proti nim provinil; nezřídka bylo exulantu českému, kterýž potají z ciziny se navrátiv stižen byl, i trest smrti podstoupiti. Při rozsáhlém objemu své jurisdikcí žádali sobě děkanové i kněží výpomocných, tak zvaných kaplanův, kterýchž dvé až tré bývalo. Posloupnosť děkanův doby této bezpečna jest. Prvý, známý již z vypravování pře-

dešlého, jest Pavel Vojtěch Blažnovský (1649—1661), spolu kanovník staroboleslavský, po něm následoval Jan Karel Benda, latinsky po způsobě doby Benedictus zvaný (1661—1679), nástupcem téhož byl Petr Vavřinec Zaremba (1679—1680), jak se zdá cizozemec, dříve prvofarář ve Viskři, kdež se o něm již r. 1672 zmínka činí[1]), podlehl morové ráně v dubnu r. 1680 a uprázdnil křeslo své Vojtěchu Václavu Smutnému (1680—1683). 1683 byl zvolen za děkana zdejšího Jan Augustin Chlaminský (1683—1688), r. 1689 byla stolice děkanská po celý rok prázdna, až na ni dosedl Fabian Václav Blovský (1689—1708)[2]).

Vedlé děkana vynikal auktoritou svojí, zejména pak přízní hraběcí, guardián Františkánův zdejších. Ovšem nejsou nám známá jména všech tehdejších guardiánův, též o skutcích jejich nemnoho vědomostí máme. Prvý guardián byl Antonín Nero, po něm spravoval klášter Bernart Čížek. V létech 1685—1690 pěstoval úřad guardiána rodilý Turnovan Jindřich Labe (viz níže). Různými příspěvky dobrodincův zvěčšil se počet cel, takže ku konci stol. XVII. již 19 mnichův v klášteře zaopatření docházelo, kterýž počet po celé XVIII. stol. normálním zůstal. Dobrodinci jeho byli jednak hrabata z Valdštejna, jednak i soukromníci. Vyozdobení chrámu vykonáno bylo nejvíce přízní sousedův turnovských, kteří obyčejně při důležitých úmluvách kupních malou část ceny trhové klášteru věnovali. Tak 22. list. 1661 kvituje druhý guardián, P. Bernard Čížek, příjem 100 kop míš., jež pan Karel z Schönkirchu z prodeje dvora neudekovského na varhany klášteru daroval[3]). Vůbec byl klášter mnohem nádherněji vystaven, než jak nyní jest, a vznešené osoby, zavítaly-li kdy do města, v něm obyčejně hospodou bývaly.

S děkanstvím souvisela škola městská, na doby tehdejší dobře řízená. „Kantorové“, jakž tehdáž vůbec učitelé sluli, ježto jim povinností bylo přispívati zpěvem při službách božích, pohřbích a processích, bývali dva až tři. Služné jejich, jež od obce brali, bylo nepatrné. Jako děkan i klášter, dostávali i oni od obce nějaký sud Škola městská.

[1]) Ztvrzení manželského splození Jana Eberta z Viskře skrze Jana Karkulína, hrab. hejtmana na Hradišti; Klášteře a Zvířeticích, dané 1691, 3. pros., nalézá se v arch. turn.

[2]) Ze zápisův zboru literáckého.

[3]) Lib. cop.

piva do roka, jinak ovšem byli odkázáni na dobrovolné příspěvky. Ze všech učitelův doby této zachovala se jméno jediného Václava Leopolda Orlíka, kterýž r. 1667 sobě dům v ulici hruštické koupil[2]). Mládež, kteráž vyšším studiím se oddávala, navštěvovala gymnasium jičínské, později, když r. 1688 hrabě Heřman Jakub Černín z Chudenic nové gymnasium Piaristův v Kosmonosích založil, školy tyto.

Václav Leopold Červenka.

Počet Turnovanův, kteří té doby čestných míst společenských nabyli, přes nepřízeň doby hojným zůstává. Nejznamenitější jest Václav Leopold Červenka z Věžnova. Červenka rodil se v Turnově z rodičův chudých r. 1636, načež r. 1652 do latinských škol jičínských poslán byl. Odtud vstoupil do cís. konviktu, při universitě pražské Ferdinandem II. založeného, a oddal se stavu kněžskému, hledě sobě při tom i filosofie horlivě. R. 1659 stal se bakalářem, r. 1660 již mistrem svob. umění, r. 1662 dosáhl konečně i posvěcení kněžského, načež prvotiny své v Hradišti Mnichově slavil. Hned po vysvěcení jmenován byl farářem v Čisté u Bělohradu, kdež, také novoveskou faru spravuje, až do ledna r. 1669 potrval. Týmž časem stal se přízní biskupa hradeckého, Jana Bedřicha hraběte z Valdštejna, děkanem jičínským a jaksi z vděčnosti a i z přirozené snahy jal se konati bedlivá studia o rodě, jemuž příznivec jeho náležel. Obcuje se znamenitými muži tehdejší doby, Pešinou, Balbínem a cís. dvorským bibliotékářem Lambeciem, obral sobě, nejspíše jich popudem, za úkol sbírati dáta historická o Albrechtovi, vojvodě Friedlantském, a jeho potomcích. Výsledek studií těchto jsou dvě znamenitá díla historická, biografie vojvody friedlantského, latině sepsaná, kteráž se nyní chová v českém Musei a spis „splendor et gloria domus Waldsteinianae, seu viri pietate, litteris et dignitatibus illustres, nati liberi Barones de Waldstein. Quibus cum illustrissima et pervetusta stirpe Wartenbergicorum in Bohemia procerum eandem originem esse summa diligentia et fide probatur. Pragae, typis Universitatis Casolo Ferdin. MDCLXXIII, in 4. pag. 84.“ Jsa na blízku rodiště svého obmýšlel je, zejmena chudé a dítky, hojnými dary a pacholíci turnovští, kteří v Jičíně studovali, nalézali v něm štědrého podporovatele. I obec turnovská ve svých potřebách u něho pomoci nacházela (viz str. 194). R. 1682 stal se po A. Čapkovi arciděkanem a praelátem plzeňským, odkudž po r. 1690

[2]) K. č. z r. 1643, fol. A. 120.

stal se královským kanovníkem při kostele sv. Štěpána v Litoměřicích, spolu pak obdařen a nadán od císaře Leopolda I. šlechtictvím s přídomkem „z Věžnova“. Než práce jeho a nedosti pevné ústrojí tělesné způsobily mu chorobu, kteréž více neunikl. 31. března 1694 napsal závět svůj a v brzce potom zemřel, jsa 58 roků stár. Značné jmění své odkázal buď ústavům dobročinným, buď chrámu litoměřickému, nejznamenitější však památku u rodáků svých sobě způsobil založením fundací pro chudé pacholíky z Turnova, studiím oddané, kterouž 2. března 1693 spolu s druhou fundací, určenou pro mladé kněze, kteří do duchovní správy teprvé vstupují[1])

[1]) Podáváme zde český překlad zakládací listiny, učiněný Fort. Durychem, kterýž zní: „Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice Amen! Já Václav Vojtěch Červenka z Věžňova, litoměřické kapituly u sv. Štěpána kanovník, z vůle svobodné a lásky křesťanské nadací činím, jednu pro krevného přítele mého, aby jídlem a oděvem opatřen býti mohl v konviktě sv. Bartoloměje na Starém městě pražském, druhou pro alumny (totiž žáky církevní), kněze z řečeného konviktu sv. Bartoloměje, kteří do správy duchovní (aneb k posluhování lidu slovem božím a sv. svátostmi) každoročně vystupují. Pro vnuka mého, aby v konviktě jídlem a oděvem opatřen byl, dvojctihodnému knězi rektorovi kolleje sv. Klimenta dávám a do rukou věnuji dva tisíce zlatých rýnských, u nejznamenitějšího J. Exc. pána, pana hraběte Karla z Valdštejna na ourok neb činži 5 zlatých rýnských ze sta složených, kterýžto kapital činži toliko sto zlatých vynáší. Proto tedy, že by ta summa ouroční nedostatečna byla, za kterouž by můj alumn jídlem i oděvem opatřen býti mohl, z té příčiny opatrovníka této fundací velmi žádám, aby, pokudž předřečený J. Excellenc pán 6 zl. na činži ouroční dáti by nepovoloval, aby se výše jmenovaný kapitál dvou tisíc zlatých příslušným časem vypověděl, a na jiném jakémkoliv lepším a jistějším místě uložil; aneb, pokud by se předřečenému dvojctihodnému p. knězi rektorovi a jeho nástupcům za dobré vidělo, na něco stálého a nemohovitého obrátil. Pro alumny pak na kněžství posvěcené, kteří každoročně k posluhování církevnímu z konviktu vystupují, do rukou dvojctihodného kněze. kolleje u sv. Klimenta rektora, dávám a svěřuji knihu na mé vlastní outraty vydanou a „Skutkové pobožnosti nejdůstojnějšího domu habsbursko-rakouského“ nazvanou, ve 300 exemplářích vytisknutou, z kterých žádám, aby, pokudž se vyprodají, kapitál 1500 zl. rýnských vyplýval a se shromáždil tak, aby z toho kapitálu 80 zl. roční činže pocházelo, za které by se koupily takové knihy, které duchovnímu prospěchu a vzdělání tužeb církevních za nejpříslušnější uznány budou, jako jsou: „Theologie čili bohosloví o mravech sepsané Lajmannem; bibliothéka, t. j. knihochraniliště (!) kazatelské, Lehnerem vydané, Muž apoštolský; knihochranilnice (!) Arodytina; zrcadlo příkladův od Věčšího, aneb pěstoun křesťanský.“ Všeliké tyto knihy dobře svázané a mým erbem vně na desce znamenané, vejš jmenovaným kněžím, k posluhovaní církevnímu z konviktu vystupujícím, aby se podlé zásluh a potřeb jejich, jakž dvojctihodný otec, téhož konviktu

nadal. Literární pozůstalosť jeho, v latině i češtině jest obsáhlá; nacházejí se v ní mimo spisy týkající se rodu valdštejnského ještě tyty spisy: Jana Marchantia podstata víry křesťanské aneb

správce, každému usoudí, chci, aby se vydávaly. Však ale oni kněží, kteří těchto knih k posluhování církevnímu spůsobných, dostanou z nadřečené fundací mé, povinni budou tím, aby za dobrodince svého, též za přátele svého zakladatele obětovali tři mše svaté a při službách božích na ně pamatovali.

Co se stravy a oděvu alumna mého týká chci, aby z činže 120 zl. 81 zl. 40 kr. za druhý stůl, jakový jest alumnův církevních, na potravu mládence, ostatek pak, totiž 38 zl. 20 kr. na oděv jak zimní tak letní, na lože s povlaky, na lněný oděv, též na léky a jiné potřeby dle obyčeje jiných v témž konviktě fundací vydán byl. Když pak mládenec tento, vnuk můj, umění sobě potřebnému se doučí, právo k nastoupení po něm míti bude jiný synek turnovský, pokudž by on k studiím umění schopen byl a z léta dvanáctého byl již vykročil, jemužto tuto fundací uděliti právo míti budou sousedé a magistrát turnovský. Chci však, aby přede všemi na ty ohled se bral, kteří se mnou krví spojeni jsou, by přede všemi na tu fundací postupovali. Kdyžby ale z synkův turnovských žádného nebylo, aby se studiím umění oddati chtěl, nebo mohl, bude moci na prázdné místo té fundací kterýkoliv jiný mládenec, k studiím umění a k pobožnosti schopný přijat býti od dvojictihodného otce kolleje; předně však, ať jest české řeči vědom, aby se dosaditi měl, i věku dvanácte lét již prošlých, i jinak k tomu spůsobilý, nemaje zlých obyčejův. Ten pak, jenž mé fundací požívati bude, přísně na svědomí zavázán jsa povinnen bude v literním umění náležitě se cvičiti, i v pobožnosti, pod kázni tovaryštva Ježíšova, k slávě boží, náboženství, církve katolické, a k blahu vlasti své; též za časté na modlitbách svých zakladatele svého v paměti míti jemu přísluší. Po vykonaném učennictví filosofie (aneb sboru umění moudrosti světské), bude-li se chtíti oddati stavu knězskému, ať má právo v jmenovaném konviktě přebývati a studovati podlé spůsobu a obyčeje i povinností jiných tamějších alumnův církevních, skrz celou theologii. Kdyby ale po tříletém učení se moudrosti světské chtěl se raději stavu politického (t. j. měšťanského) přidržeti: (výminku činím u vnuka svého, za kterého, aby i právům učiti se mohl v konviktě přebývaje, pokudžby se dobře a mírně choval, i kázeň konviktu zachovával, poslušně u představených téhož konviktu oroduji) práva dáleji té fundací užívati míti nebude. Posledně, byl-li by kdo (což ať bůh odvrátí!) z těch mých alumnův, jenžby se znamenitě proti zákonům konventu obyčejným, zvláště pak zpurně bez polepšení se, aneb v studiích pilnosti hleděti ustavičně nechtěl, k tomu též život vedl, že by se zdál dle rozsudku dvojictihodného otce rektora i dvojictihodného otce regenta takové fundací mé nehodným býti, tehdy podlé zdání dvojictihodného otce regenta i dle pravidel, zřízení i stanov konviktu, této mé pobožné fundací ať zbaven bude, i od ní jakožto nehodný ať se odežení, jiný na místo jeho ať se dosadí. Též tak chci, aby onomu mládenci mým jménem důtklivě na paměť dáno bylo, aby, když z konviktu vystoupí, tak se choval, jak sluší na mládence poctivou kázní vychovaného, a nikoliv obcování aneb bouřlivého tovaryšstva přidržeti se nechtěl, aby roční nákladové ztrátou nezašli a svého oumyslu zakla-

otázky, kteréž se mohou mládeži s prospěchem předkládati. (V Praze r. 1669 a podruhé r. 1673.); Manuale Parochorum in duplici epitome (Pragae 1674.); Notitia convictorum Societatis Jesu Pragae ad St. Bartholomaeum (Pragae 1674.); Dissertatio historicopolitica seu honorum gradus Ioannis de Talmberg, episcopi Reg. Hradec. (Pragae 1667); Annales et Acta pietatis Augustissimae et serenissimae Domus Habsburgo-Austricae usque ad annum 1358. Pars I. (V Praze 1691. fol. Obšírné toto dílo věnováno jest samému císaři Leopoldu I.)

Vedlé Červenky vyniká z rodilých Turnovanův Jindřich Labe, kněz řádu sv. Františka, věkem blízký slavnému krajanu svému. Kdy rodil se, říci lze není. Po odbytých studiích oddal se řádu sv. Františka a ztrávil drahně lét v klášteřích téhož řádu bechyňském, dašickém, olomouckém a j., načež co guardián spravoval kláštery v Jindřichově Hradci (1679), ve Voticích (1683), konečně pak v Turnově (1685). L. 1690 stal se definitorem provincie české. Zemřel 4. čce. 1693. Labe byl z přátel Balbínových, kteří k pracím historickým od něho i podnět brali i na vzájem jemu sbíráním materialií se osvědčovali. Psal tři spisy latinské (1680—89.) a dva české, totiž Hájek svatý (hist. P. M. lauretanské v Hájku za Bílou Horou. Praha 1690.) Historie o třech sv. obrazích u Františkánův v Bechyni. (Praha 1685 a 1746)[1]. Latinské spisy jeho jsou tyto: Dilectus assimilatus Capreae simulque cervorum super montes Bethel. (Olomouc 1680); Trias sacra seu historica narratio de tribus devotissimis imaginibus in duo partes disperbita (Pragae 1685) a konečně latinské vydání „Hájku svatého“ pod názvem: „Malus inter

---

datel se neminul a tak hněv boží proti němu se nezbudil. Dvojíctihodného otce regenta žádnou povinností zavázati nechci k vydání správních pořádností čili oučtův z té fundací jinému, než bohu a vrchním podlé způsobu jiných v témž konviktě fundací. K víře těch všech věcí, pravé i veřejné, přítomný spis této mé fundací jsem vyhotoviti dal, i jej pečetí svou vlastní znamenaný a vlastní rukou tam podepsaný vydal; též aby nápodobně od dvojíctihodného otce provinciála obyčejnou svého důstojenství pečetí, jakož i dvojíctihodného otce rektora jmenované kolleje pražské u sv. Klimenta upevněn byl, dožádal jsem se.

Dáno v Praze léta 1693 dne 2. měsíce března.

(L. S.) **Václav Vojtěch Červenka z Věžňova,**
stoličního kostela litoměřického kanovník.

(L. S.) **Jakub Villi,**
tovaryšstva Ježíšova v Čechách visitator a t. č. provinciál.

(L. S.) **Ondřej Müncer,**
kolleje tovaryšstva Ježíšova v Praze u sv. Klimenta rektor.

[1]) Jireček: Rukověť I, 451. — Rybička v Slovníku naučném, IV.

ligna Sylvarum seu historia D. Virg. Lauretanae, quae in sil vulgo Hájek... celebratur.“ (Pragae 1689.)

Poměry živnostenské.

Vnitřní život turnovský v této době došel jisté změn vznikem kamennářství, kteréž na konci stol. XVII. položilo k příští své znamenitosti. Život cechovní sám v sobě zůstá kud toho poměry dovolovaly, týž. Zajímavé jest, že i nábožensl reformací své působení v poměry živnostenské vykonala. Le v samém způsobě, jakým prováděna byla, donucování a kd hrozbami provázená nepostačovala, saženo ku prostředkům při k vylučování nekatolíkův z poctivosti občanské. I výživa m stížena tomu, kdož zatvrzelým zůstával, a tak uloženo k hraběcí každému, kdož jakoukoliv živností městskou se zab nejprvé přísahou pravověrnosti své doložil, než by do toh společenstva přijat býti mohl. Zachovaly se nám formuláře ve zvláštní knize zápisní a sice v tomto pořadí: spla kteří dohlíželi ku plavení dříví po Jizeře, konšelův, ních, slancův, kteří prodej solní obstarávali, kostel správcův nad špitálem, správcův nad sirotky, níkův pana purkmistra a pánův radních, servusky, k pod dozorem slancův prodávala[1]), zvoníkův neb kapelník bouchníkův, celných při branách, celných a spolu hlás branách hruštické a klášterské, voďáka[2]), ouředníkův na šenkýře a šenkýřky nad vínem, posla přísežného, vážného láře, osob zřízených k dohlížení dvoru obecního, vodovarů kův, mydlářův, pekařův, mlynářův a pernikářův, soukenník vazníkův, krejčí a kožešníkův, ševcův, koželuhův, kovářův a zámečníkův, zlatníkův, bečvářův a truhlářův, hrnčířův, sladovníkův, šlotýřův (kteří vína a piva do sklepův sousedí štěli). nádenníkův, sousedů nově usedlých a Židův. Zajím přísaha těchto. „Žid totiž, stoje, maje na hlavě klobouk n

[1]) Zavazovalať se taková servuska, že „v této práci věrně, spravedlivě, bez vyhledávání v tom užitku svého, se chovati, sůl obc správcův, k tomu nařízených, vystavovanou, vyměřenou, po třech pe (ji) se vystavovati bude, a nic dražeji, jak chudému tak bohatému pr

[2]) Voďák sliboval „k vodě, trubám a jiným příležitostem, tak ku potřebám vší obci této dostatek bylo, bedlivě dohlížeti, na mo a vodbor, aby při nich zoumyslně se škoda nedála, pilný pozor dáva marcích, co se s prken obecních vybéře, ty všecky bez újmy a jich nechávání zcela a zouplna, tu kdež náleží, odvozovati bude.“

ruku pravou na loket ohrnutou a polože touž ruku pravou ihy Mojžíšovy otevřené židovské, totiž na {8/9} přikázání boží mluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví, nepožádáš domu o svého etc.), to se jemu předně přečte, potom takto přísahá: jest {mně/nám} N. N. Židům, obyvatelům města Turnova reforpráva vrchního to nalezeno, {chcili/chcemeli} těch věcí, kteréž... (atd.); háme pánu bohu všemohoucímu, kterýž stvořil nebe i zemi, všecky věci, kteréž v nich jsou, přísaháme skrze všechna jeho svatá, kteráž napsal Mojžíš služebník jeho, přísaháme patery knihy Mojžíšovy, v nichž jest napsáno desatero božích ání, kteréž jest sám pán bůh svou rukou napsal, a zvláště {nepromluvíš/nepožádáš} a nám křivě přísahati zapověděl.... a že to tak dě jest toho nám dopomáhej pán bůh, jenž jest počátek i koehož jest slavné jméno Jehova. Žid druhý, totiž kněz neb neb školník, má tvrditi tuto jejich přísahu proti nim stoje."

Formuláře všech těchto přísah obsahují mimo povinnosti tomu stavu příslušné dvě věci, charakterisující dobu tuto, nejprvé u „bohu otci všemohoucímu, blahoslavené panně Marii, rodičce bez prvorozeného hříchu počaté a narozené i všem božím svaéž Jeho Vys. hrab. Excell. panu rychtáři" a tak vstoupení do ého svazku živnostenského, kteréž opravňovalo provozovati něživnosť městskou, podmíněno nejprvé pravověrností katolickou slibem poslušnosti hraběti. Zajímavé jest i to, že přestupování živnostenských v zápětí míti mělo tresty církevní, posmrtné: to aspoň o rozhodné proměně mysli lidu městského jakož dělání tehdejších vyšších tříd, kteréž lidu obecnému všechen právo upíraly a jen domnělými tresty očistcovými a pekelv mysl jeho působiti hleděly. Není-liž to takřka směšné, dlužienkyře i šenkýřku nad vínem zavazovati přísahou k bohu, ce boží a ke všem svatým, že „při šenkování vína, kteréž od ův na místě obce zřízených vystavováno bude, neužívajíc v tom h obmyslův a fortelův, buď přimíchávání jiných vín buď ... věrně a spravedlivě chovati se a jednomu každému, chui bohatému, víno to, kteréž by na čepě a po čem koli kdy prosazeno bylo, spravedlivě nalévati, odsílati a prodávati "

Přibýváním průmyslu a obchodu množil se opět počet obyva-, přibývalo spolků živnostenských a počínaly v městě tak ře-

čené svobodné živnosti. Zajisté málo měst českých může se vyk zati, že již v stol. XVII. bděl nad zdravím občanův jejich stál lékař; v Turnově jmenuje se r. 1670 Kristián Najmon, „felčar, spolu i majitel domu[1]). Že při tom přibývalo i života volnějšího mravův nevázaných, netřeba připomínati. Vždyť sám hrabě vidí nucena domlouvati obci, aby se škodného pití zdržovali. Počet h stincův, v Turnově s počátku stol. XVIII. se nacházejících je ohromný a lze si úkaz ten jediné tím vysvětliti, že vznikly věčšino z bývalých měšťanských pivovárův a sladoven. Bylof šenkovnío domův po městě 32[2]). Též i okolnosť, že v městě dva malíři, brat Rudolf a Jiří Hertlové, výživy nalézali, na prospěch života-obe ného svědčí. Ze starších cechův zaniklo sladovnictví téměř na dob odnětím obci práva várečného. Nových cechův přibylo a sice vesmě řemesel provozovaných průmyslně, jako mydláři, perníkáři, so stružníci, punčocháři, barvíři, koželuzi, sedláři a uzdář kamennáři, o nichž svým místem praveno, teprvé na konci dob této domáhali se řádu živnostenského.

---

[1]) Č. k. z r. 1643, A. 304.

[2]) R. 1720 zabývaly se výčepem nápojův tyto osoby v Turnově: Vác Gross v radnici, Václav Svoboda v rynku, vdova po neb. Václavu Salusovi, vdo po Danieli Svobodovi, Jan Rozkovec, Daniel Čejka, Jiří Donát, Jan st. Paco ský, Daniel Gross, Jan ml. Pacovský, Hans Jakub Beer, Ant. Horn, Dorota So kalova, Jiří Brňka, Václav Vejrich ml., Karel Štolovský, Rud. Hertl, Vác. Sal zlatník, Lidmila Procházková, Pavel Černovický, Jan ml. Fišer, Maudelina Č slavská, Samuel Gross, Jan Kottler, vdova po Ferd. Šenkvicovi, Samuel Čer Jan Jiří Vejrich, vdova po Samuelu Vodsloňovi, Samuel Vitácius, Jan Svobod vdova po Samuelu Lebedovi, Václav Frejšlák. Liber V. memor. fol. 135.

Kniha sedmá.

Pře obce turnovské s Františkem Josefem z Valdštejna o výsady městské

(1707—1714.)

Všeobecné poměry s počátku stol. XVIII. Hofmistr Bubák. František Tázler. Požár 20. dub. r. 1707. Nastoupení Františka Josefa z Valdštejna. Přestavování města po vůli hraběte. Turnovští domáhají se stvrzení privilegií. Hrabě nabízí obci výsady nové. Počátek odporu. Náčelníci hnutí turnovského. Akcíz. Návrat hraběte. Krajská kommisí v Turnově. Druhá kommisí. Lhůta osmidenní. Prvé oběti. Instrukcí místodržících. Třetí, nestranná kommisí. Zatčení předních sousedův. Poselství obce k místodržícím zmařeno. Nový návrh privilegií. Prosba k císaři. Místodržící žádají, aby jim vydána byla privilegia. Nemilostivá odpověď císařovna. Neodhodlanosť úřadu městského. Ukrytí originálů privilegií. Bití sousedův na pivováře. Deportování do cizích žalářův. Zajetí Františka Tázlera. Tázler uvržen do žaláře v Praze. Poslání ml. Hrachovce k císaři. Výslechy a propouštění vězňův. Pře turnovská před královským soudem nad appelacími. Kommissí v Bělé. Turnov podal se vůli hraběcí. Hrabě Millesimo přijal v Turnově slib poddanství. Pronásledování sousedův. Rozsudek nad Tázlerem a jeho soudruhy.

Poslední doby hraběte Arnošta z Valdštejna uplývaly tiše. Spor vrchnosti s obcí o poměr závislý se ztišil, blahobyt větší rozhostil se po městě i širém kraji. Kdoby byl před r. 1707 pozoroval okem nepodezíravým poměr mezi kanceláří skalskou a radou turnovskou, byl by býval zajisté potěšen vzájemnou shodou, následkem to poznání, kam vede dlouhé, trvalé nevražení, a obě strany by zajisté za hodny uznal spokojenosti své. Než — klam to byl, ticho obyčejné, které předchází bouři, a na dalekém obzoru již se objevovali šedí, následkův plní mrakové, aby obsah svůj vychrlili na ubohé město. Byloť snad souzeno, že se rod Valdštejnův s Turnovem nesmíří nikdy! Všeobecné poměry s počátku stol. XVIII.

V posledním dvacítiletí stala se s obyvatelstvem turnovským pronikavá změna, nutný následek rozšířených stykův s cizinou. Starší sousedé, kteří neměli odvahy, aby opřeli se počínání hraběnky poručnice i výbuchům libovůle syna jejího, kteří vyrostli v dojmech pronásledování náboženského, ti většinou uložili se k věčnému spánku a místa jejich zaujala generací nová, světem prošlá, pohodlnějšího způsobu života i postavení svého znalá, styky s dalekými kraji otužená, kteréž se zdálo býti ponížením obce, že bez odporu zadala největší část zděděného svobodného postavení svého. V generací jevil se duch český naproti poněmčilému dvoru hraběcímu, jevil se kvas protestantský, nevymítěný největší horlivostí vrchností a duchovenstva, a sebevědomí vynikajících sousedův zvýšeno bylo souhlasem zemanských osob v městě usedlých, kteréž v nenáhlém rušení autonomie obecní spatřovaly i útok na stavovské přednosti své.

Předmětem nenávisti obecné byl skalský hofmistr Bubák, muž v názorech bureaukratických prohnaný, jemuž snad osobní záští vnuklo snahu, zničiti autonomii utěšeně vzkvétající obce. Již útok jeho na právo skladu soli, r. 1703 učiněný, byl dobře vypočítán, ač na ten čas zmařen byl obezřelostí sousedstva. Nezdařilý výsledek neodstrašil však odhodlaného hofmistra, kterýž se mohl kojiti na- Hofmistr Bubák.

dějí, že šťastné vykonání dávných přání rodu rodu hraběcího spůsobí jemu povznešení kýženého. Byloť jeho působení v samém domě hraběcím velmi mocné, ježto jako vychovatel příštího dědice, nedužívého hraběte Františka Jana i mladšího bratra jeho Jana Josefa, starému hraběti nezbytným se učiniti uměl. Důkaz toho učiněn již roku příštího. Nemůžeme nepochybovati, že i v rozkazu inspektora hraběcího, ode dne 9. čce. 1704, kterýmž se obci nařizuje, aby nadále na Skalách slib poddanský skládala, působení Bubákovo spatřiti lze. Tím zajímavější jest odpověď obce, písemně hraběcí správě podaná, v kteréž přání vrchnosti úplně odepřeno, „poněvadž co toto město městem sluje, nikdy, aby na Skále podobný slib vrchnosti činiti mělo, se nestalo, v knihách žádných pamětí není, toliko zde na rathouze od starodávna se slibování vrchnosti i poslušenství činilo“ [1]).

František Tazler.

Zatím připravovali v Turnově někteří mužové odhodlaní odpor a byli hotovi vymoci platnosti i starším svobodám svým, v dobách posledních libovolně rušeným. Snaha jejich podporována byla loyálním chováním se města za bouřlivých událostí r. 1668 a 1680 a dokazováním neviny v bouřích na počátku stol. XVII, kdež jak výše udáno, Turnovští hráli úlohu klidných pozorovatelův. Předním z těchto mužův uvědomělých byl František Tázler, majitel domu, nyní číslem 21. opatřeného. Tázler pocházel z rodiny nebohaté — děd jeho Václav Tázler byl pouhým dělníkem barvířským, tak zvaným „mandléřem,“ avšak přičinlivostí svou dosáhl značného jmění, takže sobě mohl r. 1680 koupiti stodolu v ulici ku mlýnu dolennímu (shořalému) vedoucí [2]) —, však přímou povahou, zkušeností a vzdělaností svou zjednal sobě vážnosti a důvěry i u členův staropatrických rodin městských, obou Samuelů Vitaciů, staršího a mladšího, Samuele Grossa, malíře Rudolfa Hertla, kterýž častěji pěstoval úřad purkmistrský, Samuele i Kristiána Vejrichův atd. Působení těchto mužův v krátké době tak se rozšířilo, že téměř celé město znalo se k snahám jejich. Přes to vše nebyly věci tak pokročily, aby ještě za živobytí starého hraběte boj se vznítil; tu však náhoda sama zakročila způsobem neblahým.

Požár, 20. dub. 1707.

20. dubna 1707 vznikl v domě od kostela P. M. po řadě druhém, na nynějším náměstí mariánském, požár o půl druhé hodině

[1]) V. lib. memor. fol. 73.
[2]) Č. k. z r. 1643, A. 183.

s půlnoci, který ve dvou hodinách celé město zachvátil. Zapálila žena kožešníka Daniele Grossa, který tehdáž v radnici byl šenkýřem a později zastával i úřad primatorský. Ona vyšedši ven zastrčila louč do stěny a ježto hrozný vítr byl, kterýž i v městě lucernu shasil, snadno stalo se, že zalétl úhel hořící do otépek, kteréž, ana toho nepozoruje, se vzňaly, zplanuly a střechu zasáhly. Odtud rozlévalo se ohnivé moře po celém městě, aniž bylo lze brániti. Domů shořelých počítáno 177. K bráně jičínské zůstaly domy tři; ostatek byla spáleniště, zbylá po ohni švédském. „Pod rathouzem shořelo až s kašnou zároveň; a dál dolů ta ulice celá zůstala až po koryto zároveň, do kterého voda se stránky po trubách teče. Pod tím korytem zůstaly. V Hradištské ulici zůstalo domův, když se jde od brány nahoru po pravé straně, čtyry domy; ostatní všechny shořely. K hrubému mostu všechno shořelo, jen jedna chalupa zůstala s hrubým mostem. Malý most shořel i koly až po samou vodu. Na Trávnicích všechno shořelo až dotad, jak se jde k obecnímu dvoru nahoru. Mlýn (podkostelní) zůstal a tam dále v té ulici, co se jde od obecního dvoru po levé straně, ty domy zůstaly; jiné všechno shořelo. V Hruštické ulici zůstalo domů třinácte; klášter sv. Františka shořel, sv. Mikuláše kostel s hrubými zvony, které, jak v pamětních knihách zaznamenány byly, 18000 zl. stály. Jiné všechno prachem shořelo; ani nezůstalo, co by mohl polévku uvařiti, leda vezdy ňáké kusy.“

Potud zpráva Vejrichova o hrozné zkáze, kteráž město postihla, dříve než se vzpamatovala z následkuv ohně švédského. Mimo nejzazší část ulice hruštické, některých chalup pod stránkou a panského mlýna poskytovalo město dne 20. dubna obraz největší zpousty. Děkanský chrám, který byl ušel zkázy švédské, radnice s mnohými důležitými listinami, klášter františkánský, panský pivovár, špitál chudých měšťanův i malý most staly se pochvatem živlu neukrotitelného. Při tom vzalo za své mnoho zboží u obchodníkův a průmyslníkův uloženého, tak že mnohý soused, před ohněm zámožný, upadl v největší chudobu. Zkáza byla tak dokonalá, obraz její tak vtištěn v mysli současníkův, že kladli veliký oheň na týž den, kdy před 169 léty, r. 1538, podobné neštěstí město stihlo, ač o tři dny mýlka se stala[1]).

[1]) O ohni tomto máme dvě současné zprávy, starší Vejrichovu (str. 2 ve vydání J. M. Černého) a mladší Meissnerovu pod názvem „stran ohně.“

K velikému neštěstí obce přidružilo se druhé: starý hrabě Arnošt, syt jsa vlády, odevzdal věčší část statků svých svému nejstaršímu synu, Františku Josefovi, vychovanci hofmistra Bubáka, kterýž hned na Skalách podlé svého vlásti se jal, tak že Hrubá Skála podobala se tehdy residencí některého malého knížete v Němcích. Již r. 1706 podařilo se prostřednictví Bubákovu, že koupen byl dvůr loučecký od paní Anny, vdovy Viléma Jeníka Zásadského z Kamzíkova, a opatřování dvorův panských tak rozděleno, aby Turnovští podruhy do dvorův Valdštejnska, Kyselovska, Hořenska a Nudvojovského posílali, kteráž povinnosť v příčině Louček Rovenským přisouzena[1]).

Přestavení města po vůli hraběte.

Za takého stavu věcí ovšem vítána byla na Skalách Jobova zvěst o neštěstí turnovském. Bystrozraku Bubákova neušlo, že nyní budou donuceni hrdí měšťané prositi za pomoc vrchnosť, kterouž za rušitele svých svobod pokládali, a nejbližší dni po hrozném požáru potvrdily pravdivosť jeho tušení. Turnovští skutečně obrátili se prosebně k hraběti mladému, aby jim slevil platův povinných a přispěl ku zřízení zpustlých příbytkův. Ochotně přislíbil hrabě a hofmistra svého vyslal do Turnova, aby se sám o stavu věcí přesvědčil. Přání hraběte bylo, aby se město úplně změnilo, veřejná prostranství, náměstí a ulice aby byla nyní, když se k tomu příležitosť netušená naskytla, pravidelněji založena, domy pak v nich dle jistých, ním stanovených obrysův vystaveny; bylyť stavební choutky stol. XVIII. nalezly přístupu i do mysli chorobného velmože. Vedlé rozkazu hraběcího přijel Bubák do Turnova a sešel v klášteře, kamž sobě předvolati kázal primasa a některé radní pány, aby jim úmysl hraběcí oznámil. Těm nyní hladkými, hledanými slovy přimlouval, aby neštěstí své nezaviněné oželeli, jelikož prý hrabě „chce milosť tomu městu udělati a že chce sv. Mikuláše kostel a rathouz, děkanství, školu, na svůj náklad vystavěti a zvony spůsobiti.“ Potom zpříma zapověděl primasovi, aby nestavěli domův svých bez svolení vrchnosti, a, když se mezi tím obec shromáždila, přednesl jim jakou milosť hrabě jim chce učiniti, že aby po jeho vůli stavěli, že jim sám obrysy dá, jak který dům má státi. Připovídal, že kamení, vápna, cihel a dříví potřebného, každý od vrchnosti zdarma dostane.

V tísni, v jakéž se sousedé i obec nalézali, přišlo nabídnutí

[1]) V. lib. mem. Opis listu purkrabí skalského, Jiřího Rocha Hollana, městské radě turnovské, d. d. 30. srp. 1706. fol. 79.

hraběcí vůbec vhod a nebylo mnoho těch, kteří by v něm tušili dar Danajský. Ihned stavěno podlé plánu velmi důmyslného a v krátkosti změnil se Turnov v město podlé poměrů novožitných přeměněné a takřka omlazené. Ulice podstatně urovnány, rozšířeny, na místech svažitých vydlážděny, náměstí na straně severní zastaveno novou řadou domův, takže děkanský chrám upozaděn. Ve všech ulicích, zvláště hruštické, svěrácké (nyní vůbec františkánskou zvané), hluboké i hradištské vznikly slušné, prostranné domy sousedské, hodící se i k hospodářství i ku provozování obchodu neb průmyslu, avšak věčší část těchto nákladův bylo nésti samým sousedům, nebo, když podlé daných obrysův stavěti se jali, bylo jim nařízeno, aby stavivo od vrchnosti vzaté svými penězi zaplatili. Věrolomnosť tato, Bubákem zaviněná, spůsobila veliké rozhořčení v městě a poněvadž 28. června r. 1708 v Praze starý hrabě Arnošt zemřel a tím hrabě František Josef úplným dědicem a tudíž pánem Turnova i Skal se stal, odhodlali se sousedé turnovští užíti změny vrchnosti ku dosažení bývalých svých privilegií a zejména drahocenného práva várečného, což také „s poníženou reverencí panu hraběti“ učinili.

Turnovští domáhají se ztvrzení privilegií.

Poměry zdály se býti prosbě Turnovských velmi příhodné. V době, kde ohromné berně válečné tížily země císařské, kde císař již devátý rok vedl těžký boj s Francií a uherskými povstalci, v době té bylo zajisté jen vítáno každé rozmnožení sil finančních; dále mohli se sousedé turnovští honositi i zásluhami, r. 1668 a 1680 nabytými, kterýmiž domnívali se patent z r. 1680 pro sebe v neplatnosť uvésti. To také dobře věděli na Skále a proto odpověď zněla vyhýbavě, aby měli strpení, že, až pan hrabě bude míti více panství, že jim živnosti várečné pustí. A když se hrabě z cest, po cizích zemích konaných navrátil, ukonejšil Turnovské přáním, aby sobě svá privilegia čistě napsati dali, že jim jich potvrdí.

Jednání takové vzbudilo značnou důvěru mezi sousedy a marny byly snahy Františka Tázlera a jeho vrstevníkův, aby příliš veliké naděje do milostivosti hraběcí kladeny nebyly. Že jejich rady byly rozumné, dokázalo se v krátce. Po nějakém čase přijel Bubák vedlé poručení hraběcího do města a přinesl sebou privilegia nová, kterýmiž dosavádní autonomie městská z kořen vyvrácena býti měla. Nejen výsady předbělohorské, ani nadání králův nevyjímajíc, tím měly býti zrušeny, nýbrž i privilegia friedlantské a maximiliánovské ve své platnosti zapřeny. Obsah nových privilegií úplně se shodoval

Hrabě nabízí obci výsady nové.

s absolutistickými názory doby, jež působením Ludvíka XIV., krále francouzského, tehdy se po celé Evropě rozšířily. Prvým článkem svojila si vrchnosť právo, aby mohla jednoho neb druhého souseda z města na půl léta pryč vypověděti: což to značilo, vzdáliti souseda na půl léta závodu a živnosti jeho, snadno uhodnouti lze. Článkem druhým zakazovala vrchnosť, aby sirotci z obce bez jejího svolení propouštěni nebyli. Článek třetí značil přání, aby městský úřad byl podřízen kancelláři skalské a přání to bylo zaobaleno tím zněním, aby se páni radní, když budou povoláni, na kancellář hraběcí postavili, rovněž kdokoliv jiný a to beze vseho odkladu. Tím měla býti zavedena přímá působnosť hraběcí kancelláře nad sousedy, spojená se soudní mocí, což obé dříve jen prostřednictvím úřadu městského díti se mohlo. Čtvrtým článkem nabízen obci místo práva várečného plat ze sudu po půl zlatém, kterýž byl určen pro děkana a kantory, avšak s tou výminkou, aby ním hrabě vázán nebyl, kdyby se kdo ze sousedův jemu zprotivil. Konečně pátým článkem omezen zhost dosud volný, tak, aby ten, kdož by se z města pryč dáti a vyprodati chtěl, ze sta svého jmění deset zlatých dal, kteráž daň aby mezi obec a vrchnosť vždy dělena byla.

Aby sousedé mocí k povolnosti přivedeni byli, dožádal se hofmistr přítomnosti hejtmana skalského Jiřího Hollana a za jeho přítomnosti na radnici sousedům nový list výsadní předčítal, pak přečta dodal, aby jich bez odporu přijali, že prý privilegia Šlikova platnosti nemají, byvše dána osvědčeným a na hrdle trestaným odbůjcem a p. Udivení měšťané, vidouce, že nedůvěra strany činumilovné oprávňuje se, zpěčovali se zkomolených těchto privilegií přijíti a po některé úradě je vůbec zavrhli. Nyní užil Bubák všech prostředkův, o jejichž působivosti v mysl rozhořčenou přesvědčen býti mohl. Nejprvé dal obci dvě hodiny lhůtu na rozmyšlenou, avšak když se po uplynutí této lhůty obce tázal, chtí-li privilegií těchto přijíti, odpověděli sousedé, že jich přijíti nemohou a že žádají, aby zachováni a potvrzeni byli při těch, které mají od starodávných předkův v pánu zesnulých, a aby jim živnosť várečni propuštěna byla.

Lichotivě domlouval nyní Bubák obci, jen aby je přijali a půl zlatým ze sudu se spokojili; konečně tu a tam z článkův udaných nějaké výjimky i úlevy dopustiti chtěl. Než i tím nezlomil odporu sousedův a vida, že marna jsou sladká slova jeho, chopil se prostředkův výhrůžných. Hrubě odvětil shromážděným, že jim tedy

vrchnost ničeho nedá a když po schodech s radnice scházel, pravil k okolostojícím, „aby šli do horoucího pekla žalovati, že si ničeho nevyžalují.“ Pak odešel do kláštera a poslal na radnici hejtmana Hollana s rozkazem, aby se obec do rána rozmyslila.

Nazejtří sešla se opět obec na radnici a tázána jsouc hofmistrem, přijímá-li „milosti hraběcí,“ záporně odvětila. Tu užil Bubák své výmluvnosti a snažil se líčením beznadějné snahy jejich v odporu zatvrzelé k povolnosti přivésti. V dlouhé řeči pravil shromážděným, „že jim privilegia nic platna nejsou, že jim na ně ani žádný zlatý ani půl ani krejcaru nepůjčí, aby si je na pláště a na nosy pověsili, že jim nic platna nejsou; a kdyby jim je císař pán měl potvrditi, že by se musil císař pán s nimi přes hubu bíti. A,“ pravil, „když se budou ucházeti u vrchnosti, že od nich nic nepřijme, že to roztrhá a že je nebude slyšeti žádného a že je dá saditi do arestu.“ A také se to stalo; na rozkaz hofmistrův kázal hejtman čtyři přední osoby ze sousedův uvězniti, spoutané pak na rukou biřicem a mušketýry odvésti, dva na Hradiště a dva na klášter. Vězení ubohých bylo tak tuhé, že se dva z nich roznemohli, jeden dokonce i posledním pomázáním opatřenu býti musil. Jako div vypravovali sobě později, že jednomu z uvězených, když se modlil před krucifixem, zámek nový na dva kusy od pout odskočil.

Tak počal se pamětihodný boj obce turnovské proti násilí hraběcímu, boj, který již zpředu rozvážlivým svůj výsledek tušiti dal. Nebo čeho mohla dosíci chudá, nepatrná obec, proti mocnému, při dvoře oblíbenému, svazkem příbuzenství s rozhodujícími osobami spřízněnému velmoži? Ač byl podnět k odporu spravedlivý, vážili předse na místě rozhodujícím více odporu nežli podnětu a ubozí měšťané, kteří byli se domáhali prosbami toho, co jim právem náleželo, kteří se zdráhali přijíti místo výsad svých starožitných nepatrného daru, ti byli pokládáni za rušitele veřejného pokoje, za odbojce, neposlušné své dědičné vrchnosti. A co znamenalo slovo odbojce na početí stol. XVIII., jest bohužel všeobecně známo. **Počátek odporu.**

Okolnosti tyto byly dobře známy sousedům turnovským; i oni znali beznadějnost postavení svého, avšak čítali na příznivou dobu událostmi zahraničnými, na liberální smýšlení tehdejšího krále Josefa I. (1705—1711.) i na zásluhy předkův svých, nabyté potlačením hrozivých bouří sedlských. Aby však nemohlo býti jim vytýkáno, že účastněním se povstání r. 1618 propadli privilegia svá předbělo-

horská, hledali bedlivě v psaných pozůstatcích dob starších a
žili se dovoditi, že obec tehdy zůstávala nečinnou, ano mn
i spojovali události z r. 1668 s jakousi šarvátkou proti vojsku
stautskému r. 1620 svedenou.

Náčelníci hnutí turnovského.

Tři mužové ohlédali se nyní po prostředcích, nimiž by
boj proti hraběti vésti možno bylo, a diviti se musíme těm n
ženým šlechetníkům, že osoby své vstříc pomstě mocných v
Byli to Tázler a Václav Svoboda, řečený rynkovný, j
prvým známým majitelem nynějšího hostince Svobodova na r
oba sousedé, třetí pak zeman Maximilián Jeník Zásadský rytíř
zikova. Cestování hraběte po cizích zemích bylo vhod těmto
činu, nebo před jeho návratem nebylo lze pomýšleti na dalš
Proto jali se nejprvé hledati právníkův věci znalých, jich
by se jim při těžké úloze řiditi bylo.

Hrabě trval v cizině delší čas a ponechával správu
svých úředníkům. Snad úmyslně vyhýbal se Skále, poně
vládly v posledních létech války o španělskou posloupnost
poměry ve všech zemích císařských. K velikým berním v
přidružily se ještě daně mimořádné, uvalené nejvíce na p
obchodní a smutně známé pode jménem akcísu. Původcem
byl český dvorský kancléř hrabě Kinský a počal se 1.
1709. Přísné sazby jeho uváděly živnostníky a obchodník
v zoufalství a nesvědomité vybírání jeho se strany zřízenců
nařízených spůsobilo největší hořkosť v celé zemi pro
instituci. V témže postavení smutně se proslavili v Turn
sousedé straníci vrchnosti, Tomáš Bušek a Václav M
kterýž později jal se psáti memoiry doby své, města se týk
vysoky byly sazby, svědomitě vyličuje Vejrich: „z meliva
korce žita deset krejcarův, z pšence deset krejcarův a z
šest krejcarův; z krávy za měsíc dvě grešle, z telete k zab
krejcarův, z tlusté krávy, jak těžká byla, čtyry zlaté, pět
dva; z tažného koně dvě grešle; a z jiného ze všeho, na
mysliti mohl, ze všeho se musilo platiti; ze zlatého krejcar.
neměl palety, co ukázati, tedy mu to pobrali kontrabant a
vah. Výběrčí měli z každého zlatého dvě grešle. A dřívej
léta z každého kraje k svému krajskému hejtmanu musili
mlynáři, řezníci a branní (= strážníci v branách); musili
dělati na to, jaké poručení přijde skrze patenty.

Když přijeli iberrajtrové a revizirové do mlýnů neb kamkolivěk a měli (tam) víc ňákou hrst obilí, hned zapověděli to mlíti a pokutovali, jak se jim líbilo. I mezi jiné řemeslníky, kdy kamkoliv přijeli na jarmarky — kdo neměl palety dobře, hned kontrabant vzali a pokutovali, i hrdlem strašili. Takovou moc měli, že nebylo možná vypověděti, v jakém strachu každý byl, třebas palety měl dobře; každý se jich ukrutně lekal. A co byly z prodeje z korce pět krejcarů, to musili z prodeje palety odváděti výběrčím, když chtěli do mlýna dáti mlíti, a paletu musil k jednomu pytli přivázati; a když měl obilí na mlýn sypati, musil paletu na moučnou truhlu přivěsiti, až semlel; potom zase k mouce přivázati, a mlynář jí musil natrhnouti, hned jak se semlelo. Když iberrajtr na to přijel. a nebyla natržena, mlynáře pokutovali; anebo když paleta nebyla u pytlů uvázána, tu toho, či bylo obilí, taky pokutovali; a když domů mouku přinesl, hned paletu musili výběrčímu odvésti.“ Akcís.

Roku příštího se poměry ještě zhoršily. 7. září 1710 „nastal akcís z věrtele dva česká (dva české groše); ze čtvrtce, ze záměry stejně po dvou českých; z libry, půl libry, ze čtvrt libry taky po dvou českých až do centnýře; a z lokte taky dva česká. A kdo by komu půjčil věrtel nebo jakoukoliv míru, dvaceti tolarů pokuta. Z žejdlíku půl pinty po dvou českých; a ty míry všechny štemplovali, a v tom štempli byl vyrytý lev, a na to dávali palety; a kdo by paletu stratil, tou pokutou pokutovali. A mlynář, kdyby vícej přijal než sháněnou míru, nebo stárek: mlynář, ten má o čest přijíti, všechno mu pobrati (se má a on) pryč vyhnati ze mlýna; a stárek, ten na vojnu.“ [1])

K útrapám tuto líčeným přidružily se ještě nehody živelné. Zima r. 1709 byla velmi tuhá, že nebylo jí od šedesáti lét pamětníka. Stromy na věčším díle pomrzly, i také mnoho dobytka v chlévích, roku pak 1711. opět uhodilo v létě veliké sucho; země byla tak uprahlá, že nebylo ani znáti, co by byla louka neb cesta ujezděná. Osení vesměs bylo pokaženo, nebo ječmeny prý místem ani nemetaly, hráchy pak a ovsy uschly. Potom mřel hovězí dobytek a zvěř v lesích. Aby pak míra běd byla dovršena, zemřel z nenadání, 17. dubna r. 1711., císař Josef I. neštovicemi, nástupcem svým pak měl bratra svého Karla VI., dosavádního krále španělského, kterýž si byl navykl přísným spůsobům vládním oné země.

[1]) Kronika Vejrichova str. 5., 7.

Nastoupením panovníka nového změnily se poměry s neprospěchem Turnovských. 1. kv. 1711. poddali se rebellanti uherští smluvou, v Německém Sátmaře ujednanou, a, ježto Anglie spolku protifrancouzského se zřekla, nadcházel císaři nyní samotnému těžký boj s Francií. A tu opět akcís s přísností mnohou vybírán a vojska, nově sebraná, procházela královstvím českým k západu na Rýn. V Turnově ubytována byla přes zimu 1711—1712 část pluku falkenštejnského, vedená poručíkem Leopoldem de Pers, čímž obci mnohé útrapy nastaly. Zmíněný poručík vynutil sobě od obce smlouvu o dodávání oděvů a píce pro koně, ač potřeb těchto spolu bral i ze zásob císařských. Taková byla nekázeň tehdejšího vojska, že de Pers se ještě smlouvou touto napsanou vůkolí chlubil. I byl konečně tím upozorněn úřad kraje boleslavského a missí svou, dd. 6. března 1712, neplechu takovou zakázal.[1]) —

Návrat hraběte.

Zatím vyjednávali Tázler, Svoboda a rytíř Zásadský v Praze s osobami, práv znalými, aby přejaly zastupování obce proti hraběti jelikož prý chtí žádati císaře za potvrzení svých výsad. Jakýsi Lhotský nabídl se jim, že žádosti jejich vyhoví. Avšak tu navrátil se hrabě František Josef z ciziny, kdež polepšení zdraví svého hledal; a tím zahájen spor turnovský, anižby Turnovští náležitě připraveni byli. Zdá se, že nedoplatky sousedův, jež si za nimi hrabě vedl[2]), byly příčinou, že spor plnou silou svou propukl. Nedoplatky tyto dosahovaly u soukromníkův výše ohromné a výmluvným jsou svědkem, kam vedlo tehdejší hospodářství vlády i hraběte. Poněkud také lze si je vysvětliti bující již nespokojeností, kteráž přímo v sousedy působila, aby povinnostem svým platebným k vrchnosti se vyhýbali. Nebo již té doby strana Tázlerova rovněž spočetla požadavky obce a sousedův za vrchností, od r. 1654. počínajíc, a mínila, těchto se domáhajíc, povinností hraběcích takto se zbaviti.

Krajská kommissí v Turnově, 6. kv. 1712.

S počátku r. 1712 oznámili Turnovští hraběti, že na základě krajského patentu budou žádati císaře pána za potvrzení svých privilegií. Proti tomu dožádal se hrabě moci úřední. Krajský úřad boleslavský odeslal do Turnova plnomocné kommissaře a prokurátora Stafecia, rodice královédvorského, kteří přijedouce, na den 6. května

[1]) V. lib. mem. fol. 90.

[2]) Řezníci dluhovali ourok z masných krámův od r. 1708, město celé od r. 1711., vinopalníci od r. 1709, obec s handle solního od r. 1710, táž s šenku vinného od r. 1709. V. lib. memor. fol. 133.

; na pivovár panský svolali a tam shromážděným přečetli, čeho
starších svobod míní hrabě obci ponechati. Když přečtli, vyro-
ěli tomu sousedé, že vrchnosť ponechává obci: 1) právo, aby
odně do obce lidi dobré a na cti zachovalé přijímali, mimo
oy vyššího stavu, zvláště zemany, jímž k přijetí do obce třeba
bylo svolení vrchnosti; 2) aby se každý statek svůj opatřiv vy-
iovati volně mohl; 3) aby ročně platili vrchnosti ze soli 40 zl.,
ina 48 zl., z kotlů vinopalních 240 zl. a 130 zl. z masných krá-
v; 5) že se sice zříká vrchnosť práva, uváděti sousedy v pod-
ıství, avšak že sobě zanechává užívati schopných osob z města
svým službám za mzdu; 5) že obci z milosti ze sudu piva
kr. (půl zlatého) ponechává; 6) aby v městě toliko 8 Židův
ěli a za 7) aby sirotci byli zapisováni a bez vůle vrchnosti nikam
yli propouštěni, a aby hrabě volně k svým službám mohl jich
řebovati. S těmito sliby byla však spojena krutá podmínka, že
hrabě moc, výsady tyto městu odníti, kdyby se některá část
usedův jemu zprotivila[1]).

Žádala toho na Turnovských důslednosť, aby nepřijímali ná- Druhá kommissí 26. čce.
lek těchto, dokud nebylo platně rozhodnuto o privilegiích jejich
místě vyšším. Obec shromážděná za předsednictvím Samuele
osza, purkmistra tehdejšího, odhodlala se žádati o právo várečné
místech vyšších a vyslala dvě osoby ze svého středu k úřadu
je boleslavského. Krajská kancellář nalézala se tehdy v Bezně,
sídle krajského hejtmana, hraběte Arnošta Schütze, a jeho
kazem byli oba poslové zde uvězeni, o čemž dána zpráva hra-
i z Valdštejna do Prahy. Následkem této zprávy přijel 26. čce.
12 na Skálu hrabě František Josef z Prahy a s ním přijeli krajští
mmissaři, jakýsi Markvart a Pecelius, pak jeho prokurátor
fecius. Kommissaři tito vyzvali písemně purkmistra Grosza, aby
l na šestou hodinu ranní (asi desátou našeho počtu) povolati val-
u obec, že jsou tu kommissaři z Prahy, aby spor mezi hrabětem
obcí vyřídili. Podlé běžného obyčeje shromáždila se obec určitou
dinu na radnici a očekávala kommissařů. Zatím byli přijeli tito,
ovázeni Bubákem a hejtmanem Hollanem, a odebrali se na pi-
vár. Shromáždění občané, jakž toho slušnosť žádala, poslali měst-
ho písaře a jeho pomocníka, tak řečeného servusa, za nimi na

[1]) Návrh těchto svobod poznali jsme ze souvěkého přepisu v knize kopií,
rich (str. 8) zmiňuje se o nich jen povrchně.

pivovár, aby je pozdravili jménem obce, spolu pak oznámili, že obec očekává na radnici po jejich libosti. Odpověď pánů kommissařů poučila sousedy o nestrannosti celé slavné komissí. Tvrdými a příkrými slovy odvětili totiž na ponížené přivítání, že nejsou povinni za sousedy choditi, aby tito sami za nimi na pivovár přišli.

Přijetí toto vzbudilo všeobecné rozhořčení mezi sousedy. Právnímu citu jejich příčilo se, jednati o věcech obecných jinde, než v místnosti zákonem ustanovené. Bylo to urážkou a zlehčením úřadu městského, když byli povoláni, aby v domě hraběcím vyslechli mínění pánů kommissařův. Než slova rozvážných mužů překazila výbuchy zlosti, načež odebrali se dva radní pánové opět na pivovár pro pány kommissary s pozdravením celé obce a s prosbou, že obec jich očekává a že žádá, aby kommissí na radnici konána byla. Avšak nepochodili lépe prvého poselství, nebo kommissaři, nedbáním své autority rozjařeni, nadali poslům „hunsvuty" i jiná špatná slova, nad to i poručili, že obec na pivovár přijíti musí. Tu teprvé nastalo reptání hlasité mezi shromážděnými a mnozí přimlouvali lidu, aby na pivovár nechodil. Nejhorlivěji počínal si Václav Svoboda rynkovný, který pravil, aby na posledním stupni hlavu srazil, na pivovár-li dobrovolně půjde.

Než byla tu kázala nutnosť uposlechnouti rozkazů mocných, aby obec nebyla za odbojnou prohlášena. S těžkým srdcem ubírali se sousedé, v čele majíce purkmistra, radní pány a rytíře Zásadského na pivovár. Byl to smutný průvod, avšak odhodlanosť všech byla na jevě. Když na pivovár přišli, počala kommissí své dílo tím, že přečítala shromážděným články, jichž hrabě dopustiti chtěl, načež kázali sousedům odstoupiti. Jediný purkmistr zadržán i pravili jemu, že budou sousedy jednoho po druhém volati a tázati se jich, jestli odpor obce následkem jakéhosi sjednocení neb úmluvy. Obec nechtěla k tomu přivoliti, aby jednotlivci tázáni byli, avšak odpor zastával marný. I povolali před se kommissaři několik radních pánův, starších obecních i jiných sousedův. Než i ti odpovídali odhodlaně, že obec jiných privilegií nepřijme, leč starších náležitě stvrzených a že jest celá obec podepsána k hájení oněch privilegií; jinak že ovšem rádi přijíti chtějí i poděkovati se, čeho by jim nad to milostivá vrchnosť dáti ráčila. Nemohouce zlomiti skalopevnou stálosť starších povolali kommissaři opět před se celou obec, nu shromážděné, aby nových privilegií přijali, a nepřijmou-li, aby

děli, že ničeho nedostanou. Konečně dali obci lhůtu čtyř hodin, aby se rozmyslila i odešli do kláštera k obědu. Nespomohla pak lhůta tato praničeho, nebo odpůldne dala obec odpověď touž, tak že konečně kommissaři zůstali při lhůtě osmidenní.

Lhůty této užila obec k důraznějšímu odporu. Když osm dní uplynulo, podal Václav Svoboda rynkovný kommissařům spis jménem celé obce, v němž, když dík za osmidenní termin projeven byl, žádá se, aby starožitné výsady ve své váze a platnosti zachovány byly a aby vinopalné s 240 zl. ročně aspoň na 100 zl. sníženo, jelikož prý zvýšení tehdy se stalo, když vinopalna novoveská zrušena byla a panství z města vína páleného bralo. Dále prosili, aby v příčině ubytování lidu vojenského a odvádění berně, čili, jak tehdy vůbec se říkalo, in contribuendo, město od panství skalského odděleno bylo. Lze seznati, že obec žádala, aby Turnov za zboží zvláštní od Skal nerozdílné, jak již hrabě Maximilián nařídil, považován byl. Žádosti vší dodalo důrazu osvědčení Svobodovo, že Turnovští jeden za všechny a všichni za jednoho státi hotovi jsou.[1]

Lhůta osmidenní.

Dotud nesáhala plná moc kommissařův. Podavše tedy povinnou správu o událostech turnovských, do podrobna sestavenou, místodržícím královským opustili město. Avšak v řečech, kteréž před nimi byly držány, spatřoval hrabě zlehčení své důstojnosti i kázal tři osoby, popuzováním lidu nejvíce obviněné, na Skále uvěziti. Mezi těmito osobami nacházel se jeden konšel, jeden starší obecní a jeden soused; mnoho bychom asi nechybili, tvrdíce, že prvou osobou byl Svoboda a druhou Tázler. Tímto násilím dostoupilo rozjitření v městě vrchole a jeho následkem jest stížnosť podaná místodržícím „od purkmistra, konšel starších obecních a celé obce města Turnova nad Jizerou“ do Františka Josefa hraběte z Valdštejna. Stížnosť tato obsahovala v sobě vše, čímž dosud obviňovali Turnovští vrchnosť svou, nejprvé, že sousedé tři „mnoho neděl v šatlavním vězení, v poutech a železích na panství velkoskalském(!) řečeném zdržováni byli.“ Dále žádáno, aby obci nahrazena byla škoda, tím vzniklá, že vrchnosť od r. 1658 libovolně počet živností, kontribucí povinných, zvýšila; — náhrada vypočtěna na 15932 kop 9 grošů a 5 denárův; — aby při ubytování vojenském nebyli výhradně důstojníci v městě, vojáci pak prostí po vsích panství skalského rozloženi, jelikož odtud

Prvé oběti.

[1] Koncept této remonsťrací bez data nalézá se v liber cop. Nám se zdá podlé souvislosti, že podána byla 3. srpna, v dni, kdy termin osmidenní uplynul.

město škodu na mnoho set utrpělo; a aby právo várečné, kteréž hrabě Ferdinand r. 1656 bez práva obci odňal, jí bylo navráceno.

Zpráva kommissařův a stížnost tato uvedly ctihodný zbor král. místodržících do vážných rozpakův. Přísně zákonně smýšlející pánové shledávali v celé události povážlivé jitření proti přirozené a dědičné vrchnosti, tím spíše, když došla zpráva, že uvězení sousedé vazbu svou bez vědomí hraběcího opustili. I bylo třeba nařiditi novou kommissí. Tento krok obsažen již byl v přání Turnovských, ježto oni sobě žádali za rozsudí ve sporu s vrchností hraběte z Bredova a svob. pána z Adlersheimu. I poslána stížnosť Turnovských hraběti, aby k ní učinil své námitky a jmenoval spolu důvěrníky do kommissí nově vyslané. Odpověď hraběcí podávala nejlepší obraz myšlenek při dvoře hruboskalském panujících, nebo z ní na jevo jde, že hrabě požadavky Turnovských za nemístné a opovážlivé pokládal. Co se týká uvězení tří sousedův, odpověděla hraběcí správa „že byli žalářováni, že ztratili respekt k vrchnosti roztrušujíce mezi sebou jisté nepravdivé a k pozdvižení obecného lidu směřující řeči, ani dluh ani jiné povinnosti své (že) již více vybejvati nechtěli.... a po některém čase ani propuštění neb poručení J. E. neočekávajíce sami z téhož arestu domův odešli.“ V příčině kontribucí nezaslouženě placené svaluje hraběcí správa vinu na předešlé vrchnosti a na nedostatek odporu se strany Turnovských, když jim kontribucí zvýšená uložena byla; že prý původně ze 100 usedlostí kontribuovali, potom pak z 48 usedlých sami se pod pečetí městskou přiznali, následovně, když na celém panství počet usedlostí berni povinných zdvojnásoben byl, také nepochybně prý i město z 80 usedlých platiti musilo. Nejhůře ovšem pochodil článek jednající o várečném právu měšťanstva; tu již ani ponížený jinak skladatel odpovědi hraběcí nedovedl udržeti se v smýšlení mírném. „Kde se oni supplikanti,“ praví se, „na nějaké privilegium piva vaření potahují, poněvadž takové neměli, a že by ihned nějaké privilegium na to poukázati mohli, však taková privilegia dle nejmilostivější cís. a král. v létu 1680 prošlé pragmatiky docela kasírovaná a v nic obrácena jsou, k čemuž přistupuje, že oni od J. E. nebožtíka praděda, pana Maximiliána z Valdštejna, na rok, toliko z milosti jeho, várky sobě propůjčené měli, skrze co se patrně vidí, že nikdá jakým vařením piva nadáni a obdarováni nebyli, aniž jaké právo

k várkám mají.“ Se své strany určil hrabě za důvěrníky při příštím jednání hraběte z Vrtby a pána z Hrádku[1]).

Instrukcí místodržících.

Vedlé této odpovědi dali král. místodržící kommissařům z obou stran dožádaným obšírnou plnou moc i instrukcí, kteréž by jim bylo užíti, aby žádoucí srovnání obce s vrchností provedeno bylo. Bohužel byli i král. místodržící příliš zaujati přednostmi a požadavky stavovskými, že neměli citu ni spravedlnosti k městu a veškerý zákonný odpor proti výsadám vnuceným za odboj pokládali. Čehož mohli očekávati Turnovští od kommissí, kteráž vedlé své instrukcí trestati měla věci ani náležitě nevyšetřivši? Pravilit zřejmě místodržící, v instrukcí 12. září kommissařům od hraběte dožádaným, dané: „abyste se oba spolu osobně tím dříve do města Turnova vypravili, magistrát, konšele, starší, obecní a celou obec téhož města před se povolali, jim takové smýšlení a nepravdivé zanesení obzvláště ale jejich tvrdošíjnost ostře stížili, a že by slušného a příkladného potrestání byli zasloužili, jim oznámili, při tom aby budoucně J. E. panu hraběti povinnou parici (= poslušnosť) činili a respekt, jakožto k své vrchnosti, kterážto jim mnohé milosti proukázati může, a představeným oficírům hospodářským vždy zachovali, přísně napomenuli, a kdyby nicméně z nich někteří na takové napomenutí uvyknouti, ani na přítomné naše poručení ohled míti nechtěli, s takovými ihned bez všelijakého meškání se ubezpečiti a je v železích a poutech do

---

[1]) O této odpovědi hrabécí dostala se zpráva i do Turnova a sestavena byla nová, „notací, co by tak při slavném úřadě krajském Jich Milosti páni pro obhájení našich od starodávna rozličných nadání činiti měli.“ Notací tato zachovala se v konceptě bez data a vynímáme z ní tyto námitky: 1) popírá obec vše, že by neměla úcty k vrchnosti, 2) tvrdí, že sousedé odešli z arestu, když se za ně jiní postavili, 3) že dluhy po velikém ohni a potlučení platiti nemohou 4) „strany našich privilegií, že by skrze reskript J. C. K. M. skasírovány byly, to se na ty míní, kteří po hanebné rebelii od vrchnosti potvrzcné takové nemají, kdežto naše potvrzené se nacházejí všechny od slavné paměti J. Hr. Ex. Maximiliána z Valdštejna — k tomu přistupuje také, že město Turnov nikdá nerebellírovalo, nýbrž ještě jednu hanebnou rebellii skrze svou J. M. C. věrnosť zhájilo, jakž od našich předkův dosti o tom v povědomosť dáno a posavád se ta rebellie vojnon hruštickou jmenuje 5) Co se dotýče živností várečných, to nejsnáze k dokázání jest, neb žádná mil. vrchnosť před koupením domu po Partyčkové smrti pivováru v městě neměla, ale městský pivovár dosavád spustlý to dokazuje; též na jiné tolikéž pivováry při gruntech a domích městských se nacházející zápisové kněh městských znějí a patrně dokazuje též mnoho sladoven v domech.“ Zdá se, že tato notací na vyšší místa ani podána nebyla.

nejbližšího města krajského ad arestem odvésti dali, toho pak jich hlavního původa a rädelsführera, jménem Václava Svobodu, kterýžto in facie commissionis, že by Turnovští všichni za jednoho a jeden za všechny hotovi státi byli, se prohlásil, sem do měst pražských, kdežto za své daleko patřící vejstupky na obecním díle tři měsíce pracovati bude, tím dřívěji skrze bezpečnou příležitosť v poutech do arestu dodali"[1]).

Třetí nestranná kommissí.

17. října dostavila se kommissí, instrukcí touto opatřená, u přítomnosti obou tehdejších hejtmanův kraje boleslavského, hraběcího prokuratora Stafecia a hraběcích ouředníkův do Turnova a sešla na pivováře, kamž hned i valná obec povolána byla. Řízení kommissí ujal se hrabě Schütz, jakožto krajský hejtman stavu panského, a. když obec dohromadě byla, jal se předčítati odpověď místodržících ku stížnosti podané. Obsah této odpovědi byl přímo zdrcující, nebo nebyla v něm pokládána obec za jednu ze sporných stran, nýbrž kommissí, v níž i dva zástupci obcí zvolení a dožádaní zasedali, byla jaksi zmocněna, aby Turnovským nedostatečnosť jich nadějí vyložila a ihned trestala. Bylo v té odpovědi, že „várky jsou ničím, Šlikovské privileje že jsou od Jeho M. císaře pána kasírovány; které jsou před rebelií vydány (1618—1620), všechny všudy že jsou kasírovány, v příčině pak kontribucí, že jest to věc stará, pomlčená, důstojníci vojenští že mají býti ubytováni v městě a město od panství odděliti že se záhodným býti nezdá." Závěrek pak obsahoval rozkaz, že na této „decizí" přestáno býti má. Po přečtení odpovědi místodržících tázal se krajský hejtman, co by sousedé proti té výpovědi říci chtěli; však hluboké ticho v řadách obce bylo přiměřenou odpovědí. I poručili odejíti všem do vedlejší světnice „na druhou stranu k Jikavcovým," aby se snesli a poradili. Po nějaké chvíli povolali purkmistra, několik radních pánův, starší obce a některé sousedy. Když tito tázáni byli, odpověděli vyhýbavě, „že za tu decizí děkují, že milostivou vrchnosť i její pány officíry ve všem respektu mají a jim všelikou poslušnosť prokazují." Nyní kázali kommissaři volati jednoho po druhém, chtíce takto různé výpovědi seznati aneb, kdyby i takto se řeči jejich shodovali, důkazu úmluvy a vzpoury nabýti. Nejdříve volán byl ouřad, starší obce, páni zemané, pak sousedi a opět jim otázky kladeny byly, zdali odpovědi

[1]) Odpověď hraběte spolu se stručným podáním stížností turnovských, jakož i instrukcí čtou se v liber cop.

a decizí té přijímají. Všichni jednomyslně dávali takovou odpověď, že za tu decizí děkují a že pro boha prosí, aby se mohli k Jich Milostem pánům kommissařům o další milosti ucházeti. Avšak z úst kommissařův jiné odpovědi nedoznali, leč že je již všemu konec, že se nesmějí o nějaké milosti dožadovati, leč pana hraběte, a, aby naděje jejich úplně v nivec uvedeny byly, přikázáno jim, že jiného prokurátora užívati nesmějí, leč Lhotského, z čehož na jevo jde, že muž tento, na něhož Turnovští s počátku pře důvěru svou vznesli, z obavy před hněvem hraběcím věc jejich úplně zradil.

Zatčení pře-
ních sousedů

Výslechy těmito byli utvrzeni kommissaři ve svém mínění, že jest činiti s odporem poddaných proti vrchnostem dobře promýšleným a milerádi dali svolení hejtmanu Hollanovi, aby přikročil k potrestání předních buřičův. Byli tedy jednotlivci, jakmile výpověď svou učinili, zpět do vedlejší jizby odesláni, z nich pak mnozí, kteří byli na Skále omluveni, že jsou původci sporu, až do jizby nejzadnější dáni. Ostatní po nějakém čase domů puštěni. Teprvé nyní přišel hejtman s biřicem a katem do pokoje nejzázšího a zatkl přední vynikající osoby, purkmistra Samuele Grossa, radního pána Samuele Vitacia st., staršího obecního Samuele Vitacia ml., býv. primasa Samuele Vejricha, býv. radního pána Václava Vodslone, býv. primasa Karla Millera, Samuele Klofce, Samuele Čejku, Jana Jiřího Vejricha, Jana Kristmana, pak kázal je vésti před pány kommissaře, kdež jim pouta dána, potom na vůz vsazeni a do Ml. Boleslavě odvezeni. K věčší hrůze přibrali sebou i rychtáře, biřice a kata.

Po nějaké chvíli přišel opět hejtman mezi zbývající sousedy a zatkl „vybíraje sousedy jako ovce,“ Serváce Kobusa, Daniele Zábranského, Jiříka Kratochvíla a Daniele Vejricha. Tázler a Svoboda, zdá se, že přítomni nebyli, v čas asi dostavše zprávu, čeho by se jim chystalo. Když byla obec předních svých členův zproštěna, domnívali se i hejtman i kommissaři, že čas nadešel vhodný, aby lid bez vůdcův k povolnosti přiměli. I vstoupil hejtman mezi shromážděné, „a činil jim kázání, že co pak sobě nechtí rozuměti, že sobě na těch várkách zakládají, že sobě musí pivovar stavěti, že nemají kotel, že nemají nádobí, ječmen že je drahý, že akcízu přijde mnoho dáti, že ještě teď přibylo na každý sud dva zlaté. Co prý si na nich zakládají, když milostivý pan hrabě jim chce lepší milosť dáti, nežli by ty várky všechny vynésti mohly.

Jen aby prý k tomu svolili jako druzí, že budou míti lásku u pana hraběte."

Když byl hejtman vymluvil a všemožným způsobem sousedy od dalšího odporu odraditi se vynasnažil, bylo mu vážné ticho odpovědí i na jeho přímluvy i na násilí, na předních mužích obce spáchané. Konečně odvětili někteří z množství, že stojí při svých starých privilegiích a od těch že neupouští. Nyní hejtman vida vše úsilí marným, „od nich odešel a po chvílce přišel zas, odevřel pokoj a pravil (jim): „Nu, kteří chcete dolů mezi druhé, jděte!" A postrkoval (je) z toho pokoje ven moci, některé do setnice strčil a pustil je mezi druhé dolů. A když je vystrkoval na věčším díle mezi druhé dolů, ostalo čtrnáct sousedů naposledy. Potom zas přišel do pokoje mezi (ně): „A co vy budete dělati? Půjdete mezi druhé ven, nebo půjdete za druhými do Boleslavě v poutech?" Jan Vitacius pravil, že zůstávají v arestu. (Hejtman) vzal jeho za ruku a vedl ho do setnice a dali mu pouta. Zase přišel (hejtman) mezi ně: „Nu co vy budete dělati?" My pravili všichni jedním hlasem, že zůstáváme v arestu. On pravil: „Pojďte sem!" Postavili se jeden vedle druhého před nimi. Tu pan hejtman pravil panu purkrabímu: „Který je ten druhý?" Ukázal potom na Václava Jikavce, vzal ho za ruku a dal jeho sepít s Janem Vitaciem. A potom pravil pan hejtman německy pánům krajským: „Co budeme s těmi 12 rebellanty dělati?" Páni krajští pravili: „Je jich tam dosť; pustíme je ven." Pravili (sousedům), „vy prý jděte s pánem bohem domů a čekejte dalšího poručení." A (oni) poděkovali a odešli, jak (jim) bylo poručeno; a je odvezli v poutech dva a dva sepjaté spolu s myslivci okolo vozu s nabitou zbraní a s vytaženými bodáky, (hiršvengry). A tu jich bylo přes 40 myslivcův: jedni stáli na schodech a druzí na pavlači, a nedali jedněm k druhým, aby sobě (sousedé) nic navrhovati nemohli; a druzí zase ve dvoře dole (stáli). Tak se nemohli žádný nikam hnouti; jak jeden s druhým zarozprávěl, hned uši nastavovali a poslouchali; s všudy všechny dvéře a vrata zavřeli, nikam (sousedé) nemohli jíti." Ani k jídlu sousedy jíti nepustili, nýbrž musili sobě chléb po provazcích okny vytahovati.

Tak vyřídila kommissí z obou stran dožádaná spravedlivý spor obce s vrchností. Objevilo se, že zásada, které užil Ferdinand II. po bitvě bělohorské, když vlastní rukou zrušil výsady zemské sobě nepohodlné, od té doby nabyla platnosti obecné. Turnovským zbý-

valo nyní odvolati se k císaři, avšak i toho výsledek byl pochybný. Vždyť byly známy mnohé příklady násilí vrchnostenského, jež ani rozkazy místodržících ni rozkazy nejvyšší zastaviti nedovedly[1]).

Poselství obce k místodržícím zmařeno.

Když ani donucením nebylo lze krajským přivésti Turnovské k povolnosti, ochábla poněkud jejich energie a. aby úřad městský prázden nezůstal a v městě bezvládí se nerozmohlo, propustili třetí den purkmistra a staršího Vitacia z vazby boleslavské, ostatní dále vězíce. Příjezd obou vynikajících sousedův do města byl radostnou událostí a v záchvatu radosti napsána ponížená prosba ku pánům místodržícím do Prahy, s kterouž odesláni Tázler a Svoboda. Avšak hrabě dověděl se o zamýšlené peticí a vyslal rychle posla ku krajskému na Nové Benátky, aby se zmocnil poslů Turnovských. A tak byli oba na své cestě zajati. Tázler byl poslán domů dada od sebe revers, že ničeho více nebude raditi proti vrchnosti, Václav Svoboda uvězen nejprvé na Hradišti, později v Praze na radnici staroměstské, až konečně na štědrý den byl i on z vazby propuštěn.

Nový návrh privilegií.

Zatím v Turnově jednání nové nastalo, nebo hrabě stále se kojil nadějí, že sousedé se k povolnosti nakloní. Když lovili rybník novoveský, byli k tomu cíli pozváni Turnovští, avšak žádný z nich tam nešel vymlouvajíce se, že věčší část předních a zkušených sousedův ve vazbě jest. I byli tedy po šesti nedělích i ostatní propuštěni z vězení boleslavského a v prvou neděli adventní (3. prosince) přijeli do Turnova opět krajští kommissaři, tehdy však, aby pouze vůli hraběcí ohlásili. Obdarování, nyní městu činěná, byla však daleko horší předešlých nabídek, jakožto trest za protivení se minulá. Hrabě dával místo práva várečného po jednom zlatém ze sudu, jehož bylo užíti pro děkana a kantory, dále žádal, aby sirotci byli zapisováni, aby nebyli odporni službě vrchnostenské a bez vůle jeho aby nikam propouštěni nebyli; aby měl právo jednoho neb druhého souseda na půl léta vypověděti, v kterémž čase by se z města vyprodati mohl, a konečně aby z každého sta zlatých, za prodané zboží strženého, bylo deset zlatých odváděno, pět zlatých hraběti a pět zlatých obci. Opět pak učiněna podmínka, že i tato obdarování

[1]) Několik roků později založil původce továrnického soukennictví, Jan Fremmrich, továrnu na sukna v Lipém, na půdě hrabat z Kounic, avšak, ač byl císařem privilegován, předse neušla továrna jeho osudu svého. Nebo hrabě obávaje se újmy svého důchodu kázal lidem svým továrnu strhnouti a kotlů z ní užil ve svém pivovaře (2. ledna 1721). Srovnej Hallwich: Reichenberg, 358.

závazna nebudou, kdyby se jeden nebo druhý nebo celá obec proti hraběti zdvihli, več připočténo i, kdyby někdo z úřadu neb sousedův byv od pana hejtmana volán se na Skálu nepostavil.

Obec opět žádala lhůty na pánech krajských kommissařích, avšak ti chtíce věc již jednou ukončiti, veškeré lhůty odepírali a přímé odpovědi míti chtěli. A tu tedy obec odpověděla hned nejprvé ústy zemana Maximiliána Zásadského, kterýž delší přímluvou obce se ujímal. Avšak kommissaři nepřijali řečí od něho pronesených a způsobem nepříliš šetrným jeho odbyli. Bylo nyní samým sousedům mluviti a ti, jsouce již v protivenstvích utužilí, dali odpověď písemnou, že toho přijíti nemohou, odůvodňujíce své odepření tím, že jsou lidé prostí, prostí řemeslníci, že tomu rozuměti nemohou, že se jim vší lhůty upírá, když se mají uraditi o věcech trvajících na věčnosť, a, pročež, aby nebyly do nich nářky potomkův, jako oni do svých předkův naříkají, že práva a výsady jich zadali, že béřou odvolání k císaři pánu. V klášterní zahradě přijali kommissaři mlčky tuto resoluci.

Prosba k císaři.

Vedlé tohoto rozhodnutí snažila se obec, aby prosební spis, jejž císaři podati chtěli, byl náležitě úplným. Aby pak nemohlo vůbec býti překážek, dožádal se úřad purkmistrský formálního svolení krajského úřadu a, když toto došlo, svolána 27. prosince r. 1712 velká obec, aby rozhodla, kdož dalekou a nebezpečnou cestu podniknouti mají. Oči všech obráceny byly na Františka Tázlera, jehož za nejschopnějšího pokládali, aby stížnosti jejich výmluvným slovem oznámil na stupních trůnu. Tázler s počátku poukazoval ku reversu, jejž za své propuštění dal, že proti vrchnosti více raditi nebude' když však od celého úřadu i obce obdržel plnou moc pod pečetí městskou, tu „lib se nebo nelib, k sobě to vzíti a obce tolikož bona fide poslem býti musil.“ S ním spolu zvoleni Samuel Klofec, Václav Svoboda, tehdy právě ze své vazby propuštěný, a František Kris Jindřichohradecký, svého řemesla soukenník. Na cestu, aby bezpečněji ubírati se mohli, dáni jim čtyři koně obecní.

Nevíme, z jaké příčiny stala se změna v osobnostech, z Turnova k císaři vypravených, nebo přišli dne 5. ledna 1713 do Vídně pouze tři poslové, Tázler, Kric a Pavel Černovidský. Hlavní úkol poslání, odevzdati totiž císaři spis pamětní s prosbou, zdařil se poslům

brzko při jakési slavnosti církevní, 24. ledna 1713[1]). Avšak na rozhodnutí bylo jim čekati delší čas z příčin, kterých ovšem oni věděti nemohli. Císař totiž odkázal stížný spis české dvorské kancelláři „k úřadnímu řízení,“ nemíně v té věci sám rozhodovati a nejvyšší kancléř svěřil jednání o stížnostech referendariovi, jakémusi pánu ze Švalbenfelda, kterýž z příčin, níže vyložených, posly turnovské libovolně s odpovědí císařskou na delší doby odkazoval.

Mezi tím odehrály se důležité události v Turnově a v Praze, kteréž nezůstaly bez působení v osud deputací sousedské u císaře. Když odjeli Tázler a soudruzi do Vídně, vypravila obec malíře Rudolfa Hertla do Prahy, aby obžalovali u místodržících hraběte z toho, jak prý s nimi nakládá. Avšak místodržící, v jichž sboru tehdy seděl i hrabě Valdštejn, žádali vydání sporných privilegií skrze jisté osoby z ouřadu a městského písaře, „aby to mohli zhlídnouti zdaliž co takového (Turnovští mají) a nebo ne.“ Tímto manévrem bylo nejsnáze věc ukončiti, neboť, kdyby obdrželi místodržící privilegia, daná před r. 1680 do své moci, byli by zajisté s nimi naložili dle patentu daného v červnu roku téhož. I vypravilo se několik osob od ouřadu na zemskou kancellář, avšak přinesly pouze opisy zmíněných privilegií, a to, jsouc pokládáno od místodržících za zjevné zlehčení jich důstojenství, stalo se počátkem nových, dosud nevídaných protivenství.

Místodržící žádají, aby jim vydána byla privilegia.

V posledních událostech měl činná účastenství soused Václav Hrachovec; to doneseno bylo tajnými donášeči na Skálu a on 20. ledna uvězen. Hned potom přišel písemný rozkaz s úřadu krajského, aby se dostavili ze sousedův Tomáš Bušek, Jiřík Kratochvíle a Jan Vitacius, ti pak 25. ledna spolu s Hrachovcem dva a dva zpoutáni a 31. ledna do Prahy odvlečeni byli, kdež byli uvrženi do prosté šatlavy na radnici novoměstské. Zajetí osob těchto stalo se z té příčiny, aby odhodlanosť jejich nepopudila obec proti rozhodnutí císařskému, kteréž prostřednictvím pána ze Švalbenfelda bylo došlo na zemskou kancellář, aniž by Tázler a soudruhové jeho, ve Vídni meškající o tom jediného měli tušení. Již 7. února podána úřadu městskému skrze úřad krajský nemilostivá odpověď císařova, níž byly stížnosti obce odmrštěny, a praveno, že se nezbraňuje obci, aby se u hraběte neb u místodržících o milosť za učiněné provinění

[1]) Tázler ve svém denníku praví, že odevzdal císaři spis v jakémsi chrámu P. M. (Viz. Černý, str. 65.)

ucházela, avšak deputací, kteráž ve Vídni trvá, aby se tam déle tři dnův nezdržela, jinak že by do želez vzati a do jistého města do vazby dáni byli.

Nemilostivá odpověď císařova.

Vyřízení toto objevilo Turnovským propasť, do níž upadli. Bylo viděti zřejmě, že pře jejich jest ztracena a že marný veškeren odpor, když moc hraběcí jim zavírá přístup i k srdci mocnářovu. Žádali tedy aspoň o delší lhůtu, aby mohli poslův svých z Vídně povolati. Než marně — 12. února přišel nový přípis s úřadu krajského, v kterémž se dělo, že jest poručení místodržících jménem císařovým, aby všechna privilegia a allegata byla skrze úřad krajský a zemský císaři předložena. Účel rozkazu tohoto nebyl nikoho tajný a, poněvadž nikdo nevěděl, jaký osud stihl Tázlera a jeho druhy, odhodlali se ouřad a obec ještě jednou ku kroku rozhodnému. Vedlé společného a jednomyslného usnesení oznámili úřadu krajskému, „že to přichází za těžké ouřadu a celé obci, aby to z rukou měli dáti; poněvadž prý nevědí, jak by jim to mohlo k dobrému býti. Neb posud prý neví, jak se jejich sousedům děje, a že pan hrabě má privilegia jejich v knize slovo od slova přepsaná, a nemohlo-li by to jináče býti, že se ještě jednou k císaři utekou a jemu „do jeho rukou císařských z vlastních rukou svých“ žádaná privilegia dodají.

Turnovští dali zprávu o jednáních posledních spolusousedům svým ve Vídni a vedlé této podal 7. února, tedy v týž den, kdy došla do města nemilostivá odpověď císařova, Tázler císaři druhý spis pamětní, čekaje dále na příznivé rozhodnutí. Dříve však, než druhý spis v radě císařské uvážen byl, jal se krajský úřad uvalovati trest na obec, jež prý nešetřila ani velebnosti císařské. Již 17. února přišel přísný rozkaz s úřadu krajského, aby se postavili na úřad tito sousedé turnovští: z ouřadu starší Vitacius, Pavel Černovidský,[1]) Václav Fišer, Daniel Benátský, Jan Subitan a Daniel Gross, obecní starší Samuel mladší Vitacius, Samuel Žák, Václav Meissner, Mikoláš Ecler a Václav Klofec, konečně z obce Václav a Samuel Vejrichové, a aby sebou přinesli originály svých privilegií. Obec odpověděla, že se ničemu neprotiví, nýbrž musí-li tak býti, že jediné císaři privilegia svá do ruky vloží.

Místodržící vyslali do Turnova vojsko.

Toto rozhodnutí obecní vykládal sobě úřad krajský jakožto latový odboj a v témž smyslu podal o něm zprávu místodržícím

[1]) Tento jsa členem deputací, nalézal se ve Vídni.

Otázka turnovská zatím stala se známou po celé zemi a úslužná pověst ji brzo zveličila. Vypravovalo se, že se Turnovští pozdvihli zbrojně proti hraběti, že se spolčili s cikány, že učinili záseky v lesích okolních a pod. nesmyslův více. Pověsti ty a správa krajského úřadu přiměly místodržící, že se odhodlali proti odpornému městu užíti moci vojenské. Na rozkaz jejich daly se ku konci února t. r. z Prahy dvě setniny mušketýrův pochodem k Turnovu; spolu dána zpráva na Hr. Skálu. Hejtman Hollan shromáždil myslivce a hajné z Hruboskalska i z ostatních statkův a očekával s nimi v Nudvojovicích příchod vojínův. Tito, škaredými cestami byvše zdrženi, přišli na Nudvojovice 28. února před svítáním a tak byli ustrašeni tajeným účelem své výpravy, že po své cestě, jakmile do krajiny turnovské vcházeli, všudy vyzbrojené sousedy v zásekách viděti se domnívali. Neslouží právě výpravě té ku cti, že několik koní v blátě zanechati musili.

Neodhodlanost úřadu městského.

Spolu s mušketýry dostavil se na Nudvojovice krajský hejtman a učinil s hejtmanem skalským přípravy k osazení města. Včele vojákův vjeli nyní oba do města a stanuli před domem purkmistra téhož času, Jana Durycha, zatím vojsko postupovalo ulicí hlubokou na náměstí; za vojskem šli myslivci a hajní, majíce sekery na ramenou, hned se po městě rozběhli a brány i východy hradební osadili. Z města ven nikomu jíti nedali, majíce poručení každého, kdo by město opustiti chtěl, bez milosti zastřeliti.

Když byli zřízenci vrchnostenští osadili všechny příchody k městu, sřadili se i vojáci na náměstí podlé spůsobu vojenského. Než hnusí se nám vypravovati podrobnosti této kocourkovské výpravy úředního absolutismu proti bezbranné obci! Slyšmež raději sama přítomného zpravodaje, poctivého Vejricha, abychom mohli posouditi poměry lidu poddaného v dobách předtereziánských. „A když ti mušketýři na rynk přišli, postavili se podlé obyčeje vojanského do kliduv; a byli v tak velikém strachu, že neviděli, odkud budeme do nich stříleti, s které strany se budeme brániti. A tu potom teprva dali sousedům (aby se sešli) na rathouz poroučeti. A když jsme se všichni sešli, dali rathouz vojskem osaditi, aby žádný nemohl dolů jíti; kdo nahoru přišel, ten tam musil ostati, až byli všichni sousedé na rathouze. A někteří ustranili a na rathouz se nestavili. Potom když se nemohli všichni shledati, teda byli vyzváni od úřadu a celé obce dva radní a dva sousedé, aby je přivítali,

tanovi. I povolali krajští hajné, aby sochory dvéře rozbili; tu tepr podal Subitan klíče a okázal, kde dříve bývala privilegia uložen Bývala pak privilegia v jedné truhle velké a druhé menší, od niel klíč míval primas a písař. I chtěli klíčův na něm, on však odvět že jich má primas. Potom poručil krajský, aby truhlu roztlouk Když se tak bylo stalo, nalezli tam jen zhosty sousedské z dob pı starých. Nyní uznával krajský, že jsou privilegia z úmysla odstr něna, a proto jal se obci domlouvati nejprvé mírně, tvrdě, proč p nevěří, že, když chce císař pán na trůn svůj vsednouti, musí všech svobody a desky zemské ponechati. Řečí tou však jen více posilı sousedy v odporu, poněvadž nyní z úst jeho nepřímo potvrzení d brého práva svého slyšeli, i spozorovali, že jim chtí výsad mo odlouditi. Účinek slov jeho byl okamžitý, tak že přítomný úřadn skalský, jakýsi Haniš, jeho šeptem na to upozornil. I poopra hejtman poněkud své rčení a kázal sousedy jednoho po druhém v lati a jich se dotazovati, vzdávají-li se městských privilegií. Nač krajský sousedův jednoho po druhém na jich mínění se otazov kdož ze sousedů císařské poručení přijal, a privilegií se odřekl na příchod i ponížení deputací vídeňské se neodkazoval, toho pr pustili. „A který se odkázal na vídeňské, až se navrátí domů, nechtěl se od starých nadání odřeknouti a do ničehož podepsati nové privileje přijíti,“ toho uvězili. „Některé dali do pivováru jednoho pokoje, a hned vartu osadili k každému oknu, aby s ž dným nemohli s okna rozprávěti a víc žádnému nedali přistoupi než všechno skrze vojáky se jim dodávalo, jak na pivováře tak v d posicí (ve vazbě). A tu nás,“ vypravuje Vejrich, „bylo přes pade zavřených, že nemohl jeden pro druhého sednouti, než musili jsı státi. A potom o půl noci přišel mezi nás vojenský hejtman a r jsme si mu stěžovali, že se tu podusíme; aby nás pustil do rad setnice. A pak se nám vysmíval, kdyby nás bylo více než tě venku, mohli byste se těšiti, že byste obdrželi nakrásně, že mí své věci spravedlivé.“ Nyní dána některým pouta, nimiž po dv spiatí, celkem 16 párův, puštěni byli do radní setnice. K nim ı vedena stráž vojenská s dobytou zbraní a ani za obyčejnou potřeb nebylo jim dovoleno bez stráže vyjíti.

Bití sousedův na pivováře.

Vazba tato trvala pět dnův, od popeleční středy až do nedě a za ten čas celý nebylo dovoleno ubohým, aby s ženami neb d kami svými promluviti mohli. V pondělí konečně jali se voj

uvězněné po desíti z radnice vyváděti a pevně střežené na pivovár dopravovati. Po celé cestě, od radnice ulicí hlubokou až k pivováru, stáli vojáci se zbraní nabitou a nedovolili nikomu ze zajatých s lidem se smlouvati. Na pivovaře, když všichni svodíni byli, kázal hejtman ubohé, vždy po dvou, kyji bíti. První obětí knuty byli Samuel Vejrich, barvíř Vavřinec Mer, Jan Kobus a jirchář Jan Kristmann. Svědkem nelidského divadla byl děkan tehdejší, Karel Korvín; jeho sousedé prosili, aby ubožáky vyzpovídal, „aby jako hovada neumřeli," avšak on jíti nechtěl. Po vykonané exekuci Kobus a Kristmann bez ducha zůstali, že již za mrtvé byli jmíni; necitelní soudcové nechali polomrtvých na slámě ležeti.

Deportování do cizích žalářův.

Nyní přikročeno k deportování ostatních. I byli dle jména tito sousedé odsouzeni, aby nejprvé na těle trestáni a pak po žalářích cizích rozvezeni byli, a to: Václav Vodsloň, Samuel Pecina, Václav Vejrich, Václav Jikavec, z radních pánův Václav Fišer, Samuel Žák, Samuel Gross a Daniel Zábranský, ze starších obecních Mikoláš Ecler a Václav Klofec, pak Jan Resl, Jiřík Donát, Servác Kobus, Adam Šteter, uzdář, Kristián Vejrich, zasloužilý letopisec městský, Jiřík Paul, Daniel Koule, Jan Dlouhý a Jan Černovidský. Devět posledních vedli svázané na Skálu s vojáky. Jediný Jakub Pust vězen byl u obecního kováře. Ostatní na Skále vsazeni do tak zvaného „kabátu," totiž vězení temného v podzemí, kde prý jeden druhého neviděli, aniž čeho jísti obdrželi. Teprvé třetí den přinesli každému za grešli chleba na den. Před jich vězení postavena stráž, aby prý se s nikým z Turnova smluviti nemohli; strážníci obdrželi rozkaz, aby pod trestem padesáti ran nedopustili ženám uvězněných, kdyby jídla nějakého manželům svým dáti chtěli. Též z poddaných skalských nikdo k zajatým připuštěn nebyl[1]).

---

[1]) Srdcelomné jest líčení, jež Vejrich o osudu svém a svých spoluvězňův poznamenal a člověk by ani neuvěřil, neznaje poctivé povahy letopiscovy, že cos takového mohlo se díti s počátku filosofského století XVIII. „A taky ani z hospody za naše peníze nam nesměl žádný ničeho přinésti; pod padesát ran, kdoby nám co z hospody přinesl. A tak jsme musili nebozí hladem mříti a smrad trpěti i zimu. A tu kde jsme byli zavříni, tu jsme musili všechno dělati do škopku, a to vždycky bylo čtyrydvacet hodiu; potom to od nás vrátný vynesl ven, a dva vartýři zůstali u dvéří státi, až on zase škopek přinesl a hodil nám to a konev z kašny smradlavé vody a tři čtvrti libry chleba takového božího těla, že kolikráte, kbyž jsme ho kousek hodili psu, on k němu počuchal a ne-

Poněkud mírnější osud stihl zajaté ostatní, kteří pro nedostatek místa byli rozvezeni do Nymburka, Ml. Boleslavě a Prahy. V Nymburce strádali ve vazbě Václav Fišer, Samuel Žák, Mikoláš Ecler a Václav Klofec. Zajatí, kterým vazbu v Praze podniknouti bylo, rozstrkáni na mnohá místa. Na Malé straně seděli Samuel Vejrich, Vavřinec Mer a Václav Jikavec, na Starém městě Samuel Gross, Samuel Pecina a Daniel Zábranský; na Hradčanech Václav Vodsloň a Václav Vejrich. K těm sluší připočísti i Václava Hrachovce, Tomáše Buška a Jiříka Kratochvíle, kteří již od ledna v tuhé vazbě na Novoměstské radnici držáni byli. Nejvíce však jich bylo pohromadě v žalářích kraje boleslavského. Sedělit v Ml. Boleslavi Samuel Čejka, Jan Jiří Vejrich, Jan Vitacius, Jan Rosa, v Hradišti Mnichově František Kobus, Jan Pacalt, Jan Matěj Kubeš, Jiřík Petrák, Daniel Šebek, Samuel Svoboda, Samuel Subitan, Šimon Král, Jiří Král, Adam Bušek, Adam Drajšok, Balcar Pacovský, Václav Hradišťský, Jan Ecler, Jiřík Jikavec, v Bakově Jan Mazánek, Jiřík Kalina, Theofil Rašovský, Václav Střížek, Jan Pacovský, Zikmund Vorel, na Bělé Jan Houdě, Daniel Vejrich, Jan Zázvorka, Jan Slavík, Jan Svoboda, kovář, Václav Zibr, Václav Frajšlák, Jan Kroupa,

chal ho ležeti. A tak jsme takovou psotu a smrad musili trpěti třiadvaceti neděl. Žádný ani přes práh nesměl ven vyjíti a v takovém smradě musili jsme býti. A tak jsme s žádným z našich lidí nerozpráyěli do veliké noci. Potom Jan Krade, když oficíři (totiž úředníci) ujeli do Turnova v neděli a ve svátek (dovolil), že k nám potom mohli dojíti (naši), kamž jídla nám sami dodati, dřív však přes celý boží půst nic. Ale co nám dali, dosti s velikou těžkostí. Musili vrátnýmu a těm vartýřům dosti taváku a páleného dáti, aby jen mohli k oknu k nám přijíti sami nám dáti jídlo. A dřívej přes celý ten čas nám to vartýři dávali, když nám co naše ženy poslaly, v noci, když všichni oficíři ušli spáti; ale, co se jim líbilo, to sami snědli a nám jenom s polovice dali anebo dokonce nic. A také z některých dobrých lidí, kteří byli na zámku, ti když byli v Turnově, že to viděli, jak jsme souženi tuze, že se nad námi slitovali, a že od našich žen nám kousek jídla z Turnova přinesli a nám to spravedlivě dodali, ale v noci, když všichni ušli spat. Postavili nám to na okno, zaklepali a utekli od okna pryč; až po chvíli zase přišel, pověděl, komu to má býti, a zase utekl. Jestli že měl co víc, zase tak udál, až jsme to dostali. A když jsou naše ženy viděli, hned před nimi vrata zavřeli. A když se pak přeci některá do [illegible] dostala a k nám k oknu přiběhla, teda ji honili, házeli po ní kamením, [illegible] i sekyrou; a bili, která se osmělila a k oknu přiběhla.“ Takové věci [illegible] v stol. XVIII. proti nevinným, žádným soudem neusvědčeným lidem!

Samuel Koule; na Dokzích Jan Straka, Samuel Cibulák, Jan mladší Pacovský, Adam Straka, Samuel Svoboda, Jindřich Čejka, Jan Vávra, punčochář, Jan Klofec. Tři z nich Balcara Pacovského, Jana Klofce a Adama Straku vzali na vojnu; poněvadž pak tehdejší služba vojenská končila se buď smrtí, buď zmrzačením, kteréž činilo vojína služby neschopným, byli tito ubožáci městu i rodinám svým na vždy ztraceni a na jich trnové pouti stíhal je stále znak politických provinilců, nejhorší to zločin století osmnáctého.

Násilná energie hraběte a jeho pomocníkův slavila úplné vítězství a turnovská obec přemožená, utýraná, zbavená svých předních členův, ležela v prachu před ním. Nikdo nedovedl určiti, jaký stav asi nastane. Jediná naděje skládána do výsledku deputace vídeňské, avšak i odtud nepřicházely zprávy jiné, leč že Tázler a soudruzi jeho očekávají, kdy se jim dostane té milosti z úst pána ze Švalbenfelda, aby císařské odpovědi účastni býti mohli. Však odpověď tato byla stále odříkána, z příčin snadno pochopitelných, jejíž pramen hledati jest v sáčku hraběcím.

Zajetí Frant. Tázlera.

Zatím bylo určeno, aby Turnovští zbaveni byli poslední naděje. Po dlouhém marném čekání a obcházení odebrala se deputací turnovská na neděli květnou (9. dub,) 1713 k expeditorovi české dvorské kancelláře a ptala se jeho po nejmilostivějším rozhodnutí císařském. Jakou odpověď obdrželi neznámo, avšak jakmile z české kancelláře odcházeli, byli vojskem na počátku rybného trhu zajati a do vězení odvedeni. Tam byli přehledáni, písemnosti všechny, jež u sebe měli, jim byly odňaty, konečně rozsazeni po různých vězeních. Černovidský ponechán dole, Tázler a Kric zavlečeni až do čtvrtého poschodí, kdež v tmavém sklepení hrozná železa a pouta na nohou majíce očekávati měli příštích věcí. O přísnosti vyšších rozkazů nasvědčuje zajisté tuhosť jich vazby, nebo, jak dí Tázler ve svém denníku, „pouty je dohromady sevřeli, dvéře železnými štáfy přeložili a visutými zámky zamkli, a po tři dni nic jísti ani píti jim nedali.“ Zatím z výslechu, jenž s nimi každodenně konán byl, zvěděli, že jsou vězeni na rozkaz pána ze Švalbenfelda, tedy hraběte a českých místodržících, kteří za to měli, že Tázler aneb soudruhové jeho mají sebou prvopisy výsad turnovských, od sousedův tak úsilně zapíraných.

Když vyšetřování a hlady mučení nevedlo k cíli, tu byli na

zelený čtvrtek (13. dubna) o 12. hodině, v poutech i spiati jsouc vyvezeni a s vojenskou eskortou do Prahy dopraveni. Tam přibyvš dne 20. dubna byli opět do vězení na Staroměstské radnici vsazeni kdež přenocovali. Nazejtří oddělili Tázlera od jeho soudruhův a vlekl jej na radnici novoměstskou, kdež za čtyři neděle držán byl[1]). Čer novidský byl odveden mezi sousedy do vězení hradčanského. František Kric, uvězněný ve sklepě pod radnicí novoměstskou, za krátk podlehl vazbě své a umřel v poutech, z nichž ho propustiti a v poslední chvíli nechtěli. —

Zajetí a vězení výboru sousedstva užili krajští ku konečném provedení záměrův hraběcích. Přijedše po některém čase do Turnov svolali krajští všechny zbývající sousedy na radnici jménem císař ským. Avšak málo jich bylo poslušno, nebo obávajíce se osudu svýc druhův rozutíkali se kam kdo věděl „po vesnicích, po horách; na rathouz se nechtěli stavěti, jenom někteří z ouřadu a někter soused.“ Dostavilo se na radnici jen asi 30 osob, kteréž podpisen svým poddanství hraběti přijaly. Když tedy nebylo lze po dobrém uprchlé do města, aby podepsali, přilákati, poručili kommissaři ženám ba i dětem jejich, aby se na místo mužův neb otcův svých pode psaly. „A měli na ně uchystaný špic, pruty; chtěli je mrskati i man želky jejich. A manželky ubohých, mnoho jich o své plody přišl z toho leknutí, že viděly a slyšely, jak jsou s námi nekřesťansk zacházeli na pivovaře, když nás kejovali. Tak se potom musily scho vati i s dítkami, s těmi, které od desíti lét stáří byly, a musil své domy prázdné nechati a jíti z nich pryč, až jsou odjeli kraj ští pryč.“[2])

Tázler uvržen do žaláře v Praze.

Následek toho odporu bylo dlouhotrvalé věznění zajatých zvláště Františka Tázlera. Vazba jeho s počátku v tak řečené sou sedské šatlavě byla mírna, avšak když došla zpráva o odhodlanos žen turnovských, nařídili místodržící, aby vsazen byl do žaláře pod zemního, tuhého, kdež mu bylo za sedmnáct neděl prodlíti a n své útraty bídně živu býti, až teprvé, když velký mor vznikl a p Praze a některých krajinách českých strašně se rozmáhati poča

[1]) Vše podlé pamětí Tázlerových, nadepsaných: „V bohumilé pravdě sě něné poznamenání, co pan František Tázlor, soused města Turnova, pro posl hájení práv a svobody, též spravedlnosti, pronásledování rozličné podstoupi musil, jak níže doloženo jest.“ Viz o tom předmluvu spisu tohoto.

[2]) Vejrich vyd. Černým str. 29.

l 18. září ze žaláře propuštěn. Týž osud potkal i 13 sousedů turvských, v Praze žalářovaných, i též sousedy, na Skále vězené. radostí spěchali všichni ku krbům svým, avšak bylo jim ještě po ři neděle prodlíti pod širým nebem opodál rodného města, ježto, y mor nevnikl nákažlivě do Turnova, kolem města celého tak řeuá karanténa zařízena byla.

Radosť Turnovanů, šťastně z vazby se navrátilých, zkalena byla lomím, že polovice sousedů trpí v žalářích boleslavských, nymských, hradišťských, bakovských, dokezských atd. I podniknuta á deputací do Vídně; bylť nejúčinnější podporovatel věci hraběcí isaře, český dvorský kancléř hrabě Václav Norbert Oktavián nský, ze služby propuštěn a místo jeho zaujal po krátkém úřaání hraběte Vratislava Josef Leopold hrabě Šlik, cís. geál a muž pro svou přímou povahu vůbec vážený. Vypraven tedy Vídně mladší Hrachovec, syn Hrachovce, v lednu prvého ze sedův uvězeného, a přednesl Karlu VI. osobně ponížené prosby janův svých, při čemž ovšem doklady všechny přiloženy byly. ař vyslechl prosby jeho a nařídil skrze českou kancellář, aby statní zajatí sousedé po řádném výslechu propuštěni byli, a na-Hi by se mezi nimi nějaký náčelný buřič (rädelsführer), aby llé zákona potrestán byl. Příznivé působení Šlikovo spatřovali movští v dalším rozkaze daném místodržícím, nímž nařizoval ař, aby dobré právo obce z desk zemských vyšetřeno a jemu om zpráva pečlivá podána byla.

Poslá ml. Hrach k císa

Náhlým obratem tímto dospěla turnovská pře příznivějšího výdku, nebo rozkaz císařský, aby sousedé byli vyslýcháni a pak puštěni, byl zřejmou výtkou místodržícím, že kázali věziti osoby, ž by řádně odsouzeny byly. Výtka tato svezši se s místodržících úřad krajský a s tohoto až na kancellář skalskou spůsobila ve ch instancí zaražení, kteréž se změnilo znenáhla v prudkou předjatosť a zneužívání forem úřadních.

Výslec a propuš vězňů

Vedlé rozkazu místodržících byli jedním dnem vyslýcháni všini dosud zajatí Turnované, při čemž šetřeno všech předpisův obedosti, aby se mezi sebou smlouvati nemohli. Avšak výpovědi jejich sily býti stejny; týkalyť se rušení práva městského a byly hlasm protestem do konání úřadu zemského. Proto, přes zjevný rozkaz ařův, nebyli všichni a bez odkladu propouštěni; bylo tak činěno úmysla, aby zajatí nepřičítali propuštění své vlastní nevinně a za-

byli tak přesvědčeni o dobrém právu svém, že o příznivém rozhodnutí nepochybovali. Jediný Tázler nedůvěřoval výsledku i mnohými řečmi zrazoval, aby na Bělou nechodili. Očekávání jeho se splnilo, nebo zřízenci soudu appellačního místo, co by snažili se vzájemným výslechem nabýti přesvědčení o jádru pře, přidrželi se hned strany hraběcí a sousedy hrozbami nutili, aby přijali ustanovení vrchnostenská, kdysi krajským na pivovaře přednášená. Tím podařilo se jim konečně spůsobiti rozkol ve středu sousedstva, rozkol vzniklý z příčin hmotných. Hrozby dlouhou vazbou, těžkými pokutami a jinými prostředky příkrými zvítězily konečně nad odvahou slabších povah a tak se stalo, že věčší část sousedův oželevši staletou památku slavných svých předkův přijala drobty milosti hraběcí, rukou skoupou podávané. Což bylo činiti rozhodnějším, bylo snadno říci. Dlouhé útrapy, požár, neúroda, vysoké daně, náklady na cestu do Vídně a odměnu prokurátorovi, vazba, nedostatek výdělku a náklady na stravování se ve vězení — to vše konečně zkrušilo mysl sousedův a oni, vidouce, že marno snažení jejich, když věc jejich nikdež nenalézá ohlasu, poddali se s trpkou resignací osudu a — podepsali![1])

Turnov poddal se vůli hraběcí,

Po dvou létech stálého pronásledování slavil konečně hrabě, a s ním celý systém absolutní, vítězství. Turnovská obec ochuzena, pokořena, ležela u nohou jeho a nebylo očekávati, že se kdy vzchopí k novému odporu. Avšak nebylo dosti hraběti na dokonalém pokoření, — původcové neměli ujíti trestu za to, že vytrvale hájili práva svého. S dovolením kommissařů byli hned na místě zadržáni Frant. Tázler, Samuel Klofec, Václav Svoboda, Jiřík Kratochvíl a Jan Vitacius a uvrženi do vazby v zámku bělském.

Hrabě Millesimo přijal v Turnově slib poddanství.

Za čerstvého ještě dojmu poslán 10. května do Turnova hrabě Millesimo, aby přijal od sousedův závazek poslušnosti a poddanství vrchnosti. Jménem appellačního soudu sezval Millesimo na radnici všechny sousedy, zejména ty, kteří se do Bělé nedostavili; kdo nemohl jíti, musila za něho žena, ba i sirotkům nakázáno, aby se se svými poručníky dostavili. Když se všichni sešli, povstal hrabě

[1]) Dovozuje Vejrich nutnosť tuto, praví: „A když to ti takoví páni, kteří mají skoro celou českou zem pod mocí, mluvili a nás k tomu přinutili: co jsme již měli dělati? Już jsme byli tak na nic uvedeni, a přední všichni pustili. My jsme se dost dali traktírovati, jak výš dost psáno jest, jak jsme se dali proto sužovati.“ (str. 36.)

Millesimo a pěknou řečí obci namlouval, aby jemu na místě pana hraběte přislíbili, což se na Bělé přijíti zavázali. A ti nerozhodní, kteří též na Bělé byli předními, učinili hned tak a slibovali poddanství a věru hraběti, potom došla řada na ty, kteří dosud byli vězeni, a když byli přislíbili, propouštěli jich. Nyní dal Millesimo obci výpis nových privilegií, obsahujících články výše zmíněné (str. 217), z nichž nejbolestnější bylo, že mohl hrabě souseda z obce vypověděti a chtěl-li by se kdo jinam vyprodati, aby byl povinen ze 100 zl. 10 zl. složiti, 5 zl. hraběti a 5 zl. obci. Závěrkem pak předložili sousedům, aby podepsali revers, že se ani proti nynější ani budoucí vrchnosti neoprou a u stálém poddanství zůstati chtí.

Pronásledování sousedův

Dlouhý boj o právomoc v obci turnovské skončen a sice s neprospěchem obce městské. Avšak vítězové neměli mysl šlechtící velkomyslnosti, nýbrž jali se stíhati všechny sousedy, kteří řečmi a radami svými obec, aby při dobrém právě svém setrvala, utvrzovali. V tom právě viděti jest podlou mysl hofmistrovu, kterýž při nastrojil, avšak její průběhu neznaje dokonalého výsledku se nesúčastnil; když pak věc ním vzbuzená vrchu nabyla, opět se objevil, aby oběti své osobní msty i dále utýral. Hned na druhý den po složení slibu poddanství zatčen byl na rozkaz krajského Václav Vejrich a vinou mu kladeno, že jménem celé obce prosil pány kommissaře, aby se za obec u pana hraběte přimluvili. Později po několika nedělích svezli sousedy na Bělé uvězené do Turnova, mezi nimi i Františka Tázlera a Václava Svobodu kováře[1]). Bylť Tázler po ten celý čas chován v železe a poutech v hlubokém vězení pod věží v zámku bělském a ku kládě jsa na řetěze přimknut, ustavičně tázán, aby pověděl, kde privilegia jsou uschována. Když pak odpovědi jemu vylouditi lze nebylo, byl uznán za buřiče státu nebezpečného a ve svém vězení až do 13. července ponechán. Týž pak den veden byl spolu se sousedy jinými eskortou myslivcův ozbrojených do Turnova, aby z úst pana hraběte, krajského a zástupcův appellačního soudu rozsudek svůj vyslechl.

Rozsudky nad Tázlerem a jeho soudruhy.

Nález tento, 14. července 1714 vynesený, svou přísností nejlépe projevoval smýšlení vrchnosti. Tázler odsouzen, aby rok podržán byl ve vazbě a v panském díle v poutech, kovář Svoboda odsouzen, aby půl léta pracoval na díle panském, noc pak vždy trávil v šat-

---

[1]) Nikoliv „rynkovného."

lavě, Jiřík Kratochvíle, Jan Vitacius a Václav Hrachovec odsouzeni ku trestům menším. Vyzvání hejtmana Grešle, kteréž odsouzeným na zejtří učinil, aby se o milosť hraběcí ucházeli a revers, že se vystěhují, podepsali, zůstalo bez účinku. Tázler ponechán na dále ve vazbě i se svými soudruhy a nepřikládaje práva rozsudku podlé jeho zdání stranného odvolal se z něho k císaři. Avšak odvolání jeho nemělo účinku. 13. října došlo potvrzení rozsudku soudu appellačního z kancelláře císařské, načež hejtman Grešle, nechtěje, aby Tázler se mezi ostatními uvězenými sousedy nacházel, snažil se jej do jiného místa odvléci. Mělť býti osud Tázlerův výstražným ponaučením všem, kdož by příště svobod obce proti vrchnosti hájiti chtěli; po tři dni nutili myslivci, hajní a k tomu nařízení robotězi Tázlera, aby opustil své vězení, ježto mu jiné určeno bylo, avšak marně. Tázler nechtěl sebou hnouti; čtvrtý den nahrnulo prý se plno lidí do jeho komůrky, násilím stůl, za nímž se kryl, odtáhli, jeho „s velkou mocí a křikem u přítomnosti myslivcův, hajných a obecného lidu, též polesného skalského, skrze šest hajných ven ze šatlavy vynesli, na vůz se čtyřmi koni zapřaženými u přítomnosti celé obce před rathouzem stojící.... hodili a do města Hradiště odvezli, do vězení šatlavního v poutech zavřeli.“ [1])

Takovým způsobem stalo se dosud svobodné, mnohých vzácných výsad používavající město Turnov, poddaným městem valdštejnským. Privilegia a slavná ustanovení dřívější násilně zničena, na rozkaz hraběte Josefa z Vrtby, jménem nejvyšších úředníkův zemských daný, z desk zemských vymazána[2]), nejpřednější měšťané vězeni a zbývající buď hledali dosíci přízně hraběcí nepřiměřenou pokorou buď stáli ochuzeni a před světem zneuctěni zde a hleděli vstříc trpké budoucnosti. Než Nemesis určila jinak. Dějiny turnovské, pokud je příště líčiti budeme, jsou poněkud analogií dějin lidstva své doby. Pokoření, kteréž stihlo generací jednu, vzbudilo tím větší snahu v generací příští, kterouž snahou nabyl Turnov v krátce jména a důležitosti netušené. A proto, ač trváním svým krátká doba tato, mocí svých účinkův zajisté převýší mnohé z dob minulých.

---

[1]) Zápisky Tazlerovy v Černého kronice turnovské str. 68.
[2]) Nařízení dané 9. října 1714 čte se in copia v arch. turn.

Kniha osmá.

Doba ponížení obce pod tlakem vrchnostenským a rozvoj průmyslu i obchodu.

(1714—1775.)

Omezení samosprávy městské. Dozor vrchnosti ku správě obecního jmění. Pochybnosti o právu hrdelním, o ochraně Židův. Vymizení rodův šlechtických z města. Utrpení Tázlerova. Vazba ostatních sousedův. Deputací městská prosí císaře za jich vyprostění. Vyřízení pře reskriptem císařským. Propuštění Tázlera z vazby. Smrt hraběte Františka Josefa z Valdštejna a hofmistra Bubáka. Obrat na poli průmyslovém za Karla VI. Jan Frommrich, původce továrnického soukennictví. Šíření se soukennictví v Turnově. Kamennářství. Zařízení bratrstva kamennářského. Zlatnictví. Zboží benátské. Jan Josef hrabě z Valdštejna. Vláda Meissnerova. Napravení obecního hospodářství. Sled po tajných protestantech v Turnově. Prosba, aby hrabě obnovil výsady městské. Spory občanské. Válečné i živelní nehody. Válka o rakouské dědictví. Prosba za obnovení svobody. Turnovští obdrželi nové výsady. Válka sedmiletá. Zajetí pruského kurýra. Obec přinucena platiti pokutu Prusům. Veliká úmrtnosť. Fictitium. Zastavení práva hrdelního. Záslužná péče hraběte Emanuele Filiberta o rozkvět obce. Obnovení práva várečného. Drahota a bída r. 1770. Josef II. v Turnově. Prosba kamennářův, aby odstraněno bylo fictitium. Selské povstání r. 1775. Bitka se sedláky u Turnova. Obnovení svobody. Poměry náboženské. Poměry cechovní. Turnovští letopisci: Jiří Kristián Vejrich, Václav Meissner, František Dannenberg. Rozšiřování se města.

Když spravedlivý odpor obce a sousedův turnovských mocně zlomen byl, zavládly v městě pokořeném zcela nové řády a spůsoby, kteréž za přímý následek vítězství hraběcího pokládati nutno. Staletá autonomie městská, svým původem sahající až do stol. XIV., rázem povalena, samostatnost úřadu městského zničena a sousedé učiněni svým společenským postavením rovnými obyvatelům nepatrného více vsi než městu podobného Rovenska. Následky ty jsou povahy tak vážné, že neváháme náležitě je roztříditi. Omezení samosprávy městské

Hledíme-li ku historickému vývoji městské samosprávy, zůstaly z ní po r. 1714 pouhé drobty. Hlavní základy její na dobro zvráceny a místo nich zavedeny příkazy vrchnostenské. Ze všeobecné záplavy zachráněny pouze výsady na trhy výroční a týdenní, na clo mostní, právo jmenovati písaře a sluhy úřadní a podací právo při chrámu děkanském, zúplna pak zvráceny dosavádní poměr obce a sousedův k vrchnosti, právo zhostní a přijemné, určovati osud městských sirotkův, dokonce pak nově zaveden dozor nad chováním se jednotlivcův se strany vrchnosti.

Obec sama zastoupena jsouc primasem, purkmistrem a radou konšelskou, s nimiž týž zbor tvořili i oba rychtářové, jakož nezávislí soudcové městští, vykonávala dosaváde nezávisle a samostatně nejprvé správu záležitostí obecních i sousedských, správu obecního jmění, ochranu nad Židy do obce příslušnými, správu některých fondův obci náležitých, jako záduší, fondu špitálského a p., pravým pak důkazem její samostatnosti bylo právo množiti koupěmi nebo trhy jmění obecní a vykonávati právo hrdelní, pokud nálezy její docházely potvrzení soudu appellačního. Avšak nyní bylo jinak. Sice zůstávala až dosud konšelům správa obce a jmění jejího, avšak s tím rozdílem, že nyní byla obec povinna činiti účty ze svého jednání vrchnosti, nikoliv sousedům. Tím staly se zbytečnými valné schůze obecní a také znenáhla na dobro zanikly. Znamením dostatečným závislosti obce na vrchnosti byl nový úřad hraběcího aktuaria, kterýž v jistých věcech podobal se král. rychtářům, v svobodných

městech královských, aby jednání městských náležitě střehli. noveným. Od té doby veřejná prohlášení dála se na rozkaz běcí Exc. pana aktuariusa, pp. purkmistra atd."

Dozor vrchnosti ku správě obec. jmění.

Nejtíže snášela obec dozor nad správou obecního j: toto bylo i za nepříznivých poměrův posledních dob zu.. šířilo; podařilot se tehdy obci dosíci koupí domu někd; zvaného „Babylon,“ položeného na rohu náměstí a t... klášterské (nyní Markové), od paní Anny Johanky Klofecio... rodilé Johnové z Johannisperka. Tržní cena obnášela 700 zl. rýnských[1]) a trh sám asi souvisel s tehdejšími poměry městskými, kdy vrchnosť žádala vyhostění osob stavovských z města. Nyní po uplynutí správního roku bylo úřadu městskému činiti účty ze správy jmění tohoto. Dále vzato obci právo zhostu a svobodného do obce přijímání; v obém vyhrazovala sobě vrchnosť právo potvrzující, spolu pak osvojila si právo vypovídati z obce osoby, které by svým chováním nelibosť nějakou způsobily. Ještě během roku 1714. vypověděla vrchnost osm osob z města a zdráhala se jim dáti odporučujícího průkazu, tak že nebozí k soucitu hraběte Desfoursa rohozeckého se utéci musili, aby jim vysvědčení nějaká do cizích panství učinil[2]). Přijímání do obce osob šlechtických stalo se nyní výhradným právem vrchnosti a tím lze si vysvětliti téměř náhlé vymizení rodův četných, kteří dříve v Turnově se usazovali. Prvý zhost od vrchnosti z města dán Václavu Mazánkovi do Jičína ještě r. 1714[3]). Též omezeno právo určovati budoucí osud sirotkův městských, a na sousedy uvalena břemena dříve nebývalá; zvláště roboty rukovětné rozmnoženo. Kdežto vedlé privilegia šlikovského byli Turnovští robotou povinni jen při senách u dvora nudvojovského a pak opravovati majitek vrchnostenský v městě, žádána byla nyní veškera práce při pěti dvorech okolních. Již 4. čce. 1714. nařídili konšelé po vůli hraběcí, aby se obec dostavila na robotu ku dvoru novoveskému. Vyzvání dělo se chytře; aby totiž náhlý příkaz nevzbudil odporu. žádali konšelé, aby tak učinili sousedé k vůli vrchnosti, avšak chytrosť tato neměla mnoho účinkův. Sousedé pravili, že, kdyby ještě tenkráte šli, při tom by na vždy zůstalo. Veliká chudoba spůsobená vyhořením, neúrodou, stávkou živností a dlouhým

[1]) Tržní úmluva ode dne 3. března 1713 čte se v V. liber memor...
[2]) Souvěká relací v lib. cop.
[3]) Lib. cop.

žalářováním že jim nedopustí, aby tak činili, poněvadž prý jim pan hrabě dal zdraví vzíti a o o všechno jiné skrze arésty že přišli. Když odporovali pevně, oznámili radní páni zpírání se jejich na pivovár hraběcímu officírovi, avšak ten nechtě počínati novou bouři na ten čas od robotování upustil[1]).

Právo hrdelné rovněž pokládala vrchnosť za zrušené a snažila se překážeti u obce dalšímu jeho vykonávání, tvrdíc, že nemá obec královské o to výsady. Avšak důležité toto právo nedali si sousedé odníti, dobře vědouce, že by pak v nejbližší stolici náleželi právomoci hraběcí a za nedostatku všeobecného trestního zákonníka ovšem dobře činili; i dožádali se obce král. města Nymburka a odvoláním se k appellací dovozovali, že jus verae civitatis nikdy neztratili. Magistrát nymburský ochotně vyhověl přání jejich a vlastním přípisem dotvrdil, že obec od r. 1660 právo hrdelní vykonává, způsobem, jak se to v Nymburce od pradávna dělo[2]). Poněvadž pak i appellací více přála zborovým soudům městským, než libovůli jednotlivců, bylo důležité toto právo obci uchováno. Pochybnosti o právu hrdelném.

Též ochrana Židům obcí prokazovaná, byla upírána se strany vrchnostenské. Již v návrhu zřízení obecního z r. 1712 (viz str. 217) žádala vrchnosť, aby pouze 8 Židův v městě bylo trpěno. Zdá se, že žádosť ta zakládala se na dávném počtu židovských usedlostí, kterýž však v době novější značně byl porušen. Silné rozmnožování se Židův v Turnově lze již pozorovati od r. 1680 a také od té doby spor o ochranu nad nimi stále se opakoval. Byl sice ještě téhož roku hraběcím majestátem, daným 6. května t. r., spor tento s prospěchem obce urovnán, avšak obec jednala podlé zdání hraběcího proti tomu, ježto počet živností židovských zvýšovati dopouštěla, za to sobě jistý plat ochranný vyhradivši. Tímto spůsobem Židův rychle přibývalo, tak že r. 1717 bylo již v městě 23 Židův (vlastně domův židovských), z kterých se odvádělo daně královské 174 zl., platův městských 13 zl. a 30 zl. obci ochranného[3]). Otázka tato byla přetřásána tudy po delší čas, až konečně rozhodnuta s volí obou stran, když Židé žádali za dovolení, aby sobě směli vystavěti novou synagógu, r. 1707 pohořelou. I stalo se tedy dohodnutí toho O ochraně Židův.

---

[1]) Vejrich: Kronika turnovská str. 45.

[2]) Přípis konšelův nymburských obci turnovské dd. 19. ledna 1716 v V. lib. memor. fol. 100.

[3]) Lib. cop.

obsahu, aby nová synagóga vystavěna byla na rozkaz hraběcí ne na svém starém místě, nýbrž blíže ulice hluboké ve středu vznikající čtvrti židovské, kteráž znenáhla větší část bývalých Trávníků podél malé Jizery osáhla. Podlé vůle hraběcí měla býti i stavba synagógy přiměřena úpravě města po r. 1707. Žádáno na Židech aby vystavěli sobě synagógu od kamene i rozměry její náležitě předepsány[1]. S novou synagógou spojen byl i byt pro kantora židovského. Po vystavění synagógy byl poměr mezi obcí židovskou a městskou se svolením hraběcím náležitě upraven, při čemž obec židovskou starší Židé, Mojžíš David, Filipp Dubský a Adam Loebl, obec městskou primas Jan Durych zastupovali. Vedlé vzájemného snesení byla obec židovská nadále zavázána platiti, 2. lednem 1719 počínajíc, každoročně obci po 14 zl. ze synagógy a sepultury, dále ouroky běžné ze svých domův, „pak též z těch míst, na nichžto v nově vystavěné domy své Židé mají,“ za to pak byli sprostěni obtíží, spojených s ubytováním vojska a také břemen a pomůcek školních i jiných povinností sousedských[2].

Vymizení rodův šlechtických z města.

Popustil-li hrabě obci v příčině ochrany nad Židy provozované, nemínil toho učiniti, pokud se týkalo osob stavovských. Požadavek ten z jeho strany byl přirozený, nebo dokavád se nalézali v řadách sousedův muži, kteří příslušeli do působnosti soudu zemského, dotud byly pochybnými poslední výsledky hraběte. Nátlakem jeho podařilo se, že větší část šlechticův, dosud v Turnově osedlých, se vyprodala. Zvláště tak učinili Zásadští z Kamzíkova; z nich posledně jménuje se v Turnově rytíř Maximilián Václav Jeník Zásadský, kterýž sice ještě 20. ledna r. 1720 složil slib, že plniti bude

[1]) A sice délka vně $13\frac{1}{4}$ lokte, vnitř $11\frac{3}{4}$, výška z důle od dláždění až po vrch střechy 9 loket, šířka 8 loket. Vypsání místa židovské školy podává nám věrný obraz nové čtvrti městské, vzniklé na bývalých Travnicích. Synagóga dobíhala „až do zdi Eliáše Hlavatého s hoření strany s jedné, s druhé pak strany až do zdi Filippa Dubského a Abrahama Pražáka, mezi kterýmižto dvemi židovskými domy vedlé prostřed stojící synagógy ještě plac blíž ouvozu hluboké ulice, běžícího k obci židovské, patřící pozůstává; s druhé pak strany židovské školy oulička mezi synagógou a domem Mojžíše Davida Kobzy, až k Eliášově zahradě přináležející; jest při tom pak jako tak místo od starodávna pro vystavení světničky při škole staré židovské pro kantora, s jedné strany od Marka Vítka počínající až k uličce, kde předešle (před ohněm) Jan Jírovec chalupu míval dobíhající až k Doubkové chalupy rohu.“

[2]) Originál zápisu tohoto daný 2. ledna 1719 chová se u mojžíšské obce turnovské.

povinnosti měšťanské[1]), avšak v krátce potom město opustil. Z osob šlechtických jen ty dále se v městě vyskytají, které se nalézaly ve službách valdštejnských. Tak ku př. nabyl tehdy, kdy poslední Jeník, šlechtic Jan Krištof Vališ, vrchní polesný valdštejnský, práva sousedského.

Spolu s jinými svými výsadami pozbyla obec i částečného dozoru svého nad cechy živnostníkův. Avšak jako každá poroba chová v sobě zárodek nového života, tak i poručníkování hraběcí nad výrobou turnovskou mělo do sebe následky blahodárné, čehož na jiném místě šíře se dotkneme.

Když zřízení obecní převráceno a novým, z ducha doby plynoucím, nahrazeno bylo, zbývaly vrchnosti ještě dvě věci, kteréž čekaly svého provedení. Bylo to potrestání těch, kteří se nejvíce zápasu minulého účastnili, a provedení připovědí hraběcích proti obci, cechům a sousedům, kteří již od r. 1707 mnohé dávky, vrchnosti povinné, zadržovali.

Utrpení Tázlerova.

Prvá otázka zdála se býti důležitou. Když přijímal hrabě Millesimo od Turnovských slib poddanství, byli mnozí sousedé pohřešeni, mezi nimi zvláště mladý Hrachovec. O něm proskakovaly mezi lidem temné pověsti, že se utekl do Vídně k císaři žádat o pomoc, že má u sebe privilegia, Tázlerem ukrytá, a že s tímto obhájcem svobod městských jest ve spojení. Zvěsti tyto donesli lidé ochotní k uším radních pánův, mezi nimiž převládal malíř Rudolf Hertl, muž, který z horlivého odpůrce stal se nyní nebezpečným nástrojem hraběte, a tito nemeškali podati o tom zprávu na Hrubou Skálu. Na rozkaz hraběte dokročeno nejprvé útrpně na Tázlera. V radní síni hradišťské zmučen byl 26. listopadu 1714 ubohý muž palečnicemi tak nelidsky, že když jej pustili, lékařské pomoci ku vzkříšení jeho musili užíti, avšak účelu celého vyšetřování, kde by se totiž schovával Hrachovec a kde by uložena byla privilegia, nedosáhli.[2])

Dva dni na to, 28. listopadu, vydal se hejtman Grešle hruboskalský s hojnou družinou na Malou Skálu. Účel výpravy té bylo postihnouti mladého Hrachovce, kterýž prý podlé doslechu užíval ochrany hraběte Desfoursa, a mučením přiměti, aby pověděl, kde by privilegia byla ukryta. O lidumilném účelu výpravy svědčí i okol-

[1]) V lib. mem. fol. 107.
[2]) Vejrich: Kronika turn. str. 75.

nosť, že spolu pojat byl sebou guardián P. Zub, aby, jak praví Vejrich, kdyby bylo potřeba, Hrachovce hned vyzpovídal výprava se nezdařila. Teprvé na jaře dostavil se dobrovolně vec a reversem uznal vrchnosť hraběte nad sebou, ač naděj novení svobody městské nikterak se nevzdal.[1])

Po poddání se Hrachovcovu zbýval jediný Tázler, jeh lanosť a odhodlanosť mohla býti plánům hraběcím nebezpečn byl Tázler předmětem největší obezřelosti se strany řízenců cích. Po ukrutném mučení dne 26. list. upadl Tázler do těžké když se z ní vyléčil, byl 4. ledna 1715 odveden v noci do a tam opět útrpně tázán, aby pověděl, kde skryty jsou privilegií. Ovšem ani tu nebylo lze z něho vyznání pravéh diti, a proto byl vržen do studeného, klenutého vězení, „a ty největší mrazy, hůře psa ukrutnou, nevypravitedlnou zim lezích a poutech až do 18. března (tedy plných 14 dnův) trvati a na svém těle mdlém a zdravém trpěti musil.“ Zub utýraného a napolo mrtvého dali 18. ledna do vězení sous kdež přísně střežen jsa, až do 15. února setrval. Téhož d do sklepa uvržen, avšak vždy přes noc na vyšší rozkaz d dán byl.

Ani tato vazba nezlomila pevnosť ducha jeho a přes slechy a trýzně hladem nebylo lze na něm zvěděti, kde b hadná privilegia nalézala. Konečně unavil soudce stálost odhodlali se váženého občana obětovati zapomenutí stálé va 6. března 1715 odvezen byl ze žaláře turnovského opět do kdež v poutech byv do hlubokého vězení vržen, znova do moci upadl, tak že městský lazebník hradišťský k němu býti musil. Z té nemoci zotavil se teprvé v červnu a 1. opět býti podroben mučení, tehdy na rozkaz vrchního statkův valdštejnských. Všechny přípravy k mučení byly již a zrakům ubohého Tazlera předstřeny: veliký řebřík s dobře železy okovaný, též palečnice železné, dva nové prova libry svíček dvoukrejcarových. Když ukrutné nástroje muče shlédl, tázal se ho vrchní hejtman a mnozí radní pánové „by předse hleděl pověděti, kde ta městská originálprivile vaná má, aby své klouby a hnáty, též své outlé tělo katů nedopustil, a nad manželkou, též dítkami se nezapomínal,

[1]) Vejrich kron. turn. 46.

ty věci dobrovolně vyzradil, že ho za to peněžitá dobrá záplata, vrchnostenská milost až do jeho smrti následovati bude, k čemuž on odpověděl: „„Poněvadž již tolik let v těžkém vězení pozůstávám, a žádný mně takové privilegium do vězení nepřinesl, tak kde jsou, o nich vědomost nemám, nýbrž na první examena svá odvolání činím, a toho se pevně držím, by se mnou prokazovali, jak se jim líbí. Jestli-že mně tělo mé vezmou: duši mou, která bohu svrchovanému obětována jest, tu mně vzíti moci nebudou.““

Stálosť těmito slovy projevená překazila mučení; pouze vzdor jeho potrestán padesáti ranami tlustým řemenem a karabáčem, kteréž až do poslední rány stoje přijíti musil. Z toho opět na celém těle opuchl, až teprvé nějakým mazáním uzdraven byl. Avšak sotva že se stopy ran jeho poněkud zacelily, byl tu opět vrchní hejtman a kázal ubohého 26. listopadu hrozně, tehdy do pravdy, mučiti. Krvelačnosť hejtmanova šla tak daleko, že ani místnosti radní ušetřeno nebylo, ač toho zvyk starodávný vyhledával, aby mučení dálo se ve zvláštní k tomu určené světnici. Uprostřed mučení předkládány byly čtyři otázky Tázlerovi, z nichž nejdůležitější týkala se úkrytu privilegií. Než žádným způsobem nebylo lze přiměti Tázlera, aby zradil palladium své obce: i když mocí do palečnic vzat byl, kdežto „pět gradů mučení následovalo a tak prudce tažen byl, že všechny vinty u palečnic dohromady přišly a on na zemi se válejo bolestným omdléváním za pomoc k pánu bohu, Marii panně a sv. Janu nepomuckému slzavě volal,“ nevyhověl přání svých inkvisitorův. Vzácný zajisté to důkaz uvědomění a ctností občanských s počátku XVIII. století! Stálosť a odhodlaná, poctivá povaha Tázlerova jsou zajisté jednou z největších okras historie rodného města jeho!

Než poslyšme jeho, jak sám líčí trýzně, kteréž za otčinu snésti jemu bylo. „Na to mne z palečnic pustili, ze země vyzdvihli, mne křísili a vínem potírali, a píti dávali a u kamen na lavici posadili. Když pak jsem po chvíli k sobě přišel vida oba palce u rukou tak náramně roztlačené, že jako stýblo žitné a kůstky rozpleskle byly: nad tím jsem srdečně splakal a povstav v těch místech radních předně panu vrchnímu hejtmanu a po sobě sedící radě šel a je sobě, by v oudolí Josafat mi svědkové byli, že se mně nevinně pro pouhé hájení božské spravedlnosti čest má mocí a kvaltem vzala. Na to pak, když jsem byl do šatlavy veden, tu plný rynk lidu městského a vesního bylo, kteří vidíce mne tak mučeného býti velice slzeli;

já pak k napravování palcův k hojení odevzdán byl. Však od toh ukrutného šroubování v málo dnech s velkou bolestí mně oba neht s palců dolů slezly; odkudž jsem nevypravitelnou bolesť podstoupil a předse vždy v šatlavě v poutech seděti musil.“

Bezpříkladná stálosť Tázlerova a pevnosť mysli jeho, kterou nebylo lze ani nejvybranějšími mukami oblomiti, zahanbila konečně jeho trýznitele, tak že nadále sice ve vazbě ponechán, avšak útrpného vyšetřování ušetřen byl. Aby pak důstojnosť hraběte tím neutrpěla, pokládán Tázler za zločince již usvědčeného a odsouzeného a podlé toho žádali na něm 3. června 1716. aby na obecním díle pracoval. Bylo viděti, že chtí intelligentního měšťana zhanbiti v očích lidu nevědomého, avšak Tázler důrazně se hájil, nevinu svou doka zuje. Tak ušel obecní práci a jen čtyřidcet ran, kterýmiž na rozkaz úřadu utrpěl, bylo jaksi udržením ouřední auktority vůči jemu.[1])

Vazba ostatních sousedův.

I nad jinými sousedy, kteří byli obviněni, že se čile účastnili odporu minulého, zavládla trestající ruka hraběcí. Pět sousedův, kteří byli v Bělé ve vazbě podržáni, vězeno nadále, anižby věděli, kdy konec utrpení jejich se přiblíží, a proti mnohým sousedům užito bylo práva výpovědného, ovšem s rouškou rozkazu úředního. Týž trest stihl nejprvé mladého Vejricha. Nařízením krajského úřadu boleslavského, daným v Benátkách oběma krajskými hejtmany, Arnoštem hrabětem Schützem a Františkem Mikulášem Bzenským z Prorubi 14. listopadu 1715, prodán byl dům jeho v městě a on i se svou rodinou na vždy vyhostěn.[2]) Strach a hrůza zavládly v ubohém městě z tohoto bezpráví a mnozí litovali té přílišné povolnosti, s kterou nových privilegií přijali. Ještě větší rozčilení vzniklo, když žádost sousedův, na pátý rok již bez viny vězených, r. 1717 od císaře byla odmrštěna. I odhodlala se obec ještě jednou vyslati deputací do Vídně, kteráž by učinila ponížené své přednesení císaři v příčině svízelův městských. Veliká drahota, následek moru zuřivšího r. 1714—1715 a nepohodlného počasí r. 1716, byla důvodem dosti vhodným a tak vypravili se r. 1718 do Vídně Jan Vitacius, Jiřík Paul a mladý Hrachovec, aby milosť za předešlé „provinění“ a o propuštění vězňův prosili. Avšak císař nebyl ochoten

Deputací městská prosí císaře za jich vyprostění.

[1]) Svízele Tázlerovy, kterýmiž utrpěl za své mnoholeté vazby, vypravuje dle jeho zápiskův, zachovaných v pamětech Lamačových a uveřejněných J. K. Černým v „kronice turnovské“ str. 69–17.

[2]) Lib. cop.

ujímati věci jejich, nýbrž odkázal je na cestu úřadní řka, držícím českým jest obec s hrabětem porovnati. Věc podo- plně poselství Tázlerovu, pročež poslové bojíce se osudu, ázlera utkal, vymlouvali se, že by v Čechách za své prosby yli. Avšak dvorský kancléř je utišil, slíbiv jim, že po přání ničeho se jim státi nemá, a kdyby se jim něco takového mělo, že nemají zamezenou cestu k císaři.[1])

ovědí touto poukázána obec opět, aby se domáhala milosti nských ouřadův zemských, a, poněvadž poslové z Vídně něli dostatečné plné moci, aby jménem obce s místodržími ohli, žádali ouřad po svém návratu, aby byla obec shro- že chtějí přednésti, co ve Vídni vyřídili. Avšak tu uká- akou důležitost má poručenství hraběte nad úřadem měst- o ani purkmistr ani primas nechtěli na se vzíti zodpovědnosť í obce. I sešli se sousedé sami v dolení světnici radního adili se bez radních pánův, sebrali mezi sebou nějaké pe- va se podepsali a vyslali ku místodržícím Jana Vitacia, ula, Jiříka Kratochvíle, Daniele Vejricha a mladého Hra- Poslové odebrali se do Prahy a první čtyři z nich ohlásili nské kancelláři. Místodržící užásli vidouce, že sotva utišený ovský nově zplanul, a kázali Paula a Vitacia vsaditi do é šatlavy, kdežto druzí domů propuštěni, aby oznámili, že í v brzce odesláno bude cestou úřadní, totiž úřadem kraj- i dávajíce na jevo, že při znova rozsuzovati nehodlají. Vi- Paul zavezeni do Hradiště, kdež s Tázlerem v témž vězení

lo se býti jediným prostředkem proti opakování se podob- ností, aby konečně privilegia in originali vydána a mocí zrušená prohlášena byla. V témž smyslu zněl rozkaz daný stskému, aby na 23. září 1718 velká obec svolána byla. sousedé sešli, oznámeno jim, že ve zřízení obecním ničeho býti nemůže a aby sousedé do 14 dnův privilegia stará vzdali. Obec odpověděla stížným spisem, jejž Karel Miler Vejrich úřadu krajskému podali, avšak tímto krokem uva- nové pronásledování. Tehdejší aktuár, malíř Jiří Hertl. řízení, aby prozkoumal, kdo radili k tomuto spisu stížnému

[1]) ejrich str. 46.

a aby mladého Hrachovce na ouřad krajský odevzdal. Než Hrachovec unikl stihatelům svým.

Vyřízení pře reskriptem císařským.

Vězňové konečně podali prosbu k císaři za své propuštění, v kteréž dokonale bídu svou vylíčili. Císař kázal sobě dáti o celé věci ještě jednou zprávu, jejíž následkem byl král. reskript, daný v Prešpurce 15. října 1719. Ním potvrdil císař ustanovení místodržitelská, ortely vynesené na původy „rebellie turnovské“ a nařídil vymazati privilegie turnovské z desk zemských „pro jich (Turnovských) těžké přečinění a pozdvižení proti své vrchnosti a honosení se za svobodné lidi, kdežto oni však kmetničně a člověčenstvím zavázaní poddaní jsou“ [1]).

Propuštění Tázlera z vazby.

Po jedenácti létech skončena dlouhá pře mezi obcí a vrchností, a sice, jak se již zpředu očekávati dalo, ve prospěch hraběte. Nuceni jsouce okolnostmi, přijali Turnovští nové výsady, avšak starodávných privilegií nijak se nezřekli. Originály jejich byly dobře uschovány i před sluhami panskými i před slabými spolusousedy, aby na světlo mohly býti vyneseny v době příhodné. Konečně, když vrchnosť císařským patentem dosáhla plnou měrou svého přání, spadla i pouta s nohou nebohých obětí. František Tázler odsouzen císařským nařízením, aby setrval o veřejném díle po 14 dní, a když on „mocí a kvaltem v dílo obecní se pochýliti a v tom ouplně tak trvati a ty křivdy trůnu božímu slavně obětovati musil,“ byl 28. srpna r. 1721. po osmileté a dvoutýdenní vazbě na svobodu propuštěn [2]). Týž osud příznivý stihl již dříve i jinde vězené jeho spolusousedy. Všichni navrátili se ku svým krbům, jediný Václav Vejrich, jehož majitek již dříve prodán býti měl, byl již 20. ledna t. r. své vazbě podlehl.

---

[1]) Originál patentu tohoto nalézá se v archivu turnovském.

[2]) Tázlerovy paměti v Černého: kron. Turn. str. 71. — O osudech dalších Františka Tázlera říci mnoho nemůžeme. Zdá se, že dlouhá vazba a sklamané naděje zhrotily životní sílu jeho. Dlouho se netěšil svobodou, nebo kol r. 1730 byl jistě mrtvolou. Bohužel nepodařilo se nám zjistiti doby jeho úmrtní, nebo matriky turnovské z té doby nejsou úplné. Toliko nalezli jsme v knize kopulační (!) na str. 186 zprávu, že 25. února 1727 pochován byl František, syn Františka Tázlera. Tehdy byl ještě živ, poněvadž však data úmrtní v matrice r. 1730 chybí (snad z příčin nakažlivých nemocí) soudím z toho, že téhož roku i Tázler s tímto světem se rozžehnal. Podivno, že se Vejrich ve svých zápisech o něm dále nezmiňuje. Potomci Tázlerovi vymřeli počátkem nynějšího století.

Právě v týž čas, kdy vraceli se po dlouholeté vazbě sousedé movští ku svým rodinám, žehnali se se světem ti, jichž volí byli ozí Turnované od svých milých odtrženi. 19. února 1722[3]) skol na Hradišti po dlouhé chorobě František Josef hrabě z Valdjna, pán na Klášteře, Hradišti, Dokzích, Bělé, Kuřích Vodách, řeticích, Zásadce, Komorním Hrádku a Třebíči, J. C. M. skutečná ní radda a komorník, král. místodržící, nejvyšší sudí dvorský a ský hejtman markrabství moravského, i byl ve velechrámu sv. a na hradě pražském pochován. Některé zjevy, kteréž se na vole jeho udály, zdály se Turnovským býti následky za jeho imi nakládání, ač to byly pouze příznaky choroby, která jemu ší část života znesnadila. Ve čtvrt létě následoval pána svého rchní inspektor všech statkův hraběcích, někdejší hofmistr Bubák, odce zla všeho, kteréž Turnovské v posledních dobách stihlo.

† hrabě František Josef a hofmistr Bubák.

* * *

Týž císař Karel VI., jehož nařízením zrušena byla odvěká prigia a obdarování městská a obhájcům jich úpěti v dlouholeté bě, stal se nepřímým způsobem velikým dobrodincem města Turna i dalekého širokého okolí. Seznav v mládí svém rozsáhlé země ópské, zejména krajiny, které náležívaly ku říši španělské, učinil ě dokonalý i jasný názor o promyslivosti, kteráž v nich panoa, o bohactví státův i jednotlivcův, tím vznikajícím, jakož i o ší vzdělanosti a těsnějším přilnutí k „myšlence státní“ kteráž a následkem materielního důstatku.

Obrat na poli průmyslovém za Karla VI.

S takovými pocity nastoupiv na trůn otců svých, užásl nad zným opakem, kterýž se v dědičných zemích jevil. Následky ky třicetileté dosud nebyly smazány, role, osady, města opuštěná, de rozbil člověk své sídlo, přinucen uhražovati potřeby životné nou úrodou. Vývoz plodin zemských byl takřka nemožným, ježto bránila vysoká cla a nebylo smluv obchodních, kteréž by obchodím zákonné ochrany poskytovaly. O průmyslu dokonce řeči býti mohlo, nebo řemeslná výroba městská jen tu a tam, a to ještě v jednotlivostech vznášela se nad prostřednosť, ba mnohdy i nad mitivnosť, a o výrobě tovární zhruba řeči nebylo. Tolik seznal h jeho a v brzce uhádl i překážky, kteréž zdárnějšímu rozvoji

[3]) Förster (Wallensteins-Process Urk. 130) udává den úmrtí $^{26}/_{27}$ února, r jak klademe jej podlé souvěkého udání Vejrichova.

průmyslu a obchodu v cestu se stavěly; byla to lhostejnosť privilegovaných tříd, šlechty, praelátů a měšťanstva svobodného a poroba lidu poddaného.

Hned od jeho nastoupení na trůn dály se hojné porady v tajné radě dvorské o otázce jak povznésti poměrův hmotných, již doktrinářský směr tehdejší doby nazval merkantilismem. Šťastný genius tehdejšího Rakouska, muž na bojištích takřka celé Evropy slávou ověnčený, princ Eugen Savojský, i zde přispíval z bohaté zásoby vědění a zkušeností svých, výsledek pak porad těch bylo, aby živnosti, kteréž dosud v c. k. státech, zejména v Čechách, zkvétaly, byly podporovány udílením cen, obchodních privilegií a zejména, aby nedopouštělo se vrchnostem brániti poddaným, pokud by chtěli tito spůsobem továrnickým výrobky užitečné a do obchodu se hodící vyráběti.

V krátké době bylo pozorovati nový směr vlády, jevící se všestranným šířením výroby, zvláště když tak zvané kommisí merkantilní, podobající se našim obchodním a průmyslným komorám, činnosť svou rozvinuly. Merkantilní kommissí pro Čechy, spojená spolu s tak zvaným kommerčním kollegiem, počala působení své na základě cís. reskriptu ze dne 2. list. 1714.[1])

Jan Fremmrich původce továrnického soukennictví.

Vedlé záslužného snažení vlády vyskytli se i jednotlivci, kteří ruchu průmyslovému nový lesk zjednali. Zvláště soukennictví, tato odvěká výroba českých měst, kteráž jeden ze svých předních středův v Turnově nalezla, nabylo netušeného rozkvětu působením dvou mužův, společenským svým postavením zcela rozdílných, avšak snažením svým k témuž cíli směřujících. V zapomenutí octlo se jméno jednoho z nich, Jana Fremmricha, Čecha z okolí klatovského pocházejícího. Po dnešní den sluje dům panský v městě Plánici „fabrikou,“ ač generací nynější úplně významu slova pohřešuje. V tomto domě zřídil s počátku stol. XVIII. s pomocí hraběte Adolfa Bernarda z Martinic Fremmrich prvou továrnu na sukna a přispěním merkantilní kommissí dosáhl cís. svolení, aby kdekoliv po Čechách podobné továrny zakládati mohl. Odpor cechův soukennických proti tomu byl malomocný a již r. 1717 zařídil Fremmrich druhou podobnou továrnu v Lipém a, když odtud nevolí hraběte z Kounic vypuzen byl, utekl se do Liberce. Tak se stal Čech původcem továrního soukennictví dvou nejpřednějších měst fabrických, Lipého a Liberce.

[1]) Hallwich: Reichenberg 348.

a volky nevolky musili i řemeslničtí cechové hleděti sobě zlepšení výrobků svých, aby dovedli závoditi na trzích světových.

Směr Fremmrichův nezůstal bez povšimnutí i v Turnově, kdež i vrchnosť rozkvětu soukennictví své přízně dopřávala. Příčinou toho byl druhý příznivec průmyslového pokroku v Čechách, Jan Josef hrabě z Valdštejna pán na Duchcově a Horním Litvínově, osvícený mladší bratr Františka Josefa z Valdštejna, kterýž r. 1715 velkolepou továrnu na sukna v Horním Litvínově založil, do ní mistry anglické a hollandské povolal a lid ze svých statkův prací opatřoval[1]). A nejen že se stal mladší Valdštejn tímto zavedením dobrodincem chudiny na svých statcích, nýbrž působením svým zasáhl i na statky staršího bratra svého, kdež Bělá a Turnov od starodávna své cechy soukennické měly.

Starodávný cech soukennický v Turnově podnikl ku konci stol. XVII. velikou změnu ve svém ústrojí a to k velikému svému prospěchu. Kdežto dříve se pouze o soukennictví mluví, najednou vyskytají se odborní dělníci, barvíři či mandlíři a postřihači. Vše to projevuje zřejmě, jakého druhu změna s cechem a živností soukennickou se stala. Původ mandlířů[2]) hledati sluší při cechu tkalcovském, avšak později potvrdil Ferdinand III. majestátem, daným v Řezně 26. března 1653, založení zvláštního zemského cechu barvířův plátna, který nejvíce účastníkův v severní části kraje boleslavského čítal. Rozvoj soukennictví v těchto krajinách způsobil i, že mandlíři jali se suken barviti a vůbec látek vlněných, poněvadž pak výše zmíněný majestát těsným se býti zdál, sstoupili se mandlíři kraje boleslavského ve zvláštní krajinský cech (Viertellade), jehož středem mělo býti město Jablonné, snad z příčin ústřední své polohy. 10. pros. 1699 dal císař novému cechu své svolení a 3. ledna r. 1700 sešel se prvé cech v Jablonném. Z počtu účastníkův, tehdy v Jablonném přítomných, seznáváme, že živnosť mandlířská v Turnově nejhojněji provozována byla a tudíž i spolu v nejlepším rozkvětu se nacházela. Přihlásilať se totiž s jednou dílnou města Jablonné, Friedlant a České Nové město, Mimoň, Dubá, Zákupy, Cvikov,

Šíření se soukennictví v Turnově.

[1]) Důkladné pojednání „Zur Geschichte der Industrie von Oberleutensdorf" od dra. L. Schlesingra čte se v „Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen," III, 133, jen že pan spisovatel prioritu Fremmrichovu úplně umlčeti se snaží. Proč? jest na snadě. Fremmrich byl poctivý Čech a tudíž nemohl vyniknouti tou měrou, pokud toho pan Schlesinger žádá.

[2]) Z německého „Mangler."

Chrástava, Hodkovice, Bělá, Holany (Holen) u Nových Zám s dvěma dílnami Stráž, Rumburk s Jiřetínem, s třemi dílnami Os a Liberec a konečně se čtyřmi dílnami Turnov. Že střed a sp cechu později do Liberce se octly, jest věc, kterouž tak snadno ložiti lze není[1]).

Že v Turnově i soukennictví vedlé mandlířství prospívalo, chybovati lze není, ježto živnosti tyto všudy pospolu vznikají. A Turnovští zabývali se více výrobou hrubších suken, tak zva landtuchův, ježto domácích postřihačův nebylo. Ostatně ani ných městech českých netkali suken pěknějších, nýbrž cizí d zhořelecké, žitavské a nizozemské zaplavovaly svými výrobky český. Když však Frenmrich z dílen svých sukna velmi jem sličná ze „zdejší české vlny“ vyráběti počal a ukázky zemské k missí merkantilní poslal, jali se kompetentní živlové horlivě u vati prostředky, jakou měrou by staviti lze bylo přílišnému d suken cizích a povznésti výroby domácí. I vyzvána skrze kr úřady všechna města v zemi, kteráž soukennictvím se zabývala, podala zprávu spolu s ukázkami nynější své výroby, mnoho-li s nyní zhotovují a mnoho-li by i v příští době se zhotoviti m Větší část měst přihlásila se, jediný Turnov zůstal pozadu. vyzvání událo se v době, kdy zřízenci krajského úřadu a vrch v městě hrůzovládu provozovali. Buď jak buď, nepřihlášení Turnovských tehdy ztratili jsme hledaný materiál statistický, k by mnohé chlubné udání Hallwichovo upozadil. Bohužel nedc vala se i akta turnovských soukenníkův v plném rozsahu, a ta kázán jest zpytatel pouze na roztrousené tu a tam případn známky.

Však právě týmž časem, kdy znova zavládl mír v domácno ubohých Turnovanův, zvelebeno bylo soukennictví dobrozdáním kantilní kommissí císaři, v kterémž žádala, aby přívoz cizích s stížen byl vyšším clem ochranným, aby rolníku se nedovolovalo vati jemnými látkami cizozemskými a aby domácí výroba nejú něji byla podporována. Těmto okolnostem děkuje soukennictví novské svůj květ, kterýž dochoval se po celé XVIII. stol. —

Nad jiné vyniklo právě v době největšího utrpení turn

[1]) Zprávy ty pocházejí z „Handwerks-Buch der Schönschwarzfärber Mangler Zunft,“ chované u cechu barvířského v Liberci, jiš i Hallwich 341) užil.

brusictví a kamennářství a sice tím, že dosáhlo pevného ústrojí založením konfraternity či bratrstva „steinschneidrův.“ Doba byla tomuto druhu výroby na nejvýše příznivá, nebo nikdy nepanovala věčší spotřeba zboží luxurního, jako s počátku stol. XVIII. Dvorové versailleský, madridský, vídeňský, petrohradský, varšavský spolu s nesčíslnými malými dynasty německými spotřebovali ohromných, ba báječných pokladův uhrazováním luxurních chtíčův svých. Nikdy nedařilo se lépe klénotníkům, jako tehdy; těžké zlaté náramky, naušnice, sponky, jehlice, řetězy, a p. nabývaly věčšího ještě lesku okrasou lepořezaných drahokamův, z nichž českému granátu čestné místo vybrazeno. A nemohl-li kdo objednati sobě drahého originálu, milerád sáhl ku dovedné imitací, kteréž od prvotvaru rozeznati jen zkušenému oku dáno bylo. A právě těmito drahými výrobky opatřoval tehdy turnovský kamennář trh světový! Kamennářství.

Než dosud neměli kamennáři turnovští vlastního středu svého. Hrdi jsouce ušlechtilostí své výroby, nechtěli slouti prostými řemeslníky a vydávali se všudy za umělce. Cílem jejich bylo zařízení zvláštního bratrstva umělcův i podali v té příčině prosbu k hraběti, jehož svolením aktuár a radda městská stanovy tohoto „bratrstva svobodného kunstu steinschneidrovského“ potvrdili. Stanovy tyto, závazné ode dne potvrzení, totiž 10. května 1715, obsahují v 16. článcích pravidla, jichž bylo třeba šetřiti při vstupování do bratrstva a vykonávání této „svobodné professí.“ Mimo obyčejná ustanovení týkající se povinné poslušnosti k vrchnosti a úcty k náboženství zajímavý jest článek čtvrtý, nímž se stanoví, že jedenkaždý, „jenž by do tohoto bratrstva svobodného kunstu steinschneidrovského přistoupiti chtěl, nejprvé svého pořádného vyučení, i měšťanství sobě vyžádati a před ukázati, potom pak s manželkou sebe podlé ustanovení církve svaté katolické zaopatřiti pro následující lepší povinnen jest, neb takový jsa svobodný si nějaký drahý kámen k rukoum do díla přijav takový buďto potom přetrhl, neb pokazil, jsouc samostatný snadno by sběhnouti mohl.“ Desátým článkem stěžuje se usazování v městě cizím kamennářům (čímž snad Benátčané, tehdy houfně do c. k. státův se stěhující, míni býti mají) tou měrou, že „ti, jenžby odjinud sem do města přišli (za příčinou) svého v kunstu steinschneidrovském mistrování a bez náležitého sobě vyžádání mezi ně přijíti chtěli (totiž živnost svou volně provozovati), takoví na žádný způsob bez vystání svrchu psaných punktův a městského práva přijití Zařízení bratrstva kamennářského.*

a až by se o všechno dřív náležitě porovnali, k nim přistoupiti nemohou, ani jináče žádný zde trpěn býti nemá," a k tomu doloženo článkem jedenáctým, „aby takoví, kteřížby odjinud budto učením aneb s kamením dělaným, sem na škodu zdejších steinschneidrův nositi a překážku činiti chtěli jako Židé, ti bez ohlášení se při starších téhož kunstu dovolení žádného míti nemají, leč by o to při nich se mohlo, zdažby oni takových prací dostatečně zhotoviti anet forot neměli, urovnati." S tím se shoduje i ustanovení článku patnáctého, „aby žádný cizí, jenžby toho kunstu učený nebyl, handl v kamení zde v městě Turnově neměl, leda ten, který toho kunstu steinschneidrovského jest vyučen (mimo zlatníka zdejšího, který spolu měšťanem jest)... který by pak na zkázu zdejších vyučených steinschneidrův v tom handl maje své řemeslo vedl, v pokutu 3 kop míš. a ten pak, kterýby takovému nepořádnému handlířovi ze spolku mistrův proti zápovědi na zkázu druhých steinschneidrův prodával, takový v pokutu 4 kop míš. upadnouti a takovou nevyhnutelně složiti musí; naproti tomu ale budou povinni zase společně steinschneidrové to tak zaopatřiti, aby forot vždy takového díla a řezaného kamení se zde při nich vynacházel, tak aby skrze nějakou nedbanlivost jich napotom žádných nepříjemných stížností na to nebylo.

Zlatnictví. Z obsahu těchto stanov[1]) jde na jevo pevné složení i uzavřenosť bratrstva kamennářského, což svědčí i spolu o vzácnosti, hledanosti i zištnosti výroby té. Větší práce, řezání leptání neb hlazení cennějších drahokamů, přejímalo bratrstvo samo a dávalo pak provádeti jednotlivcům. S brousením a hlazením kamenův spojeno by i vkládání jich do zlata, a tím dán vznik nové živnosti zlatnick. Již v dobách 1707—1714 uvádí se řada zlatníkův turnovských, zvláš rodina Salusova, a přirozeno bylo, že, čím více se šířila výrol kamennářská, tím že i přibývalo živnosti zlatnické. Bratrstvu př slušel dále i obchod s kameny nebrousenými a opatřování stálé ji zásoby, aby nenastal mnohdy nedostatek práce. Ustanovení toto by příjmé a z posledního (šestnáctého) článku stanov vyjímáme, ž „kdyby totiž některý zdejší spoluměšťan od zdejších toliko a zvláš chudších mistrův poctivého kunstu steinschneidrovského kamen skupovati a zde je prodávati chtěl, ten bude povinnen mezi tako bratrstvo při suchých dnech přistoupiti, takové pak kameni toliž

[1]) Originálu není lze více se dopátrati; zachoval se pouze otisk, ma dosti chybný, ve Vitáskově „Granátě turnovském" str. 19—27.

v svém domě prodávati a ne do jiného domu choditi a tam kupce steinschneidrův pod praetextem, že by jim tudy dílo laciněji dáti a prodati mínil, odluzovati aneb odjinud kamení řezaného, aby je zde v městě na zkázu jich prodávati mohl. sem přinášeti, ani také žádné falše, aneb podvodu v takovém od zdejších mistrův buďto skupovaném kamení, neb... v prodávaném se na žádný způsob nedopouštěti, pod pokutou 5 kop míš. se dostatečně zavazuje a upevňuje."

Kamennářství následkem založení bratrstva dosáhlo vysokého květu, takže v krátce do 200 mistrův mimo jich čeleď se čítalo. Připočteme-li k tomu i obchodníky se surovinou i s výrobky, pak zlatníky, tuť ovšem seznati musíme, že v několika létech větší část sousedův se novou výrobou zabývati jala. Spolu s prvým ziskem vyvinul se u kamennářů duch kastovní, kterýž bránil, aby byli do bratrstva lidé z okolí pošlí přijímáni. Brzy zdokonalilo se i zhotovování tak řečených komposicí, totiž drahokamův klamných. a pravidla tohoto zhotovování, jakož i přední vlastnosti leštění a upravování drahokamů, plošení (das Fasetiren) a hlazení, byly úzkostlivě tajeny. Během krátké doby seznali průmyslníci turnovští výhodu plynoucí ze souměrného dělení práce. A tak vznikly tři hlavní druhy výroby té, nebo k vlastním kamennářům, kteří se zabývali broušením a řezáním drahokamů, přibyli nyní ti, kteří pálili komposice a pak tak zvaní mačkáři, kteří z hotové, vlažné komposice různé výrobky zhotovovali.

Jakého obratu dožily se společenské poměry turnovské, netřeba dokládati. V několika létech hemžilo se v Turnově cizinců ze všech stran světa, přivážejících surovinu, kupujících lepé výrobky nového umění aneb drahocenné práce objednávajících. Český granát kozákovský však závodil na trhu světovém a Turnovu pojistil palmu vítězství nad cizí konkurencí. „Tehdá bylo potěšením cestujícím," praví Wanders, „i kupcům průmyslné město toto navštíviti; obchodníci z Paříže, Londýna, Neapole, vůbec ze všech státův evrópských, sem zavítávali, zde výrobky průmyslu kupovali, všestranně město obdivovali, při čemž obchod velmi živě veden byl[1])." I komposice byly velmi hledány poněvadž v umělém skládání a sváření různých zemin,

[1]) Wanders v. Grünwald: Physikalische Beschreibung des Bunzlauer Kreises, ve „Drei Abhandlungen über die Physikalische Beschaffenheit einiger Distrikte und Gegenden von Böhmen. Herausgegeben von der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften." Prag und Dresden, 1786. S. 108.

jakož i jich barvení předstihli Turnované i mistry své Benátčany možnosť Turnovanův stala se v krátce velmi známou a živnost ka nářská šířila se vůkolí, ve vesnicích skalských, zejména pak v R ště, kdežto tajemství zhotovovati komposice hleděli proniknouti i okolní. přibrušujíce dle možnosti pestrá skla, aby nabyla po výrobkův turnovských. Tím ovšem se naplnil trh světový i be nými výrobky umění brusického, proti čemuž Turnovští zák ochrany se domáhati jali. Avšak snažení jejich zůstávalo m rovněž jako přání, aby Židy z obchodu a bratrstva svého trvale liti mohli. My ovšem ze stanoviska svého nemůžeme hájiti vy vacích snah turnovských kamennářů, poněvadž šíření se jejich nosti i do okolních krajin, spojené se starším průmyslem sklářs stalo se základem velkolepého průmyslu, kterýž nyní v seve Boleslavště se uhostil.

Zřízení bratrstva kamennářského bylo následující: starší jeho zástupci (Voraltesten und Nebenältesten) vykonávali správu trstva spolu s třemi přísedícími a šesti členy výboru. Vedlé po svolávalo se bratrstvo vše v hromadu. V brzce nabývali tur kamennáři i v cizině laskavého přijetí a rozhlašovali slávu o své ve vzdálených krajích[1]).

Zboží benátské.

Rozkvět kamennářství turnovského souvisel bezprostřed s rozvojem výroby zboží benátského. Kdežto však ka náři ku své práci nalézali dosti suroviny v písku jizerském. třeba vyrábitelům zboží benátského přivážeti materiál z Ben načež teprvé náležitě jej přepracovali. Těžítka, tabatěrky, peče knoflíky z barevného skla zhotovené, rozváželi Turnované v min století po celé Evropě a teprvé vznik zboží smaltového ve Fi jim mocnější soutržení v cizině způsobil[2]).—

Jan Josef hrabě z Valdštejna.

Částečným dědicem Františka Josefa z Valdštejna stal se jeho hrabě Josef z Valdštejna, kterýž mezi jiným ujal se skalského a turnovského. Nový pán vstoupil úplně v šlépěje chůdce svého, dbaje žárlivě nedotknutelnosti práv rodu svého. stoupením jeho nabyla v Turnově úplně vrch strana povolnější líře Hertla a Václava Meissnera, kterýž také hned uveden byl v purkmistrský. Chvalitebným skutkem nové vlády bylo odstr

---

[1]) 29. června 1729 dal purkmistr Jan Keller vysvědčení mche Rudolfu Frejštáku z Turnova, kamennáři. V lib. memor. fol. 80.

[2]) Schaller: Bunzlauer Kreis S. 62.

ův neblahého, následkůvplného požáru z r. 1707. Uprostřed mezi hrabětem a obcí zůstaly na mnohých místech v městě trosky očazených spálenišť, zejména děkanský chrám sv. Mi-e stál již na patnáctý rok bez přístřeší, děkanství pak a škola hatrně byly opraveny. Klášter františkánský jediný byl již ve létech po katastrofě, kteráž jej stihla, náležitě opraven. Náklad ravu jeho vedený byl značný, neboť z celého kláštera i chrámu refektorium a pak několik cel vedlé fortny bez úhony[1]). Se ou chrámu děkanského počalo se ještě r. 1722 a vedl stavbu l Jiřík Vazáček, kterýž se byl z panství skalského do města hoval. Roku příštího stavba dovršena, avšak důstojný gothický tarého chrámu úplně setřen, okna nevkusnými oblouky a svory ařena, věž pak nestvůrným krytem cibulovým opatřena. Když a byla dohotovena, vedl 20. dubna t. r., jakožto v den, kdy 16 roky chrám starý popelem lehl, tehdejší děkan P. Karel ín slavnou processí z chrámu mariánského do nového kostela, osvětil a opět bohoslužbě odevzdal. Během roku zavěšen na věži i zvon veliký, dříve chrámu mariánskému náležitý, jehož prý na dvě míle cesty slyšeti lze bylo. Náklad na opravu vedl ový majetník díl sousedé milodary svými[2]).

Avšak takovým spůsobem projevená štědrosť hraběcí nezadržela věk novou srážku s věčší částí sousedův, srážku tím politování ejší, že počata byla stranou, kteráž vyhřívajíc se na výsluní hraběcí sousedy spolu nesouhlasící, do nových pří uváděla. to strana Václava Meissnera, muže již z dob sporu o privilegia alně známého, kterýž z výběrčího akcisu stal se na oko horzastáncem práv obecních, když však pře na prospěch hraběcí la, rychle opět přešel a stal se udávačem některých svých . Václav Meissner jest zastáncem starodávného šosáctví, jak ilo po r. 1655, a již z toho octl se v neshodě s názory, které věčší část občanstva, prumyslu a obchodu oddaná. Příležitosť a naskytla hned. Když hrabě ve správu panství se uvazoval, ovaly knihy urbární značné nedoplatky Turnovských, vzešlé buď r. 1712, buď, a to nejvíce, uprostřed zdlouhavého sporu. Pod nými titnly dluhovali řezníci s krámův masných za léta 1708 21 1145 zl., ouroku dědičného celé město za léta 1711—1721

Vláda Meissnerova.

[1]) Rohn: Antiquitates eccl. circ. bol. pag. 118.
[2]) Schaller a Vejrich l. c.

645 zl., vinopalníci s kotlův vinopalních za léta 1709—1713 1472 zl., obec s obchodu solního za l. 1710—1721 301 zl., s šenku vinného za léta 1709—1712 112 zl., Jindřich Čejka pekař za panské žito 1720 zl., hostinští za pivo 535 zl., nedoplatky berně obnášely 7857 zl., na penězích fiskálních 174 zl[1].) Povinnostem těmto vyhověti bylo velmi nesnadno, nebo koupí Babylona upadla i obec do dluhů, i živelnými nehodami větší část sousedův o své úspory přišla[2]). Než primátor Meissner nedbal všeobecné tísně a předešel vůli hraběcí skutkem násilné libovůle. Jeho nařízením přinuceni rychtářové, aby s pouty po kontribucí chodili. Kdož byl jakoukoliv maličkost dlužen, 1 zl., dva neb tři, hned spoután a do šatlavy uvržen býti měl, jeho pak nábytek prodán byl[3]). Když však ani tímto prostředkem nebylo lze dlužné částky sehnati, učinil hrabě pomoc, aspoň na okamžik vyhovující. Půjčil totiž obci 6000 zl. na úrok šesti ze sta, kteréž bylo platiti posudným, z každého sudu 1 zl. obnášejícím, které posudné, až by dluh vyrovnán byl, k obecnému dobrému připadnouti mělo[4]).

Napravení obecního hospodářství.

Od r. 1722 setrval Václav Meissner v křesle primátorském po deset lét, pilně hledě, aby sousedé turnovští vyhovovali povinnostem vůči hraběti. Avšak v jisté věci nedá se mu upříti zásluha, že totiž obci zachránil pečlivým hospodářstvím jmění její a zaplatil mnohé dluhy, v posledních dobách učiněné. Nebo po r. 1714 veškerá odvětví obecní správy vykazovala značné nedoplatky; nebylo placeno děkanovi, za víno, řemeslníkům, kteří obci pracovali, učiněny dluhy v truhle sirotčí i v pokladně záduší. Dluhy tyto, obnášející do 700 kop Meissner zaplatil, k obci značnou louku od Václava Hrachovce přikoupil, mnohé potřebné stavby ve dvoře obecním a na bráně jičínské podnikl, radnici a kašnu na náměstí dokonale opravil, malý

[1]) V lib. memor. fol. 133.

[2]) Bídu v obecním hospodářství tehdejší doby nejlépe karakterisuje následující: Obec, aby zaplatila Babylon, vypůjčila sobě ze záduší držkovského 500 zl., avšak nemohla ani jistinu ani povinný úrok spláceti. Nyní nastávala potřeba odprodati některá obecní pole, což aby se nestalo, navrhl Meissner, aby některá vzdálenější role na 10 let pronajata byla, avšak s tím vyminěním, že každý nájemce určené nájemné po jednom zlatém s korce na 10 lét najednou zapraví. Takovým způsobem i dluh i ourok z něho plynoucí zaplacen byl. (Viz Meissnerovy paměti pod záhlavím „stran obecních důležitostí.“)

[3]) Vejrich l. c.

[4]) V lib. memor. fol. 133 dd. 4. února 1722. V době od 1. ledna do 1. července 1723 vystaveno a vyšenkováno v městě 388 sudů.

most celý krytý nově vystavěl, na kteréž věci mimo stavivo více než 900 kop m. vynaloženo bylo. Konečně provedena úplná přehlídka všech účtův obecních a shledané při tom nedostatky bylo osobám účtujícím zapraviti. Samo sebou se rozumí, že podniky tyto někde vymáhaly značné přísnosti, kterouž mysli lidu tím více proti primátorovi rozezleny byly. Avšak on toho nedbal a skládaje úřad svůj r. 1732 těšil se, že aspoň příští potomstvo zásluhy jeho o obec dokonale uzná[1]).

Sled po tajných protestantech v Turnově.

Primátorství Meissnerovo jest také důležité tím, že ještě jednou v Turnově stal se sled po tajných protestantech. Pravili jsme výše, že po r. 1650. věčší část protestantův přestoupila zjevně ku katolictví, ač v srdcích svých staré víře věrna zůstala. Věc ta byla s dostatek známa kommissařům reformačním, kterýž úřad obyčejně zastávali městští děkanové aneb guardián a proto snažili se pobízením ku různým úkonům zevní pobožnosti nepevné ku pravé víře převáděti. Zbor literácký a nově zařízené „bratrstvo veleslavného růžence“ byly při tom účinnými pakami. Avšak přes to byla značná část sousedův, kteráž jen z bázně službám božím obcovala, a proti těm směřoval patent císařský, prohlášený 8. dubna r. 1727. Ním dotvrzováno s místa nejvyššího, že se nalézají posaváde v Čechách tajní Lutheráni, kteří mají lutheránské knihy a svádějí katolíky. Všechen úřad musili čiuiti závazky, že lidí takových, „kteří nejsouce spravedlivými katolíky,“ trpěti nebudou, nýbrž všemi prostředky ku přijetí víry katolické donutí. Tehdy ušli mnozí nekatolíci tajně z Čech, načež později v pruském Slezsku nalezli útulku[2]).

V poměru k vrchnosti ulevilo se obci značně následkem nahodilé nehody. 20. května 1728 byly slavné služby boží v nové kapli sv. Jana Nepomuckého, na troskách hradu Valdštejna, kteráž odkazem zemřelého hraběte r. 1722 založena a několika poustenníky opatřena byla. Ku stavbě užito z věčší části pískovce ze zachovalých dosud částí hradu, kterýž však úpalem slunečním a mnoholetým útrkem živlův ztratil původní pevnosť svou. Když pak dne výše uvedeného více lidí na kruchtu vešlo, sřítila se tato tíží velikou a propadla i s lidmi. Hrabě Hradištský, zůstal se svojí švekruší státi na cihle jedné a držel se mříže, až mu řebřík podali. Lidé propadlí přišli téměř všichni k ourazu, kněží, kteří byli v sakristii, po-

[1]) Letopisy Meissnerovy.
[2]) Osvěta 1877.

zorovali prví hrozící neštěstí a lid z dolejších prostranství vyklidili, čímž větší neštěstí překaženo bylo[1]). Událost ta na Skále vykládána jako prst boží a způsobila umírnění rozkazů hraběcích.

Prosba, aby hrabě obnovil výsady městské.

Léta 1726—1731. byla vesměs neúrodná, ježto panovaly a kruté zimy, načež z jara Jizera vystoupíc zaplavovala r čas půdu. Tím spozděno setí a co oseto, utrpělo zase častý hodami živelními, přívaly, stržemi, krupobitím. Nehody tyto j Turnovské, že prosebně se obrátili k hraběti o restaurování privilegií, zejména práva várečného. Hrabě potud vyhověl je jejich, že svolil, aby nadále posudné jednoho zlatého ze s zářím r. 1731. počínajíc, obecnému dobrému, zejména ku za obecných závazků obráceno bylo, v příčině však „udělení sv odkázal obec na příští své rozhodnutí, aby prý ještě něja sečkali a po týž čas v povinné poddanské věrnosti setrvali[2])

Důvěřujíce v slib tuto učiněný podali Turnovští již ro štího novou prosbu k hraběti, v kteréž žádali o dovolení, al saři o stvrzení privilegií krále Vladislava II. a Ferdinand obrátiti mohli (viz str. 31. 59). Žádosť jejich byla přijata n hraběcím dosti příznivě a 10. června došlo do Turnova svolc sobě u dvora císařského milosti hledali[3]). I snesli Turnovští v doklady, kteréž bylo lze sestaviti, a v delší prosbě vznesli sv ku stupňům trůnu císařského. Avšak nynější prosba jejich l rozhodně od prosebných spisův předešlých. Již nežádali císa stvrdil privilegia stará, nýbrž uznávajíce stav věcí, jak se by 1719 vžil, prosili, aby jim udělena byla nová náhradou za z Avšak Karel VI. v posledních dobách žití svého pevně držel měrů trvajících a nepřipouštěl rád nějakých novot, proto vyzv běte, aby podal kancelláři české své mínění o prosbách T ských[4]). Tím nepřímo bylo řečeno, že nemíní vláda nějakých

[1]) Vejrich

[2]) Dekret hraběcí, daný na zámku duchcovském 15. srpna 1731 takto: „was aber ihro unterthänig suchende Freyheit anbelangt, da sich die Selben bis meiner weitherer gnädigen Resolution noch eine ku zu gedulden und sich mittlerzeith als treu gehorsambe Unterthanen auf haben.“

[3]) Lib. cop.

[4]) Cís. reskript daný 10. čce. 1732 v Karlových Varech, čte se v l

udíleti a tak prosba obce zůstala bez účinku žádoucího. Jediné privilegia Vladislava II. a Ferdinanda I. dosáhla svého stvrzení.

Spory občanské.

Zdá se, že rozhodnutí císařské ještě z jiné příčiny nebylo příznivo Turnovským, totiž skrze povážlivé spory vnitřní. Obrat způsobený náhlým vznikem průmyslu a obchodu měl za následek utvoření se dvou společenských tříd v městě, sousedův, kteří se živili po způsobu starodávném orbou a obyčejnými řemesly, a třídy vznešenější, obchodem a průmyslem zbohatlé a styky s cizími kraji poněkud obroušené. Tito snažili se, aby i zevně nabylo město tvářnosti důležitého tržiště a místa průmyslného[1]). Byly sice již po velikém ohni r. 1707 ulice srovnány, domy pěkné v nich vystavěny a náměstí na straně severní zastaveno, avšak ještě zůstávaly uprostřed náměstí prastaré kobky chlebné a krámky pekařův, kdež zboží své k prodeji vystavovali. Tyto kobky nezdály se občanům některým

[1]) I také jinak chtěli průmyslníci v městě vynikati. Zajímavý případ udál se r. 1726. „V tom roce s. Jana Nepomuckého z toho sloupu, který stál u vrat, co se na krchov jde, a zůstal státi přes celý oheň, když město shořelo, a beze všeho porušení zůstal: vyprosili od dobrých lidí peníze a dali udělati oltář pro ten zázračný obraz svatého Jana Nepomuckého, a vzali ten obraz zázračný s. Jana Nepomuckého s velikou uctivostí a procesím jej nesli; a postavili ten zázračný obraz na ten oltář, na kterém až posavad stojí za sklem. Toho času děkan Korvin vzal to na svou starost. Tak vyprosil od sousedův, jen toliko na prosto dal oltář postaviti, ostatek páni stanšajdrové (kamennáři) uvolili se, že co se nedostane, že chtějí dáti, za sklo a co bude potřeba, jak světlo a všechno, co bude potřeba k tomu oltaři, dokad bude jejich bratrstvo státi, zaopatřiti. Z té příčiny to událi, že sobě korouhev zjednali, že je stála mnoho peněz, a chtěli míti přede všemi cechy předek, a cechové, obzvláštně cech řeznický nechtěli jim ustoupiti a jim se dáti potlačiti. Ucházeli se paní hraběnce aby řeznici měli své místo, jak od starodávna vždycky pokojně na procesích chodívali; aby se jim ta potupa nestala, poněvadž oni kamennáři žádný cech nemají, jen toliko bratrstvo se nazývají, a cechy všechny že chtějí potupiti. A taky dostali resolucí, jak od starodávna na procesí chodívali, aby ještě tak chodili a páni kamennáři aby šli přede všemi cechy napřed, poněvadž se nazývají frajkunst; aby se mezi cechy nemíchali. A oni pak z velikého trucu tu korouhev prodali pánům mlynářům, že jsou sobě taky měli korouhev jednati; raději ji se škodou prodali, nežli s ní tak chodili, jak jim bylo poručeno. A dříve musili dáti všichni cechové slavnému majestrátu a pánu hejtmanu ukázati, jak staré artikule který cech má, že páni kamennáři chtěli mít přede všemi cechy staré, jako by všechny za nic měli. A proto z té příčiny se uvolili na ten oltář nakládat ostatek, cokoliv bude potřeba. Na ten způsob jim dovolil pan Korvin tu korouhev prodati, že se uvolili na ten oltář náklad vésti, dokad to jejich bratrstvo se bude jmenovati a státi."

býti městu příliš ku okrase a protož učinil Antonín Mikš, bohatý kamennář, podlé udání Vejrichova křtěný žid, radě návrh, že zboří kobky pekařské a na jich místě vlastním nákladem zříditi dá sochu Panny Marie, kteráž by byla pravou okrasou náměstí. Návrh tento zajisté chvalitebný nedošel však schválení ouzkostlivých radních pánův, načež Mikšovi jiné prý příležitější místo vykázáno a jemu některé zištné záměry pčičítány. Proti tomu ohradil se štědrý dárce a podal stížnosť do rozhodnutí městské rady vrchnosti, kteráž dožila se zajímavého případu, že sousedé roztrhli se hotově ve dvě, příkře na se nevražící strany. Stížnosť Mikšova však obsahovala v sobě i jiné věci, kterýmiž celá obecní správa do nepříznivého světla se octla. Vyčítaloť se radě, že nespravedlivě soudí, „že halafance béře,“ obvinění tím závažnější, ježto i děkan i guardián je potvrdili a o další nepřístojnosti kobek uprostřed náměští se vyslovili. Rozhodnutí hraběcí bylo příznivé a rozkaz dán, aby kotce ty byly strženy. Proti tomu zase podal cech pekařský, jehož tehdy starším byl poctivý letopisec Vejrich, prosbu k hraběti a odůvodňoval potřebu, aby zachovány byly kotce ve svém místě. Odůvodnění to pěkně osvětluje tehdejší společenské poměry v městě a jest pravdivým výkřikem bolesti živlův novým řádům odchylných. Prosilit hraběte, „aby tolik mistrův nedal skaziti skrze jednoho, že bylo již kolik sousedův na těch gruntech, před kterými ty kobce stojí, že žádný proti tomu nic neříkal, že vždycky v pokoji (v těch kobcích) prodávali, až Antonín Mikš sobě novoty chce začínati.“ Hrabě konečně naklonil se ku prosbám jejím, kotce na náměstí ponechány a Mikšovi jiné místo vykázáno býti mělo. Avšak morální úspěch byl na straně vrchnosti, kteráž vždy tvrditi mohla, že pohyblivosť a novotářství různých sousedův mohou býti veřejnému pořádku nebezpečny[1]). —

Válečné i živelní nehody.

Poslední doby panování Karla VI. vyplněny byly dlouhými válkami, po věčšině nešťastnými, nejprvé válkou o posloupnosť polskou (1733—1736) a pak válkou tureckou (1736—1739.). Těmito válkami vyčerpána opět poněkud obživlá síla země a v zápětí následovaly šeredné nemoci, uchvacující nejzdravější část lidu. V Turnově a vůkolí panovala červenka a požadovala oběti přečetné. Lidé stonali na veliké mdloby a těžkosti, kdo pak jednou nemocí tou popaden byl, s těží vyvázl. Na hruštický hřbitov dálo se z Turnova

[1]) Vejrich l. c.

denně čtyři až pět pohřbův, zvláštním pak úkazem bylo, že na červenku zemřelým hlavy do hola oblezly. Vedlé toho časté nezdary válečné vyhledávaly rozmnožení sil branných a tak mnoho mladých, statných mužů odvedeno a do dalekých krajin posláno bylo[1]).

Nehod těchto užilo katolické duchovenstvo k odvrácení některých tvrdošíjných od tajné příchylnosti k protestantismu. Duchovenstvo světské i klášterní dovozovalo s kazatelen, že časové nehody jsou následkem úpadku mravův a tajného kacířství a tím způsobem přimělo mnohého, který vykořeněné víře věrně oddán byl, že aspoň na oko prokázal horlivosť ve smyslu katolickém. Několik zbožných nadání učiněno. Servác Kobus před svým domem postaviti dal sochu sv. Jana Nep. a Panny Marie karlovské, nový děkan, P. Jan Josef Teutsch, počal zaváděti ranní kázání čili exhortaci, jichž každému se účastniti bylo, když pak vikariátní úřad arcibiskupovi o šťastném účinku zprávu podal, nařídila konsistoř pražská, aby i v klášteře podobná kázání počata byla. K úplnému vyplenění kacířství poslán konečně tehdejším arcibiskupem do Turnova generální vikář a děkan hradu pražského, Dr. Jan Mauricius Martini, kterýž 8. října r. 1737 rozsáhlou visitaci provedl[2]). Velké bouře letní, při nichž hrom i dvakráte do chrámu svatomikulášského udeřil, a spojené s nimi přívaly pomáhaly mysl lidu zastrašovati. Zvláště hrozný příval strhl se r. 1736 a podal poslední látku zanímavým zápisům Vejrichovým. Právě o žních, když lidé sporou úrodu sklízeli, přišla velká voda, pobrala hrsti, někomu i mandele, a tak raděje mnohého úplně byly zničeny. V týž čas, někdy s počátku r. 1737, rozžehnal se se světem zasloužilý letopisec turnovský, Josef Kristián Vejrich, neohrožený zastánce a zpravodaj o velikém sporu obce s vrchností, sám i vazby i mučení zakusiv. Dožil aspoň toho, že nenáviděný, ač nadanější Meissner, upadl i u vrchnosti i u spolusousedův svých do částečného zapomenutí.

20. října 1740. zemřel na letohrádku favoritském blíže Vídně císař Karel VI., poslední mužský potomek rodu habsburského. Jediné dvě dcery přežily poslední letorosť rodu v dějinách evrópských nad jiné vynikajícího a starší z nich, velkovévodkyni toskánské Marii Teresii, zůstavil umírající otec veškero rozsáhlé dědictví, ve své celitosti draze sjednanou pragmatickou sankcí pojištěné. Velko- Válka o rakouské dědictví.

[1]) Vejrich.
[2]) Letopisy Meissnerovy.

býti městu příliš ku okrase a protož učinil Antonín Mikš, bohat kamennář, podlé udání Vejrichova křtěný žid, radě návrh, že zboi kobky pekařské a na jich místě vlastním nákladem zříditi dá sochu Panny Marie, kteráž by byla pravou okrasou náměstí. Návrh tent zajisté chvalitebný nedošel však schválení ouzkostlivých radníc pánův, načež Mikšovi jiné prý příležitější místo vykázáno a jem některé zištné záměry přičítány. Proti tomu ohradil se štědrý dárc a podal stížnosť do rozhodnutí městské rady vrchnosti, kteráž do žila se zajímavého případu, že sousedé roztrhli se hotově ve dvě příkře na se nevražicí strany. Stížnosť Mikšova však obsahoval v sobě i jiné věci, kterýmiž celá obecní správa do nepříznivéh světla se octla. Vyčítaloť se radě, že nespravedlivě soudí, „že hala fance béře,“ obvinění tím závažnější, ježto i děkan i guardián j potvrdili a o další nepřístojnosti kobek uprostřed náměstí se vysl vili. Rozhodnutí hraběcí bylo příznivé a rozkaz dán, aby kotce t byly strženy. Proti tomu zase podal cech pekařský, jehož tehd starším byl poctivý letopisec Vejrich, prosbu k hraběti a odůvod ňoval potřebu, aby zachovány byly kotce ve svém místě. Odůvodně to pěkně osvětluje tehdejší společenské poměry v městě a jest prav divým výkřikem bolesti živlův novým řádům odchylných. Prosil hraběte, „aby tolik mistrův nedal skaziti skrze jednoho, že bylo ji kolik sousedův na těch gruntech, před kterými ty kobce stojí, i žádný proti tomu nic neříkal, že vždycky v pokoji (v těch kobcích prodávali, až Antonín Mikš sobě novoty chce začínati.“ Hrabě k nečně naklonil se ku prosbám jejím, kotce na náměstí ponechán a Mikšovi jiné místo vykázáno býti mělo. Avšak morální úspěc byl na straně vrchnosti, kteráž vždy tvrditi mohla, že pohyblivo a novotářství různých sousedův mohou býti veřejnému pořádku n bezpečny[1]). —

Válečné i živelní nehody.

Poslední doby panování Karla VI. vyplněny byly dlouhým válkami, po věčšině nešťastnými, nejprvé válkou o posloupnosť po skou (1733—1736) a pak válkou tureckou (1736—1739.). Těmi válkami vyčerpána opět poněkud obživlá síla země a v zápětí ná sledovaly šeredné nemoci, uchvacující nejzdravější část lidu. V Tu nově a vůkoli panovala červenka a požadovala oběti přečetné. Lid stonali na veliké mdloby a těžkosti, kdo pak jednou nemocí to popaden byl, s těží vyvázl. Na hruštický hřbitov dálo se z Turnov

[1]) Vejrich l. c.

Zatím osadilo vojsko bavorsko-francouzské s pomocným zborem saským hl. město Prahu, načež kurfirst Karel Albert manifestem veřejným svůj příchod jakož i domnělé nároky své všem obyvatelům království českého opověděl. Vůči takovému nebezpečenství učinila královna Maria Teresia mír s králem pruským, ustoupila jemu žádanou část Slezska a zmocnila se správy té částky Čech, kteráž dosud od Prusů byla osazena. Nový krajský hejtman, šlechtic Zhorský, přišel do Ml. Boleslavě a odtud činil přípravy, aby útoky francouzské posádky pražské odrazil a jí další zaopatřování potravou překazil. Konečně oblehl vrchní velitel vojsk rakouských, Jiří Kristián kníže z Lobkovic, samu Prahu, načež vojsko francouzské hladem jsouc nuceno z Prahy vyšlo a v okolních městech, zejména Brandejse a Mělníce pevně se ohradilo; odkudž do kraje boleslavského časté loupežné vpády podnikalo. Tu zařídil krajský hejtman Zhorský z mužstva svého kraje zvláštní druh obrany zemské (Landsmilitz), k níž i Turnovští značný počet mužstva ozbrojeného, z věčší části členův zboru střeleckého, vypravili. Zbytek střelcův položil se před městem, aby chránil statky hraběcí před nepřátelským plenění. Větší část hotovosti krajské vedl nyní Zhorský k Brandejsu; Francouzové však nevyčkali, nýbrž rychle Brandejs i Mělník vyklidili a do Prahy ustoupili.

Mezi tím vracelo se vojsko pruské z Moravy domů a věčší část jeho, vedená samým králem, nastoupila návrat přes Turnov. Lid tento, nedbaje učiněného již míru, veliké škody učinil městu. „Trávy na lukách, jetele na rolích posekali a koňům vydali, lidi mladé, kteří se jim na míru hodily, místy pryč sebou brali a zavezli, však věčší díl toho mocí vzatého lidu jim zutíkalo.“ Když pak do města přišel zadní voj, vedený generálem Kesslerem, bylo přinuceno město zaplatiti ještě 600 kop výpalného. A když odtáhli Prusové, přišel do města princ Karel Lotrinský s celým svým vojskem, lid venku v polích položil, sám pak na pivováře se ubytoval. S ním byli v městě mnozí generálové i také pověstný baron Trenk se svými pandury a „rozličným národem, to vše k nevypisatedlné škodě tohoto města.“ Po několika dnech zdvihli se rakouští a táhli dále k Drážďanům.[1])

[1]) Dle velmi cenných v této příčině Meissnerových letopisův. Též některé zprávy nacházejí se v žádosti ku guberniu za obnovení privilegií z r. 1743. V lib. memor. 178.

Prosba za obnovení svobody.

S počátku r. 1743 byla země česká prosta vojsk nepřátelských, pročež odebrala se Maria Teresia do Čech, aby zde na královou českou slavně byla pomazána. Příchod její do země nově dobyté byl znamenitou událostí zvláště pro ty, kteří za nepřátelské vlády byli utrpěli aneb kteří se zbrojně proti ní postavili. V obém ohledu získalo si značných zásluh občanstvo turnovské a proto odhodlala se celá obec, nyní i ti, kteří dříve po straně hraběcí stáli, užíti vhodně se naskytlé příležitosti, aby nového udělení svobod svých ovšem pod rouškou „odpuštění trestův r. 1714 na obec uvalených," dosáhli. Aby pak hrabě, tehdy již (od roku 1733.) František Josef Jiří hrabě z Valdštejna, syn hraběte Jana Josefa, nebyl odkloněn žádosti obce, podána nejprvé 26. dubna 1743, právě v den, kdy panovnice na své cestě do Čech vkročila u Něm. Brodu na českou půdu, žádosť obce jemu za udělení svobody,[1]) později pak 5. května poklonila se deputací turnovská, téhož žádajíc, laskavé panovnici v městech pražských. Nutné starosti a péče vládní, zvláště obnovení nejvyšších úřadův zemských, zdržely rozhodnutí královny, dne 12. května korunované; teprvé 21. listopadu kázala Maria Teresia českým místodržícím, aby žádosť Turnovských náležitě prozkoumali a seznání své cestou úřadní král. české dvorské kancelláři podali.[2])

Místodržící odeslali žádosť Turnovských žádajíce, aby obec přání své i důvody určitěji proslovila. Bez meškání odeslala obec své důvody, nimiž se snažila dokázati, že trest poddanství r. 1714 na obec uvalený neprávem stihá již novou generací. V odpovědi své udali Turnovští, že 1) žádný z provinilých r. 1714 již na živě není; 2) že po 32 let trestu žádný odpor proti vrchnosti se nestal; 3) že již hrabě František Josef r. 1718 přijal exkulpací čili pokoření se města, a že nástupce jeho, když o obnovení svobody roku 1733 žádán byl, příznivě odvětil,[3]) z čehož se souditi dá, že ani

---

[1]) V. lib. memor. fol. 174.

[2]) Cop. reskriptu toho v V. lib. memor. fol. 177. Zní pak: „Maria Theresia etc. Liebe Getreue! Nachdem uns Bürgermeister und Rath, wie auch gantze Gemeinde der Graf Waldsteinischen Stadt Turnau umb allergnädigste Enthebung von der in Anno 1714 wie derselbe verhängten Strafe der Unterthänigkeit mithin umb allermildeste Restituirung der vorhin genossenen Personal- und anderen Freiheiten in Unterthänigkeit gebeten etc."

[3]) „Deren Supplicanten NB zu ihrer Consolation zum Bescheid gebe, wie dasz ich ihre Freiheit künftig wiederumb in Gnaden auszuwürdigen NB nicht entgegen seie wo es auch bei derlei Instantz anzubringen bedacht sein werde."

Zatím osadilo vojsko bavorsko-francouzské s pomocným zborem ským hl. město Prahu, načež kurfirst Karel Albert manifestem řejným svůj příchod jakož i domnělé nároky své všem obyvatelům álovství českého opověděl. Vůči takovému nebezpečenství učinila álovna Maria Teresia mír s králem pruským, ustoupila jemu žá- mou čásť Slezska a zmocnila se správy té částky Čech, kteráž sud od Prusů byla osazena. Nový krajský hejtman, šlechtic Zhorský, išel do Ml. Boleslavě a odtud činil přípravy, aby útoky francouzské sádky pražské odrazil a jí další zaopatřování potravou překazil. onečně oblehl vrchní velitel vojsk rakouských, Jiří Kristián níže z Lobkovic, samu Prahu, načež vojsko francouzské hladem oue nuceno z Prahy vyšlo a v okolních městech, zejména Bran- jse a Mělnice pevně se ohradilo; odkudž do kraje boleslavského sté loupežné vpády podnikalo. Tu zařídil krajský hejtman Zhorský mužstva svého kraje zvláštní druh obrany zemské (Landsmilitz), niž i Turnovští značný počet mužstva ozbrojeného, z větší části nův zboru střeleckého, vypravili. Zbytek střelcův položil se před ěstem, aby chránil statky hraběcí před nepřátelským pleněním. tší čásť hotovosti krajské vedl nyní Zhorský k Brandejsu; Fran- zové však nevyčkali, nýbrž rychle Brandejs i Mělník vyklidili a Prahy ustoupili.

Mezi tím vracelo se vojsko pruské z Moravy domů a větší t jeho, vedená samým králem, nastoupila návrat přes Turnov. l tento, nedbaje učiněného již míru, veliké škody učinil městu. rávy na lukách, jetele na rolích posekali a koňům vydali, lidi adé, kteří se jim na míru hodily, místy pryč sebou brali a za- li, však věčší díl toho mocí vzatého lidu jim zutíkalo." Když pak města přišel zadní voj, vedený generálem Kesslerem, bylo při- ceno město zaplatiti ještě 600 kop výpalného. A když odtáhli usové, přišel do města princ Karel Lotrinský s celým svým skem, lid venku v polích položil, sám pak na pivovaře se uby- al. S ním byli v městě mnozí generálové i také pověstný baron enk se svými pandury a „rozličným národem, to vše k nevypisa- lné škodě tohoto města." Po několika dnech zdvihli se rakouští táhli dále k Drážďanům.[1])

---

[1]) Dle velmi cenných v této příčině Meissnerových letopisův. Též některé ávy nacházejí se v žádosti ku guberniu za obnovení privilegií z r. 1743. b, m-mor. 178.

kterýž aspoň částečně se shodoval se zrušenými privilegiemi. Nový řád obecní obsahoval 14 článkův. Článkem prvým obnoveno právo zhostu, závětu a svobodného se vystěhování (tak zvané personale), tak jak znělo v privilegiích friedlantském a maximiliánovském; článkem druhým dopuštěno opět osobám šlechtickým zakupovati se v městě, avšak doloženo, že jest takému šlechtici nésti všechny povinnosti sousedské a že ho v poměru k vrchnosti není lze leč za souseda pokládati. 3) Odstěhuje-li se kdo z města a vyprodá, zaplatiž z každého 100 zl. tržného 5 zl. ku prospěchu obce. Článkem IV—VIII. propouští se opět obci vybírání tržného, potvrzuje se majitek lesa „na farářství" i ostrova s právem plaviti dříví, dovoluje vésti vodu do města, prodej soli, vína, a užívání říční lázně, ovšem za roční plat, kterýž 40 zl. z lázně, z každého vědra vína 40 kr., z kotlův vinopalných 240 zl. a z masných krámův 130 zl. obnášeti má, začež se vrchnosť zavazuje, že v městě vína páleného páliti nebude. Článkem VIII. propouští jim vrchnosť, aby škody válkou vzešlé ukryli, na nějaký čas plat vinný. Článkem desátým vyhrazuje si hrabě veškera jiná práva vrchnostenská, zejména právo podací, kteréž, jak známo, při děkanském chrámu dosud obec vykonávala. Dvanáctý článek potvrzuje obci právo hrdelné, článkem čtrnáctým zakazuje se další přijímání Židův do obce a konečně článkem patnáctým připomíná hrabě obci, ve vhodném uvážení rostoucí její důležitosti, aby sobě syndika zkušeného a v právích zběhlého obrala[1]).

Výsadním tímto listem byla v hlavních rysích autonomie městská obnovena. Hrabě vymínil sobě jediné právo várečné a pak projevil přípověď svou ku právu podacímu, kteréž ovšem Turnovským bylo lze snadno oželeti; též platy některé byly podlé potřeb doby zvýšeny. Přes to byla výsada tato v městě s jásotem uvítána, avšak obec dobře uvažujíc události z lét 1712—1714 dala sobě opis privilegia hned vidimovati u krajského úřadu boleslavského. Hrabě dověděv se o tomto projevení nedůvěry do trvání daru svého, zaslal ze svého letního sídla duchcovského, 4. dub. 1747, obci ostrou výtku, že privilegia bez jeho svolení a bez podpisu svědkův vidimovati dali[2]).

Obec utvrzena jsouc zněním privilegia ve vědomí svého dobrého práva omlouvala se, ne jakoby se vinnou uznávala, nýbrž pokládajíc výsady udělené za nutnosť, z událostí minulých plynoucí; též při-

[1]) Souvěký spis v lib. cop.
[2]) Lib. cop. Hrabě obci turnovské.

pomenuto v odpovědi úřadu zásluh za dob okkupací francouzské[1]. Způsob odpovědi způsobil nové napiatí mezi obcí a kacelláří skalskou, v níž hejtman Jan Wartburg rozhodoval. V kruzích vrchnostenských všestranně uvažována byla domnělá urážka spůsobená samolibosti hraběte a mnozí hlasové se ozývali, radíce, aby obec byla přidržena do jistých mezí. Výsledek těchto uvažování byl kategorický přípis Wartburgův, daný 3. května 1747, jenž choutky Turnovských v poslední době jevené zúplna ponížil. Poněvadž totiž Turnovští ve svých úřadních jednáních pouze hraběti ochrany nad sebou dopřívali, nařídil nyní hejtman, aby nadále se psali „treu gehorsamste leibeigene Unterthanen“[2].

Buď jak buď Turnovští sobě opět volněji oddýchali a s věčší chutí se vrhli na pole průmyslové činnosti. Pobízel je k tomu příklad věhlasné královny, poctivě se snažící, aby blahobyt veřejný povznesen byl. V létech 1745—1752 prošla celá řada nařízení, nimiž duch průmyslný a obchodní povzbuzován a účinné správní opravy zavedeny byly. K nim zajisté náleží v přední řadě založení král. krajského úřadu v Ml. Boleslavi a přenesení dosavádní působností stavovských krajských hejtmanův na c. k. hejtmany krajské. Prvým hejtmanem stal se rytíř Sezima Rašín z Riesenburka, o jehož chvalné činnosti nám níže často se zmíniti bude. Současná zpráva o pokroku průmyslu v kraji boleslavském pocházející z krajské kancelláře, podává nám dostatečný obraz o povaze muže, jenž nyní se stal prostředníkem mezi c. k. guberniem a lidem poddaným. V zprávě té přidává se zasloužená chvála obyvatelstvu za jeho píli i snahu po zdokonalení a vyčítá se, kde a jak v kraji celém průmysl zkvétá, při čemž nepřímo o soukennictví, kamennářství a komposicích turnovských se mluví[3].

[1] „Wessentwegen eben wir wieder den Afterkönig und seine frantzösischen Auxiliartruppen die Waffen ergriffen, Ihre Gnaden den königl. Herrn Kreishauptmann von Zhorský, welcher in Convocatione der böhmischen Landmiliz beschäftigt gewesen und ob periculum vitae von einem Orth zu den anderen sich zu retten genöthigt gewesen, mit wehrhafter Hand in Schutz genommen, von unserer Bürgerschaft einen Ausschusz zugleich gedachter Landmiliz gethan und nicht nur uns selbsten, sondern auch Euer Hochgräfl. Excellenz als unserer gnädigen Obrigkeit vermögen.“ Bez data v lib. cop.

[2] Lib. cop.

[3] Výtah z této zprávy, datované v září 1756, učinil Hallwich (Reichenberg, str. 396.)

Válka sedmiletá.

Však nebylo přáno nebohým zemím českým, aby pilným pěstováním umění míru z dlouhého poklesnutí se zvelebily, neboť již r. 1756 stahovala se nad ubohou zemí nová bouřenosná mračna válečná. Příčinou nového boje, zvaného válkou sedmiletou, aneb v úředním pruském slohu třetí válkou slezskou bylo přání Marie Teresie, aby nabyla opět ztraceného Slezska. Avšak Fridrich II. prohlédl tyto záměry a počal válku bez opovědění vpádem do Sas, s císařovnou spojených. Současně vtrhlo dvojí vojsko pruské přes hraniční hory do Čech, západní, vedené maršálem Keithem, táhlo ku Praze, východní pod maršálem Schwerinem ku Králové Hradci. Cílem obou vojsk bylo zaskočiti vojsko císařské, kteréž maršál Browne u Prahy zbíral. Proto činěny i mnohé pokusy na jiných stranách pomezí ku přechodu, aby tím vojsko císařské bylo obelstěno. Zejména 11. září 1756 přešla část Prusův českou hranici u Nového Světa a blížila se středu země. Avšak ostražitý Browne seznával zámysly pruské, pročež bylo třeba pruskému králi jiných opatření, zvláště v příčině armádního zboru Schwerinova. Zření jeho obráceno bylo nejvíce proti zboru generála Piccolominiho, který se zbíral u Čáslavě a Kolína a chránil pravý bok Brownův. Proto uzavřel učiniti útok na císařské z obou stran, na Brownea, kterýž pokročil až k Budyni a Lounům, i na Piccolominiho a v té příčině vyslal dvorního svého myslivce s vlastnoručním rozkazem k Schwerinovi do Králové Hradce. Kurýr tento vyhýbaje se postavením císařských volil nejprvé cestu přes Sasy a konečně u Žitavy odhodlal se vstoupiti na českou půdu.

Zajetí pruského kurýra.

Zvláštní postilion žitavský jel s ním přes Liberec k Turnovu, kamž o samém poledni 14. září přijeli. Když však jeli kolem radnice, strhl se křik lidu, podiveného nad nepřátelskou uniformou, že jede vyzvědač a tímto křikem byv upozorněn biřic městský vyšel ven a kurýra, vznešenější třídě společnosti náležejícího, bez velikého namáhání s koně složil. Zpráva o zatčení pruského důstojníka rozlétla se v brzce po celém městě, načež spěchali i radní pánové, aby se úřadně zjistili jeho osobou a zmocnili papírů a věci, jež beze vší pochyby u sebe měl. Avšak prohlídka zdála se býti marna; teprvé, když kurýra odvedli z radní síně, spozorovali, že zahodil roztrhané kousky papíru. I byly kousky pozorně sebrány a složeny, z nich pak poznáno, že obsahují jakousi francouzskou listinu, pátráno tedy po městě, kdo by obsah její řici dovedl. Jediná žena znala francouzsky a ta konečně udiveným soudruhům oznámila, jaký smysl listu jest, z čehož snadno důležitost přípisu královi

i mohli. I podrželi kurýra i postiliona ve vazbě, roztrhaný přípis vě uchovali a o celé události příslušnou zprávu krajskému úřadu ili. Na úřadě krajském učinila věc sama nemalý hluk a proto ozhodnutí v příčině zajatých na čas zdrželo. Teprvé 26. září l do Turnova přípis krajského úřadu, kterýmž se chválí odhoosť sousedův a nařizuje, aby zajaté osoby i kousky psani nálesložené s dostatečným průvodem do Boleslavě dodány byly, věc sama aby podržána byla v náležité tajnosti. Krajský úřad boleský oddal nyní událosť celou i osoby vojenskému velitelství pražu, kteréž posuzujíc věc ze stanoviska vojenského kurýra jakožto édače popraviti dalo, spolu pak zvláštním přípisem ze dne 28. obci poručilo, aby pilně střehla nepřátelských vyzvědačův, četně kraji potulujících[1]). Skutek tento byl ceny nemalé, nebo kdyby dověděl se Schwerin v čas, co věděl král o dislokací zboru meova a o nedostatečném jeho spojení s Piccolominim, byla itva u Lovosic nabyla tvářnosti zcela jiné a Čechy by neušly u Saska, tak ale bitva u Lovosic zůstavši nerozhodnou, způsojen zajetí armády saské u Perna, císařští pak zůstali ve svých řádních postaveních.

Obec přinucena platiti pokutu Prusům.

Důležitosť tato objevila se v příštích nařízeních pruských. jna svedena byla bitva u Lovosic a hned na to postupoval Schwea západ. 6. října nalézal se jeho hlavní stan v Oujezdě a tu ı věděl o osnudu kurýra k sobě vyslaného. Při pruském vedení ' nedalo se ani mysliti, aby pruský velitel správným uznal jeí úřadu turnovského, naopak bylo očekávati trest velmi přísný onání povinnosti vlastenecké. Téhož dne, kdy přeložen hlavní do Oujezda, nařízeno úřadu turnovskému, aby dávky a berně stopad a prosinec napřed vybrány a odevzdány byly[2]) a 16. přijel do města Schwerinův adjutant Platten, aby potrestal o za pych učiněný. Ulekaní měšťané, od vojska císařského opu-, nadáli se nejhoršího a vskutku pokuta z pruského hl. stanu ná byla hrozná. Žádalť Platten, aby v 6 dnech 1000 dukátův li, a rukojmím vzal sebou purkmistra a ředitele skalského, jež svázané na Hr. Rohozec odvésti kázal. Oba zajatci držáni v zámku dnův, načež uloženou pokutu Platten přijal, průvodčím svým

[1]) Zprávy o tom nalézají se v zápiscích Dannenbergových, pak v V. lib. r. fol. 141, 142.
[2]) Lib. cop.

v městě loupiti dovolil, ustrašeným občanům zapálením hrozil a konečně hraběte Desfoursa, aby 3000 zl., zlaté hodinky a dva jízdecké koně výpalného složil, donutil[1]).

Větší část výpalného bylo složiti obci, kterouž část uhradila půjčkou. Nabídl se tehdy obci rodic turnovský, Martin Hlava, bakalář sv. písma a dvorský kaplan, farář v Libuni, že půjčí městu 450 zl. „ku potřebě a mohoucímu obstarání všelikého rozepsaného a při těchto válečných časích k vychování cís. a král. vojska lífrovati majícího znamenitého magacínu, totiž, mouky, ovsa, sena a slámy“.[2])

Rok 1757 navštívil nejhůře svízely válečnými zemi českou. 20. dubna překročil král pruský na několika místech zemské pomezí a táhl přímo ku Praze. Nazejtří 21. t. m. strhla se prudká bitka u Liberce mezi Prusy a rakouským armádním zborem, jemuž veleli generálové Königsegg a Lascy. Prusům podařilo se vojsko rakouské obejíti, čímž toto bylo přinuceno, utrpěvši ztrátou mnohých vynikajících důstojníkův, ustupovati. Za šera změnil se ústup v útěk k Hodkovicům a Turnovu. Ztráta cís. vojska obnášela více než 1000 mužův[3]). Hned potom, 1. května, vešli Prusové do Turnova, kdež po domích počtem osmi i desíti mužův byli ubytováni. Odtud odtáhli všichni ku Praze, a, když kníže lotrinský před hradbami hl. města 6. května poražen byl, oblehli město a krutě je bombardovali. Zatím sebral maršál Daun vojsko císařské na Moravě a Prusům, vedeným samým králem, 18. června u Kolína dosud neslýchanou porážku způsobil, v jejíž následcích král pruský Prahy zanechati a k saskému pomezí táhnouti se musil. Císařští spěchali za ním, vzali Jablonné, kterýmž padl v ruce jejich i přechod přes Ojvín a konečně i Žitavu (23. čce.), čímž Čechy vojska cizího úplně byly sproštěny[4]).

Veliká úmrtnosť.

Těmito úspěchy však dějiště války daleko od Turnova vzdáleno nebylo, nebo Prusové silně se opevnili v horní Lužici. Posily císařské, zejména bavorské pluky od armády říšské, táhly v září a říjnu

---

[1]) Zápisky Dannenbergovy, pak rozkaz pruského hl. stanu dd. 16. října v V lib. memor. fol. 143.

[2]) Úmluva mezi ním a obcí nalezá se v V. lib. memor. fol. 85, dd. 2. října 1756.

[3]) Zápisky Dannenbergovy, které podávají některé podrobnosti i Hallwichovi, jinak dobře zpravenému (Reichenberg, 400) neznámé.

[4]) Peschek: Handbuh der Geschichte von Zittau, II. 618—621.

Turnovem, při čemž obyvatelstvo ubytováním opět mnoho utrpělo. Ranění z bitev v Lužici svedených a nemocní rovněž byli sváženi do Čech a v zámku Rohozeckém zřízena polní nemocnice, když pak nepostačovala, přenesen špitál bavorských vojákův 26. pros. 1757 do Turnova. Ubytování 500—600 mužův, věčší díl horečkou onemocnělých, nebylo zajisté okolností milou. Radnice, Babylon a mnohé lepší domy sousedské byly plny nemocných, kteří po 10—15 mužích denně zmírali. Vinu ohromné této úmrtnosti svaloval lid na bavorského lékaře. „Bože chraň nás jednoho každého," praví souvěká zpráva, „od takového doktora, nebo on ne lidi, ale kapsy své léčil." Když pak na jaře vojsko odtud táhlo, zbývali z celého počtu nemocných jeden poručík, jeden plukovní ranlékař, 2 felčaři a 16 mužův[1]). Odstraněním však vojska nemoci zažehnány nebyly, nýbrž šířila se epidemie i v kruzích sousedských a v únoru i březnu tak silně řádila, že magistrát pro upokojení mysli voskovou svíci, 30 liber těžkou, do chrámu Panny Marie věnovati ustanovil.

R. 1758 počal šťastně pro zbraně císařské, nebo dobyl Daun u Hochkirch v Lužici vítězství nad jiné slavného nad samým králem pruským (14. října.) Nyní obsazeny Sasy vojskem císařským, jemuž četné posily z Čech docházely. Průchodem císařských vojsk opět utrpěl Turnov. Již Daun táhna do Sas, ubíral se s celou armádou po pět dní, od 11. do 16. srpna městem; nyní však táhlo vojsko císařské každodenně ve věčších menších zástupech městem a žádalo ubytování. Takové bylo přeplnění, že 28 prosince jeden celý pluk na náměstí ve zbrani státi zůstal, ježto již po domích místa nebylo. Leden a únor r. 1759 byly pokojny; sotva však nastal delší den, již opět shlukli se císařští u Turnova o průchod jejich trval od 7. března až do 30. dubna, čímž vše, co ještě starších zásob zbývalo, bylo stráveno.

K velikému štěstí zemí císařských přenesena válka od té doby výhradně na půdu nepřátelskou, čímž země naše aspoň od kontribucí a vydírání pruského byly ušetřeny. Tím více však ulevilo se ubohým zemím, když došla zpráva o konečném uzavření míru na zámku hubertsburském. (1763.) Nyní bylo možno obyvatelům turnovským opět obrátiti zření své ku průmyslu a obchodu, v čemž zlaté dno dosavádního svého blahobytu spatřovali. Ostatně nezanikla výroba sousedská ni během války a do zemí spřátelených moc-

[1]) Současná zpráva v V. lib. memor. fol. 8.

ností veden obchod ustavičně. Poněvadž však v létech válečných cesty nebyly dosti jisté, byli Turnovští nuceni sami se zbožím svým do dalekých krajin putovati. Stalo se zhusta, že mnohý z nich více se nevrátil a tím vznikly obtíže dělením zbylého jmění mezi pozůstalé. Hrabě přihlížeje ku vzrůstajícímu stále vývozu a ku obtížím snadno vznikajícím, nařídil 12. dubna 1759 obci, aby vedena byla matricula civium čili seznam měšťanův a též aby počty sirotkův v pořádek uvedeny byly[1].)

Fictitium. Při vzrůstajících finančních obtížích zemí císařských nebylo ani jinak možno, než že i nová odvětví průmyslová přinucena ku přispívání na potřeby státní. Týž osud stihl i kamennáře turnovské, jichž živnost právě v letech 1750—1760 dosáhla zase vyššího květu. Zboží karmasínové, v Turnově vyráběné, naplňovalo celý známý svět a jsouc prodáváno po 10—12 zl. za 100 tuctův, způsobilo takový obrat výroby, že i úřadové finanční si toho nepovšimnouti nemohli. A tak se stalo, že uloženo kamennářům turnovským mimo obyčejné daně ještě tak zvané fictitium, v podobě cla vývozného, kteréž dle průměrného vývozu vzato, velikou část činilo. Zavedení tohoto platu dálo se v létech 1756—1758 a, ač s počátku nebylo působení jeho znalé, v delší době spůsobilo značný úpadek kvetoucí živnosti, čímž vyrovnán byl výnos jeho s obyčejnou kontribucí dřívější[2]). Mělo to za následek, že věčší část chudších kamennářův, kteří o komposicích pracovali, stěhovali se na ven, pracovali pokoutně, a tím se vyhýbali i berním, jimiž každá obyčejná živnost povinna bývá. Z toho vznikla konkurencí obtížná, zboží turnovskému počalo ubývati ceny a tím samým i jakosti, vedle toho pak chopila se výroby, dosud málo provozované i cizina, zejména Francie. —

---

[1]) V lib. memor. fol. 151. Nařízení hraběcí odůvodňuje se tím, „wodurch dann geschehen, dasz die Unterthanen nach eigenem Wohlgefallen in der Welt herum vagiren, ja sich endlich wohl gar für freie Leute ausgeben, die Waisen aber bei erlangter Volljährigkeit nich gewusst haben, was denen selben nach ihren Eltern geblieben.“

[2]) Platy fictitialní vznikly v krušných dobách teresiánských. R. 1757 čítalo se totiž v Čechách 53440 osedlých, kteří s užitím nejvyšší berní normy 60 zl. z usedlosti 3,206.400 zl. ročně odváděli. Poněvadž pak rozpočet vojenský téhož roku 4,200,000 zl. obnášel, uvalila vláda platy fictitialní na živnostníky, jichž se 11,000 spočetlo. Ovšem že fictitium nebylo stejné; tak aspoň kamenáři turnovští platili mnohem více, než sousedé, kteří živnostmi řemeslnými se zabývali. Srovnej Schmidt v. Bergenhold: Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung, S. 224.

Nadcházel čas, kdy i starodávná zařízení městská měla ustoupiti jiným, pošlým z ideí novožitných. Upravení soudnictví měrou stejnou a zavedení téhož zákonníka občanského i trestního byly jedny z předních péčí císařovny po ukončení vražedlného boje. Snaha její hlavně směřovala k tomu, aby tortura čili výslechy mučením, kterých před 50 roky František Tázler s dostatek okusil, a pak rozšířené právo hrdelní náležitě omezeno bylo. Snahy tyto i nařízení, v té příčině vzešlá, jsou skvostným důkazem osvícené mysli veliké panovnice. Byloť do té doby v celých Čechách 384 soudův, městských i vrchnostenských, kterým přisluselo právo hrdelné, hledí-li pak se k tomu, že soudcové braní věčšinou buď ze závislých úřadníkův buď z měšťanů práv neznalých obyčejně podlé citu a duševní své nálady soudili, tuť upříti se nedá, že mnohá krev vycezena nevinně, z obavy neb nevědomosti, což zvláště o soudech nad čaroději platí. Že i v Turnově nevymkli se soudcové nad povahu své doby, dosti dokazuje případ posledního odsouzence právem městským, kterýž se udál posledního roku války sedmileté. Jakýsi žid Dismas postižen byl, že ukradl 13 zl., i byl na to odsouzen k smrti provazem, mrtvola pak jeho měla býti ještě kolem probodena. Dříve ještě než ubohý žid zadost učinil přísnému nálezu soudnímu, kterýž by v době nynější nevyšel z kategorie přečinů, byl pokřtěn a hned na to popraven. Událosť tato způsobila nepříznivé domnění o soudnictví dosavádním a sám hrabě pospíšil sobě, aby přiměřeným nařízením ošklivou stránku dojmě obecných odstranil. Rozkazem jeho totiž poukázána kancellář skalská, aby skoumala pramen hrdelního práva obcí turnovskou vykonávaného, spolu pak aby obec turnovská jednala s král. soudem nad appellacími prostřednictvím úřadu hraběcího.[1]) Zastavení práva hrdelního.

Zdálo-li se toto nařízení hraběcí přísným, tož zajisté nepříznivý obci směr jeho daleko byl vyvážen péčí, kterouž Emanuel hrabě z Valdštejna a z Vartemberka,[2]) druhorodilý syn hraběte Jana Josefa Jiřího, r. 1760 zemřelého, městu po r. 1762 věnoval. Mysli jeho neušlo, že za poměrů tehdejších by město opět do předešlé bídy upadlo, kdyby některé časové novoty zavedeny nebyly, k takovým

[1]) Přípis, daný v Třebíčí 3. pros. 1763, čte se v V. lib. memor. fol. 103.

[2]) Mladší, duchcovsko-litomyšlské větvi hrabat z Valdštejna, udělila Maria Teresia 30. září 1758 název hrabat z Valdštejna i z Vartemberka, a erb její štítem vartemberským doplnila.

novotám náleželo nejprvé oddělení města in contribuendo od Hrubé Skály, snažení původu staršího, kteréž však z různých příčin provedeno býti nemohlo. Hlavní překážkou obyčejně bývala vrchnosť a proto tím příznivěji přijat dekret hraběcí, daný 21. srpna 1762, aby obec nadále sama pro sebe berní okres tvořila. Tím obnoveno aspoň částečně zařízení vévody friedlantského. (viz str. 140) kterýmž byl město od okolních velkostatkův odloučil.[1])

Záslužná péče hraběte Emanuele Filiberta o rozkvět obce.

Že bylo třeba dohledu ku správě obecní v době této, podají důkaz události níže líčené. V též době, kdy hrabě Emanuel Filibert přízeň svou obci projevoval spůsobem upřímným, vznikaly nepořádky v kancelláři obecní, kteréž se dotýkaly nejpilnějších zájmův občanstva. Byla to záležitosť židovská, posud nevyřízená, a nehospodářství v důchodu obecním. Daleko více, než kde jinde, zmohl se pohyblivý život v Turnově, působením příznivých poměrů tržby, kterýž tu a tam mnohé úpadky, přirozený to následek věčší pohyblivosti, působil. Také i konkurencí, nyní měrou vždy rostoucí, přičinila k tomu. Již r. 1762 byl hrabě donucen nakázati, aby z příčin snazší výživy nevíce než 16 mistrův krejčovských v městě trpěno bylo.[2]) Nařízení to svědčí zajisté o mizení prostřední třídy řemeslnické v městě jakož i o tvoření se třídy zámožných a chudiny. V kruzích o to pečlivých přičítali vinu toho množení se obyvatelstva židovského, nikterakž se neshodujícímu s výsadním listem z r. 1747. Poněvadž pak byly příklady, že se Židé zakoupili již i mimo čtvrť svou, naskytla se vítaná příležitost hraběti, aby učinil zakupování se Židův závislé na svém svolení. Daniel Prager žid, byl prvý, kterýž přinucen vyhledávati svolení hraběcího ku koupi domu sousedského, mladoboleslavský pak žid Jakub Sklenář usídlil se prvý v městě se svolením hraběcím (r. 1769.) Přes to vše důchod, kterýž dříve obci ze Židův plynul, byl jí nadále ponechán. Židům pak v městě se zakupujícím povinnosť uložena, aby společně ze svých domů ročně desátku 6 kop děkanu odváděli.[3])

Obnovení práva várečného.

Nejvděčnější památku zůstavil zajisté sobě hrabě Emanuel Filibert r. 1767. Nežádán, bez všeho popudu vnějšího, veden jsa pouze

---

[1]) Lib. cop.

[2]) Prager koupil od Jakuba Jankova dům ženě jeho náležitý; poněvadž však trh učiněn bez vůle hraběcí, byl dekretem hrab. dd. v Duchcově 10. říj. 1768 prodej tento zničen a teprvé dopuštěn, když přání hraběcímu dovoleno. V. lib. memor. fol. 191. Lib. cop.

[3]) Dekret hrab, od 16. list. 1769 v lib. cop.

potřebami obce a sousedstva, vydal hrabě 14. září 1767 obci dekret, kterýmž dopouští, aby obec opět pivo vařiti směla. Právo várečné bylo od sta let, od dob Ferdinanda z Valdštejna, vrcholem snah sousedských. Za ně podstoupili veliký spor, kterýž skončil s úplnou obce porážkou, za ně utrpěli velikým ponížením všech řádův obecních. Avšak cenu daru tohoto nejlépe lze posouditi z okolností, kteréž jej předcházely. Nebo 1. ledna 1766 viděl se hrabě nucena přihlédnouti i k hospodářství s obecním jměním. Dekret, téhož dne daný, nařizuje totiž skalskému hejtmanu Černému, ježto v obecní správě velké nedostatky, zvláště větší výdaj než příjem se jeví, aby obnově radu podnikl liquidací s výběrčím daní a s účetním a vykonav liquidací, aby nového zkušeného a věci znalého účetního obci navrhl, kterýž by se závadou 300 zl. prokázal. Osobou tímto míněnou byl skalský písař Krištof Wentz, kterýž také, když hrabě novým dekretem, daným 20. dubna 1766, obci právo účetního sobě zvoliti propustil, v úřad nový uveden byl.¹) Novému účetnímu přikázány správa obecního jmění, vybírání berně a dohled ku truhlám sirotčím.

Prospěch, upravením hospodářství obecního obci kynoucí, uznán již ve dvou létech. 14. srpna r. 1768 vyšel totiž oheň po požehnání (byl právě den nedělní) v domě Jos. Schreiera, zasáhl domy okolní počtem 8. a konečně i vysokou budovu děkanskou. Poněvadž prudký vítr byl, lítal oheň na všecky strany, takže děkanský chrám u velikém byl nebezpečenství a střechy všech domův v ulicích okolních bylo třeba polévati.²) Oheň ovšem dále se šířiti nemohl, avšak obci vznikly nemalé náklady, než děkanství do stavu obyvatelného uvedla. Ač děkan tehdejší jměním svým přispěl a i z jmění chrámův filiálních částky značné na stavbu obráceny byly, předse největší část nákladův připadla obci, rovněž když 17. čce r. 1769 hrom do věže na chrámu mariánském udeřil.³)

Ještě větší příležitost naskytla se hraběti, k dobru obecnému spolupůsobiti, r. 1770. Nestálé počasí roku předešlého mělo za následek neúrodu a drahotu, jakéž nebylo paměti. Korec žita platil 14 zl., pšenice 16 zl., ječmene 12 zl., ovsa 10 zl. Drahota tato nejtíže dolehla na městskou chudinu a poněvadž se po celé zemi Drahota a bída r. 1770.

¹) V. lib. memor. fol. 188. 189.

²) Ze zápiskův Dannenbergových a z památní knihy děkanské.

³) Pam. kniha děk.

rozmohla, bylo třeba opatření účinných se strany vlády a vrchnosti. I byly zřízeny veřejné sklady potravin, z nichž chudině obilí půjčováno na jisté lhůty, nejznamenitější takový sklad byl v Kolíně. Prostřednictvím hraběcím obdrželi Turnovští ze skladu tohoto 70 měřic pšenice, 226 měřic žita, 24 měřic ječmene a šest centýřův rýže k pomoci lidí obchodem a ruční prací se živících, čímž bídě mezi lidem vznikající značnou měrou odpomoženo bylo. Obec a bohatší jednotlivci spolu s hrabětem uhradili aeráru povinný dluh částkou 540 zl., takže chudině nezůstala trapná povinnosť za lepších dob dobrodiní učiněné spláceti.[1])

Josef II. v Turnově.

Aby přispění vlády stejnoměrně mezi trpící vniklo, podnikl r. 1771 císař Josef II., od r. 1765 spoluvladař vznešené matky své, cestu po Čechách. Pověsť lidumila obětavého a přítele lidu upřímného předcházela osvíceného mocnáře a do příchodu jeho naděje největší skládány. Zvláště v Turnově konány pilné přípravy k jeho uvítání a všeobecně vzniklo přání, pokusiti se u císaře o obnovení zničených privilegií. Doba byla příhodná, nebo i hrabě nezdál se býti nepřítelem snah podobných, dosti dokázav již dříve mírumilovné své smýšlení, a konečně mohli Turnovští poukázati ku svým zásluhám za poslední války i k dokonalosti, k níž na poli obchodní i průmyslové činnosti dospěti se snažili. Avšak dosud nepřišel čas vhodný; žádost jejich za restaurování „svobody“ byla 5. srpna 1771 vrácena.[2]) Tím však Turnovští nijak se nevzdali svého předsevzetí, nýbrž skládali největší naděje do příchodu císařova ve zdi svého města. 14. říjen t. r. byl den slavný, kdy uvítal Turnov ve svých zdech krále českého, událosť velice pamětihodná, nebo od nejstarších dob nebylo paměti vzácné návštěvy této v městě. Okolo 10. hodiny ranní téhož dne vjel Josef II. za ohromného účastenství lidu okolního do města slavnostně ustrojeného. Když přijel na náměstí, kázal zadržeti koní, aby mohl na kočár vystoupiti a všemu lidu se ukázati. Tohoto okamžiku užil pak hned tehdejší purkmistr Jan Anton a podal císaři jménem celé obce novou prosbu za propuštění svobody, již také císař blahosklonně přijal.[3])

Pokud hrabě Emanuel Filibert působil v osud žádosti této, těžko říci, nebo nedochovala se ani odpověď císařova k ní, ani kte-

[1]) Lib. memor. fol. 128, 158—163, též zápisky Dannenbergovy.

[2]) V. lib. memor. fol. 202.

[3]) Současná, neúřední rukou zanesená správa v V. lib. memor. fol.

rýkoliv projev vule hraběcí, však z příštích skutkuv hraběcích lze souditi, že aspoň nepřátelsky proti ní nevystupoval, a že tudíž nepříznivé rozhodnutí aneb vůbec pominutí prosby té se strany císařovy osobnímu původství císařovu přičísti sluší. Pocházíť z lét 1768 —1774 celá řada dobrodiní hraběcích rázu veřejného i soukromého, bezpečný zajisté důkaz péče, kterouž hrabě pro rozkvět města svého choval. Tak r. 1768 zařízena v Turnově řádná lékárna, kteréž dosud v sev. Čechách mimo Lipé a Liberec nebylo, a prvý lékárník, Josef Erfurt, podělen hned právem sousedským.[1]) Též, když řezníci turnovští žádali, aby jim hrabě přispěl ku stavbě masných krámův, z nichž 14 nepřízní doby se nalézalo v stavu prabídném, vyhověl hrabě částečně,[2]) a nejúčinněji se zachoval ku žádostem bratrstva kamennářského.

Prosba kamennářů, aby odstraněno bylo fictitium.

Poukázali jsme výše na následky, jež spůsobilo v Turnově zavedení fictitia. V krátké době bylo pozorovati všeobecnou tíseň, nebezpečnou konkurrencí levnějšího, avšak také horšího zboží v okolí vyráběného, a bídu mezi chudšími živnostníky. Ohromná drahota spůsobila úplné zastavení práce a — nepamětný hlad, kterýž v okolí turnovském a libereckém dle zpráv věrohodných 32.000 lidí pohltil.[3]) To pohnulo bratrstvo, aby podalo prosební spis k císaři o polepšení stavu turnovských kamennářův, v kterémž uvedeny a doloženy všechny možné překážky kamennářského obchodu. 188 mistrův sjednotilo se v tomto okamžiku, aby svými podpisy dodali pravdivosti spisu stížnému, jemuž vůbec devotnosti a až přílišné poníženosti nescházelo. Hlavní vinu klesání své živnosti uvalovali kamennáři na přílišné platy, jménem fictitia neb zeměpanských daní požadované a na zlehčení zboží svého, buď nešetrnou konkurrencí, buď snížením cen. Mnohé důvody jsou skutečně upřílišeny,[4]) mnohé kryjí v sobě jádro pravdy, jako že zboží karmazínové z 12 zl. na

[1]) ibid. fol. 199.

[2]) Odpověď dd. 3. dub. 1770 ibid. fol. 201.

[3]) J. Schreyer: Commerz etc. I. 19.

[4]) Svůj stav líčí takto kamennáři: „Nun haben uns arme Steinschneider die sogestalten Bedrückungen allschon so stark mittgenommen, dasz auch wir nunmehro als unseren täglichen Verdienst, weilen auszer der alleinigen Profession keine andere Nahrung besitzen, weder unser Leben bei alleinigen truckenen Brodt und Wasser sonders aller anderen Speisz durch die gantze Woche hindurch durchzubringen vermögendt seyndt, wobey unsere arme Weiber und Kinder leyder Gott! die grösste Noth erleyden müszen."

1 zl. 15 kr. v ceně kleslo. Osud peticí této jest též nám neznámý, avšak vzbudil značné účastenství hraběte k finanční bídě obce a její výroby.

Již r. 1772, když obec za veliké drahoty a nouze za přispění žádala, odpověděl hrabě dosti účinně. Sice odmítl žádost obce, aby veškery náklady bědou vzniklé přejal, avšak slevil za to s ročního platu, jejž obec z práva páliti víno pálené odváděla[1]). Hned potom kázal prozkoumati příčiny okamžitého úpadku umění kamennářského v Turnově a, když na jevo vyšlo, že částečně vina spočívá i na neumělosti turnovských zlatníkův, kteří nedokonale kameny broušené do zlata obdělávali, udělil 20. listopadu r. 1774 Benátčanu Antonínu Callegarimu příslušnosť městskou, jakožto výbornému zlatníku i znateli umění, drahokamy do zlata zasazovati, z čehož prý turnovští kamennáři mnoho získati mohou[2]). A vskutku, v krátce zmohl se vývoz zboží turnovského, že doby předešlého rozkvětu značně zastínil. Dumyslný Benátčan (Wanders neprávem jej zve Cagleari, proti authentickému listu přijemnému, chovanému v lib. cop.) spozoroval hned bystrým zrakem svým, že třeba ducha obchodního a podnikavého k povznesení výroby kamennářské. Snaživ se tedy, aby zboží vyrobené i úhlednosti a sličnosti vnější nabylo, založil s některými přednějšími Turnovany obchodní společnosť, kteráž v cizině, zejména ve Frankfurtě, Lipsku a Neapoli, faktorie své zakládala a neunaveně o rozkvět obchodu se starala. Popudem Callegariho povoláni z Benátek Vlaských stříbrníci, kteří výhradně se zabývati měli obděláváním drahokamů zlatem a stříbrem, celá pak řada později slavných turnovských kamennářů v dílně Callegariově tehdy se vzdělala; takť nejstarší Marek, Verych Milánský, Frant. Čebiš a j., o nichž níže více zmínky bude[3]).

Trpělivě očekávali Turnovští vyřízení prosby své, již byli císaři vlastnoručně podali, a jednání císařského spoluvladaře utvrzovalo je v jich naději. Když totiž hrozná bída r. 1772 maličko ustala, jal se Josef II. uvažovati o prostředcích, aby nové její vzbuzení v budoucnosti nemožným učiněno bylo. Výsledkem jeho pozorování bylo, že největší překážkou zdravého rozvoje lidu poddaného jest

[1]) Dekret hraběcí dd. 1. února 1772 v V. lib. memor. fol. 204.

[2]) Lib. cop.

[3]) Wanders v. Grünwald: Physikalische Beschreibung des Bunzlauer Kreises, S. 110.

přílišné utiskování lidu skrze zřízence vrchnostenské. Proto již r. 1773 učinil Josef mateři své návrhy, vedlé kterýchž by bylo lze stav lidu poddaného ve vsech i městečkách polepšiti. S obdivem shlížel lid ku milostivému vládci a netrpělivě očekával věcí příštích, v nich zrušení roboty a osobního poddanství i zmenšení dávek hledaje. tím více, když došla zpráva, že při gubernii pražském zvláštní kommissí zřízena, jíž za účel vytčeno, aby poměry robotní náležitě a podlé ducha času přehlédla.

Selské povstání r. 1775.

„Zpráva o jmenované kommissí došla i poddaného lidu, a mnozí nepokojní lidé chytili se té příležitosti, aby jako v předešlých časích mnohde se stalo, povstání učinili. A dne 18. února 1775 byl vydán ohlašovací patent, aby „„noví urbářové s počátku jenom na statcích menších a později teprvé na věčších statcích a panstvích zhotoveni a k spravování se podlé nich vydáni byli.““ I roznášeli někteří nespokojenci klamavé zvěsti, že to není pravý patent; ten prý vrchnosti nechtějí vyhlásiti. ana se jím robota zrušuje a úplná svoboda dává. Již prý před třemi léty královna Maria Teresia rozkaz byla dala, aby poddaným některá polehčení od vrchností dána byla; že pak i vytknuto bylo, čeho by kněží od věřících žádati oprávněni byli.... Někteří z původců těch chodili nočního času ve vsích od domu k domu, snažíce se, aby obyvatele k všeobecnému povstání povzbudili“[1]).

Ohnisko nepokojů těch byla krajina náchodsko-broumovská, blízká pomezí pruského a tudíž i působení emigrantův českých ve Slezsku, čímž hnutí toto nabylo tvářnosti i náboženské[2]) i sociální. Načelníci lidu byli zde jakýsi Antonín Seidl a Pavel Červinka; rtyňský rychtář Antonín Nyvlt prohlásil se za nejvyššího purkrabí a takovou prý pokladnu měli, kterou mezi sebou složili, že 20000 zl. ku své potřebě měli. Nyvltem dán na den nedělní 19. března rozkaz všem rychtářům, aby se na poradu sešli do Rtyně, načež, když s úřadníky panství novoměstského n. M. jakýsi smír učiněn, táhli povstalci z Náchodska v houfem po 500—700 mužích na jiná panství, aby i tu poddané ku vzpouře přiměli. Účastníci

[1]) Slavík: Selské povstání r. 1775. Osvěta 1875, str. 405.

[2] V pamětech Dannenbergových výslovně se praví, „že příčina toho byla věčším dílem od těch kacířův, kdež se jich počítalo přes 20000 a to nejvíce okolo Náchoda, v hradeckém kraji, chrudimském anebo boleslavském okolo Mělníka.“

povstání toho nebyli však sami sedláci; bylo mezi nimi mnoho zběhlé čeládky a vysloužilých i zběhlých vojákův a j. Všichni byli ozbrojeni, nejvíce střelnou zbraní, ale i kosami a okovanými cepy.

Zástup vedený propuštěným správcem náchodským a Antonínem Červinkou táhl od Náchoda skrze Horky (= Falgendorf) k Semilum a Jičínu. Na cestě své nutili obyvatele od domu k domu, aby z každého stavení jeden muž k nim se přidal, a, jestliže se kdo zdráhal byla mu okna vytlučena, nábytek rozbit, komory a sklepy vyprázdněny, ano i domácí trýzněni. Na zámky činili útok, a jestliže vrchnosť před nimi utekla, zpustošili stavení a sady*). 24. března přitáhla „selská rota“ od Jičína do Libuně, faráře oloupila a s ním nemilosrdně zacházela, dříve pak nepropustila, dokud upsáním nestvrdil, že nadále od desátku upouští. Z Libuně táhli do Rovenska, kdež měšťané s nimi jíti musili. Primátor rovenský ujal se nyní nad nimi náčelnictví. Odtud dali se na pochod k Hrubé Skále po cestě k sobě obyvatelstvo okolních vesnic přibravše. Přišedše na Skálu, žádali od hejtmana a oficírův, aby vydali domnělý patent císařský o svobodě lidu poddaného. Marně hejtman a jeho úředníci dovozovali, že o takovém patentu nevědí ani neslyšeli: lid rozkacený nedal se ukojiti a vrhl se na ustrašené úředníky, bil je a častoval [illegible] hanlivými a nevázanými. Teprvé když závazek obdrželi, že na robotu voláni nebudou a že obdrží svobodu, jejíž pojem ovšem sotva tisícímu jasným byl, propustili nebohé, co od jídla bylo, vše snědli, knihy, spisy purkrabské pobrali a spálili, žida, kterýž měl [illegible] Skalou vinopalnu, oloupili a odtud dále na Kost táhli, kdež spůsobem podobným hospodařili.

Zatím sebral se nový zástup v horách semílských a počtem as [illegible] mužův přepadl zámek semílský, kdež vše probrali, nábytek [illegible], pivo a víno ve sklepích vypili a co nemohli vypíti, roz-[illegible]. V kancelláři vzali veškery uložené peníze, počtem asi 21,000 [illegible], škody pak za 35000 zl. natropili. Odtud táhli na Železný Brod, [illegible] faráře a žida ztýrali a konšely a sousedy sebou strhli. Z Brodu [illegible] táhli na Bzí a na Malou Skálu, tehdáž patřící hraběti [illegible], kdež zámek celý hrozně zpustošili. Hraběnce zůstalo, [illegible] na sobě měla, a i to s nouzí útěkem zachránila. Z Malé [illegible] táhli dále po řece a o čtyrech hodinách dne 24. března do-

*) [illegible] výtečného pojednání Slavíkova, jenuž bohužel Vejrichova kronika [illegible] Dannenbergovy po ruce nebyly.

razili na Hrubý Rohozec, kdež všechno v rub obrátili, okna a nábytky roztloukli, piva v pivovaře, která vypíti nemohli, ven vypustili a důchodnímu Vorčovi škody za 1600 zl. učinili, konečně pak v zpuštěném zámku, v pivovaře a ve dvoře přenocovali.

Bitka se sedláky u Turnova, 25. břez.

Takto octli se povstalci před samým Turnovem a objevení se jejich mělo způsobiti podobné výstupy, jaké se odehrávaly po celé jich tažení. Skutečně bylo dosti v Turnově lidí nerozvážných, kteří by se byli ze msty připojili k nim a dále do kraje táhli. Avšak živlové vzdělanější prohlédli bezúčelnost podobného podnikání a jali se činiti přípravy k odporu. Bylo viděti, že vlastně celé povstání směřuje proti třídám majetným a tudíž bylo se obávati, aby při příchodu sedlákův nenastal pouliční boj v městě, dosti roznětlivého lidu v sobě majícím. Na rozkaz purkmistrův jali se ozbrojení střelci hájiti města a obdrželi posilou čtyři husary od pluku Wurmserova, kterýž tehdy ležel posádkou v okolí boleslavském. Přes to vše podařilo se několika sedlákům nazejtří 25. března, že až na děkanství turnovské pronikli a od tehdejšího děkana, Františka Hofmanna, peněz míti chtěli. Avšak již tu byli střelci a husaři, útok sedlákův odrazili a zástupy jejich rozehnali, kteříž potom dále k Čes. Dubu táhli. Pomocí vojenskou bylo neblahé povstání skončeno a přední původcové jeho krvavě potrestáni[1]).

Obnovení svobody.

Kdežto vojenské soudy plnýma rukoma odsuzovaly oběti neblahých nepokojův, odehrála se důležitá změna v mysli starobou již stíženého hraběte Emanuela Filiberta z Valdštejna. Pozorlivé mysli jeho neušlo vzorné se chování Turnovských za minulého povstání a nejpříhodnější odměnou zdálo se mu býti obnovení bývalých poměrů mezi městem a vrchností. Důležitá jednání, závažné porady odbývány nyní na letních sídlech valdštejnských, mnohý odporující, před demokraty varující hlas byl slyšán, avšak konečně zvítězila vůle hraběte, a výsledek toho jest slavné obnovení privilegií a autonomního zřízení městské obce turnovské, dané hraběcím dekretem ze dne 20. května r. 1775. Listina tato uznává starší výsady turnovské šmahem a přisuzuje obci i takové výsady, jakých ochranná města v Čechách vůbec zažívají. Po 162 létech doplněno přání hraběte Šlika, ovšem za poměrů změněných, nebo místo Turnova z r. 1613 stihlo dobrodiní hraběcí bohaté průmyslné a ob-

[1]) Podlé zápisek Dannenbergových, Vejrichových a současné relací v lib. cop. — Srovnej Benda: Geschichte der Stadt Gablonz, S. 61—64.

chodní město, s nímž velmi málo českých měst tehdejších prohnaností a čilostí závoditi mohlo.

Darovací list jest obsahem i formou svou velmi památným. S počátku upomíná hrabě Turnovské na události z lét 1712—1714, na pokusy o odstranění právních jich následkův a konečně vychvaluje a náležitě oceňuje dobré jich vlastnosti, během posledních lét projevené, jako lásku a věrnost k domu hraběcímu, nejlépe za sedmileté a sedlské války osvědčenou. Pak následuje vyčtení jednotlivých článků. Vůbec uděluje hrabě purkmistru, radě, celé obci a všem jich potomkům osobní svobody, pokud jí dříve užívali, aby purkmistr a rada moc měli křestné listy účastníkům obce vydávati, zhosty udíleti a jiné, počestné lidi do obce přijímati spolu správu obecního jmění míti, pořádek a čistotu v městě udržovati. Dále uvádí hrabě podmínky, jichž obci šetřiti třeba, podmínky po věčšině rázu finančního, jakož na jevě jest z přídatku, „aby ve dskách zemských na Turnově pojištěné hotovosti nijak závady neutrpěly“ a sice: 1) purkmistr a rada snažtež se, aby do správy obecní povolány byly osoby poctivé, majetné a tudíž nezávisné, spolu pak aby volen byl syndikus, jakož úředník soudní práv znalý, jehož potvrzení si hrabě zůstavuje; 2) magistrátu zůstavuje se soudnictví v mezích, vyššími nařízeními vytčených, avšak nesmí žádných novot „ani proti židovské ani křesťanské obci“ zaváděti bez svolení hraběcího; 3) hrabě zůstavuje si právo měšťana, který by se nařízení úřadnímu protivil, vyhostiti a dům jeho v prodej dáti; 4) každému, kdož do svazku obecního přijat býti má, jest přísahou na radnici víru sousedskou utvrditi; 5) v příčině osídlení osob z vyšších stavu v městě podržána v platnosti dosavádní nařízení; 6) sousedům dovoleno jest nemohovitosti, pokud stálými platy vrchnosti zavázány nejsou, volně prodávati; 7) pastviny, jichž vrchnosť v turnovském obvodu dosud požívá, jsou jí i na dále vyhrazeny; 8) obilí a dříví ze skalského panství na trh do města přivezené budiž vždy prosto městských poplatkův, mýta, cel, tržného atd; 9) důchod obecní spravovati radě se zůstavuje a též i výdaj, pokud 20 zl. nepřesahuje; což výše do 100 zl., budiž úřadem skalským, což přes 100 zl., hrabětem samým svoleno; 10) rada městská ručí za správné odvádění platův a dávek od jednotlivců vrchnosti a též má právo sama je vybírati; 11) vrchnosť si vyhrazuje právo, v koželužně u shořalého mlýna, kdež nyní práce zastavena, za příznivějších okolností práci kdykolivěk počíti; 12) užívání vody přináleží obci; 13) prodej vína, soli, krámy řez-

nické, pálení vína páleného, vše vyhrazuje se obci, ovšem i platy, jež vrchnosti z toho přináleží; 14) přívoz cizích piv do města se nadále staví; 15) povoluje se obci 1 zl. ze sudu na věčné časy; 16) ochranu nad Židy zůstavuje si vrchnosť spolu i právo je do města přijímati, ovšem bez újmy obce a určeného již výše počtu rodin židovských; 17) právo osazovati radu a veškera jiná práva, jako ius collaturae et praesentandi vyhrazuje si hrabě na věčné časy; 18) konečně si hrabě právo aktuária v městě míti, kterýž by dozor vedl nad správou i počínáním si rady i sousedstva, pro sebe a své potomky zanechává[1]).

Obdarování tohoto druhu nese na sobě nesmazné stopy, že vyšlo z obapolných úmluv, neb také nebylo v plném rozsahu prohlášeno hned, nýbrž ještě delší čas vyjednával jménem sousedů mladý Turnovan Jan Matěj Černý s vrchností, zvláště o náhradu peněžitou, kteráž jednání náleží již ovšem příští době.

Dvacátým květnem r. 1775 končí se osmá doba dějin turnovských. Vnější ponížení, spůsobené obci ztrátou privilegií a výsad starodávných, vzbudilo jiným směrem přičinlivosť sousedstva. Ač ono nikdy nepřestalo domáhati se práv, kteráž mu protizákonně odnímána byla a skutečně i mnohého úspěchu dosáhla: tož předse hlavní a nejdůležitější činnosť rozvinuta na rozsáhlém poli domácí výroby. A když hrdě ohlížel se Turnovan po výsledcích mnoholeté píle a lopocení, když spokojeně zíral na plody umu a vzdělanosti své, tu konečně shodou událostí dosáhl i toho, čeho předkům jeho neshoda doby odňala. —

Poměry náboženské.

Spor, kterýž obec s vrchností o vzájemný poměr vedla, byl ve všech svých měnách výše podán; nový pak útvar, spůsobený privilegiem z r. 1775, náleží teprvé příští době. Proto také není lze mluviti o poměrech obecní správy úhrnem. Poněkud odchylku všeobecného pravidla činí zrušení hrdelního práva, kteréž vedle patentu císařského ze dne 19. srpna 1765, 1. lednem 1766 počínajíc z dosavádních 384 soudův hrdelných na 24 omezeno bylo. V kraji boleslavském Ml. Boleslav a Nymburk obdržely nově zřízený hrdelní soud, Turnov pak povinen, aby podlé IV. třídy 7 zl. 30 kr. ročně

[1]) Z přepisu originálu, jejž sobě učinil soused Jan M. Černý se záhlavím „Privilegia seu Contractus Civitatis Turnoviensis dic 20. Mai 1775," nyní chovaného v archivě turn.

... Důležitější však j...
... nastedování udržel se v ...
... stantismu, kterýž nemalé ...
... XVIII. přihodilé. Války ...
... testantů českých v prus...
... kteréž i do Tur...
... Poměry stran v m...
... upřímní katolíci ...
... straně hraběcí, ne...
... bratřím," ktei...
... jména Samuel, Da...
... rodinách užívaná, p...
... též stálosť, s j...
... Proto není lz...
... děkanové a předsta...
... aby nábože...
... toho mínili zejm...
... růžencového a kon...
... Staré Boleslavě, kamž ka...
... konsistoř pražská r. ...
... kanství turnovské s pí...
... Vískři (Nudvojovice po...
... čítalo pak r. ...
... se ku nedostatečným ...

... smrti Fabiána Václava ...
... Korvín (1708—1727). ...
... kamennářskému. Jeho ...
... r. 1707 dokonale oprav...
... zavedena. Nástupcem ...
... (1727—1737), po němž ...
... farář louňovický násled...
... tajných nekatolíkův, a s...
... život v městě, jak již svým mi...
... bratrstvo růžencové v něm m...
... také závětem svým daným 13.

... Privatrechtsgesetzgebung. 276, 281.

1737 vše jmění, jež po sobě zůstaví, odkázal. Zemřel 25. list. r. 1743[1]). Nástupce jeho Vojtěch Tichý, rodic z král. města Poličky, zastával úřad děkanský 14 roků (1743—1757) v dobách velmi pohnutých, načež místo jeho zaujal Jan Tlamka (1757—1784), kterýž dožil i doby příští[2]).

Klášter františkánský, vzpamatovav se brzy přispěním hraběcím z pohromy, kteráž jej r. 1707 stihla, slavil v této době nejpěknější časy svého trvání. Guardián kláštera byl jmín za předního kněze v městě i vůkolí a přízeň hraběcí vždy byla otevřena zbožným bratrům. Hlavní úkol jejich v Turnově byla kázání náboženská, zvláště proti kacířům, a pak missie. Že nescházelo i legátův a odkazův pobožných klášteru, snadno lze souditi z povahy doby. Na jiné straně ovšem pokládali sousedé klášter za překážku volného rozvoje a činili jemu různá příkoří. Chování guardiána Zuba (str. 250) a P. Gaudentia, nástupce jeho, k tomu opravňovalo. Zejména P. Gaudentius nebyl v městě oblíben a když chtěl zakoupiti dům Jana st. Svobody, ku klášteru na čtvrté straně přiléhající, „skrze nebezpečí ohně,“ musil se dovolávati rozkazu hraběcího[3]).

Poměry cechovní.

Smutný obraz rozkladu poskytují vnitřní poměry cechovní v této době. Století XVIII. vůbec bylo vrcholem všech zastaralých, nepřihodných řádův a institucí živnostenských, kteréž z formy obřadův takřka nevycházejíce vešker pokrok a život rozumný vylučovaly a nemožným činily. Proto i cechy turnovské nečinily vyjímky a křečovitě zůstávaly věrny zděděným neladům. Bylo-li již třeba velikého počtu zevnějších obřaduv, aby kdo dosáhl mistrovství v tom onom řemesle, bylo tím více obřadův, jakéž zvyk jednotlivým mistrům předpisoval. Obřady tyto olupovaly o čas chudého živnostníka, zvláště nad míru hojné slavnosti náboženské, prázdné dni v témdni (modré pondělí), kvartály a p. Cechové oblibovali sobě veřejné vystupování v processích, při pohřbích a j., s prapory a korouhvemi, v čemž zavládly jisté výlučnosti. Ku př. řezníci činili sobě právo,

[1]) Paměti Meissnerovy; Meissner, tehdy hraběcí aktuár, primas Jan Christmann a kaplan P. Karel Wort uvedeni jsou co svědkové při onom závětu.

[2]) Podlé zápisek zboru literáckého a denníku Meissnerova. — Děkanství samo nemá žádných důležitějších archivalií, nebo, co bylo, vše r. 1707 shořelo. Z matrik nejstarší nadepsána jest Baptisati ecclesiae matricis et filialium eius ab anno 1699—1755

[3]) Žádost jeho, dd. 2. říj. 1729 a vyřízení ze dne 26. t. m. čte se v V. lib. memor. fol. 144.

že jim náleží prvé místo při veřejných průvodech, soukenníkům patřil oltář v hrubém kostele. I sami kamennáři, ač nezvali se cechem jsouce hrdi na ušlechtilost své výroby, zařídili sobě r. 1726 praporec a chtěli míti prvé místo při procesích. Z toho vznikl spor, nebo řezníci žádali vrchnosť za zachování své přednosti, „aby se jim ta potupa nestala, poněvadž oni kamennáři žádný cech nemají, jen toliko bratrstvo se nazývají, a cechy všechny že chtějí potupiti.“ Vrchnosť vyhověla řezníkům, dopřála jim hledané přednosti, kamennáři pak obdrželi rozkaz, aby šli přede všemi cechy napřed, „poněvadž se nazývají frajkunst, aby se mezi cechy nemíchali,“ načež oni ze vzdoru korouhev svou mlynářům prodali, zavázavše se, že oltář sv. Jana Nep. v děkanském chrámu, dokud to bratrstvo stane, vším potřebným opatřovati budou[1]). Bylo by nám ještě více podobných, z malicherných popudův vzniklých třenic zaznamenati, avšak nebyl Turnov jediným městem, kdež se podobné výjevy odehrávaly.

Z jednotlivých cechů vynikli chvalně mlynáři, kteří s počátku doby této cech svůj na nových základech zřídili. Snahou jejich bylo, aby nabyli pro město a okolí oprávnění jediné provozovati stavitelství vodní. V té příčině obrátili se s prosbou na starší přísežné mlynáře zemské v Praze o naučení cechovní, kteréhož se jim dostalo 30. června 1715. Tímto poučili přísežní zemští mlynáři cech turnovský o všem, což k řemeslu náleží, totiž stavěti mlýny, píly, činiti vzorce všelijakých vodních nástrojův, stavěti vodárny, papírny, nástroje k valchování suken a koží jirchářských i těm podobných věcí, „co by voda utáhnouti mohla,“ též uvozovati vodu do domův, zámkův, zahrad, vyváděti ji ze sklepův a studnic, i také stavěti, dělati a spravovati jezy, kolíti břehy, beraniti pod základy, rošty klásti a mosty přes vodu dělati. Za kus mistrovský určeno, aby ucházeč předložil obrys kola palečního[2]). Když takto cech nově zřízen byl, zaveden i nový řád čelední, který nabyl platnosti od 10. dubna 1717.

Turnovští letopisci: Mezi vypravováním svým často jsme se dokládali svědectvím tří mužův, kteří z obyčejných rodin sousedských pocházejíce, sestavením současných pamětí rodnému městu svému platné služby pro-

[1]) Vejrich: Kronika turnovská, str. 58. (Viz str. 267).

[2]) Naučení pražských mlynářův kázal Vojtěch Václav Prajzler, soused turnovský, svým nákladem přepsati, kterýž přepis nalezá se v aktech cechu mlynářského.

kázali. Jsou to Jiří Kristián Vejrich. Václav Meissner a František Dannenberg. Všichni tito mužové, každý podlé svých schopností, zaznamenávali důležité události obce své, zejména spory s vrchností. Jiří Kristián Vejrich rodil se asi kol r. 1680 z rodu v Turnově velmi rozvětveného, načež později provozoval živnosť pekařskou. Ve sporu s hrabětem r. 1712—1714 činně se účastnil, ano i bitím a vazbou utrpěl, což přimělo jej, aby události tyto v nestranném vypsání potomstvu uchoval. Kroniku svou počal velikým ohněm r. 1707 a vedl ji až do života svého, do r. 1736, z čehož se souditi dá, že asi r. 1737 zemřel. Vypravování jeho jest poctivé, věrohodné, mnohdy stíhající i ostrou kritikou stranu, ku kteréž Vejrich se čítal. Zvláštností jeho jest, že zírá z jeho slov duch ryze český, řeč pak jeho jest dosti podařeným nápodobením starších českých spisův předbělohorských. Vedlé událostí, kteréž se týkají pouze města, přináší i zprávy o důležitostech jiných; zajímavé ku př. jest vypsání, jakým způsobem byl císař Karel VI. 19. června r. 1723 při svém příjezdu do Prahy uvítán, rovněž poutavé jest vypravování jeho o válce o polskou posloupnost (1733—1735). Nadpis. jejž on sám učinil, zní: „Paměť sepsaná od nešťastnýho ohně, města shoření, co se pravdivě a skutečně stalo a přitrefilo zde v městě Turnově a mnohem více pamětihodných zapsání, od Kristiána Josefa Vejricha, řemesla pekařského, spolusouseda města Turnova nad Jizerou, léta Páně 1707 dne 20. máje.“ Rukopis sám nalézal se v různých rukou a přišel téměř v zapomenutí, až konečně stal se majitkem J. E. Vitáska, bratra řádu františkánského v Turnově, kterýž jej daroval obecní knihovně dalimeřické. Odtud jej vypsal a tiskem vydal s titulem „Kronika turnovská první doby XVIII. století“ spolu se zápisky Tázlerovými Jan M. Černý (v Praze 1864, nákl. vlast.), zemský poslanec a sekretář Musea království Českého. Jiří Kristián Vejrich.

Náležel-li Vejrich kruhům čistě živnostenským, jest vrstevník jeho Václav Meissner zástupcem bohaté, mohovité třídy sousedské. Rodiv se o něco později než Vejrich, studoval u Piaristů v Kosmonosích, kdež seznal poněkud český jazyk spisovný, načež ujal se hospodářství svého v Turnově. Jakožto znalec účetnictví i člověk dosti vzdělaný, zřízen byl za výběrčího akcísu r. 1709, s Tomášem Buskem sám druhý, v kterémž úřadě objevil značnou hrabivosť a pedantickou důkladnosť, tak že Vejricha přiměl k mnohé trpké poznámce. Václav Meissner.

Ve při s hrabětem stál s počátku po straně sousedův a byl

mezi těmi, kteří 17. února 1713 obesláni byli k úřadu krajskému, aby sebou přinesli originály privilegií Avšak, když pře schylovala se k neprospěchu obce, snažil se nabýti postavení bezpečného. Proto, když byli sousedé r. 1714 na radnici voláni a tam krajskou kommissí vyslýcháni, ustranil se, namítaje, že prý, kdyby něco těžkého na obec přišlo, on do Vídně k císaři půjde. Opatrnosť jeho byla v brzce odměněna, nebo přes výpovědi zajatců, kteří o platném účinkování jeho v odporu proti hraběti vypovídali, nebyl zadržán, naopak dosáhl přízně hraběcí a značných ctí sousedských. Když 3. ledna 1715 vynášen rozsudek na Tázlera a jeho soudruhy, nalézáme Meissnera po straně hraběcí, ano podlé svědectví Vejrichova on sám spolu s Václavem Vodsloněm na Tázlera a soudruhy vypovídal. Po ukončení pře nalézáme Meissnera v čele strany hraběcí v městě, od roku 1719 jakožto purkmistra a od r. 1722 pak jako primátora v čele obecní správy. Střízlivý, k svému prospěchu sobecký duch jeho, osvědčil se zde nejlépe. Nejprvé zavedl dávno nebývalý pořádek v hospodářství obecním, poplatil dluhy obecní, jak svým místem pověděno, a přísně bděl nad plněním povinností sousedských k obci i k vrchnosti. „I v noci na sousedy posílal i z postele poručil bráti sousedy, kde to jakživo nebylo slyšeti, aby tak který představený na sebe mnoho bral, že v městě Turnově žádného pamětníka nebylo, aby tak s pouty musili rychtáři choditi.“ [1]) Nařízená liquidací z r. 1732, aby zjištěny byly obecní nedoplatky, učinila jej nemožným, načež on „věda a čta mnoho o tom v historiích, že kdo obcím věrně slouží, špatnou odplatu dostává,“ ustoupil do života soukrommného. Avšak nebylo jemu popřáno dlouhého zátiší domácího, nebo již r. 1735 byl povolán hrabětem, aby úřad hrab. aktuára přejal. Tím se stal prvou osobou v městě, a, poněvadž pamětníci událostí r. 1714 věčšinou byli pomřeli, smířil se poněkud se stranou odpornou. V úřadu svém počínal sobě přísně jako dříve, avšak netrpěl i, aby příkoří obci od úřadníků vrchnostenských byla páchána. Jinak byl horlivým katolíkem, stal se zakladatelem arcibratrstva růžencového a pilně slídil po tajných kacířích. Při obnovení rady 26. ledna 1739 byl proti svému nadání z úřadu propuštěn a na jeho místě zřízen Václav Salus. Že té změny neočekával, je dosti na jevě z poznámky, kterouž ve svých zápiskách o renovací městské rady učinil. Od té doby více do služeb veřejných nevstoupil. Ženat byl dvakráte,

[1]) Vejrich, str. 55.

prvé s Annou Cibulákovou, kteráž mu po 32 letém manželství 4. kv. r. 1735 zemřela. Zůstávaje po devět roků v vdovství konečně podal r. 1744 ruky své podruhé Magdaleně Zabranské, s níž ještě plných 12 let žil. Zemřel dosáhnuv let téměř 80 r. 1756, načež vdova jeho v druhé manželství s hrab. písařem Matějem Fridrichem vstoupila.

Účastniv se a proživ poměry městské za více než 50 rokův, byl Václav Meissner spíše než kdo jiný povolán, aby sestavil paměti doby své, kteréž se v městě zběhly. Avšak teprvé v pozdním věku svém, r. 1737, odhodlal se napsati memoiry své doby. „Poněvadž i paměť lidská tak nedokonalá jest, že časem se tratí, ano i skrze smrt všeliké věci v zapomenutí přicházejí, pro nedbalosť pak a lenosť i těch, kterým to patří ku paměti zapsati, mnohé věci do zapomenutí padají, jakož neméně i z ohledu toho, že všichni národové, jakož i ti, kteří psáti neuměli a dosaváde neumějí, na rozličný spůsob věci pamětihodné svým dětem a potomkům stálé věci v paměť uvádějí, oni zase posloupně ji po sobě mladším zanechají, což věc chvalitebná i také potřebná jest, a nemůže žádný zdravého rozumu člověk tu věc za nějakou všetečnosť neb za jiné zlé vykládati, pročež z ohledu toho neopominul jsem tuto knihu svázati dáti, do kterýby aspoň některé věci, k paměti potřebné, se vpisovati mohly.“ Tato předmluva sama nasvědčuje, že zápisky jeho nejsou obyčejným zaznamenáváním událostí, nýbrž spíše historickým závětem muže, postavením společenským a životní zkušeností význačného. Výroky jeho jsou soudné, přesné a vedlé událostí domácích všímá si bedlivě i příběhů, kteréž se v zemí staly. Zejména bavorsko-francouzská okkupací, pak vpád pruského krále do Slezska, poměry Prahy za pověstného bombardování r. 1757, líčeny jsou dovedně a se slušným zápalem vlasteneckým. Rovněž i řeč jeho jest velmi plynná, správná, není zohyzděna slovy německými, jakž toho spatřujeme u přemnohých, s ním vrstevných spisovatelův. Pozdější majitelé tohoto rukopisu připisovali do něho události mnohé, avšak beze vší dovednosti.

Daleko za Vejrichem a Meissnerem stojí co do líčení svého Dannenberg. František Dannenberg rodil se v Praze, 8. září 1728, načež u věku jinošském přibyl do Turnova, zdá se, jako obchodník s drahokamy. Sňatkem svým s Annou Tylovou (od 23. list. 1751) vstoupiv do příbuzenských svazkův s předními rody městskými, zejména s druhou chotí Václava Meissnera, nabyl značného půso- František Dannenberg.

beni v městě a po zvyku tehdejší doby zařídil knihu rodin níž důležitější události života rodinného i městského zaznar byly. Vypravování jeho, prostinké, neučené, prozrazuje aspoň milovnosť a pak poněmčující směr doby. Sluší uvésti, že i městské od r. 1720 téměř úplně německy psány jsou, zejm pisy z kancelláře hraběcí. Dannenberg zemřel 1. září r. 177 zápisky jeho přešly v držení rodiny Vejrichovy, kteráž je dál

Rozšiřování se města.

S rozšířením se obchodu a průmyslu vzrůstala i li města i počet domův. Ovšem nedálo se to v témž poměru vém jako ku př. v Liberci; vinou toho bylo, že veliká část slníkův žila v okolí. Počet obyvatelstva vyrovnal se době po Vartemberkův (st. 88) a lze jej směle na 3000 duší udati z hlavy, kteráž se neplatila z dětí, obnášela za Marie Tere zl.[1]) Nové domy vznikaly v ulici židovské, za branou hrušt zejména na levém břehu struhy Stebňové. Zde vznikla zvláš mecká kolonie, založená v této době jakýmsi Pietschem, nikem s ovsem, kterýž zbohatnuv, více stavení zde vystavěl po jeho odchodu nazvána Hobermonnstadtem. Potomci j zději se počeštili, avšak jméno té části města stále zůstalo.

[1]) V. lib. memor. fol. 110.

Kniha devátá.

Doby předbřeznové.

(1775—1848).

ıdné město Turnov. Spor o výklad nových privilegií. Válka bram-
á. Násilná počínání si kněžny vdovy proti obci. Reformy císaře Jo-
II. Pokrok na poli průmyslovém. Další spor mezi obcí a vrchností.
lovaný magistrát. Zrušení chrámu mariánského. Fortunát Durych.
ıť k vládě za zřízení škol gymnasijních. Počátek továren na kottony.
ıosť nabyla podacího práva. Poslední léta Durychova. Požár kláštera.
ı r. 1809. Finanční patent. Poslední válka napoléonská. Povážlivý
průmyslových poměrů. Německá škola. Úpadek kompcsicí. Poslední
s vrchností. Lexové z Aehrenthálu nabyli Hr. Skály. Lexové a Za-
áš Römisch. Položení základů ku stavbě nového chrámu mariánského.
va magistrátu. Příznivé doby v létech třidcátých. Michal Kotler.
étání obchodu do Ruska. Založení lázní sedmihorských. Rozhodnutí
sporu propinačního. Obnovení zboru střeleckého.

Čin hraběte Emanuele Filiberta pojistí jménu šlechetného vodce svého na vždy nehynoucí památku ve vděčných srdcích novských. Skutku ceny podobné marně bychom hledali za doby idejší; vždyť s dostatek známo, jak úzkoprse zachovala se vynijící šlechta česká k robotním patentům Teresiánským. Avšak hrabě nanuel Filibert jednal uštědřuje Turnovským drahocenné a dávno želané svobody úplně samostatně, ve vhodném uvážení poměrův, spravedlivém ocenění důležitosti města i zásluh obyvatelů jeho neblahého sedlského povstání. Dar jeho byl zároveň i uznáním vdy, skrze předky jeho na obci páchané, a přisámbůh! nesl i krátce utěšené ovoce. Svobodné město Turnov.

„Svobodné hraběcí město Turnov" vstupuje r. 1775 v nové lobí dějin svých, které sice pestrostí svou nerovnají se dobám deślým, však přes to vše zanímavosti nijak nepostrádají. Ovšem lobách, kdy jediné vůle Josefa II. v celé říši rozhodovala, kdy reluční vojska evrópská zaplavovala téměř celou Evrópu, nebylo lze niknouti na jiném poli, leč na poli průmyslovém a literárním, a i Turnov nezůstal pozadu.

Avšak, ač město v omládlé podobě uvítalo dobu Josefinskou, bylo předce možno, aby dosáhlo duležitosti té, kteréž by bylo kávati v následcích poměrů předešlých. Zde právě bylo na bíledni, : hrozné následky měl neblahý spor s počátku stol. XVIII. i na doucnosť města. V té době totiž, kdy hraběcí úřadníci úzkostš naslouchali zprávám, z města přicházejícím, kdy všemožně stěrali šíření se nových ideí, rozkvetlo z nenadání působením Clamllasů na Nise německé velkoměsto, zbohatlé netušeným vzmožením soukennictví, tkalcovství a punčochářství tou měrou, že když ibě vinu svých předkův odčinil, nebylo mu lze spolu i porušené nováhy mezi Libercem a Turnovem obnoviti. Kdežto Turnov r. 16 čítal 302 domův (z nichž 21 židovských), dostoupil téhož roku et domův v Liberci čísla 957. —

Spor o výklad nových privilegií.

Než v krátce doznali Turnovští, že jest jim ještě delší čas čekati úplného udělení svobody. Hrabě Emanuel Filibert užil v dekretu svém výrazův všeobecných, články pak výše uvedené (str. 290) neměly dosavádc platnosti; jemu ovšem jasno bylo, jaký obsah výrazy tyto v sobě kryjí, avšak když r. 1776 se povážlivě roznemohl a tudíž věcí správných dalek býti musil, hodlala choť jeho. Maria Anna, rodilá kněžna z Lichtenštejna, darování jeho přisouditi obsah skrovnější. Z toho rozpředla se živá obcování mezi vrchností a obcí zastupovanou známým již sousedem J. M. Černým, kteráž konečně ochotna byla některé oběti přinésti, aby již dosaženo bylo cíle kýženého a zejména, aby dekret hraběcí vložen byl do desk zemských. Tu však přijel v létě r. 1776 do Turnova adjunkt krajského úřadu boleslavského von Eberdle a žádal počty ze správy obecního jmění. Návštěva jeho nejméně přišla vhod tehdejšímu účetnímu Václavu Janu Svobodovi, nástupci Krištofa Wentze, zvláště když krajský adjunkt odkryl znamenité nepořádky v pokladně c. k. daní. 20. prosince t. r. došel již purkmistra rozkaz úřadu krajského, aby do 8 dnův zpronevěřilý účetní do Boleslavě podán byl,[1]) — okolnosť, kteráž nesvědčila právě ve prospěch obecní správy.

Válka bramborová.

Událostí touto přinucena obec konečně nabídnouti správě statků hraběcích slušnou náhradu za praetense, kterýmiž se k městu připovídala. Náhrada tato smluvena byla na 5000 zl., dříve však, než složena byla, zahrozilo městu nebezpečenství válečné. Byla to pověstná válka bramborová, nebo též poplachem pruským zvaná, již bylo příčinou, že král pruský, „starý Fric," nechtěl Rakousku dopřáti rozšíření území na straně bavorské. Avšak starý král zmýlil se ve svých protivnících, nebo na místě váhavých vojevůdců sedmileté války postavil se jemu v ústrety energický císař Josef spolu s nejslovútnějším generálem své doby, Loudonem. Vojsko císařské položilo se obranně na veliké čáře od Ojvína až ku Kladsku a očekávalo tu útok krále pruského. Turnov byl tehdy sídlem hlavním levého křídla a jindy klidné město podobalo se rozsáhlému vojenskému táboru; zejména oba mosty jizerské u vhodném uvážení strategické jejich důležitosti byly náležitě opevněny a osazeny. Též nalézala se cís. posádka v zámku rohozeckém. Naproti tomu Prusové překročili hranice u Chrastavy a svedli několik tuhých bitek

[1]) V. lib. memor. fol. 165.

s charvátskou jízdou a s husary Wurmserovými, v okolí libereckém položenými. 18. července 1778 přišla prvá piketa 12 pruských husarův do Chrastavy, za ní pak 27. t. m. přitrhlo větší oddělení pruské pěchoty. Počínání si tehdejšího pruského vojska předstihlo hrabivostí i doby války sedmileté; na štěstí však kladli císařští tak důrazný odpor, že jediný Liberec hostil po několik neděl ve svých zdech nepřátele. Sice podařilo se Prusům zmocniti se sedla u Hodkovic, avšak pokus přejíti Jizeru u Turnova zmařen byl ostražitostí císařských, kteří 9. srpna most turnovský zbourati kázali, užívajíce k dílu všeho lidu městského. Konečně předešla další krveprolití stárnoucí Maria Teresia mírem těšínským (7. kv. 1779), čímž i naše okolí nezvaných hostí zbaveno bylo.[1] —

Uprostřed této války zemřel hrabě Emanuel Filibert z Valdštejna i Vartemberka a poručnicí syna jeho i obecného dědice, hraběte Josefa, stala se vdova po něm, hraběnka Maria Anna. Na smrtelném loži podepsal konečně úmluvu s obcí turnovskou dle výše uvedených norem a svolil, aby „udělení svobody“ do desk zemských vloženo bylo. Poněvadž se navrátily opět doby pokojnější, bylo jednání o náhradu mezi obcí a vrchností obnoveno. V čele obecní správy nalézali se tehdy purkmistr Jan Matěj Černý a primátor Václav Svoboda, svého řemesla kamenník. Mužové tito snažili se, aby konečně poměry mezi obcí a ochrannou vrchností došly svého vyřízení a proto žádali za stvrzení těchto článkův: 1) Poněvadž udělení práva várečného z r. 1767 nebylo lze provésti, ježto obec pivováru neměla a živnosti várečné byl panský pivovár v městě na újmu, aby tedy obec platila obci stálé posudné, kteréž by se dělilo mezi někdejší domy právovárečné; 2) aby regulovány byly platy, kteréž vrchnosť na obci žádala; 3) aby honební právo na obecním území obci bylo přiřčeno. Za to ovšem byla obec hotova, dáti vrchnosti slušné náhrady. Hraběnka počínajíc si lstivě přijala sice 5000 zl. náhrady[2], avšak vyplniti přání obce nehodlala. Obec tím ocitila se v značných nesnázích, nebo obecní důchod byl tak vyčerpán, že zmíněná náhrada půjčkou uhrazena býti musila. I žádali purkmistr a primátor o revisi smlouvy, avšak místo příznivé odpovědi došel přísný rozkaz hraběnčin, aby kvitancí její byla vrácena, k čemuž určila dopoledne dne 10. čce. a hrozila,

Nasilné počínání si kněžny vdovy proti obci.

[1]) Zápisky Dannenbergovy. Jäger: Dorfchronik 278 a sld.

[2]) Hraběnka přijala 5000 zl. „za udělení svobody“ 9. čce 1780 na Sichrově. Lib. cop. Opis její kvitance nalézá se ve sbírce J. M. Černého dd. 10. říj. 1779.

kdyby vůle její dbáno nebylo, že obec, zejména pak její nepovolní náčelníci přísně budou potrestáni.[1]) Úřad skalský, obávaje se obnovení někdejších událostí, povolal ku pomoci vojsko a když úřad městský žádanou kvitanci nevydal, prohlásil radu městskou za ssazenu. Neobyčejné vření nastalo nyní v městě a hroziví hlasové kárali věrolomnosť hraběnčinu. Úřad městský sice ustoupil násilí vrchnostenskému, nikoliv však bez poníženého ohrazení, v kterémž žádáno, aby věc dle práva dokonale a spravedlivě byla vyšetřena. Ohrazení podepsali mimo purkmistra a primátora i konšelé téhož roku Václav Mikuláš Durych, Jan Antonín Korselt, Josef Vorel, František Josef Kain, Jos. Kreybich, Michal Navrátil, František Svoboda, Václav Šetřil a Maximilián Pacelt. Místo odpovědi vešlo po přání hraběnčinu vojsko do města. Černý a Svoboda byli zatčeni, a přísnými tresty vyhrožováno. Avšak obec setrvala ve svém odporu, když pak vojáci v noci na náměstí táborem se položili, udeřila neznámá ruka na zvon a v ulicích vznikla jakási srážka s vojskem. Zatím však živlové povážlivější spůsobili narovnání, událosť celá prohlášena za nedorozumění, načež úřad hejtmanem skalským opět obnoven byl.[2]) Poměr obce k vrchnosti bylo nyní vyříditi zeměpanským úřadům.

Reformy císaře Josefa II.

25. listopadu zemřela pečlivá matka svých národův, slavná vládkyně Maria Teresia, a prvorodilý její syn, Josef II., zaujal uprázděný prestol císařský. Jsa již od smrti otce svého císařem římským a spoluvladařem v zemích mateře své, zjednal si osvícený panovník nelíčenou lásku svých národův, zvláště pak lidu poddaného. Za takových ovšem okolností nezdálo se vhodným správě hraběcí, aby předstihovala rozkodnutí krajského úřadu v příčině vyrovnání turnovského. Zařízení nového panovníka, nimiž vládu svou zahájil, též nepotvrzovala nijakž oprávněnost přípovědi hraběcí a tím spor ten na nějakou dobu udusen. Záměry Josefa II. byly dalekosáhlé. Zaříditi jediný stát bez rozdílů patrných ve správě, učiniti stát tento v zájmech obchodu, průmyslu a vzdělanosti nezávisným na cizině, zachovati zemím svým veliké summy, každoročně cizině odváděné: tyto snahy karakterisovaly otcovskou péči jeho. Celá řada dvorských dekretův a patentův, pošlých nejvíce z péra jeho, uvolnily život nej-

[1]) Přípis hraběnčin ze dne 9. čce, tedy, kdy 5000 zl. právě přijala, čte se v V. lib. memor. fol. 213.

[2]) V. lib. memor. fol. 214.

i společnosti národní. Nejprvé dán toleranční patent 781) jímž dopřána nekatolíkům vyznání lutherského a omezená svoboda víry. Ihned objevili se tajní zbytkové tří v zemi, zejména v krajinách pohorských, a konsti- církve evangelické vyznání helvetského. Též v Turnově dálo se několik v té době přestoupení ku učení hel- Následovalo upravení katastru a s tím souvislá oprava místě dosavádních zemských berníkův zřízeny v jednotli- c. k. bankální úřady; boleslavskému podřízen nyní i vý- laní v Turnově. Též obecnému školství oddána rozsáhlá působením paedagoga Ferdinanda Kindermanna ejna, probošta vyšehradského a později biskupa litomě- rýž řídě se obživlými zásadami našeho velikána Amose , školství náležitě zreorganisoval. Podle toho upravena ovská, kteráž za triviální prohlášena, o dvou třídách počátku správě vzorné hlavní školy liberecké přidělena. i císař i rádce jeho Kindermann podceňovali platnosť iho, místo něho pak zaváděli vesměs do škol jazyk ně- i ve školách turnovských zavedena nyní částečně němčina, naučíce se jí zapomněly konečně i správnou mluvu čes- ztratily snahu po uhlazenější a ušlechtilejší konversaci.

avé reformy podnikl císař i v odvětví správy náboženské. e okrsky farní i biskupské příliš obsáhlé jsou a tím úřad mnoze stížen, přihlédaje dále i k tomu, že veliký počet dnak mnoho lidí schopných práci a povinnostem občan- tje, jednak i veliké jejich statky nedostatečně se vzdě- iž nepoměrně k potřebám státním přispívají, zrušil císař étech více než 600 klášterův, jmění pak jejich přikázal ům, náboženskému a studijnímu, z nichž nadána oství a nové fary. Takto zúžen i okres děkanství tur- načně zařízením zvláštní fary ve Vyskři; nadále zů- ny k němu jen chrámy hruštický, nudvojovský a přá- 1784. přikročil císař i k souměrnějšímu rozdělení Čech rkevním a spojil kraj boleslavský s biskupstvím litomě- m vzniklo i nové rozdělení vikariátní, při čemž Turnov ním místem nového vikariátu turnovského. Konečně tera františkánského, nebo r. 1785 zvláštním dvorním

dekretem omezen počet bratří klášterních z 19 na 12, těmto pak vyměřena pouze skromná obživa[1]).

Pokrok na poli průmyslovém.

Nejblahodárněji působila zařízení císařova v rozvoj domácího průmyslu. Přes veškera prospěšná zařízení Karla VI. i veliké jeho dcery tížila dosud četná břemena rozvoj domácího průmyslu, jež odstraniti bylo přední péčí nového vládce. Na rozsáhlých cestách, která byl ještě před r. 1780 vykonal, shromáždil císař dosti látky příslušné a ne nejposledním důvodem byla i stížnost průmyslníků turnovských, kterouž mu r. 1771 podali. Aby se o poměrech českého obchodu a průmyslu dokonaleji přesvědčil, navštívil císař r. 1782 opět severní Čechy. Nejprvé přijel do Turnova, kdež byl skvěle uvítán zborem střeleckým. Když pak náležitě seznal příčiny, které tížily průmysl městský, odejel dále do Liberce.

Za jednotlivých ustanovení v té věci učiněných měla důležitost velikou zejména patent, daný 1. list. 1781, nímž poddaným lidem na vůli dáno řemeslu, obchodu neb umění se učiti, vrchnostem pak veškero zbraňování tou příčinou zakázáno;[2]) jiným patentem obnovena platnosť dvorského reskriptu ze dne 19. června 1762, nímž zakázán byl vývoz nešlechtěných granátův do ciziny a dekret ze dne 1. června 1784 stížil průmyslníkům turnovským stěhování se do ciziny, kteréž se dosti hojně na úkor domácí výroby v době minulé bylo dálo.[3]) Avšak nejvíce prospělo turnovskému průmyslu zařízení ochranných čili prohibitivných cel hraničních a odstranění obtížného fictitia. Tím ulevilo se obchodu tou měrou, že nebylo se obávati turnovským kamennářům soutržnictví s cizí výrobou uvnitř říše, spolu pak mohouce sníižiti cenu zboží svého, po odstranění fictitia dosáhli i věčšího odbytu zahraničného.[4]) Nový ruch zavládl v Turnově, počet mistrův dosáhl výše dosud nevídané 443, 43 tovaryšů a 91 pomocníkův a nové velkoobchody vznikly, kteréž obstarávaly prodej zboží turnovského do nejzázších končin. Šťastná náhoda pak tomu chtěla, že r. 1784 ponoření nehrubého kousku oceli do tyglíku, v němž komposicí rozžavena byla, odkrylo barvu pravého českého granátu, o níž tak dlouho se Turnovští snažili[5]). V úředních sezn

[1]) Sommer: Bunzlauer Kreis.
[2]) Kopetz: Allgemeine österreichische Gewerb-Gesetzkunde, II, 198.
[3]) ibid. II. 27.
[4]) ibid. II, 35.
[5]) Wanders: Physikalische Beschreibung des Bunzl. Kreises, 110.

mích josefinských jmenují se jakož nejznamenitější obchodníci s drahokamy a komposicemi v Turnově Frant. Kain, Čebiš a jistý Vejrich.[2])

Další spor mezi obcí a vrchností.

K velikému prospěchu obce dopršela i lhůta, pokud bylo vlásti poručensky ovdovělé hraběnce. R. 1784 dospěl nejstarší syn zesnulého hraběte Emanuele Filiberta, Karel Josef, hrabě Valdštejn z Vartemberka, a hned ujal se správy statkův zděděných. Mladý hrabě účastnil se hned po své zletilosti veřejných trhův, zastával úřad c. k. komořího J. V., spolu i skutečné tajné raddy, a tudíž měl příležitosť seznati mysl panovníka svého, čímž řídě se sám dal popud, aby podlé potřeb časových poměr obce turnovské k statku hruboskalskému vyřízen byl. V základě toho přijela do Turnova krajská kommissí a svolala obec na radnici ku dalšímu jednání. Předními články kommissionálního jednání byla otázka židovská a pak příští úprava poměrů várečenských vedlé privilegia zemřelého hraběte. Otázka židovská vystoupila opět do popředí, poněvadž se počet Židův přes veškeren odpor hraběcí za posledních 50 lét ztrojnásobil. Kdežto po roce 1715 přísně ustanoveno, že jen osm rodin v městě trpěno býti má, bylo jich r. 1780 již 46 ve 21 domích. příspěvky pak jejich ku potřebám veřejným též nebyly nepatrné, nebo sbírky Židův na daně obnášely 320 zl. 30 kr., platů městských odváděli 38 zl. 30 kr. a 72 zl. ochranného.[3]) Ovšem za vlády Josefinské nebylo třeba vésti dlouhých pří o jich poměru: zásada snášelivosti náboženské jednou byvši uznána proti protestantům, nemohla i proti Židům činiti vyjímky, hůře však bylo činiti s právem várečným. O novém pivovaře městském nebylo ani řeči; jednalo se tedy, aby posudné, kteréž hraběti bylo z panského pivováru odváděti, náležitě roztříděno bylo. Kdežto dříve počítalo se 169 domův várečných, zvýšil se počet jich nyní na 191, jakož i mnohé „domce na obci“ totiž na někdejším území obecním zřízené k podílům se připovídaly. Působením komissí stalo se 23. ledna 1784 zatímné dohodnutí tou měrou, aby majitelům domců třetí díl obyčejného podílu připadl, tři pak podíly k dobrému obecnímu zůstaveny byly.[4])

Této komissí, jíž přednesli Turnovští i ostatní svá přání i stíž-

[2]) Schreyer: Über Commerz, Fabriken und Manufacturen im Königreich Böhmen, II. Heft, S. 60 u. 61.

[3]) Lib. cop.

[4]) V. lib. memor. fol. 264.

nosti, žádajíce, aby domy v městě v příčině berně z třetí tří čtvrté vřaděny byly, dále pak, aby z veřejných fondů obci bylo zl. zaplaceno za zástavu jejího statku, nimiž by dluhy zvláště v pením svobody vzniklé, uhradila. Přiložený výkaz obecního h dářství dotvrzoval, že dluh obecní obnáší 9638 zl. 50 kr., sum zajisté značná, hledí-li se ku tehdejší ceně peněz. Rozhodnutí se dvorským dekretem ze dne 31. ledna 1785. V příčině d vyhověno přání obce, avšak doloženo, aby újmu tím pošlou nah kamennáři mimo město žijící, rozhodnutí zajisté spravedlivé, vadž tito nežijíce v poměru společenském dosud všech povinno vzdalovali; avšak žádost za půjčku veřejnou odmítnuta a obc ukázána, aby zavedla lepší hospodářství a pozemky dle mo pronajala právem zákupným čili emfyteutickým.[1]) Dobrý geniu tehdy obec, že neuposlechla rady, dekretem dvorským podávané, emfyteutisováním statkův městských ztratila větší část obci če své jmění, jehož cena po dnešní den by se zajisté byla zdvojná

Upravivše podle těchto rozhodnutí výsady své, podali žádost k císaři o stvrzení jich. Tehdy však měli Turnovští z nitého příznivce a zastávatele zájmův svých na místě nejvyš mohli směle očekávati příznivého rozhodnutí. Byl to slavný u **Václav Fortunát Durych**, kterýž tehdy za příčinou studií s ského jazykozpytu ve Vídni meškal, a přízně císařovy velikou požíval. Jsa rodem Turnovan, kdež 28. září r. 1735 spatřil světa, pocházeje z rodu, jehož členové zastávali mnohé úřady ské, nezapomněl nikdy i v studijní komnatě své na rodné m podlé možnosti jemu podporou svou prospěšnu býti hleděl. Ž Turnovských nalezla v něm hned účinného podpurce a již 13. l r. 1785 potvrdil císař Josef obci turnovské privilegie její měro danou.[2]) Teprvé nyní dosáhla obec cíle dávných tužeb svých, privilegium císařské vřadilo Turnov do kategorie ochranných vrchnostenských, do kteréž náležela i nejznamenitější města s česká, Liberec, Lipé, Jičín, Rumburk atd.[3])

[1]) V. lib. memor. fol. 259.

[2]) Cop. tohoto stvrzení nalézá se v archivu c. k. ministeria vnitra ve

[3]) Rozdíl mezi ochrannými městy a poddanými byl vyložen dvorn krety ze dne 6. září 1794 a 12. března 1796. Česká města ochranná p postavení úplné samostatného vůči vrchnosti, měla práva odúmrti právo n vedlé novějších nařízení živnostenských, rovněž i licenci obchodních, kdežt těch poddaných tato práva odpadala, lečby privilegia jich výslovné o tom činila a i tu měla vrchnosť vrchní dozorné právo. Srovnej Kopetz II, 45

Když takto obec dosáhla přání svého, zavázali se jednotliví podílníci várečného práva, že podílů svých věnují obci na zaplacení dluhův obecních, načež činěny další kroky, aby Turnov dosáhl zřízení téhož, které městům rakouským bylo dáno novými nařízeními císařskými.

Regulovaný magistrát.

Pečuje totiž císař, aby i soudnictví bylo náležitě upraveno, vydal dvorním dekretem ze dne 11. dubna 1784 nový řád soudní, jímž dosavádní působnosť zemských i městských soudův byla zastavena, na místě jich pak nové soudní úřady, osazené muži v právích zběhlými, zkoušenými, zavedeno. Jenom vrchnostem zůstalo soudnictví nad jich poddanými, avšak s podmínkou tou, aby soudy vykonávali zvláštní, práv znalí úředníci (justiciárové) podlé norem zákonných. Poněvadž nový řád soudní platil pro všechna města v Čechách, kteráž by se vykázati mohla, že přebytek obecního hospodářství stačí na úhradu výloh se zařízením tak zvaného regulovaného magistrátu spojených, byly novým magistrátům přidány i věci čistě obecní, jako správa obecního jmění, místní policie a p., a proto bylo třeba, aby magistrát doplněn byl i osobami vzatými z řady sousedstva. Obec turnovská, náležejíc mezi přední obce kraje boleslavského, snažila se též dosíci svého magistrátu, podlé norem pro ochranná či municipální města určených. Na žádosť obce odvětila vláda nařízením, aby podán byl výkaz obecního jmění, ježto nejméně 450 zl. bylo k zařízení magistrátu třeba. Obec ovšem nelenila a tak již r. 1788 vešel magistrát turnovský v život, jenž skládati se měl z jednoho zkoušeného rady se služným 300 zl., z purkmistra a dvou nezkoušených radních, od občanstva volených, z kancellisty se služným 100 zl. a soudního sluhy, jemuž dáváno odměnou 50 zl. Tím přestala působnosť starožitných soudů konšelských, avšak trvalo to déle, než magistrát úplně osazen byl jakž náleželo, čehož příčinu hledati jest nejvíce v nepřízni tehdejšího úřadu krajského.[1])

Zrušení chrámu mariánského.

V posledních dobách panování Josefa II. zahrozila z nenadání i zkáza nejstarší památce městské, ctihodnému chrámu mariánskému. Veliký chrám tento byl ústrkem živlův poslední doby značně sešel, že bylo třeba příhodných oprav, aby k bohoslužbě schopným byl. Obec snažila se skutečně zachovati náležitou opravou vzácnou památku dob dřívějších potomkům a podala o potřebě správy zprávu krajskému úřadu. Avšak tam zdál se býti náklad na opravu určený vysokým,

[1]) V. lib. memor. fol. 262.

cena pak chrámu nepoměrnou, i podána o tom zpráva do Vídně, načež r. 1789 přišel do Turnova rozkaz císařský, aby chrám mariánský zavřen, odsvěcen a ve vojenské skladiště proměněn byl. Obec, kteráž vyřízení podání svého o nutné opravě očekávala, nemálo byla překvapena tímto rozkazem a ještě věčší překvapení stihlo občanstvo, když se dovědělo, že „hrubý kostel“ účelům profánním odevzdán býti má. Jakož pak bylo obyvatelstvo turnovské vždy roznětlivější a zájmův městských bedlivější než v městech jiných, osvědčilo se i při této příležitosti. Jediný hlas ozýval se městem, aby podána byla prosba císaři za zachování starožitného chrámu, čímž donucen byl i magistrát požádati Durycha, tehdy již c. k. dvorského bibliotékáře, aby užil působení svého s prospěchem své otčiny. Avšak Josef II. s těží povoloval u věcech své samovůle. Ani nejdůtklivějším prosbám Durychovým nepodařilo se získati, aby neblahý rozkaz odvolán byl, až smrť císařova (20. ún. 1790) učinila konec jeho vládě. Nový císař Leopold II. poznávaje nepokoj a jitření, vzešlé z ukvapeného provádění novot namnoze neoblíbených, mnohé z nich zrušil a tak konečně podařilo se Durychovi, že 14. června 1791 rozkaz císaře Josefa II. zrušen a chrám mariánský opět bohoslužbě odevzdán, byv dříve přiměřeně a vedlé potřeby opraven. S hrdostí praví souvěký chronista, že to „náš Pater Fortunatus Durych u císaře vyžádal.“[1])

Fortunát Durych.

Bohužel krátké bylo mnohoslibné žití Leopolda II. 2. března 1792 podlehl záchvatu mrtvice a čtyřidvadcetiletý syn jeho František ujal se vlády, muž určený k tomu, aby dokončiv řadu císařů římských, přijal hodnosť novou císaře rakouského. I u tohoto mocnáře zůstával Durych, nyní opět žije v pavlánském klášteře vídeňském, u vzácné přízni, již k dobru otčiny své nezištně užíval. Jeho přičiněním potvrdil císař již v druhém roce svého panování, ač události válečné doby tehdejší jednání pokojná na neurčitou dobu upozaďovaly, privilegia městská v plném rozsahu,[2]) a přičinění Durychovu přičísti sluší i jiné důležité události, jež tehdy v zátiší turnovském se odehrály. Moudrou šetrností ve správě obecního jmění a obětavostí sousedův, kteří posudné na úhradu obecních dluhův věnovali, byly se zmenšily dluhy obce o více než o polovic při tom pak bylo pozorovati taký vzrůst obce, že za 10 rokův přibylo 31, věčšinou

[1]) Zápisky Dannenbergovy. — Kniha zboru literárského z r. 1858 str. 11.
[2]) Concept dvorského dekretu od 22. srpna 1793 v archivu c. k. ministeria vnitra ve Vídni.

nových, úpravných domův v městě. Zásluha toho přičítána buďiž v prvé řadě tehdejšímu purkmistru Černému, kterýž vytkl sobě za hlavní účel svého snažení zbýti obec některých, z doby po r. 1714 zavadených nesprávných platův vrchnosti, dosíci konečně doplnění magistrátu a způsobiti, aby řádné gymnasium v Turnově bylo zařízeno. Již od smrti císaře Josefa II. dálo se hojné dopisování mezi purkmistrem, některými vynikajícími sousedy a Fortunatem Durychem, předmětem pak vší této korrespondencí byly snahy výše uvedené.

Dík za zachránění chrámu mariánského, jejž obec svému slavnému rodáku spolu se skvostným darem z domácích výrobků turnovských zaslala, pak podporování Durychovy „Slovanské bibliotéky“ v Turnově a okolí, spůsobily ještě tužší a důvěrnější spojení, přátelství pak Durychovo stávalo se obci tím vzácnějším, čím více tehdejší krajský hejtman šlechtic Stránský na purkmistra a uvědomělé Turnovany nevřiti počal. Kdežto vyvazování z povinností k vrchnosti dálo se prostřednictvím úřadu krajského, vyjednával doplnění magistrátu Durych přímo ve Vídni. V pamětním spise v té příčině Durych dovozuje, že Turnov z příčin svého obchodu i zeměpisné polohy jest jako třetí město kraje boleslavského, doličuje obětavost občanstva ve válce sedmileté i sedlské, oběti, jež za udělení svobody přineslo[2]), a tím uvedena věc tato opět do proudu. Na rozkaz vyšší vyslána od krajského úřadu boleslavského kommissí do Turnova, aby prozkoumala důchod obecní a vyřídila vedlé toho i zastaralé spory mezi hrabětem a obcí. Kommissí tato rozhodla konečně spor tento tím, že obci odepřela honitbu, avšak svolila, aby se svým prospěchem z vína páleného a jiných živností necechovních poplatky vybírala. Když pak shledalo se, že dluh obecní z původních 9638 zl. 50 kr. až na 4924 zl. 56½ kr. zaplacen jest, a že sousedé volni jsou až do úplného zaplacení téhož dluhu posudného postrádati, tu konečně donucen i krajský hejtman, že rozhodnutím svým ze dne 26. ledna 1796 čís. 167 nález komissí potvrdil[1]) a příznivou zprávou žádost Turnovských o zřízení úplného magistrátu odporučil. I byla u appelačního soudu pražského věc tato v zásadě přijata a konečně

---

[2]) Zprávy o tom čerpány jsou z korrespondencí Durychovy, uchované v Českém Musei v Praze.

[1]) V. lib. memor. fol. 261.

[illegible] prvým zkoušeným radou magistrátu turno[illegible]

[illegible] magistrátu bez velikých překážek proveden [illegible] otevření gymnasia v Turnově. Doba josefins[illegible] gymnasiím, nemilujíc jich směr humanitní. [illegible] hlavní a normální školy, též i šk[illegible] činnosti prumyslové. Divno jest, [illegible] školou obdařen nebyl, kdežto Liberec obdr[illegible] gymnasium jičínské zrušeno bylo, kosm[illegible] přeneseno. V Turnově zbyla nadále dv[illegible] ovšem nedostačovala potřebě důležit[illegible] Když nastoupil císař František, zůstá[illegible] systém josefinský v platnosti; zakusil t[illegible] klášter jeho řádu zrušen byl. P[illegible] české se svými žádostmi o obnov[illegible] i Durych se srdcem stísněným rodák[illegible] podniku listem svým ze dne 25. červe[illegible]

[illegible] nezdařil záměr Turnovských v přič[illegible] událostech zahraničních. Frant[illegible] svého otce i válku se světobornou r[illegible] s malou přestávkou plných 10 roku[illegible] vyčerpány byly všechny síly, pokla[illegible] četných armád vyžadovalo nad

[illegible] Geschichte der Privatsrechtgesetzgebung [illegible] Böhmen. Příl. str. 60.

[illegible] v občanské knihovně turnovské. Du[illegible] tehdy mohu teprv tuto známost jin[illegible] a zachování hrubého kostela vzpomohl. [illegible] bez krajského ouřadu a vědomí a ž[illegible] kterých obce provésti mím a sk[illegible] to státi mohlo beze všech jiných překáž[illegible] obzvláštně zřízení zemského, v čem z[illegible] aby se na pana země nějakých n[illegible] Druhý mocnější Excellenc pan. jsa prostře[illegible] požádán a vědom toho kraje hned odpo[illegible] boleslavského gymnasia, ale to snad že [illegible] vzdálenější za neb mimo Turnova jsou, kter[illegible] že i v Rakousích jsou na blízce taková n[illegible] jsou.

obšírného odvodu mladého mužstva. Není pochyby, že i Turnov trpěl dlouhou válkou, avšak i toto zlo přineslo městu náhradou nové užitky. Aby totiž průmysl odvodem netrpěl, nařídil císař osvobození dělníků továrních od služby vojenské a k zvýšení berní síly jal se podporovati výrobu látek bavlněných. Prvý pokus učinil verneřický továrník Josef Leitenberger, koupiv r. 1793 od hraběnky Johanny Mirbachové továrnu josefodolskou blíž Ml. Boleslavě, kterouž hned podlé anglického způsobu zdokonalil, v ní předení bavlny kolem a barvení tak zvaných kottonů zavedl.[1]) Úžasný rozkvět továrny jeho, kteráž krátce v zimních dobách až do 10000 dělníků zaměstnávala, nezůstal bez nápodobení. Zvláště v Turnově v brzce uznána výhodná poloha, dostatek síly vodní i sil lidských, a tak vznikla i prvá továrna na kottony v Turnově na nejzázším pravém konci ulice hluboké při malé Jizeře. Ovšem nedosáhla továrna turnovská nikdy těch rozměrův, jako soupeř josefodolský, avšak za to se počet továren tou měrou množil, že s počátku století XIX. již šest továren na kartouny v Turnově se nalézalo, kteréž vesměs vodou jizerskou hnány byly. V nich pracovalo až na 500 dělníkův (r. 1831 456), počet zajisté v poměru k počtu obyvatelstva velmi značný.[2]) Tímto opět oživlé rozšiřování města dálo se nyní nejvíce v dolních částech, podél malé Jizery, kdež vznikla nová část městská Konělupy, na ostrově jizerském tak zvané Mezimostí a konečně i na pravém břehu velké Jizery, na svahu výšiny daliměřické.

Vrchnosť nabyla podacího práva.

Zatím vznikl opět nový spor obce s vrchností, tehdy ovšem o věc, kteráž ovšem veliké ceny praktické neměla a tudíž snáze oželena býti mohla. Když bylo totiž r. 1768 (viz str. 283) děkanství shořelo, přispěla poněkud vrchnosť buď přímo, buď povolením nákladů z jmění chrámů filiálních, k obnovení nové budovy děkanské. Tehdy ňenadál se nikdo, že by vrchnosť kdysi z okolnosti té těžiti mohla. Tu však zemřel r. 1794 děkan Josef Gauč, proti dosavádnímu zvyku zabavila vrchnosť jeho pozůstalosť a k její vyřízení delegovala magistrát boleslavský, odvolávajíc se k tomu, že r. 1768 „vystavěla“ shořelé děkanství a tudíž že jí patří patronát. Magistrát turnovský nemínil však v té věci dobrovolně ustoupiti i podal příslušnou zprávu

[1]) Anschiringer: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammerbezirkes, Seite 11.

[2]) Sommer: Bunzlauer Kreis.

[illegible]

[illegible] 31 [illegible]
[illegible] podvrac[illegible]
[illegible] střil se [illegible]
[illegible] dne „zase[illegible]
[illegible] které toho [illegible]
[illegible] den až do veče[illegible]
[illegible] města a na kostele [illegible]
[illegible] na staré kostn[illegible]
[illegible] všech těchto nehodách [illegible]
[illegible] politických a poněvadž [illegible]
[illegible] zpráv v příhodách [illegible]

[illegible]
[illegible] Antonína [illegible]

lečných nepodávaly, zjednával Durych krajanům svým zanímavé zprávy od svých přátel vídeňských, zejména od archiváře Zlobického[1]).

Požár kláštera

Vedlé nepříznivé povětrnosti zahrozilo r. 1803 městu opět nebezpečenství velikého požáru. 7. února t. r. po páté hodině před večerem vyšel oheň v hruštické ulici z domu Josefa Kyčnera, tkadlce, kterýž někdy býval v klášteře kuchtikem, a tak rychle se šířil, že za několik okamžiků i vedlejší dva domy, krejčího Karla Vlka a zlatníka Antonína Bartoně, se vzňaly. Od domův těchto chytila se věž na kostele klášterském a v malé chvíli celá velikým plamenem vzplála. Byl to smutný pohled, když štíhlá věž zápasila s neúmornými plameny a zvonkové v ní smutně odzváněli, konečně všichni se rozlili. Potom spadla hořící věž na střechu kostelní, kteráž se vzňala a plameny šlehajícími ohrožovala střechu klášterskou. Hasiti nebylo lze, poněvadž nad míru prudký vítr činil z plamenův obrovskou výheň a roznášel množství jisker a oharků po celém městě. Děrou ve stropě kostelním padal oheň do vnitř kostela a zapálil oltáře, kazatedlnici, varhany, kůr františkánský, stolice, dubové mříže, kteréž se kolem jednotlivých oltářů nalézaly, čtrnácte na zdi visících malovaných obrazův umučení Spasitelova, všechno pak úplně zničil. Jen hlavní oltář, ježto presbyterium bylo sklenuto, byl uchován. Z pěkného chrámu zůstaly jen očazené stěny, kdežto klášter zůstal nepoškozen[2]). Několik dní na to, 27. února, rozzuřil se ještě hrozný vítr, strhl průčelní štít kostelní a svrhl jej do prázdných prostor chrámových, kterýmž pádem vše, co oheň udolalo, jako klenutí nad dvéřmi kůru františkánského, spočívající na dvou kamenných pilířích, proraženo bylo, rovněž i na dvou místech krypta, kdež mnohá těla světských i duchovních osob odpočívala; mnohé rakve byly rozbity, s mnohých víka odhozena, mnohé dokonce rumem zasypány.

Tohoto neštěstí, jímž postiženi byli přátelští jemu bratři klášterní, neuzřel více Fortunát Durych. 31. srpna r. 1802 vyrvala mrtvice péro z ruky dovedné a tak uspořila jemu i mnohý nelibý

[1]) V listu svém děkuje Durych za zprávy o známém pychu tehdejšího franc. vyslance ve Vídni, gen. Bernadotta, kterýž se stal počátkem druhé války revoluční, a dodává „mit mir (danket) das hiesige Kloster und viele andere Freunde, denen ichs mitgetheilt habe.“

[2]) Ze zápiskův Edererových.

oraz, když vznikla potřeba obnoviti zašlý chrám klášterní. V prvé řadě spadala tato povinnosť na hraběte Karla Josefa z Valdštejna, avšak kroky, jež u něho tehdejší guardián a magistrát v té věci činili, nedosily kýženého výsledku. Následkem toho zůstal chrám františkánský pust na delší dobu a jen některé menší opravy vykonány, jako křížová cesta za kostelem v klášterním plotě. 11. listopadu posvěceny tři kříže v hruštické ulici, na něž františkánský frater Jan Hoi nepěkně postavu Kristovu a dvou lotrů namaloval. Načež, když již kříž posvěcený vyzdvihovati chtěli, „sešla se k tomu obec městská a také některé představené osoby z rady městské, vidouce (pak) na něm již přibitého takového syna božího od téhož františkánského výš jmenovaného fratera tak ohyzdně malovaného, jej nařídili prvé strhnouti a jinšími malíři přemalovati a předělati dali,“ načež teprvé 13. pros. nový kříž zhotoven a vyzdvižen byl.[1]

Mírem lunevillským (9. ún. 1801) nastal pokoj na bojišti francouzském, jehož užil generál Bonaparte k utvrzení moci své, načež konečně přijal příjmí a hodnosť císaře francouzského. Z toho vznikla nová válka, mezi císařem Františkem, kterýž 11. srpna r. 1804 přijal hodnosť dědičného císaře rakouského, a Francií. Krvavý boj rozhodnut byl na pahorkatině moravské, načež mírem prešpurským ztratilo Rakousko velikou část svých zemí. Byla-li tato ztráta značná, zvýšena byla ještě tak zvaným systémem kontinentalním, jímž roku příštího císař francouzský zavřel Anglii veškeré přístavy evrópské. Nařízení toto uškodilo nesmírně domácímu průmyslu turnovskému, nyní již na přívoz brasilské suroviny odkázanému; dokonce pak podvrátilo dříve nejznamenitější výrobu městskou, totiž soukennictví. Zákaz anglického zboží způsobil náhlý rozkvět soukennictví libereckého a brněnského, tak že v Liberci do 1000 mistrův se čítalo, a mnozí soukenníci z jiných měst za drahý peníz si v něm mistrovství zjednávali. Poněvadž pak i vláda přednost dávala zboží libereckému, nedosáhli soukenníci turnovští, jsouce blíže „rakouskému Manchestru“ položeni, přiměřeného odbytu, a tím nastal úplný úpadek této starožitné výroby v městě. Během dvou desítiletí zmizel cech jindy nad jiné četný úplně z dějiště a [illegible] akta jeho vešla v zapomenutí, marno pak by bylo veškero pátrání po nich.

Během tří roků následujících po míru prešpurském, zmocnil

[1] Ze zápiskův Edererových.

se Napoléon celého Německa, Polska, Itálie i Španěl a jsa ve spolku s císařem ruským Alexandrem I. ohrožoval císařství rakouské na všech stranách. Zralé uvažování tohoto nebezpečí při dvoře vídeňském bylo příčinou příprav k nové válce, při níž, poněvadž Rakousko zůstalo osamoceno, appellovala vláda na vlastenectví lidu. Tehdy osvědčil zvláště lid český tvořením praporů zemské obrany a zborů dobrovolnických znamenité vlastenectví. V Turnově a okolí sestaven byl turnovský prapor zemské obrany, též valdštejnským zvaný, složený nejvíce ze střelcův turnovských, kteří i prapor svůj zemské obraně zapůjčili. Vrchní strážmistr v. Pflüger, byv jmenován velitelem praporu turnovského, vytáhl s ním až k městu Chebu, když však došla zpráva o nezdařilém tažení arcivévody Karla do Bavor, ustoupil zpět ku Praze, kdež se přidal záložní armádě, tudy zbírané. Zatím válka se skončila přes slavné vítězství udatného arcivévody Karla u Aspru nešťastně, načež mír vídeňský odňal Rakousku pátý díl jeho zemí. Se stísněným srdcem navrátili se branci turnovští ku svým rodinám[1]). **Válka r. 1809.**

Teprvé po skončení války objevili se neblazí její následkové. Náklady válečné a náhrada, již se Rakousko zaplatiti Napoléonovi uvázalo, způsobily nejcitlivější tíseň peněžní, kteráž ještě se zdvojnásobila zmizením peněz kovových a náhlým klesáním kursu papírů státních. Vláda vydala nařízení, aby na zaplacení náhrady válečné do 1. května r. 1810. vše zlato a stříbro, buď si majetkem veřejným či soukromým, do státních pokladen odvedeno bylo a těm, kdož by neuposlechli neb klénotů svých utajili, hrozila tresty nejpřísnějšími. Dotklo-li se nařízení toho dosud sobě rovného nemající přemnohých rodin, kterýmž se loučiti bylo s památkami drahocennými z dob dřívějších, s mnohými upomínkami předků zvěčnělých, tím citlivěji zasáhlo ono do svatyň chrámových. Bylyť to zvláště české chrámy, které uchovaly nejvzácnější zbytky uměleckého klénotnictví z dob dřívějších, skvostné kalichy, svítilny, monstrancí, svícny a pod. Též oba chrámy turnovské chovaly ve svých inventářích hojné věci drahocenné, jimž bylo nyní putovati do ničící mincovny, aby z lepých tvarův uměleckých vytvořen byl peníz jednotvárný, určený, aby nasytil lakotu násilného dobyvatele. Avšak nejsnáze bylo očekávati v otčině klénotnického průmyslu vhodné památek těch uvážení a také **Finanční patent.**

[1]) Handbuch der Prager priv. Bürger-Corps und der gesammten Schützen-Corps im Böhmen für d. J. 1847. S. 224.

v občanstvu vzmohl se utěšený ruch, čelící k zachování památek z dob dřívějších, v jehož čelo postavil se tehdejší děkan Hájek, kaplan Jan Arnold, radní páni Jan Korselt, Jan Ressl, obecní representanti Jan Svoboda a Jan Verich; mužové tito zavedli zbírku mezi občanstvem, jejíž výnosem klénoty kostelní městu i potomstvu byly zachovány.[1])

Poslední válka napoléonská.

Nejvýše pohnutý život panoval v městech severočeských, Liberci, Lipém, Turnově, Ml. Boleslavi atd. r. 1812. Tehdy zbíral Napoléon sílu vší západní Evropy do boje proti Rusku a mračné zástupové táhli těsně podél pomezí českého. Jednatelé francouzští objevovali se houfně v Čechách, kupujíce obilí, koně, krmivo, látky oděvné a jiné. Tato živosť vytrvala po celý rok, avšak již po novém roce roznesla se zpráva o úplném zničení armády francouzské v Rusku a o tažení Rusův do Němec. Ve své tísni, patentem finančním ze dne 15. března 1811 ještě zvýšené, hledali národové rakouští spásu svou v těsném připojení se k Rusku, avšak dvorní politika nechtěla dosaváde válce s císařem francouzským, kterýž byl od tří let zetěm mocnáře rakouského. Působením rakouským ujednáno tříměsíční příměří mezi stranami válčícími, a mezitím horlivě vyjednáváno o uspokojivé podmínky míru. Než již s počátku vyjednávání neušlo tehdejšího ředitele rakouské politiky, hraběte Meternicha, že upřímné touhy po míru na straně francouzské není, načež jal se kloniti k Rusku a Prusku a k usnadnění vyjednávání odebral se císař František s hrabětem Metternichem do Jičína, kdež v hraběcím trautmannsdorfském zámku, někdy skvosté residenci vévody friedlantského, se usídlil. Toužebně hleděli vstříc národové rozhodnutí císařskému, zvláště v okolí našem. Veliké rozčilení panovalo v Turnově, ješto mnohdy kolik kurýrů denně projíždělo městem, z Drážďan neb do Drážďan směřujících. Konečně uhodila toužebně očekávaná chvíle. Rakousko vstoupilo v allianci s Ruskem a opovědělo Francii válku (10. srpna 1813.) Velikou radosť z toho skutku nezmírnilo ni vědomí, že snad se země česká stane dějištěm krvavé války. Neboť již 17. srpna rozlétla se zpráva v Turnově, že francouzsko-polský armádní zbor, vedený generálem Brunem, vtrhl do Friedlantu, 20. pak došla zvěst o zmocnění se Liberce skrze Francouze. Současně, 19. t. m. přešel sám Napoléon od Žitavy české hranice a přibyl do Jablonného, odkudž chtěl podniknouti rozhodující útok proti Praze. Avšak posí-

[1]) V. lib. memor. fol. 235.

je s návrší jablonských do krajin českých uviděl zemi rozvlněnou, horky a menšími horami prostoupenou, kteráž nijak se nehodila jeho škole vojenské, i opustil Čechy, aby hledal těžiště války na rinách saských. Přes to nepřestala okkupací Francouzův na Libe-ku, avšak další postup jejich byl zdržán mocným odporem císař-ých, kteří jsouce v Turnově silně okopáni, svými zvídkami až ku chlici a Liberci zajížděli. K tomu se přidružila i zrada ve vlast-n táboře francouzském, nebo 23. srpna přešly dva westfálské ky u Berzdorfa k císařským a podobný krok připravovali i četní í plukové. Mimo to objevovaly se i mezi lidem hraničním, českým ěmeckým, vážné příznaky nepřátelství proti nenáviděným vetřel-m, jichž mínil užíti velitel rakouských vojsk v Turnově, generál ipperg, ku zřízení veřejné hotovosti zemské. Vedlé tohoto úmyslu ustila věčší část vojska rakouského, kteráž dosud ležela v Turnově koli svá stanoviska a položila se táborem na návrších hodkovických, kudž bylo jednak stříci pohybů vojska nepřátelského, jednak or-nisovati hnutí lidu, v kteréž příčině do okolních vsí důstojníci eslání, aby tam lid ve zbrani cvičili, úloha, kteráž asi v Turnově ru střeleckému svěřena byla. V krátce stálo celé Podještědí od bu až na prameny jizerské ve zbrani a hotovilo se udeřiti na přítele v údolí libereckém roztroušeného. Tu a tam vznikající obavy d možnými následky, kteréž nejvíce živil rychnovský farář Neu-er, kojili nadšení důstojníci rakouští tvrzením, že se nejedná tak útok na postavení nepřátelská, jako spíše o zastrašení Francouzův, nichž známo bylo, že neradi vedli drobnou válku s povstalými ijinami. Porada, již v té příčině náčelníci lidu, rychtáři a panští dníci v Rychnově odbývali, určila den 23. měsíce srpna k vytr-ní do boje. Avšak, než do té doby přišlo, opustili zatím Francou-vé Liberec i Čechy a odebrali se za hlavní armádou, jejíž položení ážkami vedlejších zborů již se stávalo kritickým. 1. září nebylo e Francouze na české půdě a tím nebezpečenství války od Tur-va a okolí jeho úplně bylo odvráceno.[1])

Sotva že uplynula zima r. 1813—1814 skončen byl veliký boj moderním Caesarem a utěšený poklid zavládl v Rakousku i vlasti

Povážlivý obrat průmyslových poměrů.

[1]) Jäger: Dorfchronik. 290. — Když r. 1824 císař František Čechy pro-šel, zastavil se i u Lažan a tam ukázáno mu bylo místo, pokud roku 1813 ... Francouzové. I kázal postaviti tam pověstnou pyramidu, kteráž hlásá ...stvu vlastenecký ruch tehdejších dob.

naší. Blahé toho následky bylo očekávati v krátce i v Turnově, nebo i vývoz zboží i přívoz suroviny zbaven byl nesnesitelného jha kontinentálního systému a evrópský mír spůsobil nad jiné hojnější poptávku po zboží turnovském. A bylo skutečně nejvýš třeba prospěšného obratu, nebo z nenadání vyrostli Turnovu dva nebezpeční soupeřové v průmyslu skelných komposicí, tím nebezpečnější, že na blízku položeni byli a všech výhod veřejných účastniti se mohli. V okolí lipském tehdy vynikli továrníci v Kamenné Schönavě a ruch průmyslový zjednal dosud nepatrné vsi Jablonci cís. dekretem ze dne 20. října 1808 povýšení za městys. Nebylo též k prospěchu živnosti kamennářské v Turnově, že výroba byla vázána době nepříhodnými pravidly bratrstva, kdežto i Schönava i Jablonec této obtíže neznaly, a tudíž jednotlivým průmyslníkům možnost dána, aby bez zastaralých závazků cechovních individuálnosť svou rozvinuli. Poněvadž soutržení rostlo, nuceni byli Turnovští více přihlížeti ku jakosti zboží svého, okolnosť, kteráž zásluhou tehdejších starších, Frant. Baudiše a Josefa Svobody, náležitě uvažována, avšak nedosti plně provedena byla. S těží zachoval Turnov pověst svou v umění kamennářském a s těží imitace a komposice udržovaly se na trhu světovém před konkurrencí soupeřskou, ač Turnovští nové tvary i nové směsi vyváděti se jali.

Verych milánský.

V době obecního klesání jen na jedné straně lze nám zaznamenati úkaz potěšující. Zjednal tehdy kamennář turnovský rodišti svému čestné uznání i v daleké cizině. Ku konci panování Marie Teresie odebral se kamennář František Verych na cesty a prošed mnohé daleké země konečně usadil se v Miláně, hlavním městě republiky, později napoléonského království italského. Zřídiv tu obchod s drahokamy, v Turnově leštěnými i brousenými, takového odbytu nalézal, že jmění jeho, s počátku nepatrné, dosáhlo znamenité výše, až konečně za své úspory dva velkostatky sobě koupil. Ač pak od Italů vysoce ctěn i vážen byl, nezapomněl se nikdy nad rodištěm svým a dobře oceňoval, že dovednosť krajanův i přátel jeho pomohla mu k bohatství a bezstarostnému žití. I v těch dobách, kdy zeměpán jeho, císař francouzský, ve válce trval s mocnářstvím našim, nepřestal Verych všímati sobě událostí turnovských a udržoval hojné dopisování sobě zejména s děkanem Hájkem, kterýž o všech příhodách, libých i nelibých, jemu zevrubné zprávy podával. Verych zase naopak radou svou i zkušenostmi krajanům svým vděj

nápomocen byl. Když prvý purkmistr regulovaného magistrátu turnovského, Jan Jindřich Černý, 24. čce. 1806 zemřel a sousedé na rozpacích byli, koho by k úřadu tomu nyní doživotnímu voliti měli, poukázal je Verych na Františka Čebiše mydláře, kterýž také zvolen a guberniem zemským potvrzen.[1]) A vskutku nemohlo býti lepší rady. František Čebiš, mydlář a kamennář turnovský, jest z nemnohých upřímných vlastenců českých s počátku tohoto století. Ač nepožíval vyšších studií, získal si vlastním přičiněním hojnou zásobu užitečných vědomostí, kteréž spojuje s vroucí myslí vlasteneckou nejsnáze byl povolán, aby nahradil ztrátu staršího osvědčeného souseda Černého. Purkmistrství Čebišovo uvítáno vůbec s největší radostí, avšak již po půl létě vzdal se muž ten čestného úřadu svého neznaje německy, skrze což mnohé měl nepříjemnosti s úřadem krajským[2]).

[1]) Zápisky Edererovy.

[2]) Roku 1807 zavítal prvé do Turnova litoměřický professor Josef Jungmann, navštiviv tehdy na památném „zboře" mladistvého theologa a zamilovaného přítele svého Antonína Marka. Marek již tehdy pokoušeje se o české veršování seznámil Jungmanna s Čebišem a v brzce mezi oběma muži zavládla ušlechtilá důvěrnost, Jungmann pak nabyl příležitosti, aby přijal z úst Čebišových i mnohé rady praktické. Téhož roku totiž zdědila choť Jungmannova po své tetě dům se zahradou a některými pozemky v Litoměřicích, čímž tichému učenci nehrubě příjemná péče o hospodářství nastala. Jungmann nemaje potřebných zkušeností požádal Čebiše, aby svým věděním a duchem praktickým jemu jistý směr vytkl, kteréhož by se stále při hospodářství přidržoval. Důvěra tato byla zasloužena, nebo shlédl asi Jungmann při pobytu svém v Turnově účinky blahodějné snahy Čebišovy. Jeho přičiněním zlepšena byla orba v okolí městském, přihlíženo více ku lepšímu mrvení a vzdělávání půdy, téměř pak všechny meze, pastviny a p. posázeny ovocným stromovím. Čebiš také nelenil a Jungmannovi ochotně radou svou byl nápomocen. List jeho nejlépe objasňuje upřímnou vlasteneckou snahu tohoto muže a zajisté nebude nemilé čtenáři, že výňatky z něho, jakž je Vác. Zelený ve svém „Životě Jos. Jungmanna" (str. 395) otiskl, uveřejníme:

„Můj milý příteli a blížní! Poněvadž pro vzdálenost cesty a mého mdlého zdraví Jich sám osobně navštiviti nemůžu, bych Jejich rolní hospodářství očitě zhlídl: tak (sic) Jim s tímto malým písebním návěštím sloužím, co by Jim a budoucně Jejich dítkám prospěšné a užitečné bylo, totiž

I. By všechnu pilnost a přičinění vynaložili na vzdělání mrvy na jakýkoli způsob a t. d.

II. Svou zem obzvláště špatnou hluboce vorat nedají neb malou částku země spíše zlepšíme než velkou.

III. Zdálené a špatné pole dobře jest vysázet stromy podle dobroty půdy na 16 loket štěp od štěpu, mezi ně švěstku; v lepší půdě na 20 loket a mezi

Znaje jeho lásku k otčině, odhodlal se děkan Hájek užiti jeho dobročinnosti měrou věčší. Poněvadž totiž ohrada hřbitovní byla sešlá a podlé nařízení císaře Josefa II. jen na hřbitově mariánském pochováváno býti smělo, vyzval děkan Verycha o přispění ku stavbě nové zdi. Prosba jeho nebyla oslyšána a v krátce došel do Turnova značný dar 2700 zl. stř., za něž ve výplatných listech dle kursu 4005 zl. 12 kr. v. m. stržено a r. 1813 oprava skončena. Krásný hřbitov turnovský stal se nejlepším pomníkem šlechetné mysli vzdáleného rodáka.[1])

né švestku do quadratu, ne do trianglu, neb to pak ve vorbě a vláčeni věčii překážku dělá a t. d.

IV. Hleději svou zem na 4 nebo 5 coulů zlepšit, aby k všemu zrůsta schopna byla, a viději-li nějaké neourody přede žněma (sic) aby dobytku pice nescházela, může se po sklizeni žita hráchu nasit a ta píce bude trvat až do napadnuti sněhu.

V. Aby pole stejný užitek přinášely, řiději se podlé rozličnosti země, času a ceny. Kdyby obili v špatné ceně stálo, nechť se seje nějaký díl lněného semena, též konopního, prosního, anyzu, také máku a fenyklu a tak dále, neb všechno v zemi jest potřebné.

VI. V lese ať jest všecko dřívi dobrého druhu; velké stromy ať jsou vždy po kraji a t. d.

Chtěji-li více dobrých a potřebných věci o hospodářstvi zvědět, zaopatřeji sobě knihy od slavného hospodářskeho shromáždění vydané, v kterých mnoho dokonalosti se dočtou. Bohužel, že jich málo v naši mateřské řeči se nalézá, skrze to moc dobrých věcí se zanedbá.

VII. S žádnou dobrou věcí neodkládají na zejtři neb na budouci rok aniž mají obyčej řikat: to udělám; věčši čest a zisk z toho budou mit, když budou moct řici: to dobré jsem udělal. Dobré věci před svým bližnim netajeji; pamatujou na to, že jsou smrtedlný, že mají dítky, kterým zase někdo něco dobrého poradi.

Za to můj milý přiteli pro lásku bližniho Jich prosim, by s ničim, co Jim Bůh naděli, na draho nečekali; neb jako Jim to milé jest, když k Jejich (sic) potřebě něco laciněji dostanou; tak se také těši ten potřebný řemeslnik, když k své obživě něco levněji dostane. Když tuto přirozenost a všecko, co se v ní vynachází, moudře rozvažujem, poznáváme, že všecky (sic) svoji od jednoho otce a matky jsme, že z milosti a dobroty Bežské na tomto světě jen krátký čas bdíme, následovně že jeden druhému máme činiti dobře, bychme se Bohu a lidem libili.

S tím je do milosti Božské poroučim a zůstávám upřimný přitel

František Čebiš."

Čebiš horlivě staral se mezi jiným, aby byla zařízena „česká společnost" k vydávání dobrých českých kněh.

[1]) V. lib. memor fol. 248.

Německá škola.

I při jiném pokroku, vzbuzeném děkanem Hájkem, lze pozorovati blahodatné působení Verychovo. Již výše podotčeno, jak otčimsky naloženo se školou turnovskou v dobách josefinských. Chyba tato posud nebyla napravena, ba městu v ohledu průmyslném tak důležitému nedostalo se ani odborné školy průmyslné, kteráž Kamenné Schönavě, ač mladší, ku konci stol. XVIII. udělena byla. Samo sebou rozumí se, že dvě třídy triviální školy turnovské nestačily návalu dětí stále se množícímu poněvadž pak hl. škola boleslavská též i liberecká příliš vzdáleny byly, nahromaděny byly děti po mnoha stech v jednotlivých školních síních. Aby nedostatku školskému odpomoženo bylo, snažil se magistrát městský dosíci svolení ku přeměně školy turnovské v hlavní školu a odhodlal se vystavěti novou, školským účelům příhodnější budovu. Obec byla ochotnou podniknouti stavbu a nabízela dům svůj Babylón na náměstí; avšak krajský úřad nabídku obecních repraesentantů z té příčiny zamítl, poněvadž by prý ve staré škole vojsko v Turnově položené a stálá stráž neměly dosti místa. Tehdy přestavěna důkladně stará budova a škola, počínajíc školním rokem 1814. přeměněna v trojtřídní školu hlavní, spolu pak jí přikázány i dítky ze skalských vsí Mašova, Pelešan, Nudvojovic a Konic, pak z Hrubého Rohozce a Daliměřic. Plat třetího učitele určen na 112 zl., dále pak přesně vyměřen týdenní školní plat, jež bylo obcím za děti škole povinné platiti, a sice z dětí od 6—8 lét 2 kr. týdně, z dětí od 9—10 lét 3 kr. a z dětí od 11—12 4 kr., což bylo intimátem kraj. úřadu ze dne 12. čce. 1813 potvrzeno.[1])

Úpadek komposicí.

Občasí obchodní v létech 1814—1818 nebylo příznivo obchodu turnovskému, jakž by se dalo očekávati, nebo obecné po dlouhé válce vysílení a konkurrence se špatnějším, levnějším zbožím jabloneckým způsobila značný nedostatek odbytu, zvláště v komposicích. Svým místem bylo řečeno, že znali Turnovští již r. 1780 umění do nápodobených drahokamů různé ozdoby tlačiti. Tento nový objev byl také příčinou velikého rozkvětu obchodu turnovského v létech osmdesátých minulého století a protož turnovští kamennáři úzkostlivě tajili pramen blahobytu svého. Avšak nadále nebylo lze skrýti tajemství výrobného, kde obecná konkurence celý svět obchodní zasáhla. Jakýsi sklář jablonecký, jménem Endler, přijav práci v Turnově vnikl do zištného tajemství a přenesl je do své otčiny, kdež

[1]) V. lib. memor. fol. 246.

přikr
ši a no
mistři jeho
jablonec
ní kompo
Abraham
ovské[1]).
ležité tajem
ému. Zh
su turno
tržišti
XIX. pře
v Muran
těchto př
se stal půvo
již šest závod

zpusobilo zn
že tajemství jeji
pravých drahokamů
den. Nejprvé zpracováva
z okolí dlazkovického a třebě
užívali dosud staréh
průmyslová činnosť v Tu
kteréhož neubývalo, ani když Ho
živnosti se chápati jaly. Ab
zařizovali si kamennáři agenti
Brémách, kdež jali se kupovat
na trh evropský přivezené.
pohnuta v této době převrate
pohnutí, když počaly nové spor
přežily závazek turnovských hostin
pivovaru hraběcího. Avšak nedbalost
pivo své dobré jakosti a tím docházel
škody. I obrátili se prosebně k hraběti
že přinuceni budou piva odbírati u vrch
záporně odpověděl. Poněvadž pak po za

281.

placení dluhův obecních posudné po jednom zlatém várečníkům přímo odváděno bylo a čím větší odbyt v panském pivovaře, tím větší podíl jednotlivcům připadal, zdráhali se jednotliví hostinští výhrůžky své vyplniti a odbírali pivo dále. Tato povolnosť však nezlepšila mysl ředitele skalského; když pak nová žádosť k hraběti příkře odmítnuta byla, jali se někteří hostinští odebírati piva cizí, zvláště rohozecké a maloskalské. Hraběcí správa nemínila trpěti této výtržnosti a jala se dosáhati pokutami na také hostinské, tito však odvolali se ku krajskému úřadu. Tehdejší krajský hejtman, rytíř Diviš Merkl, věc rozhodl úplně po právu, přiznal intimátem ze dne 15. května r. 1822. obci za právo, že domácí šenkýři mohou cizí piva čepovati, nehledíc ni přání neb nelibosti vrchnostenské[1]).

Lexové z Aehrenthalu nabyli Hrubé Skály.

Příznivé toto vyřízení nestihlo již valdštejnskou správu na Hrubé Skále, nýbrž doručeno bylo ochranné vrchnosti jiné. Rodinné poměry v rodě valdštejnském nutily hraběte Františka Adama, nástupce Karla Josefa, kterýž 17. března 1814 jako c. k. generálmajor zemřel a na Hrubé Skále byl pochován[2]), že se odhodlal panství hruboskalské prodati. Za tím účelem vykonán byl 5. ledna r. 1815 soudní odhad celé državy, nímž cena statku hruboskalského 1,068.679 zl. $20\frac{3}{4}$ kr. určena[3]). Avšak kupců mnoho nebylo a tak 11. srpna r. 1821. prodal hrabě Hrubou Skálu někdejšímu úředníku svého otce, Janu Lexovi, nově jmenovanému rytíři z Aerenthálu, za 525,000 zl. konvenční měny a 1000 zl. klíčného[4]). Tak, právě po dvoustěletém držení rozloučil se rod valdštejnský s Turnovem, upomínky pak, kteréž obě strany k sobě chovaly, nebyly nejpříjemnější. Novému pánu hleděl Turnov vstříc s důvěrou, kteráž neměla býti nijak sklamána.

Lexové a Zachariaš Römisch.

Jan Lexa rytíř Aerenthálu byl muž povahy šlechetné. Dosáhnuv jmění i cti pracnou pílí svoji uměl výborně oceňovati povahy lidské a stal se Maecenatem příčinlivosti, nechť si se jakýmkoliv spůsobem jevila. Sousedé jeho na Hr. Rohozci i Malé Skále mohli mu býti vzorem vhodným. V době obecného ideálního snažení, v době trvalého míru, kterýž po bouřích předešlých dob následoval, rozproudil se pojednou nejčistší život poetický v odlehlém údolí ji-

[1]) V. lib. memor. fol. 251.
[2]) D. Z. MLIV. B. 6.
[3]) ibid. MXL. E. 14.
[4]) ibid. MLXI. J. 7.

zerském. Středištěm jeho byly Hrubý Rohozec a Malá Skála. Onde vládl v létech 1775—1822 František Antonín hrabě Desfours se spanilou chotí svou Antonií Černínkou z Chudenic. jichž přívětivé, lidumilné tváře v starožitné dvoraně rohozecké mile na cizince zírají. Málokterý rod zjednal si záslub tak hojných o lid obecný, jako tito manželé. Desfours náležel k řídkým těm šlechticům, kteří řídíce se příkladem osvíceného císaře Josefa II. poddaným svým téměř úplnou robotu odpustili. Loučky, Jenišovice, Mladějov a j. mnohé vsi obdržely jeho štědrostí pěkné nové chrámy a chudina dalekého okolí žehnala štědré pravici milostné choti jeho. A panoval-li milý soulad a blahobyt na Rohozecku, uchvátil cizince nový pořádek na Malé Skále. R. 1802 koupil starožitné sídlo Vartemberkův od Františka Václava hraběte Desfoursa Zachariáš Römisch, bohatý továrník mikulášovický, kterýž se na Malé Skále trvale usadil. Šlechetný muž tento ve spolku se spanilomyslnou choti svou Marií Terezií posvětil divoromantické údolí maloskalské památce blahodějných geniů člověčenstva. Starožitný zámek restaurován, sříceniny Vranového malebně opraveny a celé údolí, počnouc vsí pod Vranovým až téměř ku Brodu Železnému přeměněno v několika létech v nejkrasší přirozený milosad. Písčité chodníky ploužily se podél šumné řeky a hrčivých potůčků skalních, uprostřed stinných hájův a utěšených sadův a na různých místech zřídila poetická mysl zakladatelova stanky upomínce mužův o člověčenstvo a vlast zasloužilých. V milém souladu nalezl zde vzpomínky hérojský král Jiří z Poděbrad vedlé básníka Cervantesa, kněžna mlhavé dávnověkosti Libuša vedlé osvícené císařovny Marie Terezie a hostinné síně zámku maloskalského vítaly ve svých zdech přečetné hosti, kteří přišli se obdivovati „skalnímu pantheonu“ a obětavému jeho původci. Mnohá jména, v životě národa českého proslulá, Čechové vedlé Němců, požívali pohostinství maloskalského pána. Vedlé básníka Václava Alojsia Svobody, humanitního professora na gymnasii malostranském v Praze, byl častým hostem v půvabném zátiší kanovník Pöllner, tehdejší ředitel gymnasijních studií v Čechách, a pozdější jeho nástupce, litoměřický professor František Ferdinand Effenberger, kterýž obsáhlým panegyrikem památku svého hostitele potomstvu uchoval[1]).

---

[1]) Viz spis: Felsenpantheon und Naturpark auf der Herrschaft Klein-Skal in Böhmen. Von F. F. Effenberger. Leitmeritz 1828.

Příklad Römischův působil účinně i v nového majitele hruboskalského, jenže různým směrem. Chrám mariánský byl již v této době tak sešlý, že nebylo lze bez nebezpečenství života v něm dlíti. I ujal se rytíř Lexa ctihodné památky dávných dob se vší vroucností a odhodlal se provésti novou stavbu na základech velkolepých. Zvláštní za účelem tím zařízená kommissí prohlédla chatrnou již stavbu a seznala úplný její nedostatek, načež 31. pros. 1823 sanctissimum z něho do chrámu sv. Mikuláše přeneseno a chrám marianský zavřen. Zatím zemřel 4. února 1824 prvý Aehrenthál a závětem svým odkázal synu a dědici svému Alojsiu Lexovi rytíři z Aehrenthálu povinnosť pečovati o další stavbu zaslibeného chrámu. Na jaře r. 1824 byl z něho nábytek odnesen, konány pak přípravy ku stavbě nové, nádherné svatyně, k níž zvláštní kommissí umělcův podala podrobně provedené plány. Po schválení těchto počali 8. dubna r. 1825 bořiti starý chrám a na místě jeho klásti základy ku chrámu novému. V horlivé snaze své nalezl nový majitel účinné podpory od obcí přifařených, kteréž potahy a ruční prací ochotně přispívaly. Když byly zdi chrámové strženy a základy nové stavby položeny, nalezli dělníci pod hlavním oltářem dvě cínové rakve, kteréž v sobě chovaly tělesné zůstatky někdejších turnovských pánů, bratří Karla a Jana z Vartemberka, kteréž nejprvé v kryptě františkánské uloženy, později pak vedlé žádosti hraběte Kristiána z Valdštejna do rodinné hrobky valdštejnské v Mnichově Hradišti odvezeny.[1]) Avšak se stavbou samou nebylo lze tak rychle pokračovati, jak sobě štědrý zakladatel přál; příčinou toho byl nedostatek zkušené síly, kteráž by podlé navrženého plánu stavbu důkladně provedla. Rytíř Lexa věnovav veškeru péči svoji stavbě této monumentální konal veliké cesty, projel mnohé země i mnohá města, avšak umělce podlé přání svého nenalezl; nebyloť tehdy tolik výborných architektů, nimiž právem nyní hrdi býti můžeme. Konečně ujal se stavby pražský architekt Hausknecht, muž nepříliš schopný, načež stavba rychle pokračovala. Avšak, když zdi byly do výše vyhnány, bylo najednou pozorovati, že se vysoká věž od lodi chrámové odděluje a na stranu kloní, vina způsobená nedostatečnou hloubkou základův. Tato okolnosť způsobila přestávku v další stavbě, jejíž ukončení náleží teprvé době nejnovější[2]). Položení základu ku stavbě nového chrámu mariánského.

[1]) Událosť tato, jakož i nápisy pohrobní, námi výše udané, obšírně popsány v „Čechoslavu" r. 1825, str. 246.

[2]) Památní kniha literácká, str. 11—12.

Oprava magistrátu.

S počátky stavby mariánského chrámu událo se i odmrštění vrchnostenských nároků v příčině působnosti magistrátu turnovského. Spor s magistrátem přejali Aehrenthálové dědictvím po Valdštejnech, kteří nemile snášeli, že ve sporu o právovárečnosť držel magistrát stranu hostinských. Proto nescházelo nikdy třenic mezi oběma úřady, ježto hrabě libovolně sáhal do právomoci magistrátu upíraje jemu působnosť politickou a právo udíleti živnostenské koncessí obchodníkům židovským. Magistrát oproti těmto snahám hájil právní své stanovisko a nazýval se magistrátem svobodného města Turnova. Věc zabíhala do malicherností, nebo není lze jinak nazvati jednání skalské kanceláře, když zavedla užívání nové pečeti, na níž byl vyryt nápis „Ober- und Justizamt der Herrschaft Groszskal und der Stadt Turnau," ač podlé nového řádu magistrát u věcech soudních docela byl neodvislý. Spor dostal se až k vědomí vyšších úřadův, načež guberniálním dekretem ze dne 10. pros. 1823 Turnov za město ochranné prohlášen, avšak kanceláři skalské užívání pečeti s nápisem výše uvedeným neodepřeno.[1]) Tímto rozhodnutím byl spor částečně staven; trvalé vyřízení stalo se teprvé r. 1826. Rozhodnutím spojené dvorské kanceláře ze dne 21. čce. 1826. čís. 19.603 přisouzena magistrátu turnovskému politická působnosť a právo udělovati koncessí živnostenské Židům[2]), načež c. k. soud nad appellacími nálezem svým ze dne 20. listopadu 1826 magistrátu dovolil, aby zařídil gruntovní knihu na sedadla v synagoze židovské, čímž sporná otázka židovská nepřímo s prospěchem magistrátu rozhodnuta[3]). Nyní přikročeno k novému upravení magistrátu, pokudž toho změněné poměry vyhledávaly. Guberniálním nařízením ze dne 23. června 1827 určeno, aby v magistrátu turnovském zasedali zkoušený purkmistr a dva nezkoušení radové, jimž jest službu konati zdarma, ač mohou časem žádati za náhradu služebnou, dále jeden zkoušený rada se služným 500 zl. konv. měny, bytem v ceně 60 zl. a 6 sáhy dříví, začež jest se mu vzdáti advokátství a justiciářství na okolních panstvích, z kancellisty se služným 180 zl., obecního a sirotčího účetního se služným 80 zl. a sluhy s odměnou 70 zl. ročních[4]).

[1]) V. lib. memor. fol. 254.
[2]) ibid. fol. 266.
[3]) ibid. fol. 268.
[4]) ibid. fol. 270.

Po roce 1825 nastaly opět příznivé poměry průmyslové kamenníkům turnovským, zvláště, když na východě vznikly nové státy, Srbsko, Řecko a Aegypt. Kol r. 1830 dosáhl průmysl turnovský svého vrcholu, ježto tou dobou vetkáno město do sítě kommunikační. Počátek učiněn r. 1825 stavbou aerární silnice, kteráž by spojila Prahu s Libercem. Směr její určen byl přes Brandejs n. L., Ml. Boleslav, Turnov a Hodkovice, tak aby silnice tato spojena byla se starší, r. 1812 stavěnou silnicí od Liberce k Zhořelci. Stavbu vedl nejprvé silniční kommissař Wanders von Grünwald, po něm silniční kommissař Fiedler, kterýž města úplně pominul, veda silnici od Podole po pravém břehu Jizery k Lažanům, odkudž zahnula severně k Hodkovicům. Proti zamýšlenému směru, kterýmžby silnice přes čtvrt hodiny od města byla vzdálena, protestoval turnovský magistrát, avšak marně. 12. května 1829 vyměřil Fiedler směr silnice, který od té doby více měněn nebyl. Stížnosti turnovského magistrátu vyhověno bylo stavbou druhé silnice aerární z Jičína k Liberci, kteráž procházejíc městem opodál nynějšího nádraží do silnice pražské ústila[1]). Podrobného obrazu tehdejšího průmyslového ruchu turnovského poskytuje úřední seznam osob průmyslem se zabývajících. Mezi 3550 obyvately ve 452 domích r. 1831[2]) bylo 873 osob, tedy plná čtvrtina, jež výživy své vyhledávala průmyslem, a sice 238 mistrův a živnostníkův samostatných, 111 tovaryšův a 524 učenníkův a pomocníkův. Z těch bylo 5 továrníků kartounů, 4 s obyčejnou výsadou tovární, pátý pouze oprávněný živnostník, jichž dělníků počet obnášel 456 osob. Kamennáři dělili se do více odvětví. Někdy slavná výroba komposicí mačkaných zaměstnávala dosud 4 mistry s třemi tovaryši, 2 učenníky, 2 laboranty a 3 pomocníky, cena pak zboží, nejvíce do Multan, Valašska, Bessarabie, Cařihradu, Levanty, Francie, Španěl, ba i do Ameriky odváženého obnášela kol 24.000 zl. (R. 1824: 18410 zl., 1825: 17080 zl.). Řezáním, broušením a leštěním drahokamů pravých zabývalo se 23 mistrův s 5 tovaryši a 5 učenníky, pak 3 brusiči granátů s 2 pomocníky. Stav řemeslnický zastoupen byl 17 pekaři, 1 barvířem, 8 vinopaly (s 13 vinopalnami), 1 kartáčníkem, 1 pilníkářem, 14 řezníky, 8 soustružníky, 1 pasířem, 3 kloboučníky, 1 hřebenářem, 1

Příznivé doby v létech třicátých.

---

[1]) V. lib. memor. fol. 273.

[2]) Dr. A. Ficker: Die Bevölkerung des Königreichs Böhmen in ihren wichtigsten statistischen Verhältnissen, v tabulce v zadu přidané.

kožešníkem, 1 kotlářem, 1 cukrářem, 5 tkalci, 3 koželuhy, 1 malířem, 5 mistry zednickými (s 18 tovaryši), 3 mlynáři (se 6 tovaryši), 1 prýmkářem, 2 řemenáři, 1 hotovitelem ledku, 2 zámečníky, 2 kováři, 7 krejčími, 22 obuvníky (s 10 tovaryši), 3 mydláři, 3 punčocháři, 6 truhláři, 3 hrnčíři, 5 soukenníky, 2 postřihači, 2 voskáři, 1 zbrojířem, 1 cihlářem a 3 tesaři (s 12 tovaryši)[1]).

Ze svrchu uvedeného přehledu jest patrno, že mnohé živnosti, zejména tkalcovství, soukennictví a postřihactví ztratily obecné své důležitosti a sloužily již jen potřebě místní. Naproti tomu vyskýtání se mnohých řemeslníkův a živnostníkův mimocechovních, jichž výrobky sloužily ku pohodlí aneb ku jemnějšímu způsobu žití, jsou důkazem vybroušených způsobův a požadavkův obyvatelstva. Neboť i v jiných věcech nezůstal Turnov v této době pozadu. Tak již od lét dvacátých byl v Turnově c. k. poštovní úřad, jehož činnosť spůsobila v krátké době netušený obrat veřejných poměrů městských, zařízeno ochotnické divadlo nejvíce působením Michala Kotlera, kdež hráli měšťanští ochotníci a čistý výtěžek věnovali založení domu chudinského, částečně stavbě nového chrámu[2]); divadlo bylo zřízeno v domě otce Michalova, Jana Kotlera, na náměstí čís. 2. vedlé radnice, při malé Jizeře vznikla dvojí lázeň, obecná a židovská, a provedeno bylo studentské nadání obsahující úrok z 2000 zl. v. m., jež Anna Wünschova zdědivši vše jmění bratra svého, turnovského mydláře Františka Wikenhäusera, 25. čce. 1822 založila[3]). Též o blaho trpícího člověčenstva horlivě pečováno; již personál zdravotnický r. 1831 předčil věčší část měst českých, nebo skládal se z jednoho doktora veškerého lékařství, 3 ranhojičů a lékárníka. Korunou snažení občanského byl chudinec, 1. ledna 1829 otevřený a dary štědrých sousedů vydržovaný. Zatímní špitál chudých vzniklý po ohni švédském během času zašel, jmění pak jeho přeměněno v jistinu, kteráž r. 1831 dosáhla výše 2200 zl. konv. m. a 2991 zl. 35 kr. v. m., z níž čistý příjem ročních 126 zl. 26 kr. konv. m.

[1]) Sommer: Bunzlauer Kreis.

[2]) O zřízení divadla měl největší péči Michal Kotler užívaje při tom rad a známostí strýce svého faráře. Poněvadž divadlo mělo býti české, bylo tíže a nesnáze jednati o povolení vyšších úřadů; proto prostředkoval zde farář Marek a vyhledával přímluvy slavného učence Dobrovského, kterýž byl u vysoké přízni tehdejšího nejvyššího purkrabí. (Srovnej o tom Zeleného: Život Jungmannův str. 243).

[3]) V. lib. memor. fol. 253.

a 149 zl. 34 kr. v. m. plynul. Důchod tento a ourok tak zvaného fondu chudinského, vzniklého v dobách josefinských a závěty a odkazy sousedův na 1992 zl. 16 kr. konv. měny vzrostlého, věnovány byly nyní stálé podpoře městských chudých. Dobročinnosť obecenstva rozšířila jmění ústavu ještě o nových 104 zl., mimo to magistrát určil, aby pokuty soudní, úrok z veřejných dražeb a platy hudebné témuž účelu přikázány byly, čímž v roce 1831. důchod 1119 zl. v. m. vzešel. Od té doby obdrželi dva městští chudí celé opatření, 48 pak podíleno týdně peněžitou podporou. Příznivý tento poměr ku počtu obyvatelstva jest zajisté neklamným vysvědčením lidumilnosti, všechny třídy sousedův ovládající[1]).

Náležitého ocenění veřejného života a pokročilosti dostalo se obci návštěvou tehdejšího nejvyššího purkrabí Karla hraběte Chotka r. 1831. Dosavádě jsou v živé paměti mnohých současníků zásluhy osvíceného hraběte o rozvoj a pokrok všech druhů lidské výroby i lidského vědění. Přečetné veřejné stavby pro trpící a neduživé lidstvo, nové mosty řetězové, silnice i dráhy železné, tehdáž právě vznikající, nalezly jeho horlivého podporovatele. Častými cestami uvnitř země snažil se nabýti očitého svědectví o pokroku svých snah a v témže poslání přijel i 16. čec. t. r. do Turnova, provázen jsa tehdejším krajským hejtmanem Davidem. Na kraji města byl nejvyšší purkrabí český vřele uvítán magistrátem, duchovenstvem, ozbrojeným zborem střeleckým a měšťanstvem. Po prohlídce města, zvláště pak nedokončené dosud stavby mariánského chrámu, věnoval ale vzácnou pozornosť svoji městskému průmyslu. Kamennáři turnovští a zlatníci prováděli jej dílnami svými, seznamovali se způsobem výroby a takou měrou pobavili mysl jeho, že se jim později písemního poděkování dostalo[2]).

Prvé vystoupení Michala Kotlera.

Sotva že odjel nejvyšší purkrabí z Turnova rozvinul se neočekávavý ruch, jehož příčinou byla znamenitá poptávka po granátech českých. Původce ruchu stal se geniální Michal Kotler, sestřenec důstojného děkana Ant. Marka, kteřiž oba na staroslavném „zboře“ světlo světa spatřili. Kotler užívaje již z mládí otcovského přispění osvíceného strýce svého, studoval v Litoměřicích i Praze, a stav se obětí nesrovnalostí studijních pobyl v Turnově i okolí drahně lét v postavení nehrubě příhodném. Mladý, intelligentní muž, pochá-

[1]) Čísla vzata jsou z úředního výkazu, jejž uveřejnil Sommer (Bunzl. Kr.)
[2]) V. lib. memor. fol. 276.

[illegible] domův [illegible] kamennářské s bolestí poznával úpadek domácího průmyslu a průmyslníci o prostředcích zdárného jeho povznesení. Náhoda nedala na dlouho čekati. Neboť r. 1828 podnikl starší strýc jeho František Marek cestu do Kodaně, Stockholmu a Petrohradu s drahokamy, nepořídiv však neznaje ni němčiny ni ruštiny pobídl Kotlera, by na rok 1829 s ním podnikl obchodní cestu na Rus, zvláště do Moskvy. S největší šetrností dostali se přes Štětín do Petrohradu i do Moskvy a návrátili se přes Varšavu s výsledkem nevelikým domů. Marka tato cesta odstrašila, ne však Kotlera, kterýž nyní vstoupil do spolku obchodního s Vincentem Verycinem a roku příštího znova na Rus se odebral. Mužné vystoupení, výborná jakost zboží, kteréž nabízel, též i nevšední vzdělání jeho způsobily mu mnohé vynikající příznivce, zvláště carského komoří Follendorfa, tak že obchod nabyl směru utěšeného. Kotler pak i jiná velkoměsta ruská, jako Kyjev, Oděssu a zvláště světový trh v Nižném Novgorodě navštíviti mohl. Největšího však vzletu nabyl obchod jeho s granáty, když cárovna ruská vrátivši se z Vídně sebou přinesla skvosty z českých granátův a tím zboží turnovskému otevřela přístup do nejvyšších kruhů dvorských. Kotler nemohl stačiti s objednávkami a téměř všechen Turnov i širé jeho okolí brousilo pro něho granáty, ač s počátku mnozí raději by byli zboží do Lipska a Frankfurta na tamní veliké trhy vozili. Neočekávaný obrat tento, způsobený jen vytrvalostí Kotlerovou, zachránil kamennářství turnovské úpadku, a přiměl i turnovské kamennáře, že se vrhli výhradně na broušení drahokamův a polodrahokamův, ponechávajíce pálení a mačkání komposicí šťastnějším sousedům v Jablonci, Schönavě, Blottendorfu. Krisi, kterouž bylo kol r. 1830 Turnovským přestáti, značí nejlépe úřední zprávy o obou zemských výstavách průmyslových v Praze r. 1829 a 1831. zařízených. Mezi vystavovateli předmětů průmyslových nebylo nikoho z Turnova a tím samým i nikoho odměnou poctěného, kdežto konkurenti z míst výše udaných stříbrnými i zlatými medaillemi byli poděleni. Úpadek ten byl tak obsáhlý, že r. 1829 pražská firma Jiljí Kriner a synové[*] vystavěla granáty v Turnově broušené a bez rozmýšlení i odměnu, kteráž jim připadla, pro sebe přijala, aniž by praví původcové v Turnově byli se proti tomu ozvali[1]). Jakž

[1]) Bericht der Beurtheilungs-Commission über die im J. 1829 stattgefundene öffentliche Ausstellung der Industrie-Erzeugnisse Böhmens; S. 54. — Též zpráva o výstavě r. 1831. str. 58.

asi potěšila kamennáře turnovské návštěva císaře Mikuláše I. v blízkém Hradišti r. 1833 a značné objednávky, ním tehdy učiněné!

Vzkvétání obchodu do Ruska.

Nejlepší důkaz nového života v Turnově jest vznik nových firem, nyní výhradně velkoobchodnických, kteréž drahokamy všeho druhu, zvláště pak granáty do světa rozesílati počaly. Prvou z nich ovšem zůstávala firma Kotlera a Verycha, avšak vedlé této již tehdy vynikl Jos. Pacelt, veda i obchod s brousenými imitacemi, pak Matoušek, Cibulka, Županský, König, Bachmann a Šlechta. Rozvoj tento působil zdárně i v zlatníky, kteří nyní jali se hotoviti granátové šperky na trzích hojně hledané. Každého roku podnikal Kotler cesty do Rus a když sláva granátů v dvorských kruzích pouvadla, přivezl nové šperky, tyrkosy, malachity, pak perle a drahokamy, až neblahý podnik sibiřský r. 1841—2 jeho přimĕl dalších cest do Ruska zanechati. Za to přejal obchodní spojení jeho František Marek, kterýž v Petrohradě trvale se usadiv spojení Turnova s Ruskem i nadále v květu udržoval.

Tehdy vynikal Turnov čestně po vlastech českých, nebo obnovený průmysl vzbudil i v Turnově myšlénku vlasteneckou. Netřeba podotýkati, že probuzení a vzplanutí národnosti české v Turnově a okolí jest zásluhou Markovou i Kotlerovou, kteří pracovali na základech Františkem Čebišem položených. Málokteré město mohlo se v létech 1830—1840 vykázati tolika zakladateli a pilnými odběrateli „Matice české,“ jako Turnov, čehož výroční zprávy Matice časopisem musejním uveřejňované jsou dobrým důkazem. Stejnou měrou s uvědomělostí nabývalo město i sličnějšího vidu; brány, již namnoze těsné a sešlé, zmizely během několika roků, i v odlehlejších ulicích vznikaly úpravné domy, nade vše pak vynikl krásný, třípatrový dům Kotlerův, za velkou Jizerou na skalném svahu dalimĕřické stráně s velkým nákladem zbudovaný. Ježto pak již dříve zásluhou Čebišovou větší část okolí štěpnicemi byla posázena, spojoval Turnov s živostí a čilostí průmyslovou i ladné okolí i příjemný vzhled.

Založení lázní sedmihorských.

Okolnosti tyto staly se nyní příčinou, že Turnov nabýval obliby i co místo výletní, poněvadž odtud mohly býti nejsnáze pořádány výlety do romantických útvarů hruboskalských, jež maecenatská mysl barona (od r. 1828) Aehrenthála přeměnila v nejkrasší divoký park. Výletů těch přibývalo tím více, když r. 1841. M. Dr. Jos. Šlechta, městský lékař turnovský, oceňuje krásu polohy i nad míru zdravé

právovárečníků do nedoplatků žalobu vznesl, starší pak úmluva, aby se i z cizího piva do města přivezeného várečníkům po 1 zl. ze sudu platilo, plným svým zněním stvrzena. Trvale určen též počet várečníkův na 191, z kterýchž podílů tři obci náležeti mají a tím konečně dlouhý spor ten vyřízen s úplným prospěchem obce[1]).

Obnovení zboru střeleckého.

Na těchto základech vyvíjely se poměry městské klidně až do r. 1848. Proti předešlým dobám pohnutým byly zajisté události lét čtyřicátých důležitosti skrovnější. Nejvíce zanímala mysli občanův stavba nového chrámu, na níž zvolna pokračováno. Náboženské pocity, prováděním této velebné stavby vzbuzené, přičinily i, že kůr literácký, kterýž se od r. 1791 „bratrstvím lásky k bohu a bližnímu" nazýval, r. 1836 zreorganisován a zveleben byl. Též zbor střelecký obdržel dekretem dvorské kanceláře ze dne 25. února 1836 a nařízením zemské vlády ze dne 28. září 1837 čís. 47163 svolení ku dalšímu trvání, spolu právo užívati praporu i hudby své.

[1]) Prospěch várečníkův zvláště dobře prokázán byl v létech padesátých, když panský pivovár turnovský v největším byl květu, vyráběje více než 8000 věder piva ročně.

Kniha desátá.

Doby nynější.

(1848–1878).

---

revoluční r. 1848. Působení A. Marka a Michala Kotlera v Tur- Nové úřady. Posvěcení chrámu mariánského. Klesání průmyslu :h padesátých. Železná dráha pardubickoliberecká. Rok 1860. Požár boře.“ Dráha ku Praze. Poslední válka s Pruskem. Události nej- í. Nynější stav města: poměry vnitrné v stol. XIX., děkanský chrám kuláše, chrám mariánský, kostel a klášter františkánský. Hruštice. jovice. Stavby občanské. Fortunát Durych, Antonín Marek, Michal , Vincenc Paclt, Isidor Jelínek, Antonín Šebor. Nynější průmyslníci turnovští.

Do klidného běhu dějin světových vlétla z nenadání 25. února . 1848 jiskra síly životní omlazující, kteráž náhlým svým zjevem slnila mysli nepřipravené a způsobila převraty netušené. Hesla hlásaná s balkónu pařížské radnice nalezla ohlasu ve všech národech revolucí ve Francii počatá slavila vítězství své po celé Evrópě. našemu snažení národnímu přišly vhod nové idee, kteréž hlásaly rávo sebeurčení jednotlivých národův i svaté právo menšin a vyikající duchové shledávali dobu vhodnou, aby konečně i národu naemu dostalo se přiměřené oprávněnosti politické, kteráž by pojistila utvrdila národní i politické bytí naše. Hnutí revoluční r. 1848.

Projev všeobecných snah stal se památnou peticí ze dne 11. řezna 1848, v níž vynikající vlastencové pražští vznesli ku stupňům růnu spravedlivá přání národa českého. Rychlolетý parovůz unášel brzce na to zvolence hlavního města do sídelního města Vídně, deż byl právě šedý kancléř kníže Metternich přinucen vzdáti se řadu a rychle odstraniti se před mstou lidu rozlíceného. U obecém pohnutí dosáhli čeští vyslanci připovědi, že sliby jejich budou yplněny, načež dvorským patentem ze dne 8. dubna 1848 prohlásil obrotivý císař Ferdinand I. prvou ústavu rakouskou, k níž přidán zatímní řád prvého ústavodárného sněmu českého, kterýž yl určen, aby politické oprávnění království českého, poměry lidu becného, též pak i poměry mezi obyvatelstvem českým a německým zdárně upravil.

Udělení „konstituce" potkalo se s nesmírným jásotem po celé emi. V Turnově, kdež vlastenecké snahy takřka od prvopočátku yly pěstovány a šířeny, zřizována rychle národní garda po příkladu l. města a konány přípravy ku volbám poslance zemského. Otěží nutí v lidu ujal se nyní kanovník Marek, vedlé něho pak tehdejší urkmistr Antonín Svoboda, kdežto Kotler a přítel jeho Emanuel Arnold do středu hnutí, do Prahy spěchali, kdež Kotler přejal řad čestného dozorce zbírek musejních. Avšak vzbuzené nadšení árodní v Čechách nelíbilo se Němcům, zvláště libereckým, kdež sobil tehdy bohatý továrník Karel Herzig přímo ku spojení se

s Německem a obeslání parlamentu frankfurtského, kteráž snaha mezi městy dosud sousedskými trvalé nevražení způsobila.

Národní i politické hnutí turnovské nezůstalo nijak osamoceno, nýbrž nalézalo se ve stálém s Prahou spojení. Prvý Turnovan té doby, děkan Marek měl hlas nad jiné závažný při podniku, kterýž tehdy sliboval národu českému prvé místo u veliké rodině slovanské — ve velikém slovanském sjezdu v Praze, jehož i Kotler, tehdy důstojník „Svornosti," se zúčastnil. Oba mužové, prvý znamenitý učenec, druhý zkušený, praktický cestovatel, byli by zajisté na sjezdu vykonali práce účinlivé — avšak pověstné dni svatodušní zničily v zárodku podnik mnohoslibný! Marek navrátil se do svého zátiší libuňského a pečoval o zdar národních snah v Turnově — Kotler za nějaký čas přinucen strádati v žalářích hradčanských.

Působení Marka a Kotlera v Turnově.

Nevina Kotlerova v krátce byla seznána, on pak propuštěn. Avšak Praha byla příliš těsna volnému duchu jeho a proto přistěhoval se opět do své villy pod daliměřickou strání. Strýc i sestřenec rozvinuli nyní v Turnově velikolepou činnosť vlasteneckou. Nejprvé založena „Slovanská Lípa," jejímž prvým předsedou byl Marek, a pak řádně zorganisována „národní garda" pro Turnov a širší okolí. Když pak konány byly prvé volby do sněmu království českého, poctili Turnovští důvěrou svou Kotlera, kterýž tím stal se nejstarším zástupcem města svého v zákonodárstvu zemském.

Nejčinněji sobě počínala národní garda, k níž náleželo veškero sousedstvo a šlechta okolní. I hrabě Valdštejn hradištský zapřel odporné tradice svého rodu a účastnil se cvičení gardy turnovské. Nejslavnější však dni byly 15—17 září r. 1849, když národní garda turnovská světila prapor svůj. Slavnosť tato v mnohém ohledu jest důležita. Byvši pořádána již za prudkého rozběhu hrozivé reakcí byla projevem mínění české intelligence a též dějištěm vzácné shody mezi živlem českým a spravedlivými, poctivými Němci. Ohnivá slova Kotlerova, s řečniště slavnostního pronesená, smířlivý pozdrav velitele střelců hodkovických, J. Baumheisse, a prorockým duchem nadšená řeč důstojného kmeta Marka — zjevy tyto velepamátné kéž by z truhly zapomenutí na povrch přítomnosti vyneseny jsouce nalezly opravdových, upřímných následovatelů[1]).

[1]) Slavnost tato odbývala se ve dnech udaných na náměsti turnovském a svěcěna jest spiskem příležitostným pod nadhlavím „Slavnosť svěcení praporu národní obrany turnovské." V Praze 1849. — Stran 24. Nákladem „Slovanské Lípy" v Turnově.

Již rok příští poučil vlastence české, že růžové sny jejich odkázány jsou do daleké budoucnosti. Systém centralisační, kterýž tehdy zavládl, podvrátil nejen většinu účinkův lét 1848—1849, nýbrž i odkořán změnil poměry předbřeznové. Zrušením poddanství vymanil se Turnov i z těsné „ochrany“ panství hruboskalského, kterémuž v městě nezbyl leč pivovár. Při nové pak organisací, kteráž r. 1850 v život vstoupila, stal se Turnov středem rozsáhlého úřadu správního. Jsa přidělen obvodu kraje i krajinského soudu jičínského stal se Turnov sídlem c. k. úřadu podkrajského a c. k. okresního soudu prvé třídy, kterýž byl zároveň vyšetřovacím soudem pro okresy českodubský a železnobrodský[1]). Prvým okresním hejtmanem turnovským byl Němec Eduard Arlt, prvým c. k. zemským radou a okresním soudcem Václav Hála, kterýž spolu s pěti c. k. assesory a c. k. státním zástupcem tvořil zborový soud turnovský. Netřeba podotýkati, že větší část jednání u nových těchto úřadů se dála německy. Spolu se zařízením úřadův zeměpanských uveden v život i prvý stupeň úřadův samosprávných zavedením zřízení obecního. Též Turnov tvořil dle nových řádů zvláštní obec městskou, jejíž zástupitelstvem byl zbor obecních starších, zřízený, aby vedl správu obce i jejího jmění a vykonával tak zvanou přenesenou působnosť jménem úřadů zeměpanských. Za hojného účastenství vykonány 15. října 1850 prvé volby obecní, zvoleni pak: za purkmistra Ant. Svoboda, kterýž byl již dříve předsedou regulovaného magistrátu, za rady městské Čeněk Verych, Jan Korselt a F. M. Verych, do výboru pak Jan Cibulka, Josef Dolanský, H. Jonáš Freund, Vojtěch Jelínek, Josef Kirschner, Jan Kuchař, Jos. Krištof, Ant. Pelda, Jan Svoboda, Josef Svoboda, Václav Svoboda. Michal Kotler nebyl více ve zboru zástupcův obce, poněvadž těžký neduh oční r. 1849. prvé se objeviv působil mu nezhojitelnou slabost zraku, kteráž konečně v úplnou zvrhla se slepotu. Nové úřady.

Za dob obecné tísně, kteráž po r. 1850 nastala, objevil se

[1]) Soudní okres turnovský tehdy zřízený obsahoval mimo Turnov a město Rovensko následující obce katastrální: Oujezd pod Hr. Skalou, Oujezd u Svijan, Bělou, Borek, Bukovinu, Fridštejn, Hr. Skálu, Hnanice, Jenišovice, Karlovice, M. Rohozec, Klokoč, Ktovy, Loučky, Lažany, Lestkov, Mašov, Modřice, Paceřice, Penčín, Podolí, Přepeře, Příchovice, Rakousy, (Scharchen), Štveřín, Troskovice, Viskeř, Odolenovice, Ohrazenice, Vrchy, a Všeň. K Turnovu samu přičítány i Nudvojovice a Hruštice.

Posvěcení chrámu mariánského.

i v Turnově úpadek veřejného života Objevilo se to r. 1852, když proti zamýšlenému otevření německé čtyrtřídní hlavní školy nikdo se z občaustva neopíral. Jediný potěšitelný zjev jest konečné dostavení monumentálního chrámu mariánského i slavnostní jeho otevření. Zásluhu toho v největší části přičísti jest Jeho Excellencí svobodnému pánu Janu Lexovi z Aehrenthálu, kterýž po smrti předchůdce svého Alojse z Aehrenthálu († 15. února 1843) panství skalského i dokzanského se ujal. Aby hrozící sřícení věže odvráceno bylo, povolal baron známého znalce gothického stavitelství, žitavského professora Karla Augusta Schramma, kterýž vinu Hausknechtem učiněnou napravil, vedení pak ostatní stavby svěřil professoru pražskému Bernardu Gruebrovi. R. 1850 již malebně pohlížely mohutné rysy nové svatyně do údolí jizerského. avšak vnitřek a věž dosaváde nebyly upraveny. Prostřednictvím ředitele pražské malířské akademie Rubena přejal Rudolf Müller dodělání obrazu na hlavní oltář[1]). načež přikročeno ku konečnému posvěcení nádherné budovy, kteráž ač dosud neúplná předse zůstává přední stavbou kostelní v Čechách tohoto století provedenou. K žádosti patrónově přijel do Turnova litoměřický biskup Augustin Bartoloměj Hille a 11. září r. 1853 vykonal posvěcení chrámu za přítomnosti okolních vrchností a více než 100 kněží. Tím velkolepá památka pravé štědrosti zakladatelovy oddána účelu svému a jest si přáti, aby šlechetní dědicové Hrubé Skály k dovršení díla ruky své přiložili. Důstojný kryt věže a vhodné průčelí jsou jediné částky, nimiž dílo velebné doplněno bude. — Spolu s dostavěním chrámu upraven byl i hřbitov turnovský, rozdělen na čtyři pole a okrášlen četnými záhonky drahocenných květin.

Klesání průmyslu v létech padesátých.

Válka krymská, r. 1854. vzniklá, způsobila nedostatek odbytu na východ a tím i značný poklések průmyslu turnovského. Poněvadž se to událo v době, kdy obecná tíseň zavládla, dalo se očekávati, že poklések týž bude jen časovým, avšak i když válka byla skončena, nebylo pozorovati jakéhosi značného vzletu. Soutržení Belgie a Švýcar tížilo zle kamennáře turnovské, až dvě nové firmy Františka Krause a A. Paclta výrobu drahokamů nově povznesly. Kdežto Kraus výhradně zabýval se leštěním drahokamův domácích, amerických i indických, hleděl Paclt více imitací drahokamů a docílil na výstavách vídeňské (1845), londýnské (1851), newyorské

[1]) Arch. Pam. I., 95.

(1853, čti njujarské), mnichovské (1854) a pařížské (1855) čestné médaille. za cenu výtečných výrobků průmyslových určené[1]). Uvedení nových druhů drahokamů, heliotropů, polouopálů, korundův a cirkonů do výroby poskytovalo stále 600—700 lidem výživy i zaměstnání a průměrné množství za rok prodaných drahokamů přesahovalo stále značný počet dvaceti centnýřův[2]), čili asi 80000 zl. hmotné ceny.

Daleko větší měrou upadala jiná odvětví městského průmyslu: lihovárství a barvení kottonů. Kdežto r. 1831 ještě 12 lihovárů v Turnově pálilo, vyskýtá se ve zprávách liberecké obchodní komory již jen jediný závod Israele Mendla, ovšem se značnou výrobou (r. 1856 9148 věder). Barvení kottonů, kteréž ještě v létech čtyřidcátých dálo se v pěti továrnách[3]), zaměstnávalo r. 1856 pouze 3 továrny s 230 dělníky, kteréž zhotovily 21.000 tuctů kartounových šátků v ceně asi 150,000 zl.[4]) Avšak ve třech létech se počet tento ještě zmenšil, když totiž z továrny Mendlovy zřízena třislárna, tak že r. 1860 pracovaly dvě továrny turnovské s týmž počtem dělníků, avšak počet zboží vyrobeného obnášel jen 12000 tuctův šátků v ceně 130000 zl.[5]) Naproti tomu čestného jména nabyl panský pivovár vystaviv r. 1856 11888 věder, roku pak 1860 12900 věder piva v ceně 64,500 zl. Též c. k. priv. továrna na vosk A. Korselta v této době počala zdárnou činnost svou.

Železná dráha pardubicko-liberecká.

Poměry řemeslné rovněž nemohly slušněji vyniknouti a bylo dosti ještě uspokojivé, že aspoň tkalci se udrželi uprostřed víru všeobecného soutržení. Tu však počali stavěti nové dráhy a prvá, jíž bylo spojiti Liberec s Vídní, projektována Turnovem. Vynikly tehdy na povrch veřejného mínění dva projekty, jeden levný a přirozený, spojiti totiž Liberec s Prahou údolím jizerským, druhý nákladný a nepřirozený, kterýmž ze záští národního určen směr nové dráhy z Liberce k Pardubicům. Zralá uvážení, kteráž se v cestu tomuto

---

1) Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Reichenberg für das Jahr 1857—1860, Seite 316.

2) Táž zpráva na r. 1856, str. 139. a 151.

3) Firmy tyto byly: na Mezimostí Dubský & Weil, v Jizerní ulici továrny Grubnerova, Mendlova, Freund & Schiller a Bartoňova (prvé Goldbergova, pak Kittlova nyní Müllerova), konečně Ant. Svobody v ulici sobotecké.

4) Zpráva obch. kom. na r. 1856 str. 261.

5) Táž na r. 1860 str. 242—243.

projektu stavěla, byla oslyšána a přemožena pláštíkem prospěchů vojenských, načež 24. dubna 1853 udělena koncessí soukromné společnosti, aby vystavěla dráhu liberecko-žitavskou, 15. června pak 1856 koncessí tato rozšířena i zamýšlenou „jihoseveroněmeckou (!) drahou spojovací,“ načež hned práce stavební počaly. Největších nesnází naskytlo se v údolí jizerském u Semil, Železného Brodu a Malé Skály, kdež šest nákladných průkopů musilo přírodě příhodné trati ujíti. V listopadu r. 1857 byla již trať z Turnova do Pardubic obchodu odevzdána, r. 1859 pak následovala trať z Turnova do Liberce, kdežto projekt dráhy turnovsko-pražské odkázán příští budoucnosti.

Rok 1860. Druhá válka italská r. 1859 byla nešťastna zbraním našim, avšak v ohledech vnitřních vykonala říši platné a dobré služby. Reakcí, kteráž po roznětlivých událostech r. 1848—1849 zavládla, byla se přežila a vznešený mocnář obdařil národy své institucemi svobodnějšími. Netřeba podotýkati, že změna v kruzích vládních byla uvítána po celé říši s největší radostí, nebo tím také i blahobyt jednotlivců oblažen utěšenou nadějí. V Turnově, který již r. 1848 v čestném stál popředí horního Pojizeří, rozproudil se nový život vlastenecký. Vedlé nových řádův obecních došla činnosť zboru obecních starších, načež r. 1861. většinou povoláni mužové noví k veslu správy občanské. Po Antonínu Svobodovi zaujal křeslo purkmistrské Antonín Cibulka, kterýž zahájil řadu nových opatření ve správě veřejné. Ovšem po r. 1861 nastal úplný převrat dosavádních zvyklostí rozpuštěním cechův a zaváděním nových spolků živnostenských, obchodu pak bylo zápasiti s vysokým ažiem na zboží cizozemské. Právě však tyto změny způsobily věčší ochotnosť ku opravám zamýšleným, z nichž v Turnově prvou bylo zařízení odborné neb střední školy. Otázka sama již delší čas byla přetřásána, avšak podnět ku rozhodnému uvažování dán nešťastnou příhodou. V noci

Požár „na zboře.“ z 5. na 6. října 1863 vznikl totiž požár v obecním dvoře, kterýž zasáhl školu, špital a pak ctihodný „zbor,“ rodiště Antonína Marka i Michala Kotlera; i starožitná brána svěrácká, nyní jen „obecní“ zvaná, podlehla rozbouřeným plamenům. Turnovská hlavní škola byla nyní ubytována v soukromém domě a jednání o stavbu nové budovy spolu vzbudilo i rozhovor o potřebné její rozšíření. V příčině stavby bylo celé město sjednoceno, aby se vystavěla budova důstoj-velebného účele, avšak, když jednalo se o místo, rozcházel se zh

obecních starších skrze místní prospěchy. Nejprospěšnějším zdálo se koupiti stavební místa čísel dom. 13—16 na náměstí mariánském, kterýž plán bylo i z ohledů paedagogických odporučiti; vedlé tohoto plánu nabízena stavební místa v ulici hruštické, na městišti bývalé školy a brány obecní a pak obecní dům, zvaný Babylón. Poslední návrh zvláště horlivě podporovali obyvatelé náměstí ze svých příčin soukromých a také podařilo se jim záměru svému zjednati věčšinu zboru obecních starších. Náklad na stavbu nové budovy vypočtěný zhruba obnášel asi 50,000 zl. a uhrazen byl přirážkou obecní 5 ze sta, pivním a kořalečným krejcarem, užitím starších obecních jistin a půjčkou u české hypoteční banky obnosem 34,000 zl. Nákresy nové budovy učinil liberecký architekt Gustav Sachers, stavbu pak prováděl turnovský stavitel Josef Krop, načež, když Babylón do základů zbořen, dne 20. září 1865, v den to v dějinách českých velepamátný, základy nového chrámu Mús položeny.

Dráha ku Praze.

Uprostřed jednání o stavbu nové budovy školní dosáhl Turnov i dávného přání svého, totiž železničního spojení s král. hlav. městem Prahou, kteráž po r. 1850 stala se hlavním kommissionářem výrobků průmyslu turnovského. Když totiž po přání libereckých průmyslníků, zvláště Liebiga, vláda směr dráhy k Pardubicům schválila, utvořil hrabě Arnošt z Valdštejna družstvo nové, kteréž si obralo za účel vystavěti spojovací dráhu „turnovsko-kralupsko-pražskou“ z Kralup nad Vltavou do Turnova, načež 15. října 1865 nová dráha za velikého účastenství lidu všech stavů praelátem strahovským Jeronýmem Zeidlerem slavně jest posvěcena a otevřena.

Poslední válka s Pruskem.

Nebylo však přáno Turnovu, ba i celé vlasti naší, aby na dráze míru zdárně pokračovati mohl, nebo z jara r. 1866 zahrozila od severu zhoubná vichřice vojenská. Nebudeme sledovati příčiny, které způsobily nešťastnou pro nás válku rakousko-pruskou, jsouť tyto účastníkům neblahých oněch dob v živé paměti. Zvláště městu, jehož dějiny pokusili jsme se vylíčiti, zůstavila válka tato po sobě stop nad míru zhoubných, čehož příčinou byla význačná poloha města a soustředění drah. 16. června překročili Prusové hranice saské, načež 22. přešel I. armádní zbor vedením prince Bedřicha Karla u Žitavy české pomezí, aniž by rakouské vojsko bylo jemu toho bránilo. Jakmile tato zpráva se okolím rozlétla, panovalo vůbec veliké zděšení zvláště v Turnově, odkudž zámožnější rodiny hloub do země ubíhaly. Důstojníci rakouští těšili však ustrašené, že Prusové do města ne-

přijdou, nýbrž že budou k Hradišti odraženi, sliby, které sotva u lehkověrných nabývaly víry. Nebo již 24. obsazen byl Liberec a zvídky rakouské svedly u Dlouhých Mostů první šarvátku, v níž rakouský major v. Panz padl, načež celé oddělení vojenské ustoupilo k Turnovu, Prusům volnou cestu soutěskami rychnovskohodkovickými zanechavši.

26. června již přiblížila se lítice válečná k Turnovu: téhož dne odjel poslední vlak k Hradišti, cís. a král. úřadové opustili město, a železniční most u Podolí zbořen, vojsko rakouské ustoupilo k Podolí, aby tam krylo silniční most jizerský. Po polednách počali vojáci bourati i hrubý most turnovský, čímž obyvatelstvu na jevo dáno, že bude Turnov asi spolu stržen do krvavých příhod válečných. Sotva že práce byla ukončena, objevily se za vodou pruské hlídky hulánské, za nimi pak bylo viděti mračné zástupy pěchoty. Bez rozpaku pruští husaři přebrodili se řekou a tryskem po všech ulicích se rozjeli, aby všechny východy z města uzavřeli. Na náměstí očekával obávané hosti zbor obecních starších, v čele maje purkmistra dra. Šlechtu a děkana Jana Šolce, jimž nyní pruský špížovník poručil ve dvou hodinách opatřiti zásob pro 15000 mužů pěchoty a 2500 koní.

Se sklíčeným srdcem jali se zástupcové města shledávati potřeb, aby nesmírnou nenasytnosť pruské intelligence upokojili, a zatím pruská jízda sháněla lid bez rozdílu stavu i věku ku stavbě mostu.[1]) K večeru vtáhlo 7 pluků pěchoty a 2 pluky jízdy do města, kteréž se díl na lukách a polích kolem města rozhostily, díl po domech ubytovány byly. Při ubytování tomto dopustily se Prusové hrubého násilí na majitku těch, kteří věříce děsným zprávám o řádění Prusův v Liberci vypravovaným, do vnitř země ujeli. „Právě tato opatrnosť roznítila Prušáky k tím věčší zuřivosti, tak že domy zavřené násilím otvírali, všecky skříně vypáčovali a všeliký nábytek spůsobem nelidským pustošili. Zlovolně propichovali šavlemi a bodáky stolice a pohovky, sekali maso, cukr, a řezali tabák na pianech a jiném skvostném nábytku, tloukli police a v nich uložené skleněné a porcelánové

[1]) Souvěký letopisec literáckého zboru, důstojný p. farář Svoboda, píše o tom případě v tato slova: „Kdo se na ulici okázal, jest k tomu donucen, a bez ohledu na stav a věk přiměly vytasené šavle a natažené pistole každého k snášení klád, prken a jiného staviva. Běda tomu, kdo pro tloušťku těla nemohl dosti rychle pospíchati aneb při práci dosti rychle se netočil. Tu padaly rány omastěné s zamilovanými slovy vzdělanosti pruské „Du verfluchter böhmischer Hund“ atd. Záp. kniha lit. str. 36.

nádoby. Při tom nezdrželi se ni loupeže ni plenu. Násilím dobyli se do krámův a sklepův, vybořili mnohé zazděné skrýše a co se dalo vzíti, vzali, a co nedalo, zmařili; pivo, kořalku, rosolky a víno vypili a co nemohli požíti, rozlili a sudy roztloukli. Proudem teklo v mnohých ulicích pivo, víno a lihoviny, kdežto druhého dne veliký ve všem tom byl nedůstatek.[2])

Takovým způsobem zahájili Prusové příchod svůj do Turnova. Na druhý den, 27. června, město ze všech stran zásekami ohradili, čemuž krásná stromořadí a štěpnice s počátku století pilným Čebišem hojně založené padly za oběť. K poledni vytrhli Prusové z města směrem k Podolí, kdež strhla se prvá bitva, rakouským zbraním přes zmužilý odpor myslivců nepříznivá; 28. června vytrhlo z Turnova druhé oddělení Prusův k Libuni, aby tak obešli postavení gen. Clam-Gallasa, jehož středy byly vrch Mužský a staroslavný hrad Kost. Po boji velmi tvrdošíjném dne 29., kterýž se skončil zavedením části rakouskéko vojska do jakéhosi rybníka, dobyli Prusové Kosti a táhli dále k Jičínu, čímž nebezpečenství válečné od Turnova trvale bylo odvráceno.

Za to však Turnov maje od 28. června stálou posádku 1200 mužův zakoušel všechny trampoty nepřátelské invase. Nebo nejen že průchody vojska denně se opakovaly a přečasto se zástupy zajatých a dopravami raněných v městě potkávaly, nýbrž aby zlo bylo dovršeno, počínal si velitel městský, major Lobenthal, velmi pánovitě a výhrůžně. Po jeho rozkazu bylo most prozatímný v míru uvésti, jak se nalézal před válkou, a městu uloženy nesmírné dodávky, jež adjutant velitelův, poručík Kosk vybíral spůsobem, kteréž není nám lze ani slušným spůsobem pojmenovati. Drancování, jakž mu vojska pruská uvykla ve válce sedmileté, zavládlo nyní v ubohém městě, k stížnostem pak tu a tam vzneseným odpovídal hrubý velitel výhrůžkami smrtí. Nejdrastičtější případy uvádíme tuto: Pivovár panský, jehož nájemcem byl p. Jos. Táborský, byl 100 muži obležen a zplna vydrancován, čímž nájemci škoda 8540 zl., v domě č. 182 učiněna škoda na nábytku za 731 zl., p. Vác. Palmovi (čís. 137) za 1078 zl., hostinskému p. J. Svobodovi za 2479 zl.; u cukráře p. Homoly (č. 185) v několika hodinách zmizely všechny zásoby za zuby intelligentních nepřátel, sládkovi p. Vilému Svobodovi odvlékli 22 tučných volů v ceně 2764 zl. Při dranco-

[2]) ibid. 57.

vání počínali si Prušáci docela systematicky. Tlupa ozbrojených vojáků vedrala se do místnosti, položila zbraně stranou a přistoupila ku práci. Uzavřené dvéře a schránky se vylámaly, byť by vlastník třeba sám byl klíče podával. Co v nitru bylo, jedni vyhazovali, druzí brali a třetí odvlékli. Když jedna tlupa byla hotova, přišla druhá na paběrky, až konečně, když již všecko vyprázdněno, poslední se dala do třískání nábytku[1]). Sám purkmistr dr. Svoboda octl se několikráte do nebezpečenství života, ba ni svatyň chrámových nebylo ušetřeno, nebo v starožitném kostelíčku nudvojovickém rozřezali Prusové šavlemi obrazy, rozmlátili rámce a shodili dřevěnou kruchtu do kostela, kazatelnu pak roztloukli a spálili[2]).

2. čec. jel Turnovem k Jičínu král pruský Vilém a cestou potkával se se zástupy zajatých Rakušanů, kterých den ode dne přibývalo, nebo již 3. července svedena pověstná bitva u Probluze a Nechánic, níž osud války ve prospěch Prusů rozhodnut. Turnov po celý červenec byl přeplněn lazarety, zvláště v klášteře, a průměrně pak 1600 osob denně, zajatých neb raněných ubytováno. 17. konečně obdrželo město lidštějšího velitele osobou majora Tempelhofa, hterýž hrůzovládu svého předchůdce umírnil. Avšak za to udál se 21. čec. prvý případ ustrašující cholery, jemuž 29. druhý z kruhů měšťanských následoval. S potěšením tedy přijali Turnovští 31. čec. oznámení místního velitelství, že jest ujednáno příměří a spolu počala jednání o trvalý mír. 17. srpna táhla již prvá oddělení Prusů Turnovem k domovu, načež 23. mír pražský umluven byl a tím válka skončena. 13. září opustili poslední Prusové město.

Události nejnovější.

Škoda vzniklá městu a okolí touto neblahou válkou byla ohromná; páčilať se v celém okresu na 662,289 zl., z čehož neméně než 250,000 zl. městu samu připadalo. Škody tyto došly úplného uznání i se strany Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa, když po válce v říjnu kraje válkou postižené navštíviti ráčil. 30. října t. r. vítali okresní a obecní zastupitelstvo, duchovenstvo vikariátní a c. k. úředníci milostivého vládce na krví zkropených nivách podolských, načež císař na Sichrově u J. J. knížete Kamilla z Rohanu přenocoval, při čemž střelci turnovští a hodkovští čestnou stráží stáli. Navštíviv Liberec přijel J. V. císař 2. listopadu do Tur-

[1]) Záp. kniha lit. str. 42.
[2]) ibid. 45.

nova bohatě okrášleného. Na památku vzácného pobytu nazvána někdejší ulice pernikářská třídou královskou[1]).

Sotva že rozbřesklo jaro 1867 vrhli se Turnovští opět do víru činnosti obecné, z níž byli krvavými příhodami roku minulého vyrušeni. A v krátce vyniklo město v ušlechtilém závodění nad velikou řadou svých sousedů. Nejprvé rozšířen hřbitov, postaven nový kříž uprostřed něho a slavnému rodáku Fortunátu Durychovi zařízen na něm skvostný pomník. Potom 28. září posvěcena slavně nová budova školní, tento nehynoucí pomník obětavosti občanské, při čemž rozdáván lidu labutí zpěv velikého Čecha Antonína Marka, kterýž za touto příčinou ještě v 83. roce věku svého sáhl do zvučných strun lyry své. V nové budově byla již roku 1868 umístěna nově zřízená hlavní škola osmitřídní, jejíž vydržování na se vzala obec městská.

Avšak zákon ze dne 25. května 1868 rázem odňal obci veškero působení u věcech školy obecné, jež tudíž úplně zůstala státu. Tu konečně odhodlala se obec školy doplniti zařízením učiliště vyššího, než při provádění této myšlénky náhledy se rozcházely. Kdežto jedni chtěli, aby nabyl Turnov řádné školy střední čili realného gymnasia, navrhovali druzí, aby zařízena byla škola průmyslová, kterýž návrh velkodušným darem Františka Marka, po třidcetiletém působení v Rusku v Turnově poklidu hledajícího, nabyl věčšiny[2]) Učebný plán pracoval prof. dr. A. Majer v Praze, načež dvoutřídní průmyslová škola školním rokem 1869 působiti počala.

Pokračoval-li Turnov na dráze školské zdárně ku předu, pokračoval i na dráze průmyslu a obchodu, pokud obecná tíseň peněžní a mocné soutržení toho dovolovaly. K podnikům, kteréž v nej-

---

[1]) Uchvácující pohled naskytl se J. V., když v poštovním voze, knížetem Benjaminem Rohanem řízeném, z večera téhož slavného dne k Jičínu odjížděl. Jedva že vjel povoz do milokrásného údolí přáslavického, zaplál s výše zámku hruboskalského mohutný oheň a poléval tajemným světlem tiché údolí sedmihorské, „a jako dvě ohromné svíce planuly i obě tvrze starověkých Trosek v magickém osvětlení několika sty pochodní. A jakoby hvězdy rozhodil po vší té krajině noční na temena skal a vrcholků, na všech stranách zářily plameny s výšin v malebném věnci nad údolím sedmihorským třímajících.“ Kniha liter. strana 72.

[2]) Spanilomyslný osmdesátiletý kmet daroval obci 28. května 1868 5350 rublů, (8560 zl.) a pět jiter výborných polí, z nichž jitro na 1000 zl. odhádáno bylo, jež obec k účelům školským jakož „nadání Františka Marka.“ přijala a vděčným přípisem ze dne 10. června t. r. kvitovala.

novější době v Turnově vznikly, sluší přičísti zvláště nový pivovár a lihovar pana Viléma Svobody, kterýž prvý užil výhody zákonné, jíž i soukromníkům stavba pivovárů dopuštěna jest, pak parní pilu p. Karla Korselta, kteráž, ač 19. kv. 1870 požárem téměř zničena byla, opět v omladlé síle vzešla; velkolepý zahradnický závod p. Frant. Korselta a akcijní provazárnu, kteráž později přešla v ruce soukromníkův. I zevnějšek města pečlivě okrašlován, zvláště pak třída Palackého ozdobena velkolepým domem záloženským, vystavěným v létech 1868—1873, v kterémž vedlé nádherného divadla i čtenářská beseda své místo zaujala. Heslo, kteréž zdobí průčelí krásné budovy, „síly spoj, blaho stroj" jest zajisté pravým ohlasem idei, kteréž občanstvo turnovské během strastných dob na nynější stupeň přivedly.

* * *

Poměry vnitřní v stol. XIX.

Líčení dějin městských od r. 1775 nedopustilo, abychom i vnitřním poměrům města náležité pozornosti přičinili, ač neméně zajímavými i poutavými se býti ukazují. I nebude snad od místa, když i k těmto částkám minulosti městské pozornosť čtenářovu obrátíme.

Správa městská od r. 1799, od zařízení regulovaného magistrátu příslušela purkmistru, zkoušenému radnímu a ostatním zřízeným osobám, jakž výše udáno. Z členů magistrátu obstarával purkmistr správu jmění obecního i veřejné bezpečnosti městské, zkoušený rada pak byl soudcem u věcech civilních a v přestupcích[1]). Když pak r. 1850 zavedena samospráva, nastoupili volení starší obecní, jichž volba od r. 1860 vždy po třech létech se opakuje. Úřad purkmistrský spravuje od 12. bř. 1870 p. Eduard Vorel.

Počet obyvatelstva od r. 1846 zůstal si týž. Že jeho nepřibývá, sluší nejvíce přičísti hojnému stěhování se do ciziny. Při posledním sčítání lidu r. 1870 sečtlo se v Turnově a na Hruštici 447 domův s 4512 obyv., při čemž ženské pohlaví patrně zůstalo v převaze; bylof mužů 2132 vedlé 2380 žen.[2])

---

[1]) Prvý rada byl již uvedený Jan Weeber, po něm přišli Vincenc Hartinger (1814 -1818), Jan Regenšpurský (1818—1821), Alois Hüllgartner (1823—1842) a Emanuel Petz, kterýž úřadoval až do zrušení magistrátů.

[2]) Seznam míst v království českém r. 1870. Str. 480.

Veřejné stavby jsou nyní v Turnově tyto:

a) děkanský chrám sv. Mikuláše na severovýchodní straně ta. Budova tato byvši po ohni r. 1707 obnovena ztratila úplně j starožitný ráz. Jest jednolodní s nižším a užším presbyteriem ručelní hmotnou věží, jejíž šířka rovná se téměř šířce chrámové. tero oken a dva vchody vedou do prostorné svatyně, jejíž vnitřek oben jest pěti oltáři, dobrým vkusem řezanými. Pod kruchtou zají se náhrobky Karla z Vartemberka a jeho syna Adama, ně do kamene řezané. Na prvém čte se tento nápis: „*Léta 1584 uterý po neděli postní, jenž slove Invocavit, urozený pán pan ištof z Vartemberka na Rohozci slavně život svůj dokonal a kává slavného vzkříšení,*“ na druhém pak: „*Léta 1585 v outerý neděli postní jinák smrtelné umřel Adam z Vartemberka, syn psaného pana Krištofa, život svůj jest dokonal. Amen.*“ zevní zdi chrámové hlásá starožitný nápis světu neštěstí, kteréž 538 město potkalo, těmito slovy: Děkanský chrám sv. Mikuláše.

Léta MCXXX
VIII obra teto
z dopuště pa^e
i s měste vyhoře
v stře po květ^ne

léta 1538 chrám tento z dopuštění páně i s městem vyhořel, ředu po květné neděli. Věž cibulovitou bání krytá chová v sobě ny novější, ježto starší za hrozného ohně r. 1707 se rozlily. Nejější zvon jest tak zvaný hrubý zvon, prvé prý r. 1636 ulitý, 709 nově přelitý a, když asi roku 1840 pukl, opět slévárně odeaný. Lipský zvonař Josef Paul ujal se práce té a ulil ze zvoiny starého zvonu nový, vážící 41 centů, jímž 11. listopádu 1861 iti se počalo.

Správu chrámu toho obstarávali František Hofmann (1784—5), Josef Gauč (1786—1794), poslední městem praesentovaný an, Václav Neplecha (1795—1797), Josef Břízhonský, rodic boskalský (1798 12. března, † 5. dubna t. r.), Karel Menhart ínek (1798—1803), Josef Nečas (1803—1806), František isidius Tomassi (1806—1809), Frant. X. Hájek (1809—1826). ef Hála (1726—1828), † 19. ledna 1828, jsa teprvé 39 let stár, r Frant. Krejčí, rodic z Březiny (1828—1837), † r. 1870 jako světící biskup pražský, Josef Šourek (1838—1864), Jan

Šolc, spisovatel český a milý přítel Josefa Jungmanna (1864—1874), Václav Horák (1874—1875), důst. p. P. Jan Čermák, bisk. vikář, od 12. pros. 1875.

Chrám mariánský.

b). Chrám mariánský vůbec hrubým kostelem zvaný, nalézá se na místě někdejšího chrámu dominikánského a v minulém vypravování hojně bylo i jeho dotýkáno. Starý chrám, r. 1825 pobořený, choval v sobě a ve svém okolí mnohé památky, nimiž zvláště učený Fortunát Durych za svého pobytu v Turnově se obíral. V listu svém 2. června 1797 Dobrovskému zaslaném dotýká starožitného náhrobku, pocházejícího prý z r. 1279, kterýž zazděn byl ve zdi starého hřbitova. Byl utesán z pískovce, 1 český loket a 7 palců dlouhý, loket široký. Více zachován není, rovněž jako i truhla železná, kterouž r. 1739 Jan Hok, mlynář podklášterský objevil a v ní vzácné rukopisy týkající se někdejšího kláštera dominikánského nalezl, avšak z obavy před prozrazením spálil. Nynější chrám jest velkolepá, ač méně ozdobná stavba slohu novogothického. Krásně provedeným portálem vkročíme do vnitra svatyně, kteráž složena jest z presbyteře zavřené do konstrukcí osmihranu, do níž světlo pouze dvěma barevnými okny vniká a z trílodního chrámu podélného. Hlavní loď důstojně jest oddělena pěti jednoduchými sloupy od pobočních, o třetinu nižších. Šesti velikými okny bez umělejší kružby vpadá světlo do této části chrámu, klenba pak hlavní lodi osvětlena ještě 6 menšími okny, mimo dvě průčelní veliká okna. Klenba presbyteria jest hvězdovitá, v lodech jednoduchá křížová, jejíž pasy z nosičů vyrůstají. Z vnějšku opírá se chrám o čtyři pilíře opěrné, po každé straně o třech ústupech se zdvihající, za presbyteriem pak zdvihá se mohutná věž, ovšem nedokončená. Čtvero opěrných pilířův o šesti ústupech podporuje tíhu její, v nejvyšším pak patře nalézají se tři nové zvony. Bohužel i průčelí chrámové není dokončeno a oko, uvyklé ztepilým stavbám gothickým, pohřešuje souměrného štítu, kterýž by monumentální dílo toto dovršoval. Jednoduchý vnitřek jest v milé souměrnosti ku stavbě celé proveden. Patero gothických oltářů, z nichž hlavní ozdoben mistrnou malbou Müllerovou představující svatbu v Káni galilejské a pak po způsobě kaply karlštejnské hlazenými jaspisy vykládáná, pěkná kazatelna a zvučné varhany jsou nábytkem jediným této veliké svatyně. Kolem chrámu nachází se svaté pole, zajisté jedno z nejkrasších v Čechách, nebo zde závodí posvátné ticho s pílí a krasochu lidskou a dojmem romantického položení. Při západní zdi nalézá

pomník Durychův v podobě mohyly pískovcové, křížem zdobené, s tímto nápisem: „Fortunát Durych MDCCCLXVII.“ Zřízen byl péčí čtenářské besedy. Vedlé jest náhrobek slavného rodáka Františka Verycha, kterýž umíraje v dalekém Miláně přál si věčně sníti mezi svými. Krásný rov má biskup Krejčí, zde 8. června 1870 pohřbený, též děkanové Václav Horák († 22. srpna 1875) a Josef Hála. Uprostřed hřbitova odpočívá František Marek ve zvláštní hrobce, v níž se i nalézá pohřební deska děkana Jana Šolce († 17. června 1874), při samém pak chrámu dřímá někdy slavná primadonna zürišská, Emilie Schmidtova († 26 dubna 1866.)

c) Klášter řádu sv. Františka a chrám sv. Františka Ser. nechovají v sobě mnoho pamětihodného, ježto požáry r. 1707 a 1803 starožitný vzhled obou budov zcela setřely. Chrám v nynější své podobě pochází z r. 1822; průčelím svým obrácen jest k náměstí, vnitřní jeho zařízení, skládající se ze třech oltářů jest velmi slušné. Uprostřed nalézá se hrobka kryjící v sobě prach obou zakladatelů kláštera. Za chrámem nalézá se nízká při poslední opravě vyvedená věž s dvěma řadami poloukruhových okének, kteráž svedla i velezasloužilého Vocela k tvrzení, že jest v románském slohu vystavěna a že pochází z dob daleko starších. Chrám a klášter františkánský.

d) Chrám sv. Matěje na Hruštici nalézá se na návrší as 5 minut od města vzdáleném. Býval původně farním chrámem v dobách předhusitských a majitelé hradu Rottštejna při něm vykonávali právo podací. V husitských dobách a v pozdějších nepokojích zanikla úplně ves Hruštice a chrám osaměl, tak že nyní slouží za filiální a hřbitovní chrám několika blízkým vsem. Děkanové turnovští jsou oprávněni užívati příjmene farářů hruštických, ježto ve všech výkazích vždy Turnov a Hruštice jakožto dvě zvláštní, pouze osobou duchovního spojená beneficia se vyskýtají.[1]) Chrám jest jednoduché stavení s věží po způsobě věže svatomikulášské krytou; nejstarší jeho památka jest zvon, slitý podlé nápisu r. 1492. Hruštice.

e) Nejctihodnější památka v Turnově i okolí jeho jest starobylý chrámek sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích. I on býval farním v dobách předhusitských, avšak, když později ves úplně zašla a vladycký rod Šindelů z Nudvojovic vymřel, osiřel i chrámek staro- Nudvojovice.

[1]) Srovnej o tom Arch. Pam. X., 687, 848. R. 1628 jmenuje se ve vévodství friedlantském fara Turnov s Hruštici, Přáslavici a Vyskři, r. 1730 ve vikariátu loukovském děkanství turnovské opět s Hrušticí, Přáslavici a Vyskří.

žitný a přivtělen faře turnovské jakož filiální. Staveníčko prosté, neumělé ctihodné jest svým vysokým stářím sáhajíc zajisté do prvé polovice století XIII., jakž způsob jeho stavby z přechodní doby slohu románského do gothického nasvědčuje. Skládá se z hrubé presbyteře a nízké pomalovaným tabulovým stropem opatřené lodi. Presbyterium mívalo původně tři úzká gotická okénka, z nichž nyní levé zazděno, zadní pak v pozdějších dobách bylo rozšířeno a chudou kružbou opatřeno. Loď tvarů prahrubých má dva novější ač velmi nízké vchody a jest do pole kruchtou zastavena. Pouze dvě malá okénka s lomeným obloukem propouští světlo sporé do malounké svatyně. Na zemi nalézá se sešlý náhrobek, na pravém pak oltáříku šlechtický znak rozeznati lze. Jest to štít kolmo na dvě pole rozdělený a spuštěným hledím dovršený. V pravém poli ozbrojená ruka drží meč, v levém křižují se dvě střely hrotem vzhůru obrácené.

Stavby občanské.

f) Ze světských staveb vyniká radnice zařízená v r. 1614 s dosti vysokou věží. V nejnovější době jedná se o její slušné v gothickém slohu opravení, v kteréž příčině slušné plány jsou již zhotoveny. —

V posledním století proslavilo se drahně rodáků turnovských ve všech odvětvích veřejné činnosti, zejména pak v díle znovuprobuzení národa našeho. Zvláště hrd může býti Turnov, že synové jeho počali první hlásati velebnou idei slovanskou v době, kdy i sám Dobrovský veškero bližší spojení se Slovany jinými odmítal. Řadu

Fortunát Durych.

ušlechtilých mužů těch zahájil Fortunát Durych, námi již výše často dotýkaný. Václav Michal Durych rodil se v Turnově 28. září 1735 náležeje rodu tehdy v městě velmi rozvětvenému. Gymnasijní studia odbyl v Kosmonosích, načež vstoupil do řádu pavlánského a přijal klášterské jméno Fortunát, později zčeštěné Blahoslavem. Byv r. 1758 na kněze vysvěcen přednášel klášterním bratřím svým nejprvé ve Vídni, pak v Mnichově a od 1767 v Praze nauky theologické. V klášteře pražském, jehož dějiny r. 1777 vydal, opětovně byl konrektorem; tři léta zastával i generální vikářství. Seznámiv se s Dobrovským, jal se s ním studovati arabštinu a shledávati pražské památky hebrejské. Ještě s věčší horlivostí obrátil se k studiím slovanským. L. 1778 vložil naň a Faustina Procházku arcibiskup A. P. hr. Příchovský zpořízení nového vydání české bible. S jakou péčí se k tomu měl, o tom svědčí Hierolexidion slavobohemicum, obsahující českou frazeologii z N. Z. L. 1778 dokončili úpravu nového, 1780 starého zákona. Po zrušení řádu jezuitského zřízen

byl Durych zkoušečem řečtiny a hebrejštiny při rigorosách, kterýžto úřad až do r. 1784 vedl. Příštího na to roku přesídlil se do Vídně, chtěje tam z pokladův dvorské knihovny kořistiti pro práce slovanské. Léta 1790 byl v nich tou měrou pokročil, že mohl rozvrhnouti celou osnovu svého díla. S počátku chtěl je nadepsati: „De subsidio criticae et hermeneuticae sacrae necdum culto, in Cyrillicae versionis Slavorum V. et N. Testamenti natura et usu proposito libri quinque." Ale již 1792 dal dílu svému obsáhlejší rozměr i počal je 1795 u Novákoviče ve Vídni vydávati pod titulem: Bibliotheca slavica antiquissimae dialecti communnis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis. Pohříchu nevyšla než prvá část úvodního díla."[1]) Další události jeho života vpleteny jsou do dějin turnovských, ježto byl svým krajanům vždy ochotným i přívětivým rádcem, zvláště když po zrušení kláštera svého ve Vídni do Turnova se odstěhoval. Malá chýše pod chrámem marianským blíže mlýna podklášterského hostila velikého muže, stále vědě oddaného, až konečně mrtvice 31. srpna 1802 svíci života jeho zhasila. Když péčí čtenářské besedy jemu zřizován pomník, věnoval zesnulý kanovník Marek památce jeho řeč velmi vzletnou, kteráž pošedši od muže právem slujícího Nestorem našeho písemnictví zajisté hodna, aby i širším kruhům zachována byla.

Antonín Marek.

Vzácným zjevem v dějinách českého probuzení národního zůstává Antonín Marek i vzácnou ušlechtilostí své povahy i velikou učeností i stálým poëtické mysli své naladěním i konečně dlouhým věkem svým. Antonín Marek pocházel z rodiny v Turnově dříve dosti rozvětvené, jejíž uvědomění národní i náboženské podání vždy i v dobách největších ústrků živým zůstávalo. Není-liž to nahodilé, že nejupřímnější přítel Jungmannův, ohnivý hlasatel ideí všeslovanských, uzřel světlo světa v domě, jehož pojmenování „na zboře" stále obnovovalo paměť tichých bratří českých, těchto pilných strážců čistoty jazyka našeho a prvých obránců vzájemnosti se Slovany sousedními? Rodiv se 5. září 1785 chodil nejprvé do české školy v Turnově, pak odebral se na cistercké gymnasium v Krysoboru (Grüssau) ve Slezsku, vstoupil r. 1801. do filosofských studií v Praze a odbyv je s prospěchem výborným vstoupil r. 1805 do semináře litoměřického. Zde tehdy rozvinul se čilý život literární a přední původce jeho, hum. professor Jos. Jungmann jal se učiti na zimu

[1]) Jireček: Rukověť I. 176.

r. 1806 ze soukromé obliby jazyku českému chovance biskupského semináře. Mezi prvými žáky jeho byl Marek a v krátce uzavřeli mezi sebou oba mužové přátelství vroucí, kteréž trvalo po celý jich život. Již v r. 1807 navštívil Jungmann o prázdninách Turnov a pobyl na zboře u sestry Markovy Johanky Kotlerové, při čemž rozmluvy, jež o probuzení se národnosti české Marek a Jungmann spolu vedli, neušly pozornosti bystrozrakého sestřence Markova Kotlera. R. 1808 odebral se Marek po svém vysvěcení za kaplana do Rožďálovic, odkudž za rok přeložen do Libuně, kdež nyní plná čtyři léta potrval. Zde jal se zbírati v utěšeném zátiší látku ku velikému slovníku Jungmannovu a pilně sobě se vzdáleným přítelem dopisoval. R. 1813 stal se administrátorem v Tatobitech a r. 1815 lokálistou na Hrubé Skále, tehdy právě po ohni přestavěné. Život jeho na Hr. Skále podobal se blažené idylle; jsa blízek svým drahým v Turnově, v čilém jsa styku se svými přátely pražskými i venkovskými, z těchto zejména se svým kollegou Fr. Vetešníkem ve Vtelně jizerském, žije v krajině překrásné, sáhl vší silou do zvučných strun lyry své i do bohatých zásob svého vědění. Nevelike, avšak čisté obydlí, z předu zahrádkou, ze zadu lesíkem kryté, bylo svědkem mravenčí jeho píle. Ze spisů jeho, jež tuto složil, zvláště vynikají elegie nad hrobem Karla hraběte z Valdštejna a Fortunáta Durycha, vznešený hymnus nad vítězstvím spojenců nad Napoléonem a konečně krásné „poslání Josefu Jungmannovi." Ujav se myšlénky staršího vlastence turnovského Frant. Čebiše, stále s Jungmannem o svých návštěvách v Praze i ve svých dopisech přemítal o založení jakési „české společnosti," jež by si úkolem obrala pěstovati vědecké písemnictví české. Myšlénka tato zajisté odvážná a sebevědomá na tehdejší doby dosáhla částečného provedení opět ním samým, když popudem Jungmannovým jal se spisovati „Logiku čili umnici," prvý vědecký spis v jazyce českém, vydaný v Praze r. 1820. 28. února t. r. loučil se s lokalií hruboskalskou, ježto byl jmenován farářem v Týně u Rovenska, odkudž po třech létech přesídlil do tiché Libuně. Plných 53 roků setrval pilný dělník národní v Libuni, kdež příroda i pilná ruka přátel jemu pobyt, pobytu Petrarkovu ve vaucluském údolí podobný, připravily. Odtud pilně všímal sobě utěšeně se rozvíjejícího ruchu literárního v Praze, hostil často u sebe

[1]) O tom, jak se oba velikánové v Litoměřicích sblížili, pěkně praví V. Zelený v životě Jungmannově, str. 41.

přítele svého Jungmanna s rodinou, zvláště pak jeho jediného syna Josefoviče a též pilně hleděl sobě věcí turnovských, kdež v té době již Michal Kotler vlastenskou roli horlivě oséval. Celá řada článků různého obsahu, jež uveřejňoval v tehdejších zbornících Hlasateli, Kroku, Časopisu pro katolické duchovenstvo, též i v Musejníku, pak mnohé samostatné publikace, jako převod Shakespearovy veselohry „Omylové," vydaný v Praze 1813 s pseudonymem Bolemíra Izborského (iz zboru = ze zbora) pak z Kühnela „Šestero kázání postních o hříších proti duchu svatému" (v Jičíně 1831), konečně Metafysika (1844), jediný toho druhu spis v jazyku českém dosavád, vzaly původ svůj v zamilované jeho Libuni. Neunavná činnosť jeho na poli literárním i církevním doznala uznání i s vyšších míst, nebo r. 1828 byl jmenován osobním děkanem, r. 1843 biskupským vikářem střidnictví turnovského, r. 1850 čestným kanovníkem litoměřickým. Když nadešel rok 1848, shledáváme Marka mezi předními muži národa, zvláště pak horlivě se snažil, aby velký sjezd slovanský o svatodušních dnech v Praze svého vyplnění došel. Při zahájení sjezdu zvolen byl Marek za náhradníka pro velký výbor zboru českoslovanského, avšak nešťastný boj uliční ukončiv vůbec sjezd ukončil i práci Markovu. Než otužely bojovník neustál; v brzce zaražena Slovanská lípa v Turnově a Marek jakož její předseda pozíval opět syny národa českého ku sjezdu Slovanských líp do matičky Prahy. V prosinci t. r. sjeli se zástupcové těchto spolků národně-politických, na Marka pak vznesli čestný úřad předsednický. Avšak i nyní nebylo lze působiti ve směru národním, neboť již mocně hýbala se reakcí, pročež Marek opět odebral se do svého libuňského Tuscula. Od té doby věnoval žití své Turnovu a ač již sedmé desítiletí života jeho táhlo, nepřestával sledovati pokroky na poli literárním. Když nastávala léta šedesátá, byl již Marek považován vedlé hraběte Berchtolda za nejstaršího vlastence, za přítele a současníka Jungmannova a při velikých slavnostech národních vykazováno nejčestnější místo kmetu téměř osmdesátiletému, který již třetí generaci přežil. R. 1858 slavil kněžské druhotiny a při té vzdal se úřadu vikářského, ač při duchovní správě stále setrvával. I v nejvyšším věku nepřestával studovati; v posledních dobách zvláště s oblibou zabýval se studiemi ruskými. Úchvatný byl pohled, když 13. července 1873 oslavena byla v Praze stoletá památka narozenin Jungmannových. Tehdy kráčel kmet stříbrovlasý s přítelem svým Palackým v průvodu slavnostním a slze kanuly mu radostí, když

zápal *měl pro věc národní z očí statisíců planoucí. O tři léta později, ač již 91 roků stár, súčastnil se slavného kvasu, jejž uspořádali vlastencové pražští na počesť Františku Palackému, když dokončil monumentální dílo své o dějinách národa českého. Tehdy pronesen přípitek na zdraví ctihodného kmeta, kterýž zajisté se nenadál, že již za několik neděl, 31. května, doprovodí mladšího svého přítele do hrobky lobkovické. Smrt Palackého působila v mysl jeho velice; cítě se osamělým, pozoruje, že i sil tělesných, ač dosaváde dosti jarých, kvapem ubývá, odešel konečně r. 1876 na odpočinek nejzasloužeňější a v posledním záchvatu nadšení spěchal stařeček milý do stověžaté Prahy, aby tam uprostřed žití národního skončil počet dnů svých. Ještě 26. prosince súčastnil se v Měšťanské besedě pražské slavné vánoční koledy, avšak sotva že navrátil se do svého bytu na Smíchově, dostavily se příznaky marasmu, jemuž také 20. února 1877 podlehl, dosáhnuv vzácného věku 92 lét. Tělesné zůstatky jeho uloženy jsou na posvátné skále vyšehradské, tak jakž sobě sám za živa vždy přál. Bohatá jeho korrespondence chová se v českém Musei.

Michal Kotler. Šířil-li pérem Marek slovanskou vzájemnosť, pečoval o ni s nemenší horlivostí sestřenec jeho Michal Kotler ve skutečnosti. I Kotler rodil se „na zboře," 29. září r. 1800. Jsa nejstarším ze 14 dětí těšil se přízni strýce svého Antonína, kterýž hocha důvtipného určil k studiím. Osmiletý Michal doprovázel strýce svého do Rožďalovic, kdež soukromí učil se literním počátkům, zvláště pak vedením Markovým jazyku českému. Po roce sledoval strýce i do Libuně a tam se stal bezděky spolupracovníkem slovníku Jungmannova pomáhaje strýci svému vázati rysy papíru na knihařském stroji u velikánské knihy, do nichž Marek příspěvky své skládal. Když otevřena v Turnově třetí třída německá, byl mezi prvými žáky jejími Kotler, odkudž chodil ještě s několika soudruhy k tehdejším kaplanům na hodinu latinskou. Konečně r. 1813 přišel po vůli strýce svého na gymnasium do Litoměřic, kdež bydlil u důvěrného přítele Jungmannova, prof. Kouble, kterýž vřele sobě hledě myšlenky národní i v mladistvém jinochu zápal již z domova přinesený v mocný plamen roznítil. Když vystudoval patero tehdejších škol gymnasijních, odebral se do Prahy na vysoké školy filosofské, „kdež především žádostiv byl slyšeti výklady věhlasného Bolzána," čehož se mu dostalo měrou skrovnou, nebo Bolzano byl maličko po-

zději suspendován. Prvý rok studií filosofských vykonal Kotler šťastně, avšak při závěrných zkouškách roku druhého propadl z jazyka řeckého i mathematiky, ježto bylo skrze nepokoje studentské z Německa i do Čech přibylé zkoušeno s přísností neoblomnou. Kotler odhodlal se nyní vstoupiti do vídeňského kláštera kapucínův, avšak čistě materiální život, jemuž se tuto do smrti věnovati měl, zhnusil mu pobyt v klášteře tou měrou, že opustil po 10 dnech klášter a podrobil se namáhavé cestě z Vídně do Turnova pěšky. Domů přišed vstoupil do hospodářského úřadu svijanského za praktikanta, kdež se seznámil s Em. Arnoldem, avšak i tu nebylo mu stání. Uslyšev jednoho dne při robotě o sobě výrok hanlivý, že „utekl od oltáře, aby se státi mohl karabáčníkem,“ opustil Svijany a chtěl oddati se stavu vojenskému, z kteréž myšlénky šťastnou náhodou byl vyléčen. Nyní „pomáhal doma při hospodářství, psal u doktora, psal při magistrátě, psal u justiciára, a když nějaká divadelní společnosť do Turnova zavítala, psal za krejcar divadelní ceduli; vedlé toho hrával se studenty o prázdninách české divadlo každou neděli, ano při prvých zkouškách zpěvohry „Dráteníka“ řídil co režisér hru i hudbu co kapelník.“ Čistý výtěžek těchto her věnován byl stavbě mariánského chrámu, kteráž tehdy mysl všech Turnovanů nejvíce péčemi naplňovala. Výsledek byl tak zdárný, že přiměl Kotler strýce svého, aby prostřednictvím Dobrovského snažil se vymoci úřadního svolení ku stálému provozování českých her v Turnově. Jaký byl počáteční zdar, pověděli jsme svým místem, avšak Kotler setrval při své myšlénce a vskutku r. 1828 již bylo zřízeno v domě otce jeho nové divadlo, kteréž ukojovalo umělecké snahy Turnovanů až do vystavění divadla nynějšího.

Než zatím dospíval Kotler věku mužného a viděl se bez přiměřeného zaměstnání. Přišlo mu tedy velice libo nabídnutí strýce jeho Františka, aby s ním podnikl obchodní cestu do Rus. Cesta tato, jakož i následující, popsány byly ve svých účincích výše, trvaly pak plně 13 lét, až nezdařilá výprava hledat zlata na pramenech Jeniseje sibířského cestám jeho učinila konec. Velmi zanimavé zprávy o své cestě do Sibiře, o tamnějších poměrech a národech podal Kotler v Musejníku r. 1842 a 1843. Od té doby zdržoval se Kotler nejvíce v Turnově; r. 1848 odebral se do Prahy, kdež však bylo pobytu jeho na krátce. Vrátiv se do své villy pod strání dalimě řickou zdržoval se tu od té doby stále, po-

zoruje již, že mu zraku ubývá, načež r. 1855 úplně oslepl. Poslední čin jeho, dokud viděl, byla vlastnoručně psaná poslední vůle. Slepota však nezkrušila mocného ducha jeho, spíše ještě zbystřila a úžas budí vážný kmet, jme-li se se zápalem mladickým vypravovati o cestách svých neb kárati nedostatky slovanské vzájemnosti. V dlouhých chvílech své slepoty zabývá se Kotler „řečovědou“ totiž kořistí z bohaté své zásoby linguistické, bylo-li by lze nalézti jakousi mluvu všeobecnou, všem národům srozumitelnou.

10 Paclt. V řadách evrópských cestovatelův vyniká chvalně Turnovan Vincenc Paclt, rodilý 1813. Ač pocházel z rodiny od dávna kamennářské, oddal se předse mydlářství, jemuž se vyučil v Jičíně. Po způsobu tehdejší doby odebral se po svém vyučení do světa na zkušenou a pobyl za nějaký čas v uherském Rábu. Zde se mu znechutilo řemeslo a poněvadž tehdy obchod s turnovskými drahokamy cestami Kotlerovými došel značného vzletu, navrátil se do Turnova, kdež otec jeho Václav Paclt i bratr Antonín zvláště do Ruska čilý obchod védli. Naučiv se tudíž broušení drahokamův i komposici vyslán byl se zbožím do Vídně a r. 1843 do Varšavy, kdež prodlil za dvě léta. Avšak pobyt v hlavním městě polském znelíbil se volnému duchu jeho a on se odhodlal slýchaje o tehdy právě objevených zlatodolech amerických podniknouti cestu do nového světa. R. 1847 opustil Turnov a plul širým mořem ku břehům americkým. Uprostřed daleké pouti vypukl na lodi požár, kterýž všechna zavazadla na lodi ztrávil a jen rychlé objevení se cizí lodi zachránilo cestujícím život. Bez prostředkův dostal se do Nového Yorku, poněvadž pak právě vznikla válka mezi Američany a Mexikem, vstoupil Paclt do vojska Spojených Obcí a účastnil se všech předních událostí této výpravy. Byv náhodou (psaním s latinskou adressou) při životě zachován, ač se byl octl do zajetí mexického, pobyl v Yucatanu a později ve Floridě, kdež bylo mu účastniti se ve výpravě proti indiánským Seminolům· Za své činy vojenské obdržel americké občanství, a dar peněžitý a pozemek o 400 akrů, kterýž prodav r. 1853 na jaře objevil se v Turnově. Avšak ve vlasti se mu opět znelíbilo, nebo byl přísně střežen jako dobrodruh, a proto téhož roku v září opustil vlasť i přátele a vydal se opět do Ameriky. Ve Washingtoně a okolí jeho žil delší čas provozuje mydlářství i rolnictví, jakž toho potřeba vyhledávala. Než přísné podnebí kolumbijské jeho zdraví nesvědčilo, pročež zdvihl se opět a šel do Brasilie hledat diamantův. Vystoupiv v Rio Janeiro (č. Rio Žanerů)

na půdu jihoamerickou, putoval pěšky do vnitř říše, kamž pudila jeho pověsť o přebohatých jamách v okolí Diamantiny, — pokus marný, poněvadž vláda brasilská nedovoluje hledati diamantů cizincům. Mrzut navrátil se do Sev. Ameriky a když doslechl o nově odkrytých zlatodolech v jižní Austrálii, zaměřil v květnu 1858 s lodí Kitty Banko do Melbournu, kteréž tehdy z nepatrné vsi v nádherné se měnilo město. Avšak i tu nepřála jemu štěstěna, nebo zlatodoly byly brzo přebrány a Pacltovi bylo třeba živiti se zaměstnáním všelikým. Mnohé neděle bloudil pustinami vnitroaustralskými hledaje nových rozsypů, až doslechl že ve Vých. Indii, kdesi u Kalkutty, značná ložiska zlata byla odhalena. Než i tato naděje selhala, Paclt pak nemaje peněz na cestu zpáteční přinucen vstoupiti za lodníka na loď, kteráž plula do Hongkongu v Číně a odtud do Sidneye v Austrálii. Stálá touha po odhalení zlatodolů pudila ho odtud na ostrovy novozeelandské (= zjelandské), odkudž navrátil se s nepořízenou, až konečně odkryl bohaté dosti rozsypy uvnitř Austrálie. Nabyv jakéhosi jmění odhodlal se nyní vrátiti se do Čech a odjel v září r. 1863 mořem tichým, kolem mysu Hornova a mořem atlantským do Evrópy. V lednu 1864 přistál v Londýně, avšak chtějícímu do Čech bylo třeba průvodního listu, kterýž obdržev přes Paříž a Švýcary spěchal do Turnova, byv z něho 11 roků vzdálen. Zde ovšem byl předmětem hojných poptávek, jakož zajisté jest dosavád jediným Čechem, kterýž oplul celou zeměkouli. Když se byl s přátely pobavil, odjel v září opět do Austrálie. Věnovav se tudíž obvyklému již hledání zlata s úspěchem nehrubě patrným vrátil se r. 1868 posledně do Evrópy. Nemaje však stání v domovině vydal se do jižní Afriky, kdež od té doby zabývá se hledáním diamantů v zemi Kafrů. — Ač neměl předběžného vzdělání školského, osvojil si předse Paclt na velikých cestách svých nevšedních vědomostí, dopisy pak jeho ob čas do Evrópy posílané a tu a tam v „Literárním obzoru," „Slovanu" atd. uveřejňované vynikají vedlé původní formy zvláště zdravým úsudkem. Známosti jeho zeměpisné jsou ohromné a zavděčí se dr J. Svoboda i čtenářstvu i vědě, až z bohatého zdroje dopisů Pacltových obšírnou monografii na světlo vydá. —

Téměř do zapomenutí octl se Isidor Jelínek, zasloužilý svou dobou paedagog a český vlastenec, též rodilý Turnovan. Rodiv se kol r. 1748 náležel k malému hloučku kněží, kteří se za doby teresiánské vřele zanášeli školstvím obecným. Osvojiv si tehdy kvetoucí nauku žahanskou, kteráž školstvo naše zúplna zreorganisovala, vy- Isidor Jelínek.

dán byl provinciálem řádu sv. Augustina, aby spravoval statek řádový Stránku a vedl od r. 1787 správu bělských škol, týmž řádem opatřovaných. V této hodnosti setrval 20 rokův a r. 1828 světil kněžské své jubileum, při kteréž příležitosti žák a vděčný ctitel jeho P. Václav Krolmus, známý český starožitník, pěkný hymnus jemu poctou složil a tiskem vydal[1].

Václav Šebor.

I v řadách umělců českých čestného místa popřáno Turnovanu Václavu Šeborovi, dovednému řezbáři, kterýž zařídil sobě v Turnově velikou dílnu řezbářskou na práce kostelní. Jeho pracemi ozdobeny jsou zámek rohozecký, chrámy turnovské (zvláště oltář sv. Cyrilla a Methodia v chrámu marianském), děkanský chrám v Poličce (dva postranní oltáře), chrám sv. Vavřince v Chrastavě a farní chrám v Osenicích u Libáně. V nejnovějších dobách hodlá Šebor přesídliti do Prahy i se svým závodem.

Nynější průmyslníci turnovští.

Dle výkazu berního úřadu jest tento stav průmyslu v Turnově na konci r. 1878: 4 závody továrni a sice na zboží provaznické dra. Fotra a Boháčka (dříve dra. Fotra a Žáka), na tisknutí a barvení vlněného zboží V. R. Müllera, na umělé vyrábění zboží papírového a lepenkového Oskara Filippa a na voskové zboží a pochodně Karla Korselta. Dále dva pivováry: Viléma Svobody, spojený spolu s lihovárem a Jos. Táborského. Obchodníkův s drahokamy jest 12: Fr. Cibulka, Jos. Flanderka, Fr. Jiroš, Jan Kobosil, Jos. Král, Karel Křepinský, Fr. Kraus & Rott, Fr. Paelt, Vilém Pařízek, Josef Pecina, Šlechta & Hák, Václav Vinš, kamenovrtářů 3: Frant. Pokorný, Vojtěch Smichaeus, Čeněk Svoboda, brusičův kamenů 26: Jos. Bažant, Štěpán Brdlík, Jan Brožek, Josef Centner, Jan Fišer, Josef Fišer, Fr. Haba, Vác. Janeček, Josef Jeřáb, Jan Bureš, Dominik Kinčner, Frant. Kinčner, Frant. Košvara, Josef Kos, Josef Košek, Mikuláš Kučera, Ant. Maj, Josef Marášek, Frant. Mlejnek, Jan Malát, Frant. Roubíček, Jan Rušovský, Ant. Svoboda, Vác. Šírek a Frant. Tobiáš, zlatníků pak 12: Ant. Zahn, Jos. Jelínek, Jan Jelínek, Jan Kubíček, Štěpán Lorenc, Josef Nejedlo, Ant. Resl, Vilém Resl, Ant. Staněk, Jos. Staněk, Vác. Verych a Frant. Vondrák.

[1] „Citovo při památní slavnosti padesátiletého duchovenství veledůstojného, velebného pána, pána Isidora Jelínka z řádu sv. Augustina kněze a [illegible] zasloužilého plnomocníka statku na Stránce. Praha 1828. Od jeho b[illegible] žáka Venceslava Grolmusa (!)“

REGISTŘÍK.

C.

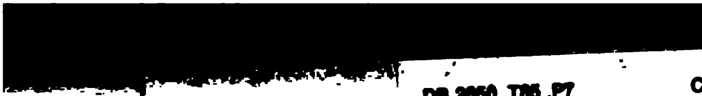
Č.

*

N.

R.

	DATE DUE		

